

EGAN

MARI JOSE OLAZIREGI:

**R. Saizarbitoriaren nobelagintza:
ixiltasunera daraman bidea**

PIARRES XARRITON:

Literatura tradizioa Iparraldean

SHAKESPEARE

(Itzultzaile: Larrakoetxea'tar Bedita)

Macbeth

L. Mª MUJICA

Loitzu Herrian uda-partean

1994-1

AURKIBIDEA

ANTZEKI LITERARIOA

PELLO ESNAL. Uztapideren bat-bateko ber- tsogintzaren bihotzean	5
MARI JOSE OLAZIREGI. Ramon Saizarbitoria- ren nobelagintza: ixiltasunera daraman bidea	37
PIARRES XARRITON. Literatura tradizioa Ipa- rraldean	57
ROBERT IDIART. Manex bat Xiberuko pasto- ralaz mintzo	83

SORKUNTZA

OLERKIAK

JON IRIBERRI. Antigualeko altzaria	99
SEBASTIAN GARCIA TRUJILLO. Iniziatikoak	104
FELIPE JUARISTI. Ahantzi	110

ANTZERKIA

SHAKESPEARE. Macbeth (<i>Itzultzailea: Larra- koetxea'tar Bedita</i>)	117
---	-----

KONTAKIZUNAK

FELIPE JUARISTI. Igarotzen ez den denbora...	179
--	-----

AHOZKO TRADIZIOA

XABIER AZURMENDI. Zegamako "Kontuk"	185
---	-----

ITZULPENAK

EEVA-LIISA LAITINEN. Gurpil-aulki piruetak ...	211
NICOLAS GUILLÉN. EL Son Entero	216
GARCIA MARQUEZ. Horietako egun batean ..	220

ADABAKIAK

D. Manuel Lekuonari omenaldia	225
Bedita Larrakoetxea (1894-1990)	228
Euskaltzaindiaren 75. urteurrena dela eta ...	231
Irutxulo	233
Nafarroan euskararen berreskuratzea	235
Hendaian... zabal zabalik begiak	237
La Lista de Schindler	241
<i>Boletín</i> -aren eta <i>Egan</i> aldizkariaren aurki- bideak	243

EGAN

Març, Salvador Cermea fidei

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO "BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Saila
992 Postakutxatila — DONOSTIA

***Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailak
diruz lagundutako aldizkaria***

*Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak
ez du derrigorrez bat etorri behar,
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin.*

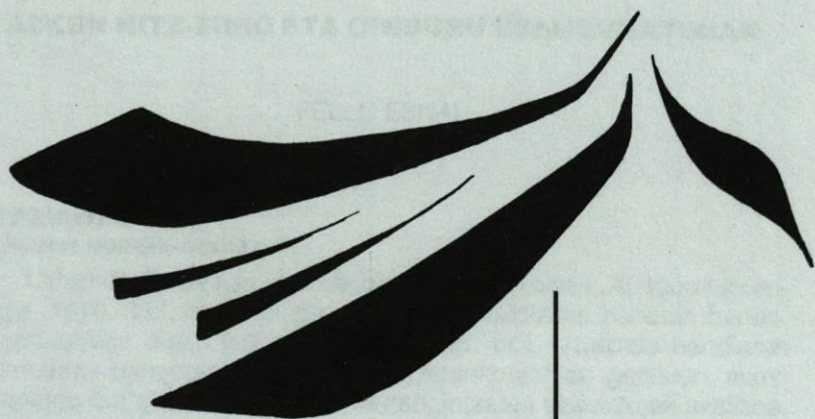
ERREDAKZIO BATZORDEA

Zuzendaria: Luis Mari Mujika
Zuzendariordea: Iñaki Zumalde
Idazkaria: Gillermo Etxeberria
Administraria: Jose Antonio Zabala
Bokalak: Jose Mª Urkia
Juan Garmendia Larrañaga
Abel Muniategi

ISSN: 0422 - 7328. EGAN

Legezko Gordailua: S.S. 289/1958

Inprimategia: IZARBERRI, S.A. - 36. Industri Poligonoa. - USURBIL

AZTERKETA
LITERARIOAK

Uztapideren bat-bateko bertsogintzaren bihotzean

AZKEN HITZ-ERRO ETA OINBURU ESANGURATSUAK

PELLO ESNAL

ATARIKOAK

Lanaren nondik-norakoak

Uztapideren *Sasoia joan da gero* liburua (Tolosa, Auspoa Liburutegia, 1976, 357. or.) izan genuen aztergai aldizkari honetan bertan, azkenaurreko alean (*EGAN*, 1993-1, 73-91. or.). Uztapide handiaren bat-bateko bertsogintzaren zenbait ezkutuko azaldu genituen, asmo zabalago bat gidari: bat-bateko bertsogintzaren ezkutukoak azaltzea, Uztapideren bertsogintzaz baliatuz.

Bertsoak alderdi eta osagai asko ditu. Horietako bat jo genuen begiz geure lan horretan: azken oina; Uztapidek maiz samar erabilitako azken oinak, zehatzago.

"Azken oin esanguratsua" kontzeptua zehaztu eta lau oin-mota bereizi genituen hasteko: errokodeak, oinburukideak, esankideak eta kategorikideak. Baina oin-mota horiek beste baterako utzita, azken oin solte esanguratsuetara mugatu ginen.

Horrela, Uztapidek bere liburuan erabilitako hemeretzi azken oin solte esanguratsu aurkeztu eta aztertu genituen: *gorriak, pesta, txanda, berari, besterik, biotza, bustia, dira, erakutsi, etorri, gabe, gera, orduan, penagarria, sekulako, gaixuak / gizajua, eltzian, konpondu* eta *lasai*. Eta ondorio batzuk atera genituen azkenean.

Baina, horretaz gain, ondorengo lanen oinarriak ere jarrita utzi genituen lan hartan: zedarrituak eta zehaztuak zeuden zenbait kontzeptu, ondorengo lanen oinarri.

Hain zuzen, haren ondorengo eta jarraipen da honako lan hau. Orduan azken oin solte esanguratsuak bezala, azken hitz-erro eta azken oinburu esanguratsuak aztertuko ditugu oraingo honetan.

Oin errokideak, oinburukideak eta oin esanguratsuak

Has gaitezen kontzeptu batzuk zehazten, aurreko alean esanak laburbilduz.

Oin errokideak

Hitz-erro bereko oinak dira oin errokideak.

Adibidez: *esamesa, esan, esan du, esan zan, esana, esanak, esanda, esanean/esanian, esanez, esangai, esango, esateko, esaten, esatera, esatiak*.

Hitz-erro bera dute hamabost oinek: *esan*.

Oinburukideak

Oin errokide batzuk, gainera, oinburukide ere izan daitezke: oinburu berekoak, alegia.

Oinburu edo oin-erro bereko oinak dira oinburukideak.

Adibidez, lau oinburu desberdineko jo ditzakegu goiko hamabost oin errokide horiek. Eta hala jo genituen aurreko lanean. Honako hauek lirateke oinburuak: *esames, esate, esan* eta *esangai*; eta beste honako hauek, berriz, bakoitzaren saileko oinburukideak: *esames (esamesa), esate (esateko, esaten, esatera eta esatiak), esan (esan, esan du, esan zan, esana, esanak, esanda, esanean/esanian, esanez eta esango) eta esangai (esangai)*.

Bestela *esanda*, hiztegi bateko sarreren antzekoak ditugu oinburuak.

Oin esanguratsuak

Aurreko alean *esan* genuen:

“Bi baldintza bete behar ditu, gurekiko, Uztapidek bere liburuan erabilitako azken oin batek, oin esanguratsu izatekotan: 1) *Sasoia joan da gero* liburuan hiru aldiz azaltzea gutxienez eta 2) azaltzen den erditan baino gehiagotan azken oin izatea. Esaterako, hiru aldiz azaldu eta bitan gutxienez azken oin izatea; lau aldiz azaldu eta hirutan gutxienez azken oin izatea; bost alditan azaldu eta hirutan gutxienez azken oin izatea...” (76-77. or.)

Lan honen edukia

Hitz-erroak

Oin solteak bereizi genituen aurreko lanean, bereizi eta aztertu, labur bada ere, Uztapidek bere liburuan erabilitako oin esanguratsu guztien artean. Oin solte horietako batzuek ez dute liburuan oin errokiderik: *gorriak*, *pesta* eta *txanda* oinek, hain zuzen. Beste batzuek, bai, badute errokiderik, baina ez esanguratsurik; esaterako, *berari*, *bestestik*, *biotza*...

Hemen, berriz, urrats bat gehiago emango dugu. Lan honetako oin esanguratsuek badute oin errokide esanguratsurik; batzuek gehiago, besteek gutxiago. Izan ere, hitz-erro bereko oin guztiek ez dute azken oin izateko joera berdina. Hona hemen adibide bat.

Bederatzi oin darabiltza Uztapidek *Sasoia joan da gero* liburuan *aberats* hitz-errokoak: *aberastasuna*, *aberasten* (bi alditan), *aberastu*, *aberastuak*, *aberasturik*, *aberatsa*, *aberatsak* (bi aldiz), *aberatsik* eta *aberatsena*. Horietako batzuk azken oineko dira; honako hauek: *aberastasuna*, *aberasten* (bietan), *aberastu*, *aberastuak* eta *aberatsa*. Gainerakoak, berriz, ez dira inoiz azken oineko. Beraz, esanguratsu izateko joera ezberdina dute bederatzi oin horiek.

Oinburuak

Banan-banan aztertu ordez, ikus ditzagun oinburuka. *Aberastasun* du *aberastasuna* oinak oinburu; *aberaste*, berriz, *aberasten* oinak; *aberastu* oinburudunak dira, bestalde, *aberastu*, *aberastuak* eta *aberasturik*; eta *aberats* dute oinburu, azkenik, *aberatsa*, *aberatsak*, *aberatsik* eta *aberatsena* oinek.

Horiek horrela, behin darabil Uztapidek *aberastasun* oinburua oin bezala, eta orduan azken oineko; bi aldiz *aberaste* oinburua, eta bietan azken oineko; hiru aldiz *aberastu* oinburua, eta bitan azken oineko; eta bostetan *aberats* oinburua, eta behin bakarrik azken oineko.

Azken hitz-erro eta azken oinburu esanguratsuak

Bi baldintza jarri genizkion, aurreko alean, azken oin bati esanguratsu izateko, arestian aipatu bezala: 1) *Sasoia joan da gero* liburuan hiru aldiz azaltzea gutxienez eta 2) azaltzen den erditan baino gehiagotan azken oin izatea.

Lasago jokatuko dugu oraingo honetan: esanguratsutzat joko ditugu, era berean, bi aldiz erabili eta bietan azken oineko diren oinburuak ere.

Beraz, horien arabera, oinburu esanguratsuak ditugu *aberaste*

eta *aberastu*, baina ez *aberats*; eta zalantzan geratzen zaigu *aberas-tasun* oinburuaren esanguratasuna: behin bakarrik baitarabil Uztapidek bere liburuan. Halaber, hitz-erro esanguratsua dugu *ABERATS*: hamaika aldiz darabil Uztapidek, eta seitan da azken oineko.

Hiztegi gintzan bezala

Hemen, esan bezala, hitz-erroak eta oinburuak ditugu gai: azken hitz-erro eta azken oinburu esanguratsuak, zehatzago; baina oinburuak ardatz hartuta.

Oinburuak biltzen eta aztertzen saiatuko gara batipat, eta euren oinak ere azaltzen. Era berean, oinburu horien hitz-erroak ere azalduko ditugu bidenabar.

Badu gure lan honen hiztegi gintzaren antzik. Izan ere, hiztegi batean ez dira hitz guztiak biltzen; edo, zehatzago esanda, hitz guztiak ez dira sarreretan azaltzen; hitz batzuk dira sarrera-hitz, eta sarrera honen baitan azaltzen dira aldakiak. Eta, gainera, elkarren segidan izaten dira normalean hitz-erro bereko hitzak.

Hiztegi etako sarrera-hitzen antzekoak dira oinburuak, lehentxeago esan dugunez. Sarrera-hitzari dagokion azalpenetan joaten dira hitz horren aldakiak; horrela doaz gure zerrendetan ere oinburu bera- ren oinak (oinburukideak).

Esan dezagun, bestalde, izan dugula zalantzarik oinburuak zehazteko orduan; batzuetan errazago egin dugu aukera bestetan baino. Irakurleak berak epai dezán gure lana, eskueran jartzen dizkiogu hainbat datu. Irakurleak jakin beza, dena den, errima kontuan hartuta aukeratu ditugula oinburuak. Berehalaxe itzuliko gara gai honetara.

Bildu eta azter ditzagun, beraz, Uztapidek bere *Sasoia joanda gero* liburuan erabilitako azken oinburu esanguratsuak. Horixe egingo dugu lehenengo puntuan. Bigarrenean aterako ditugu ondorioak.

AZKEN OINBURU ESANGURATSUAK

Hasteko, hona hemen zenbait ohar, ondorengo oinburuen argigarri:

1. Alfabetoz ordenatu ditugu hitz-erro eta oinburuak, eta letra larritz nabarmendu biak.
2. Letra larriagoz idatzi ditugu hitz-erroak eta txikiagoz oinburuak.
3. Zenbaki bat ipini dugu hitz-erro eta oinburu esanguratsuen aurrean. Zenbakirik gabe doaz esanguratsu ez direnak. Hauek ere azaldu ditugu, esanguratsuen jokaera argi dezaketelakoan.
4. Oinburu bakoitzaren ondoren doaz letrakera etzanean haren eratorriak: hura jatorri duten oinburukideak, alegia.

5. Bi zenbaki doaz parentesi artean, marra batez bereizirik, hitz-erro, oinburu eta oin bakoitzaren atzean. Aurreko alean bezala, honako hau adieratzen dute: bigarren zenbakiak, zenbat aldiz erabiltzen duen Uztapidek oin moduan; eta lehenengoak, berriz, horietako zenbatetan den azken oineko.
6. Hitz-erro bereko oinburuen ondoren eman ditugu argibideak.
7. Uztapideren liburuko zer orrialdetan dagoen adierazten du bertsoaren amaierako parentesi arteko zenbakiak.
8. Zabalago aztertuko ditugu lehen oinburu eta hitz-erroak. Askoz ere arinago azkenekoak.

Eta, besterik gabe, azal ditzagun azken oinburuak eta azken hitz-erroak.

1. ABERATS (6/11)

2. ABERASTE (2/2)

- *Aberasten* (2/2).

3. ABERASTU (2/3)

- *Aberastu* (1/1), *aberastuak* (1/1), *aberasturik* (0/1).

ABERASTASUN (1/1)

- *Aberastasuna* (1/1).

ABERATS (1/5)

- *Aberatsa* (1/1), *aberatsak* (0/2), *aberatsik* (0/1), *aberatsena* (0/1).
- Azken oin izateko joera dute ABERASTE eta ABERASTU oinburuek. Bi aldiz darabil Uztapidek lehenengoa oin moduan eta bietan azken oineko; hiru aldiz bigarrena, eta bitan azken oineko. Hona hemen adibide bana.

“Tratanteak” bertso-sailekoa dugu lehenengoa:

Tratantia ari da
gauz batzuk ikasten,
basarritarra berriz
bartzar danak nasten;
iri-tratuan ez du
asko irabazten,
suerte obian ez
baldin bada asten,
naiko lanak izango
ditu aberasten. (238)

“Astoaren lanak” sailetik hartu dugu hurrengoa:

Langilleak izandu
arren on askuak,
orain sobre dirade
emengo astuak;
pasa badituzte're
len egun estuak,
basarritarrak dira
txit aberastuak. (102)

Bestela erabiltzen du, ordea, Uztapidek aberats oinburua: bost aldiz oin moduan eta behin bakarrik azkeneko, “Eriotza” saileko honako bertso honetan, hain zuzen:

Eriotzako ordu
ori ain da latza,
bein or erortzen dana
ezin leike altza;
etortzen zaionian
ordu bat garratza,
eguna bezela da
arentzat arratsa,
ez ditu bereziko
pobre ta aberatsa. (299)

Zalantzan geratzen gara, alabaina, ABERASTASUN oinarekin; behin bakarrik baitarabil Uztapidek oin moduan eta orduan azken oineko; baina ez jakin zer gertatuko zatekeen, gehiagotan erabiltzera. Dena den, hona hemen bertsoa, “Zepai” sailetik hartua:

Orduan bazan umore ona
ta bazan alaitasuna,
biok alkarri bagifion berriz
alakoxe naitasuna;
sasoi ederra gendukan eta
baita ere osasuna,
nere ustetan orixe baita
munduko aberastasuna. (151)

- Oinburu bakoitzeko adibide bana eman dugu, “oinburu” kontzeptua argitzearren bidenabar, oinburuak aztertuz hain zuzen.

Hitz-erro desberdinetako oinburuak aurkitzen ditugu bertso batan: *batean, ikasten, nasten, irabazten, asten* eta *aberasten*; hurrengoan, *askuak, astuak, estuak* eta *aberastuak*; bestean, *berriz, latza, altza, garratza, arratsa* eta *aberatsa*; laugarrenean, or-

dea, *alaitasuna, naitasuna, osasuna* eta *aberastasuna*. ABERATS hitz-erroa besterik ez da errepikatzen.

Maizago errepikatzen dira, ordea, bertso batean eta bestean, oinburu berekoak direnean.

Hona hemen, esaterako, ABERASTE oinburuaren oin lagunak:

- *aberasten* (bi aldiz): *adierazten, asten, azten, ikasten, irabazten* (bi aldiz) eta *nasten*.

Ikus ditzagun oin horien oinburuak. Honako hauek dira hurrenez hurren: ADIERAZI, ASI, AZI, IKASI, IRABAZI eta NAASI. Seiak errimaki-deak.

Beste oin hauek aurkitzen ditugu, alabaina, aberastu oinburuaren oin lagun:

- *aberastu*: *aztu, estu, poztu, ustu*.
- *aberastuak*: *askuak, astuak, estuak*.
- *aberasturik*: *azturik, kasturik, osturik*.

Azal ditzagun oin bakoitzaren oinburuak, berriro ere hurrenez hurren: AZTU, ESTU, POZTU, USTU, ASKO, ASTO, ESTU (berriro), AZTU (berriro), KASTU, OSTU. Bi oinburu-multzotan bana ditzakegu, errimaren arabera: ASKO eta ASTO oinburuek osatzen dute bat, eta gainerako zortziek bestea. Baina nola Uztapidek zenbait kasutan "u" bihurtzen duen azken "o" hotsa, horra hor hamar oinburuak errimakide.

Antzeko zerbaitekin egiten dugu topo ABERATS oinburuaren oinen lagunak aztertzean ere. Hona hemen, banan-banan.

- ABERATSA: *altza, arratsa, garratza* eta *latza*.
- ABERATSAK (bi aldiz): *arantzak, arrantzak, arrapa zak, arratsak, garratzak* eta *latzak*.
- ABERATSIK: *antzik, laguntzik, zalantzik*.
- ABERATSENA: *atzena, gatzena* eta *latzena*.

Honetan uzten dugu "oinburu" kontzeptuaren azalpena.

4. AGUR (3/4)

5. AGUR (2/3)

- *Agurra* (2/3)

AGURTU (1/1)

- *Agurtu* (1/1)

- Behin baino gehiagotan izango dugu hemengo zalantza bera. AGURTU oinburua behin bakarrik azaltzean, ezin jakin esanguratsua den ala ez.
- AGUR oinburua, bai, esanguratsua dugu: hirutan darabil Uztapidek oin gisa eta bitan azken oineko. Honela dio, esaterako, Lazkao Txikiri jarritako bertso batek:

Lengo igandean, esan bezela,
zuri zeguan elurra,
bañan elbarrak ere utzia
gendun otzaren beldurra,
Jose Migeli azaltziarren
gure naitasun apurra;
umiltasuna dadukalako
ta bertsoetako adurra,
egun orretan eman nai giñon
gure zorion agurra. (270)

Uztapidek bere jaioterriari jarritako bertso-saila, berriz, honako honekin bukatzen du:

Arratsaldeko pesta aguro
bukatuko zan beldurra,
erriko pestak ziradelako
etzan izaten samurra;
Arrua'n zerbait luzatutzeko
ere bazuten adurra,
gabaz tabernak itxitakuan
egiten gendun agurra. (45)

Aurreko bertsoan ez bezala, amaierako agurraz ari da Uztapide bigarren horretan.

Kontu bitxia eman lezake, baina aipa dezagun: behin bakarrik darabil Uztapidek *ario* (adio) oina bere liburuan, eta hori ere azken oineko (108. or.); berdin gertatzen da *bukaera* oinarekin ere (312. or.). Beraz, ez ote gaude azken oinburu esankide esanguratsu baten aurrean?

6. ANPARO (2/3)

- *Anparua* (1/1), *anparoan* (1/1), *anparuan* (0/1).
- Hiru aldiz darabil Uztapidek ANPARO oinburua oin moduan, eta horietako bitan azken oineko, "Eskeintza" saileko honako bertso honetan bezala:

Bakarrik oso lotsati zegon
 nere lengo liburua,
 lagunik gabe igaro ditu
 iru urte ingurua.
 Zertan lotsatu ainbesteraño
 azaltzen zere burua?
 Onez aurrera izango dezu
 anaiaren anparua. (17)

Hona hemen, gainerako bi bertsoetako oinak, azaltzen diren ordenan: *luzaroan*, *esperoan*, *zartzaroan* eta *anparoan* (256. or.) eta *inguruan*, *luzaruan*, *anparuan*, *buruan* eta *zeruan* (130. or.). Eta oharraraz ditzagun bi puntu: 1) nahiz eta *anparoan* eta *anparuan* desberdinak izan errimaz, oinburu berekoak direla; eta 2) ZERU oinburu esanguratsua (ikus 45.a gure zerrenda honetan) *zeruan* dugula hirugarren bertsoko azken oin, *anparuan* oinari azkeneko izatea galaraziz.

- ANPARO oinburuaren esankide dugu BABES. Hau behin darabil Uztapidek bere liburuan, baina lehen puntuan (121. or.). Bestalde, bi aldiz ikusiko dugu *babestu* oin moduan, eta bietan bigarren puntuan; bigarren puntuan azaltzen da *babestuko* ere, oin moduan azaltzen den bertso bakarrean. Beraz, anparo oinburuaren esanguratasuna ez da BABES oinburu esankidera zabaltzen.

ARTAN / ARTATIK (ikus URA)

7. ASPALDI (2/2)

- *Aspaldian* (1/1), *aspalditan* (1/1).
- Bi alditan darabil Uztapidek ASPALDI oinburua oin moduan, eta bietan azken oineko. Hona hemen bat, "Agorrillaren amalaua" saileko bertso batean.

Andria bere jaiotetxera
 juan zan arratsaldian,
 trumoiien otsak aditzen nitun
 gaiñera pranko aldian;
 amarrak amar gutxi ziran da
 emen nengon sukaldian,
 tamaña artako sustorik ez det
 artu juan dan aspaldian. (266)

8. ATE (4/7)

ATE (3/6)

- *Atia* (1/1), *atiak* (1/1), *atian* (0/3), *atetan* (1/1).

ATERA (1/1)

- *Atera* (1/1).
- Deigarria gertatzen da *atian* oinaren jokabidea: inoiz ez da azken oineko, beste guztiak beti diren bitartean. Zergatia suma dezakegu agian: *artian* (bi aldiz) eta *bitartian* oin esanguratsu samarrak kendu izana azken oin izateko aukera.
- Eman dezagun adibide pare bat. "Eriotza" sailekoa dugu lehenengo, *atiak* azken oin duena:

Mundu onetan ia
denbora betiak,
eta pena ematen
bestera juatiak;
projimuari egin
dizkagun kaltiak,
lotsa ematen digu
gero esatiak;
ia ixten dizkuen
zeruko atiak. (298)

"Zeruko atiak" bukaera dela eta, ikusi beherago ZERU oinburua (45.a).

Atian oindun bertsoa da bigarren adibidea, "Gure lengo baserria" sailekoa. Hona hemen, *atian* bigarren oin eta *artian* azkeneko:

Pake santuan bizi giñan gu
ogei ta lau bat urtian,
eta pabrika egin ziguten
gure ataiko atian;
aldegiteko kontua esan
ziguten egun batian,
etzuten onik izan gu andik
bialdu giñun artian. (251)

9. AURRE (8/10)

- *Aurrean* (3/3), *aurrian* (4/6), *aurria* (1/1).
- Oinburu gutxi bezain esanguratsua azaltzen zaigu aurre hau: hamarretatik, bi ez beste guztietan azken oineko, alajaina.

Merezi du ikusteak azken *aurrean/aurrian* horien puntu osoak. Honatx:

berak (San Isidro) otoitzak egingo zitun
Jaungoikoaren aurrean. (63)

pipa erriaz a zer girua (Gabonetan)
suaren aurrian! (71)

Jaunak aparta animali bat (otsoa)
olakuaren aurrean! (89)

an dijoa astoa
andrien aurrian. (101)

eta korrika egin bear zan
alakuaren (guardiaren) aurrian. (178)

zer esan bear degu
Jaunaren aurrean? (298)

Bertso osoa emango dugu zazpigarrenarena. "Pelota" sailekoa da. (Esan dezagun, bidenabar, inolako eragozpenik gabe izan zitekeela *aurrean* oina, *aurrian* izan beharrean; berdin izan zitekeen *aurrian* oina azaltzen den beste bertso guztietan ere; bestalde, berdin jar daiteke *aurrea*, *aurria* oina duen bertsoan.)

Pelotarako gogo gutxi gaur
ta fugola indarrarian,
emengo lengo pelotariak
daude erdi negarrarian,
esanez: "Gure joko polita
dago leku ederrian!"
Fugol-kontuak poliki esan
alakuaren aurrian. (326)

Baina jakinmin handiagoa sor dezakete, agian, salbuespen diren bi *aurrian* horiek. Hona hemen bi bertsoak. "San Antonetan Getaria'n" sailekoa da lehenengoa:

Jaten gelditu izan giñaden
Jose Loidi'ren barrian,
bazkari ona egiteko're
ez oso leku txarrian;
nagusi jauna an izango zan
bertsolaien baztarrian,
kantatu gabe nola gelditu
alako baten aurrian?
Saio bat pozik egingo gendun
lengo oitura zarrarian. (142)

"Ereñozu'ko omenaldia" sailekoa da bigarrena:

Dantzariak baziran
altare aurrian,
azaldu ziradenak
sasoi gogorrian;
dantza egiten zuten
itxura ederrian
ango txistularien
doñu xamurrian;
ez dakit jartzen zuten
ankarik lurrian. (315)

Gehiago ere esan daiteke *aurrean/aurrian* oinari buruz: -RREAN/
/RRIAN errimadun hamar bertsoetan, bi ez beste guztietan erabiltzen duela Uztapidek bere liburuan.

10. BERTSOLARI (3/4)

- *Bertsolaria* (3/3), *bertsolariak* (0/1).
- Bi oin horietan, lehena dugu esanguratsuagoa; hiru aldiz dabil Uztapidek, eta hiruetan azken oineko. Hona hemen bat, "Idiazabal'ko Zepai saria" sailetik hartua:

Au da urtero gaztiarentzat
jartzen dan Zepai saria,
eta guk aurten izandu degu
ikusitzeko zoria;
batzuk takua sartuzten zuten
eta bestiak ziria,
aspaldin ugaldutzen dijua
euskaldun bertsolaria. (302)

11. BIZI (15/29)

12. BIZI IZAN (9/15)

- *Bizi* (7/11), *biziko* (1/1), *bizita* (0/2), *bizirik* (1/1).

BIZITZE (3/6)

- *Bizitzeko* (0/1), *bizitzen* (3/5).

13. BIZI (iz.) (3/5)

- *Bizia* (3/5).

BIZI (ad.) (0/3)

- *Bizia* (0/1), *biziak* (0/2).
- Hitz-erro ugaria dugu BIZI, eta esanguratsua gainera: hogeita

bederatzi aldiz erabili zuen Uztapidek *Sasoia joan da gero* liburuan, eta hamabostetan azken oineko.

- Hiru esanahi har ditzake "bizi" hitzak, segun eta aditza izan, izena izan edo izenlagun izan. Esanahia kontuan izanik bereizi ditugu oinburuak, jakina: aditzari dagozkio bi lehenak, eta izenari eta izenlagunari hurrengoak.

Oinburu bakoitzaren esanguratasunari dagokionez, azken oin izateko joera handia dute izenalguna ez beste guztiek.

Hona hemen, adibidez, Xalbadorri jarritako bertso bat, *bizi* aditza azken oin duela:

Juan daneko aspaldi ontan
 ibiltzen gera itxusi:
 nai ez diranak beti aurrian,
 nai danik ezin ikusi.
 Seguru dakit etzabiltzala
 zu neregandik igesi:
 esi bat degu erdi parian,
 ezin alkarrekin bizi. (278)

Honako hiru azken puntu hauetan, berriz, izena dugu BIZI oinburua:

besteri laguntzera juanda
 an galdu zuten bizia. (163)

baña pixka bat errezago bai
 eraman gure bizia. (248)

ortantxe bukatzen da
 gizonen bizia. (299)

Hirutan darabil Uztapidek *bizi* izenlaguna oin moduan, baina inoiz ez azken oineko. Hona hemen hirurak:

txit borondate onekua da
 baña jenioz bizia (224)

olakoxe kontuak
 ganadu biziak (238)

junturaz bigun eta
 jenioz biziak (316)

14. ERDI (3/5)

- *Erdia* (2/3), *erdiak* (1/2).
- Hona adibide bat, "Aita zanari" sailetik hartua:

Oiez gaiñera berriz
mendian ardiak,
baziraden beorrak,
baziran zaldiak;
an ere egin bear
ibilli-aldiak,
bertan gelditzen ziran
bestela erdiak. (29)

15. ERIOTZA (2/2)

- *Eriotza* (1/1), *eriotzian* (1/1).
- Bitan darabil Uztapidek ERIOTZA oinburua, eta bietan azken oinuko, "Eriotza" saileko bertso honetan bezala:

Orain irurogei ta
sei urte jaiotza
izan nuela ez naiz
esateko lotsa;
geroztik probatua
berua ta otza;
emendikan aurrera
dago bizi motza,
gutxiena ustian
dator eriotza. (298)

- Esanguratsua dugu esanahiaz ere "eriotza" hitza. Horrexegatik du, hain zuzen, azken oin izateko joera, ondoren ikusiko ditugun zenbait oinburuk bezala.

16. EROSI (4/7)

- *Erosi* (3/6), *erosia* (1/1).
- "Arakiñak" bertso-sailetik dakargu hona adibidea.

Ganaduaren aitzaki danak
lenengo adierazi,
basarritarra bildurtuko du
ta gero tratuan asi;
txekorra txarra daukala eta
al dana bajatu-azi,
itxura ederrak egingo ditu
ta atzenian erosi. (200)

- Oinburu esanguratsua dugu *erosiren* antonimoa den *saldu* ere (ikus 40. oinburua).

17. ERREZ (4/7)

ERRAZ (1/1)

- *Erraza* (1/1).

ERREZ (2/5)

- *Errez* (0/1), *erreza* (1/3).

ERREZEGI (1/1)

- *Errezegi* (1/1).

ERRAZTE (1/1)

- *Errazten* (1/1).

- Hitz-erroa dugu hemen esanguratsua, bere lau oinburuak izan gabe. Dena den, merezi du ikusteak zer azken oin daramaten, hain zuzen, errez azken oineko ez duten hiru bertsoek: *negarrez* (oinburu esanguratsua: 31.a), *eza* eta *Mondragonesa* (esanahi handiko bi oin, alegia).

- “Astoaren lanak” sailetik aukeratu dugu honako adibide hau:

Kape edo azukre,
ardo edo ogi,
kargatzen zan astoa
askotan geiegi;
kalian zama artu,
basarrira segi,
etzan etxeratutzen
iñoiz errezegi. (101)

ESKER (3/6)

- *Eskerrak* (2/3), *eskerrik* (1/3).

ESKERTU (1/2)

- *Eskertu* (1/2).

- Nahiz eta esanguratsu izateko baldintzak ez bete, hona dakartzagu bi oinburu hauek ere, badutelako azken oineko izateko joerarik.

18. ESKU (4/6)

ESKU (2/4)

- *Esku* (0/1), *eskuak* (1/2), *eskutik* (1/1).

19. ESKUBIDE (2/2)

- *Eskubide* (1/1), *eskubidia* (1/1).

- "Orain irurogei urteko apaizak" bertso-sailetik aukeratu dugu honako adibide hau:

Mezetara askotan
sei zazpi senide,
tartian an ni're,
goizian goiz jeikita
ori zala bide;
elizatik urruti
zegen Uztapide
Jaungoikuarekin nai
gendun adiskide,
uste det bagendula
ainbeste eskubide. (110)

20. ESPERANTZA (2/2)

- *Esperantzan* (1/1), *esperantzik* (1/1).
- "Artzaia" bertso-sailekoa da honako adibide hau:

Gazte-denboran ibilia naiz
ni're piska bat artzantzan,
bildur gogorra izaten gendun
denboralien mudantzan;
txarrari alde egin nai beti
inondik al baldin bazan,
pobria bizi oi dan bezela
beti geroko esperantzan. (61)

- Azken oinburu esanguratsua dugu ESPERANTZA, esanahiz ere hala izaki; baita ETSIPEN antonimoaren ETSI oin-erroa ere (ikus 22.ekoa).

21. ESPOSATU (2/3)

- *Esposatu* (0/1), *esposatua* (1/1), *esposatuta* (1/1).
- "Gizonaren udara" sailekoa dugu honako adibide hau:

Gizona bere andriarekin
dago ondo osatuta,
urte batzuek pasako ditu
nai bezela gozatuta;
ez da ezer ere irabazitzen
gerorako luzatuta,
kontu obia izango baitu
lenbailen esposatuta. (189)

- Ikusi aurrerago EZKONDU, EZKONTZE eta EZKONTZA oinburuen esanguratasuna.

ETORRERA (0/2)

- *Etorrera* (0/2).

ETORRI (4/9)

- *Etorri* (3/5), *etorria* (1/3), *etorriak* (0/1).

ETORTZE (1/1)

- *Etortzian* (1/1).

- Izan zuen *etorri* oinak, aurreko alean, oin solte esanguratsuen zerrendan azaltzeko aukerarik. Honako utzi genuen, ordea, oin solte baino gehixeago ere badelakoan, nahiz eta guk jarritako baldintzak erabat ez bete. Baina garbi dago, etorri oinburuan batipat, azken oin izateko joera nabarmena. Besteak beste, *gorriak* oin solte esanguratsuak eragotzi dio *etorriak* oinari azken izaten. Hona hemen bertsoa, "Oiartzun" sailekoa:

Bai eta ere nunai ikusten
 dira lantegi berriak,
 bertakuentzat ainbat lan badu
 oraintxen gure erriak;
 orretan ere etorriko da
 artu bearra neurriak,
 oraingoz ia naikua dira
 emen lenago etorriak,
 asko geiago ugaldtu eta
 ikusi bear gorriak. (169)

22. ETSI (4/7)

ETSI (ad.) (2/5)

- *Etsi* (0/1), *etsirik* (1/2), *etsita* (1/2).

ETSI (iz.) (1/1)

- *Etsia* (1/1)

ETSITZE (1/1)

- *Etsitzen* (1/1).

- ESPERANTZA oinburua azaltzean iragarri dugu ETSI oin-erro honen esanguratasuna, "Martín Estanko'ren gizatasuna" saileko lehen bertsoan ere nabari dena:

litzeko pozak jarria zegon,
aspertua zan bizitzen,
gazte zaneko gizatasunik
ez baizuen ikusitzen;
arrokeria ugaldtu eta
umiltasuna gutxitzen,
Martínek etzun inholaz ere
era orretan etsitzen. (344)

EZIN IZAN (1/4)

- *Ezin du* (0/1), *ezinda* (0/1), *ezindua* (0/1), *eziñik* (1/1).

EZIN (IZ.) (1/1)

- *Eziña* (1/1).

EZIÑ ALA (1/1)

- *Eziñ ala* (1/1).
- Badu EZIN hitz-erroak azken oin izateko joerarik, nahiz eta ez den oinburren batean gauzatzen.
- Ez da erraza, bestalde, oinburuak zehazten. Eman dezagun, dena den, adibide bat. "Zestua" bertso-sailekoa da.

Mundu guztiak daki gu ere
Zestua'n sortu giñala,
aspaldi esan zendun zeorrek
nere erria ziñala;
eta gaiñera neri laguntzen
egin duzu egiñala,
nik ere maite zaitut biotzez
esplikatu eziñ ala. (57)

23. EZKONTZA (2/2)

- *Ezkontza* (2/2)

EZKONDU (0/2)

- *Ezkondtu* (0/2).

EZKONTZE (1/2)

- *Ezkontzia* (0/1), *ezkontzian* (1/1).

- ESPOSATU oinburu esanguratsua azaldu dugu gorago: bitan erabili zuen Uztapidek bere liburuan eta bietan azken oineko. Haren esankide den EZKONDU, ordea, ez da inoiz azken oineko,

nahiz eta hau ere bitan erabili. Dena den, hona hemen EZKONTZA oinburuaren esanguratasuna, "Garai bateko eztaiak" saileko bertso hau lekuko:

Errian sartzen ango soñu ta
 ango itxapero-otsa!
 Berrogeiren bat neska ta mutil,
 aiek bai orduan poza!
 Basarritikan kalerakua
 etzan oso bide motza,
 eleizeraño sartuko giñan
 eta an zegon ezkontza. (106)

GARAI (6/12)

- *Garaia* (3/3), *garaiak* (0/1), *garaian* (2/5), *garaietan* (1/1), *garaiz* (0/2).
- Merezi du GARAIA oinburua poliki aztertzeak, beste oin batzuen parekoa izan daitekeen heinean. Hona hemen bi puntu azpimarragarri:
 - Garbi dago azken oin izateko duen joera. Baina gorabehera handiak daude oinen artean: esaterako, *garaia* oinak oso joera handia azaltzen du; *garaiak* eta *garaiz* oinek, ordea, ezer ez. Hauxegatik, hain zuzen, ez da GARAIA oinburu esanguratsua. Hizkuntza ez da, noski, matematika.
 - Behin baino gehiagotan azaltzen dira zenbait oinburu, GARAIA oinburuaren oinen errimakide: NAI zazpi aldiz (*naia* bi aldiz, *naiak* behin, *naian* lau aldiz), JAI sei aldiz (*jai* bi aldiz, *jai* lau aldiz), ARRAI bi aldiz (*arraia* behin eta *arraiz* ere behin) eta zelai beste bitan (*zelaian* behin eta *zelaietan* ere behin).
- Bi adibide dakartzagu hona, biak "Ura" sailekoak:

Ateratzen bazera
 etxetikan jaijan,
 itxas-ertzera jua
 pasiatu naian;
 jendia erdi gorri
 antxe dabil plaian,
 ori ere gauz ona
 bero dan garaian. (307)

Emengo erreketan
dagon amorraia,
jende geienak pozik
jaten dun arraia;
askok izaten dute
beregandu naia,
badu jateko oso
ona dan garaia. (311)

24. GEIEGI (3/5)

- *Geiegi* (1/3), *geiegia* (1/1), *geiegiak* (1/1).

GEIAGO (3/7)

- *Geiago* (3/7).

GEIEN (0/5)

- *Geienak* (0/2), *geienian* (0/1).

GEIENTZUN (0/2)

- *Geientzunak* (0/2).

GEION (0/1)

- *Geiona* (0/1).

• Bost oinburu ditu guztira GEI hitz-erroak, baina bakarra esanguratsua (GEIEGI), nahiz eta GEIAGO ere esanguratsu samarra izan. Beste hirurak ez dira behin ere azken oineko.

- "Oiartzun" bertso-sailekoa da honako adibide hau:

Oiartzun, zuregatik esango
nituzke amaika egi,
orretarako zuzendu bear
zaizka lenbizi bi begi;
bakoitzak bere bizimoduai
eman bearra arpegi,
pabrika egiten asi ziran da
orain alaxe nai segi,
lana tamañan ona da baña
ez da komeni geiegi. (169)

25. GEZUR (3/5)

- *Gezurra* (1/1), *gezurrak* (2/4).

• Bost aldiz darabil Uztapidek bere liburuan, eta hirutan azken oineko. Hona hemen azken hiru oin horiek:

ez dago libratzerik
esanda gezurra. (299)

oiek ez dira gezurrak. (46)

broman badakit jarduten bañan
auek ez dira gezurrak. (266)

- Ikus dezagun orain EGIA oinburu antonimoaren jokaera. Hau ere bost aldiz darabil Uztapidek, baina behin ere ez azken oinuko. GEZUR oinburuaren joera ez bezalakoa da EGIA oinburuarena. Bertsoak hasteko egokiagoa izan, nonbait, bertsoak errematatzeke baino: hiru alditan da lehen oin, behin bigarren-go, eta behin laugarren-go (sei puntuko bertso batean). Hona hemen, hurrenez hurren:

Oiartzun, zuregatik esango
nituzke amaika egi (169)

Nere ustez esango
dizutet egia: (259)

Nere denboran emanak ditut
amaika bertso egizko: (208)

gustatu zitzaidala
aitortzen det egiz (357)

esaten dizut egitan (69)

26. GUZI (8/14) / GUZTI (8/12)

27. GUZI (6/10)

- *Guzia* (2/4), *guziak* (4/6).

GUZIKO (1/1)

- *Guziko* (1/1).

GUZITAN (0/1)

- *Guzitan* (0/1).

GUZIEN (0/1)

- *Guzienak* (0/1).

GUZIZKO (1/1)

- *Guzizkua* (1/1)

28. GUZTI (8/12)

- *Guztia* (1/3), *guztiak* (6/6), *guztian* (1/3).

- Azapimarragarria da oinburu bikoitz honekin gertatzen dena: bi forma hartzen dituela hitz berak ("guzi" eta "guzti") eta biak direla esanguratsu ia modu berean. Azpimarragarria da, halaber, *guziak* eta *guztiak* oinen joera beretsua.
- Bi adibide besterik ez ditugu hona aldatuko. "Zubeltzu" sailekoak dira biak.

Adiña ere aundia zeukan
larogetan urte pasiak,
denbora ortan amaika buelta
emango zuan aiziak;
danetarako denbora dauka
gizonen bizi luziak,
Zubeltzuk ere onak da txarrak
danak zitun ikusiak,
alaxen ere pazientzian
pasako zitun guziak. (128)

Zarraren atzen urtiak nola
izaten diran tristiak,
nik berdin samar ikusten ditut
batzuk bezela bestiak;
arentzat alde aundirik ez du
jai-egunak da astiak,
ikusten ditu dibersuan
nola dabilzan gaztiak;
martxa orixe eraman dute
oraindiano guziak. (130)

29. IGARTU (2/2)

- *Igartu* (1/1), *igartua* (1/1).

IGAR (0/1)

- *Igarra* (0/1).

- "Lasarte bertsolaria" sailetik hartu dugu honako adibide hau:

Zorionean egun batian
gu biok giñan alkartu,
bein ezagutu giñaden eta
geiago ezin bakartu;
landaretxo bat txertatuzian
bezela biok bat artu,
oraindik gure naitasunikan
ez da ziara igartu. (138)

30. LAGUNTZA (4/5)

- *Laguntza* (3/4), *laguntzik* (1/1).
- Azken oin izateko joera handia du LAGUNTZA oinburuak, LAGUN hitz-erroko beste oinak ez bezala. Hemezortzi aldiz ateratzen dira hauek denera, eta behin bakarrik azken oinean.
- Bi adibide dakartzagu hona: elkarrengandik urrun samarrekoak liburuan, baina gertu-gertukoak Uztapideren bertso-almazenean. "Lasarte bertsolaria" sailekoa dugu lehenengoa:

Ongi ezian daguen batek
beti motel du gorputza,
osasanakin gerala zerbait,
gaixotutakuan utsa;
urdailletikan egin zizuten
sekulako ebakuntza,
eskerrak eman izan zendula
Jaungoikuaren laguntza. (138)

"Gure ezkontzea" sailekoa dugu, berriz, bigarren adibidea:

Bein gaixo batek arrapatzian
gizona dezu ain utsa,
begiratua tristia eta
indar gabia gorputza;
jana're ez du aukerakua,
arekin ere zaputza;
eskerrak izan nuela nere
emaztiaren laguntza. (206)

31. NEGAR (3/4)

- *Negarra* (2/2), *negarrez* (1/1), *negarrian* (0/1).
- "Uztapide'n nintzan sortu" bertso sailetik hartu dugu adibidea:

Esan bezela, atzo juan nintzan [Uztapidera]
neroni ala bearrez,
ikusitzeko asmotan baña
begira ez nengon errez;
gu sortu giñan lekua ere
estali dute zakarrez,
gustora juan banintzan ere
etorri nintzan negarrez. (39)

32. OBE (8/11)

33. OBE (7/10)

- *Obe* (0/2), *obia* (4/5), *obiak* (3/3).

OBEAGO (1/1)

- *Obiaguan* (1/1)

- "Gure ezkontzea" sailekoa dugu honako adibide hau:

Berrogei ta iru urte banitun
bazan pranko edadia;
emazia zan ogei ta iru
artian bete gabia;
ondo pentsatzen jarri ezkeru
purian zegon loria,
ta gero ere atera zan nik
merezi baño obia. (204)

34. ORAIN (4/5)

35. ORAINDIK (3/4)

- *Oraindik* (3/4).

ORAINGO (1/1)

- *Oraingo* (1/1).

- "Agorrillaren amalaua" sailekoa da honako adibide hau:

Nik trumoiari bildur gogorra
izaten bainion lendik,
arrikkutikan aldegingo nun
al baldin bazan iñondik;
atzoko orrek lenaz gaiñera
susto aundia eman dit,
beste pozikan etzait arkitzen
bizi naizela oraindik. (267)

- Merezi du, halaber, *oraindik* azken oineko ez den bertsoa ere hona ekartzea. "Lasarte bertsolaria" sailekoa da.

Nekia edo nagitasuna
arkitutzen nuen lendik,
biotzekua neukala eta
makaltzen asia andik;
irurogei ta sei urterekin,
zarra ez nintzan oraindik,
garai bateko alaitasunak
nora juan dira nigandik? (138)

36. ORDAIN (3/4)

ORDAIN (1/2)

- *Ordaña* (0/1), *ordaiñak* (1/1).

37. ORDAINDU (2/2)

- *Ordaindu* (1/1), *ordaindua* (1/1).

• Karga ukigarri handikoa dugu "ordain" hitza, "zor" hitz ukigarriari estu lotua. Ez da harritzekoa, beraz, "ordain" hitz-erro esanguratsu izatea eta "zor" oinburu esanguratsu.

- "Astoaren lanak" sailetik hartu dugu honako adibidea:

Astoa dabil beti
loitan zikindua,
zarra izan liteke
edo ezindua;
alare egin bear
gure agindua,
langille ona baña
gaizki ordaindua. (102)

- Ikus ZOR hitz-erro esanguratsua.

38. PAMELIA (2/3)

- *Pamelia* (0/1), *pamelia* (2/2).

• Geure gizartean ukigarria dugu esanahiaz "familia" hitza; eta Uztapideren garaian gehiago gaur egun baino. Ez da harritzekoa, beraz, azken oineko azaltzea haren bertsogintzan. Hala-tsu gertatzen da "sendi" hitzarekin ere, nahiz eta hau ez iritsi esanguratsu izatera (bi aldiz erabiltzen du: behin azken oineko eta behin azken-bigarrenko).

- "Gerra" sailetik hartu dugu honako adibidea.

Gu emen gerra izan zanian
mendiz mendi ibiliak,
ez geure borondatez juanak,
beste batzuk bidaliak.
Amaika mutil eder baziran
lur otzakin estaliak,
zer negar egin ote zituzten
mutil oien pameliak! (124)

39. SALDU (3/5)

40. SALDU (3/4)

- *Saldu* (2/3), *salduak* (1/1).

SALTZE (0/1)

- *Saltzekua* (0/1).

- Gorago dugu, 16.a, EROSI oinburua; eta hura azaltzean iragarri dugu honako SALDU hau. Bestalde, arestiko "ordain" eta geroa-goko "zor" hitzen ingurukoak ditugu esanahiaz.
- Hemen nahikoa dugu adibide batekin; "Uztapide'n nintzan sor-tu" sailetik hartutako honekin, hain zuzen:

Gaztiak nai ez basarrian da
zorrak ziaro makaldu,
gogorik gabe egiten danak
irabazirik bai al du?
Urte batian irabazitzen
dana beste baten galdu,
azkenerako pentsatu zuten
beren basarria saldu. (39)

41. SARI (3/5)

- *Sari* (1/1), *saria* (1/3), *sariak* (1/1).
- Berriro ere esanahi markatua duen hitz baten aurrean gaude.
- "Garia Euskalerrian" sailekoa dugu adibidea:

Garai batian Euskalerrian
egiten gendun garia,
zenbait lekutan bezela etzan
alain uzta ugaria;
orain lan orri utzita dago
emengo nekazaria,
nekia pranko bazuan baña
zer zan aren lan-saria? (74)

42. SEGURU (2/3)

SEGURANTZI (1/2)

- *Segurantzi* (0/1), *segurantzirik* (1/1).

SEGURU (1/1)

- *Seguruan* (1/1).

- Hitz honek ere badu bere karga semantikoa. Eta horrexegatik izango dugu Uztapideren bertsogintzan, noski, hitz-erro esanguratsua.
- Hona hemen, adibidez, "Osinbeltz'eko ezbearra" saileko lehen bertsoa:

Mila ta bederatziregun da
berrogei ta amairuan,
Urri-illaren amalaua zan
gelditu zana buruan;
urak ekarri zitun kalteak
Gipuzkua inguruan,
egia da bai iñor ez dala
bizi ordu seguruan. (161)

43. URA (4/7)

44. ARTAN (2/2)

- *Artan* (1/1), *artatik* (1/1).

URA (2/5)

- *Ura* (2/5).
- Adibide bat aukeratu behar eta, "Uztapide'ko pameliaren kale-ratzea" saileko bertso hau dakargu hona:

Pena ematen du aldegiatik
basarri eder batetik,
bere denboran bizi izandako
ganaduaren artetik;
baña aztuko zaizka guziak
lendabiziko urtetik,
gogoratzian aldegin dula
lantegi zakar artatik. (120)

45. ZERU (3/5)

- *Zeruan* (1/3), *zerura* (2/2).
- Hona hemen beste hitz esanguratsu bat, oinburu esanguratsu bihurtua Uztapideren bertsogintzan.
- "Zubeltzu" sailetik aukeratu dugu honako adibide hau:

Gizatasuna zeguan beti
Zubeltzuren inguruan,
etzan arekin iñor aspertzen
egon arren luzaruan;

nai zendun gisan izango ziñan
maisur zarren anparuan,
beste gauzarik une onetan
ez dadukat nik buruan:
Jaungoikoari eskatzen diot
gerta dadila zeruan. (130)

46. ZORION (2/3)

- *Zoriona* (1/1), *zorionak* (1/1), *zorionikan* (0/1).
- Azken oinburuak bezalakoa dugu honako hau ere: esanahi handikoa. Eta azken oinburuak bezala dugu hau ere esanguratsu.
- "Gizonaren udaberria" sailekoa dugu adibidea.

Edade ortan ez da paltako
alaitasuna ta broma,
edozein eran ibiltzeko're
sasoi baidauka ona;
nunbait lanikan egiten badu
irabazten du txanpona,
lagunak ditu erri guzian,
nunai dauka zoriona. (185)

47. ZOR (5/6)

- *Zorra* (1/1), *zorrak* (1/1), *zorretan* (2/2), *zorrik* (1/2)
- ORDAIN hitz-erroaren berri ematean aurreratu dugu honako ZOR oinburu honena. Harekin estu lotuta dago esanahiaz, eta hura bezain esanguratsua dugu, hau ere esanahi unkiarriko.
- Hona hemen nola erabili zuen Uztapidek *zorretan* oina "Bodegon Alejandro" saileko azken bertsoan:

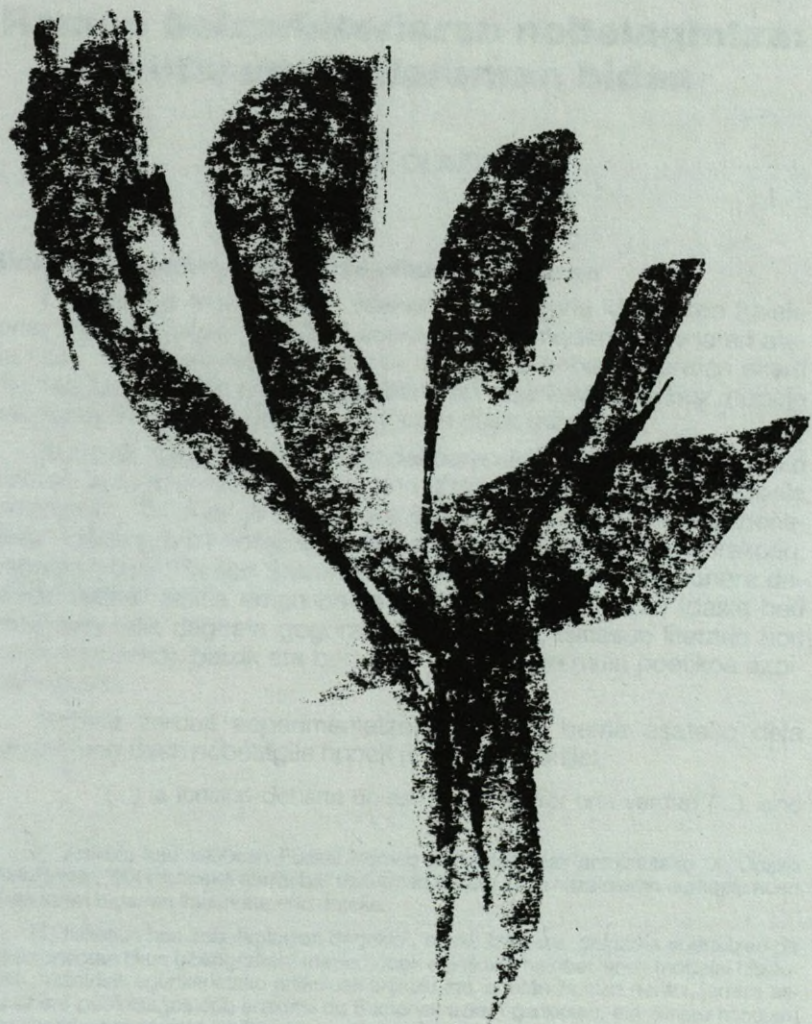
Egunak pasa ditut gustora
nik sarri etxe orretan,
gizon bakoitzan borondatia
ezagutzen da obretan;
Martinek duen biotz xamurra
ez da ordaintzen urretan,
ni orrenetzako jarria nago
bizi guziko zorretan. (225)

ONDORIOAK

Aurreko lanean bezala, atera ditzagun hemen ere zenbait ondorio, ilabur-ilabur, ordukoen indargarri.

1. Hizkuntzetan bezala gertatzen da bertso-gintzan ere: etekin handia ateratzen zaiola baliabide gutxiri.
 - Aurreko alean ikusi genuenez, 60 bertso osatu zituen Uztapidek (liburuko %7) 15 azken oinekin.
 - Lan honetako datuek, berriz, urrunago garamatzate. Hemen 15 oin-erro eta 32 oinburu esanguratsuren berri eman dugu. Oinburu horietako 13, ordea, oin-erro esanguratsuetakoak dira. Beraz, zehatzago esanda, 15 oin-erro eta 19 oinburu esanguratsu azaldu ditugu (gehi beste lau esanguratsu samar). Guztira, Uztapidek 215 bertsoetan erabili zituen 34 oin-erro eta oinburu horiek bere "Sasoia joan da gero" liburuan oin modura; eta horietako 140 bertsoetan azken oineko (% 16tan, beraz).
2. Beraz, sarri samar errepikatzen dira oinak, oinburuak eta oin-erroak Uztapideren bertsoen azken oinetan. Bat-bateko bertso-gintza ez dago ulertzerik errepikatze hori gabe.
3. Azken oinetan erabilitako oinburek eta oin-erroek ere badituzte beren ezaugarriak, azken oinek dituzten bezala: batetik, errima jakinekoak dira (errima ezagunekoak, eta bertso bat osatzeko adina hitz errimakide dituztenak, alegia) eta, bestetik, karga semantiko handi samarrekoak, lan honetako zenbait oinburu eta oin-erro azaltzean esan dugunez.
4. Hemen ere errepikatu beharrean gaude aurreko alean esana: ondorio hauek badutela ondorio didaktiko-pedagogikorik, bertso-eskoletarako baliagarri direnak:
 - Kontua ez dela gauza asko irakastea. Oso baliabide gutxi-rekin ere osa daitekeela bertsoa. Bat-bateko bertsoetan hasteko ez dela gauza askorik jakin behar, alegia.
 - Ondo dagoela ikasleen arreta erriman jartzea; baina hobeto, ordea, errimarekin batera oinak lantzea.
 - Merezi duela oinen oinarrizko hiztegia egitea.

Eta besterik gabe, hemen uzten dugu oraingo lan hau. Oin kategorikideak aztertzea geratzen zaigu, besteak beste. Hurrengo batean izan beharko.

Ramon Saizarbitoriaren nobelagintza: ixiltasunera daraman bidea

MARI JOSE OLAZIREGI

Sarrera: Literatura bilakuntza bihurtzen denean

Ondorengo lerro hauetan Ramon Saizarbitoria idazlearen traiektoriaz ihardun nahiko genuke,* euskal nobela modernotasunaren atarian jarri zuten nobelez, hain zuzen. Bere hiru nobelek garaian ekarri zituzten berrikuntzak onartuz, eta berauen azterketa gaindituz, nobela bakoitzak oinarrian duen poetika izango dugu mintzagai.

Noizbait Koldo Izagirrek esandakoaren ildotik, "lehenengo aldiko gizona" izatera kondnaturik dagoen gizon honek ("lehenengo nobela moderna", "lehenengo nobela elebiduna", "lehenengo nobela zientifikoa" idazteagatik) nobelagintzan urratutako bidez hitzegiterakoan, gogoeta hauei "Ramon Saizarbitoriaren nobelagintza: ixiltasunera daraman bidea" titulua eman badiegu, ez da bakarrik izan idazle hau aspaldian ixilik dagoela gogoratzeko¹ (hau da, isiltasun literario hori nabarmentzeko), baizik eta bere nobelagintzaren muin poetikoa azpimarratzeko.

Nobela zerbait esperimentatzeko, zerbait berria esateko dela baieztatzen duen nobelagile honek (cf. Robbe-Grillet:

"(...) la función del arte no es nunca ilustrar una verdad (...), sino

(*) Artikulu hau 1990ean Euskal Herriko Unibertsitateak antolatutako IX. Udako Ikastaroetan, "XX.mendeko narratiba" titulupean burutu ziren hitzaldietan aurkeztu nuen txostenaren bigarren irakurketa edo dateke.

(1) Ixiltasun hori nobelagintzari dagokio, noski. Izan ere, deigarria suertatzen da azken urteotan (ikus bibliografian) idazle honek eginikako hainbat lanek (nobelei hitzaurreak, hitzaldiak, egunkarietako artikuluak artikulu eta lanetan ikusten denez, jarrera askozaz ere publikoagoa edo erakutsi du Ramonek azken garaiotan, eta zentzu honetan, garai bateko konpromezu kulturalaren oihartzunak dakuskigu).

traer al mundo preguntas (y también quizás, en su día respuestas) que no se conocen a sí mismas.”²

Orainartean idatziriko hiru lanetan hiru esperimentazio desberdin egin dituela esan daiteke, bilakaera narratibo horretan bata bestearen ondorio zuzen bihurtzen diren hiru saio, hain zuzen. Forma narratiboarekiko ardura hau XX.mendeko nobelagintzaren barruan eman den bilakaerarekin loturik dagoenez, esan dezagun idazle honen nobeletan ikusiko dugun eraldatze narratiboa XX.mendean nobela modernoaren baitan eman denaren parekoa dela.

Saizarbitoriaren jenerazioa: konpromezu abertzalearen ildotik

Idazle honek eta bere garaiak Euskal Literaturan izan zuen jarrera ikusteko, benetan interesgarria izan zen 1991ean Iruñean izan ziren “Galeuzca” ihardunaldietan idazlearen partehartzea.

Bertan, Ramonek Bernardo Atxaga aurkeztu behar zuen eta horretarako, “Atxagaren belaunaldi literarioaren aurretikotzat” jo zuen bere burua, eta belaunaldi literarioen kontu hau gehienetan eztabaidagarria bada ere, benetan argigarria suertatzen zaigu kasu honetan idazle honen kontzeptzio literarioaz jabetzerakoan. Aipatu hitzaldian, honako berezitasunak egozten zizkion Saizarbitoriak bere jenerazioari:

- 1) Jenerazio literario honek aintzinakoen lotsaz idazten zuen, eta aintzinakoa gainditzeko helburu abertzalearekin. Ordurarteko panorama literarioa ikusirik (*Joanixio* bezalako nobelak aipatzen ziren) beste euskal literatura berriago baten beharra somatu zuten.
- 2) Nabaria zen, bestalde, jenerazio hiritarra izan nahi zuela honek.
- 3) Errealitatearen eta kontagintzaren arteko banakuntza erabatekoa zen ikuspuntu linguistiko batetik. Jenerazio hau ez zen euskaraz “bizi”, beraietako asko euskaldunberriak zirelarik, euskara ez zen bere eguneroko bizitzaren zutabe (“soziologikoki” ez zirela euskaldunak dio Ramonek)

Hori horrela izanik, ulergarria da Ramonek berak behin baino gehiagotan “akzidentez” idatzi duela esatea, garaiko giroari erantzunez.

Alabaina, baieztapen hauek idazlearen helburu eta idazketa-beharren inguruan zenbait argibide ematen badute ere, ez dute zertan argigarri gertatu behar konta-molde aukeraketari dagokionean.

(2) Robbe-Grillet, Alain, *Por una novela nueva*, Bartzelona, Seix-Barral, 1973, 16.orrialdea

Alde honetatik, "helburu abertzalez" idazteak ez du jenerazio honen kasuan "literatura irakurterreza" (euskal literatura irakurlearen euskara-maila jasotzeko balio dezakeena, alegia) adierazi nahi. Alderantziz, jenerazio honen traiektorian, eta bereziki Saizarbitoriarenean, zerbait argi badago, garaiko Europako literatura berriekiko duten zaletasuna da. Literatur gustu batzuk dira aukeraketa horren zio nagusia.

Zaletasun horrek berrikuntza esfortzu handia ekarri zuen berarekin eta hori horrela izanik, dudaezinezkoa da euskal narratiba "moderno"ren sorrera obra hauek zedarritzea.

Heroi konfliktibotik formaren eraberritzera:
"L'être de la littérature n'est rien d'autre que sa technique"
(Roland Barthes)

Mende honetan nobelaren esparruan emandako aldaketa eta eraberritzeak "kopernikarrak" izan direla esan izan du kritiko batek baino gehiagok. Alde honetatik, XIX.mendeko edozein irakurle guztiz asaldaturik geratuko litzateke ordurartean nobelaren laberintoen baina bere gidari izandako narratzaileak, bapatean inongo esplikaziorik gabe, bide ertzean uzten duela ikusirik.

Baina aldaketek zergaiti bati erantzuten diotenez, jakina da XX.mendean eman diren nobelari buruzko teoria guztiek arrazoi bat, poetika berri bat, dutela atzean, eta azken finean, momentuko beharri erantzuten diotela. Bilakaera honek literatur irakurleagoarengan eragin zuzena duenez (ez dezagun ahantz literaturak komunikazio egite orok bezala hiru elementu jartzen dituela harremanetan: idazlea, obra eta irakurlea) "Aurreusteen eremu" bat ("Horizonte de expectativas" delakoa Harreraren Estetikan erabiltzen den terminologia erabiliz) birmoldatzen du, garapen horretan ematen diren testu desberdinen harrera ahalbidetuko duena.

Zentzu honetan, eta Saizarbitoriaren nobelen oinarrian dagoen poetika ulertzeko ezinbestekoa zaigu mende erdialdera Frantzia sortuko den "Nouveau Roman" delakoaren berri edukitzea. Aurreko nobelagintzari oposizioan agertuko den korrante honek forma/edukia arteko dikotomia apurtuko du. Hau horrela izanik, gure nobelagintzaren bilakaeran *Leturiaren egunkari ezkutua* eta *Egunero hasten delako* nobelen artean hasera batean ikusten zen "edukiaren eraberritzea" (Txillardegiren nobelaren kasuan) eta "formaren eraberritzea" (Saizar-

bitoriarenaren kasuan) planteiatzerakoan lengoia narratiboan aldel-
du ezinezkoak diren bi alderdien banaketa arbitrarioa egiten zen.³

Nouveau Roman-ek gutxi iraun bazuen ere (1954- 60 arteko epea
Albères-en ustez) nobelagintzaren planteiamendu berri honek etekin
izugarriak eman zituela esan behar. Merleau-Ponty-ren Fenomenolo-
giaren ideiak bere eginez, gizakiok munduan "egote" hori adierazi na-
hiko du nobelak. Mundua ez da gauza egonkor, edo guk kanpotik
defini dezakeguna.

Objetuez inguraturiko mundu honetan objetuekiko gure erla-
zioaren bidez definituko gara. Ortegak nobelari buruz zituen ideiak
errepikatuz "objetuak dauden lekuan, beraiei buruz hitzegitea alferri-
kakoa da".

Horrela, mende Erdialdeko nobelagintza berri honek, mende ha-
serako amerikarren teknikak (kontaketa behaviorista, denbora aldake-
tak berriz beren nobeletan. Nathalie Sarraute, Michel Butor, Claude
Simon-ekin batera joera honetako partaide den Robbe-Grillet-ek Des-
cartes-en baieztapena eraldatuz "banakusate beraz banaiz" baiezta-
tuko du. Bidenabar, esan dezagun, mugimendu honetan teknika
objetiboaren lanketa besterik ikusi ez duten kritikariek maizegi ahaztu
dute nobela hauetan objektu hutsak baino haruntzago objetuekiko erla-
zioak dakuskitzula, objetibismoaren beraren ukapena alegia: ez dago
objetibismoarik objetibatze ekintza baino (Heidegger).

Gauzak horrela, azterkizun dugun autorearengana itzuliz, esan
daiteke Saizarbitoriaren lehenengo bi nobeletan nobelagintza berri
honek berarekin dakarren poetikaren oihartzunik topa daitekeela. Au-
toreak berak esplizitoki adierazi duenez:

"Arrotza mesanotxe gainetik alden du berria genuelarik N. Sarraute
eta A. Robbe Grillet azaldu zitzaizkigun. Hauentzat ez du sentidurik
erralitateari sentidurik edo esplikaziorik bilatzeak. Irakurlea organi-
koki bizitzen den esperientziaren mailan jartzen dute, mundua do-
minatu gabe mundu beraren zati bat, prolongazio bat besterik ez
den konzienziaren barnean".⁴

Kontzientziaren prolongazio deiturikoa eman dadin BEGIRADA
izango da idazleok bere esku edukiko duten baliabidea (ez dezagun

(3) Azken batean, dikotomia hori gaindituz, nobela kontzeptzio berri bat da gai-
lentzen dena. Jon Juaristik egoki dioskunez: "(...) más exactamente, se trataba de la
versión vasca del ajuste de cuentas del nouveau roman con la novela existencialista),
in Juaristi, Jon: *Literatura Vasca*, Madril, Taurus, 1987, 124. orrialdea

(4) Saizarbitoria, Ramon, "Aintzin-solas" in Urkizu, Patri, *Sekulorum Sekulotan*, Do-
nostia, Kriselu, 10.or.

ahantz lehenengo momentuko Nouveau Roman-i, hots, 50eko hamar-kadan ematen denari, "école du règard" deitu zitzaiola.)

"(...), begia da gogoarekin erlazio gehien duen gorputz zatia, eta begiak dira kontzientziaren eta imajinazioaren organoa"⁵

dio Joseba Sarrionandiak. Begiak, begiradak, hutsunea ezabatzen du eta bere posibilitatea ere, objektuak (etimologikoki ulertuak: "objectum") bereganatzen ditu.

Robbe-Grillet-ek defendatuko duen bezala, nobelak ez du interpretaziorik emango, "azaldu" besterik ez du egingo. "Ni" a eta errealtatea banatu ezinezko erlazio fenomeniko batean murgiltzen dira: "La relativa subjetividad de mi mirada me sirve precisamente para definir mi situación en el mundo".⁶

Eremu honetan koka daitezke Saizarbitoriaren lehenengo bi nobelak *Egunero hasten delako* (1969) eta *100 metro* (1976). Lehenengotik bigarrenera emandako aldaketa eta bilakaerak begibistakoak badira ere, esan daiteke poetika bera dutela atzean.

Bi nobela hauetan narratzailearen BEGIRADAK (Iser-en ildotik "testu estrategia" bezala ulertuz eta ez zentzu teknikoan ulertuz) fragmentarioki istorio desberdinak kontatzen dizkigu, kontatu baino gehiago azaldu.

Egunero hasten delako-ren kasuan, kontaketa hau plano bikoitzean taxutzen da: estazioko berritsuaren eta Giseleren planoetan. Itxuraz inongo erlaziorik ez duten bi plano hauek, sakonean Lasagabaster-ek⁷ dioskunez, berritsuaren diskurtsuaren izaera polifonikoan dute bere azalpena. Esan daiteke, berritsuaren etengabeko hizketaldi horretan maila heterologikoan azaltzen zaizkigun diskurtsu kultural desberdinak gerora Giseleren historian behin eta berriro nabarmenduko diren gatazken "background" kulturala eskeintzen digutela.

Bigarren nobelan, nabarmenagoa da diskurtsu⁸ mailaren zatizka-

(5) Sarrionandia, Joseba, *Ni ez naiz hemengo*, Iruñea, Pamiela, 1985, 79.or.

(6) Robbe-Grillet, Alain, op. cit., 88.or.

(7) Lasagabaster, Jesus Mº, "La novela vasca al borde de la realidad" in ASKO-REN ARTEAN, *Congreso de Literatura (II. Congreso Mundial Vasco)*, Madril, Castalia, 1989, 319-346

(8) Hemendik aurrera literatur kritikan errusiar formalistez geroztik onartua den "historia/diskurtsu" dikotomiaz baliatuko gara. Bi hitzetan adierazteko, testu narratiboek kontatzen dutenari (personaia batzuek leku eta espazio batzuetan burutzen dituzten istorioak) historia deritzo; eta eduki hori testuan azaleratzen den moduari (narratzaile mota desberdinak erabiliz, fokalizazioez baliatuz, denbora (maiztasun/hurrenkera) desberdinekin,...) diskurtsua.

ko izaera (nobelaren "historia" planu desberdinen txandaketaren bidez aurkezten zaigulako). Halaber nobelaren izaera polifonikoari dagokionez, izan ere bertan pertsonaia desberdinen iharduerarekin batera, nobela honi buruz egin diren azterketa desberdinetan hainbeste aldiz azpimarratu den erdara/euskara-ren erabilera heterofonikoa baitauekagu.

Alabaina bi nobela hauetan plano desberdinetan istorio desberdinak kontatzen direla esatea axaleko irakurketa deskriptibo batetan gelditzea litzateke. Bestalde, aipatu nobeletan autoreak euskal nobelagintzan lehenengo aldiz azalduko diren kontateknika berrien esplizitazio hutsa egiten duela baieztatzea ere, seguraski nolakotasun horren atzean dagoen azken pausua, hau da, nobela interpretagarri egiten duen modu hori kontutan ez hartzea izango litzateke. Maila honetan, esan daiteke nobela honi buruz egin diren iruzkin eta azterketa gehienetan forma despliege hori nabarmendu besterik ez dela egin eta metodologia kritikoa batzuen esplizitazioa mugatu direla.

Egia da, batez ere bigarren nobelaren kasuan ikuspegi inmanente batetik egin diren azterketek sortzen zituzten etekin izugarriak. Nobelaren literaturtasuna, edo berezkotasuna, hizkuntza literario horren bigarren mailako kodifikatze horren nolakotasunean dagoela baieztatzen duten metodologiek aurkitu duten "paotxa" handia izan da: denboraren saltu anakronikoez, plano desberdinen artean lotura gisara jokatzen duten elementu sinbolikoez (Nouveau Roman-eko partaide den Ricardou-k "corps conducteurs" deiturikoak), aldiberezko espazio desberdinen azalpenak, "round characters" (pertsonaia problematikoak, alegia) direlakoan desagerpena, modalizazioaren barruan pertsona gramatikal desberdinen alternantziak... nobela honetan idazleak eduki narratibo hori egituratzeko erabili dituen baliabideak.

Dena dela, bada, nik uste, beste errekurso teknikoan gaitetik nabarmentzen den tresna: fokoaren etengabeko mugimendua. Beste artikuluan batean Fokalizazioak nobela honetan duen tratamendu eta arazoez hitzegin badugu ere,⁹ esan dezagun artikuluan haren ondorio gisara, eduki narratiboekiko autoreak markatzen duen distantzia hori dela nobela honen interpretazioa irakurlearen esku jartzen duen bide nabarmenena.

Narratzaileak iheslearen ihesaren kontaketa kanpo/barru fokaliza-

(9) Olaziregi, Mª Jose, "Fokalizazioa 100 metro-n" in Lakarra, J.A. (Arg), *Memoriae L. Mixelena Magistri Sacrum*, Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, ("ASJU-ren Gehigarriak" 14), 1991, 1217-1229

zioaren alternantziak azaltzen digularik, heriotzaren hurbiltasunak pertsonaiarengan sortzen duen aldaketa/eragina azaleratzen digu. Heriotza gertakizun fisiologiko gisara aurkeztuz, jazoera dramatiko honen misterioa irakurleon begien aurrean jartzen zaigu. Heriotza hau inguratzen duten gertakizunekiko tratamendu objetiboaren atzetik gizatalde desberdinen ikuspuntua nabari badaiteke ere (Ikuspuntu ideologikoa Uspensky-ren teorian), heriotzaren tratamenduan narrazioaileak erakusten duen inpartzialtasuna eta diskurtso politiko oren bazterketa dira gauzarik aipagarrienak.

Saizarbitoriaren nobelagintzaren irakurketa/irakurleez.

Gorago aipatutakoaren ildotik, nobelagintza honek irakuleari ematen dion interpretazio marjenera itzuli nahiko genuke orain. Eta interpretazio marjenaz ari garenez, ikus dezagun garaiko, eta orokorrean gaurko irakurleek nola jaso dituzten Saizarbitoriaren nobelak.

Hiru nobelen artean bigarrena, *100 metro*, dugu, dudarik gabe harrera handiena izan duena. Ez bakarrik hiruren artean argitaratuena izateagatik, baizik eta beste hizkuntza batera itzuli zen lehenengo euskal nobela izateagatik(lau hizkuntzatarata, hain zuzen).¹⁰

Nobela honi dagokionez, idazleak nobela honetan interpretaziorako uzten dituen "arrasto" horiek, euskal irakurleari semantikoki indartsuegiak gertatu zaizkio. Teknikaren alderditik narrazioaileak egindako saio objetiboa, pertsonaiaren beraren ezaugarri eta orokorki nobelan diskurtso desberdinetan azaltzen den egoera sozialaren pisuak ezabatu egin du. Horregatik, ihesa ETako militante batena izateak eta nobelan komentarioen bidez suma daitekeen garaiko giro politikoak euskal irakurle askorentzat "nobela nazional" bat bilakatzea suposatzen zuen.

Ekar ditzagun gogora, berriro, 1991ean Saizarbitoriak Iruñean bere jenerazioak ezagutu zuen giro literarioaz esandakoak. Argi dago garai haietan euskal irakurleak etendura nabarmena ikusiko zuela ordurarte eskainitakoarekin eta Saizarbitoriaren nobelek eskeintzen ziotenarekin.

Garaiko euskal nobela-irakurleak ohituak zeuden euskaraz kontaketa tradizionalak ezezik istorio lineal eta "betikoak" ere irakurtzera.

(10) Puntu honetan, esan beharra dago Atxagaren *Obabakoak* liburuak (1988) bakarrik gainditzela duela itzulpen kopuru hori euskal narrazioaren historian.

Txuma Lasagabaster-en jadanik artikulu klasikoa gogoratuz,¹¹ 1957ko *Leturiaren egunkaria ezkutua* dateke 1969a baino lehenago ohiturazko nobelen mundu ikuskeratik aldentzen den bakarra (nahiz eta, jakinaenez, 1957-1969 tarte horretan ohizturazko nobelen gaietatik ihes egiten zuen hainbat nobela argitaratu).

Saizarbitoriaren nobelak, aldiz, lehenago Frantzia nobelagintza berriak zedarritu bidearri jarraituz, partehartze handia eskatzen dio irakurleari. Kontua ez da istorio bat planu desberdinetan kontatzea, helburua haruntzago doa eta kontaketa bera da irakurgai. Hau horrela izanik, 100 metro-ren kasuan, lehenago esan dugun bezala, istorio baten bila abiatzen zen irakurleak errazago zuen militante baten ihesaz jabetzea, autoreak eskaintzen zizkion klabeekin gertakariaren dramatikotasun hori bizitzea baino.

Irakurlearekiko etendura hori¹² nabarmenagoa da, dudarik gabe, autorearen hirugarren nobelaren kasuan. 1976an argitaraturiko *Ene Jesus* nobelak garaian irakurle urritasun nabarmenagoa ezagutzeaz ezezik, ez du gerora ere inongo islarik eduki.

Nobela zail, nobela zientifikoa, eta hainbat kalifikatibo jasandako honek euskal letren munduan gloria gutxiegi eduki duela esatea ez da inongo nobedadea. Gogoratu besterik ez dago edukitako argitalpenak bi besterik ez direla izan, eta bigarren argitalpena 1982koa izanik ere, gaur egun edozein liburudendatan salgai dirauela. Arrakasta eza esanguratsuagoa bihurtzen da nobela honen harrera beste bi nobelen harrera positiboarekin konparatzen dugunean.

Harrera hori kritika mailan ere nolabait islatu dela esan behar. Batetik, zenbait erreseinetan jasotako iritzi bitxiengatik (1983an azaldutako iruzkin batean Ramon bere "birtuosismoaren tranpan" erori zela esaten zitzaigun, alegia, ordurartean praktikaturako "teknika esibizio"ak bere goia jo zuela), bestetik, kritikaren esparruan lan honek sortu duen azterketa urritasunagatik. Argi dagoena da, Lasagabaster-

(11) Lasagabaster, J.M., "Euskal nobelaren gizarte kondairaren oinarriak" in ASKOREN ARTEAN, *Euskal Linguistika eta Literatura: bide berriak*, Bilbo:Deustuko Unibertsitatea, 1981, 343-368

(12) Etenduraz hitzegitean kontu handiz ibili behar dugu. Izan ere, irakurketak irakurketa ezin esan bait daiteke nobela honek arrakastarik eduki ez duenik, eta oraindik orain irakurlerik ezagutzen ez duenik. Garaian burutu ziren irakurketez ari gara batipat, momentuan euskal irakurlegoarekin etendura sortu zuten haietaz.

Bidenabar, *Ene Jesus*-eko aipu guztiak 1982an Kriseluk plazaraturiko bigarren argitalpenetik hartu ditugula esan nahiko genuke.

en artikuluz kanpo,¹³ urritasun horren arrazoia nobelaren beraren zailtasunean datzala.

Guztiarekin ere, horrelako nobela bat esibizio helburu hutsarekin idatzi dela pentsatzea mundu narratibo konplexu hori eraikitzean autoreak egindako esfortzuaz ez konturatzea da. Saizarbitoriak berak, nobela honek zekarren berritasunaz ohartuz, honako hitz hauek zuzentzen zizkion irakurleari epilogoan:

“Ene Jesus, Jesus, Jesus edo Jesus Maria ta Jose” egiten ari nintzela oso hitzazurre luze bat beharko zuela pentsatu nuen. Alde batetik darabilkidan estiloa justifikatzeko. Pena ematen zidan *100 metraren* bitartez nire pertsona eta literaturarekin kongraziatu nitueni huts egiteak. Nik, esandakoak esan baditut ere, literaturak (sentsibilitateak edukatzen dituen neurrian behintzat), funzio inmediateko bat ere baduela sinesten baitut. Funzio hau betetzeko beharrezkoa zait irakurleak ez dezala pentsa modernoarena edo artistarena egiten nabilenik, edo epatatzeko, norbait harriturik uzteko ari naizenik Becketeriak egiten”. (142.or.)

Begirada ispiluekin topatzen denean

Funtsean, esan daiteke bere azken nobela honetan ematen den kontaketa berari buruzko etengabeko itaunketa hau nobela modernoaren azken mugetan ematen denaren parekoa dela. Kontzientzi fenomenikoa bere izate linguistikoz jabetzen denean, alegia, hizkuntzazko izaera bereganatzen duenean, kontaketa bera tautologikoa bihurtzen dela esan behar.

“Nouveau Roman” delakoaren erreleboa 60ko hamarkadan ematen da Nobela Estrukturalista deiturikoaren (edo Ricardou-ren hitzetan “Nouveau Nouveau Roman”en) eskutik. Esan daiteke garai horretan emango dela nobelaren esparruan jadanik arte mailan aspaldian pintura abstraktuan emandako aldaketaren (Paul Klee: “arteak ez du ikus daitekeena errepresentatzen, ikusgarri egiten baizik”) edo eta Hizkuntzaren Filosofiaren baitan Ludwig Wittgenstein-en eskutik hizkuntzaren gaitasun adierazkorraren kritikaren azken ondorioen islarik bortitzena.

Susmoaren kultura honetan kuadroak zuri bilakatzen dira, musika isildu egiten da eta kontaketa ezintasunaz isiltasunaren esperientzia gureganatzen dugu. Nobelaren kasuan Joyce-tik Beckett-era

(13) Lasagabaster, J.M. “La escritura como lugar de transgresión. (A propósito de *Ene Jesus* de Ramón Saizarbitoria) in J.A. LAKARRA (arg.), op. cit., 1231-1240

doan modernitatearen bilakaera hau ez da interesgarria berez "transgresio" hutsa izateagatik, transgresio horrek, ezerezaren, hots, isiltasunaren auziari bide emateagatik baizik.¹⁴

Gregor Samsa munstro bihurtu bazitzaigun Molloy eta Malone betirako ixildu zitzaizkigun. Baina arteak bere "suizidioa" antzeztu bazu, ez da izan Hegelek pentsatutako "goimailako kontzientzia" bilakatzeko, eskenatokiaren bestaldetik hitzegiten jarraitzeko baizik. Sarrionandia berriro ere aipatuz "Ezin mintza daitekeenaz, mintzatu egin behar da",¹⁵ eta horregatik Wittgenstein-ek Filosofiari zeregin analitiko berria egotzi zion bezala, Beckett-en protagonistak ez dira inoiz ixilduko bere azken *Sobresauts*-en dakusagun bezala (nahiz eta jakin badakigun bere testuetan bere obran zehar eman den baliapide desberdinen murrizpena azken mugetaraino iristen dela).

Idazketa transgresio leku bilakatu da: Ene Jesus-en kasua

Jesus Mª Lasagabaster kritikariak lehenago aipatu 1991ko artikuluan interesgarrian dioen bezala, azterkizun dugun nobela honek azken 20 urte hauetan idatzi diren beste zenbait nobelekin, hala nola, Txillardegiren *Haizeaz bestaldetik* (1979), edo Joan Mari Irigoienen *Poliedroaren hostoak* (1982), edo zaharragoa izan arren hausturazko jarrera bera erakusten duen Patri Urkizuren *Sekulorum Sekulotan* (1975) nobelarekin transgresioaren esperientzia bera azaltzen du. Dena dela, esan dezagun, horietaz gain, esperimentazio giro berean sartzen direla Koldo Izagirreraren *Zergatik bai* (1977) eta Luis Haramburu Altunaren *Zera...* (1975) liburuak.

Alabaina, gure ustez bada *Ene Jesus* aipaturiko nobela edo narrazio horietaz bereizten duen ezaugarri bat: etengabeki idazketa bera zalantzan jartzearena, alegia. Izan ere, gure artean "mefanobela"rik egon bada, eskuartean dugun hau izan dela baieztatu behar. Nobela honetan espresio bide berrien esperimentazioaz haruntzago kontaketa beraren ezintasuna da behin eta berriro nabarmendu nahi zaiguna. Jon Juaristik nobela honetan hizkuntzaren patologiarekin azalpena bazekusan, guk baieztapen hori moldatuz, nobelaren patologia, idazke-

(14) Lyotard-ek dioskunez: "La infracción moderna no es interesante porque sea una transgresión, como creía Bataille, sino porque es una infracción que reabre la cuestión de la nada y del acontecimiento, aquello que señalan Benjamín a propósito de Baudelaire o Barthes en su teoría del texto y de la escritura" in *La posmodernidad (explicada a los niños)*, Madrid, Gedisa, 1987, 54.or.

(15) Sarrionandia, Joseba, *Ez gara gure baitakoak*, Iruñea, Pamiela, 1989, 95.or

ta berarena dela hemen behin eta berriro azaleratzen dena esangu dugu (azken finean gauza bera esatea dela onartuz ere).

Ene Jesus irakurri ondoren, modernitatearen bidez ematen den haustura batez ere trajikoa dela esan daiteke.

Nobela honen azterketari ekitean beste biak aztertzerakoan hainbeste etekin eta joku ematen zuten metodoak (semiologiaren edo narratologiaren ildotik doazen metodoez ari gara) ez zaizkigu hain errentagarriak suertatzen. Aurreko nobelekin gonbaratuz laburtze edo murrizte prozesu bat eman dela esan daiteke. Laburtze hau nobelaren bertan aurkezten zaizkigun edukien mailan ematen da (ez dago "historia" nagusirik, ez pertsonaien deskribapen zehatzik, ez leku-espazio alternantzia aberastasunik...), eta nola ez, diskurtsu mailan ere (denboraren tratamenduan, modalizazioan,...).

Orobat estiloari dagokionez: aurreko bi nobeletatik azkenerainoko aldaketa estiloaren beraren "sinpletasunean" legoke (koordinazio eta justaposizio egituren etengabeko erabileran), lengoaia literarioaren konplexutasunetik ihes egin nahi duen adierazpidean hain zuzen.

Murrizpen horren atzean ez da ulertu behar Saizarbitoriaren azken nobela honek teknikaren alderditik (diskurtsuaren taxuketa narratibo horretan) baliabide aberastasunik ez duenik. Ez da hori adierazi nahi duguna, baizik eta, bere erreferentea behin eta berriro zalantzan jartzen duen nobela bat izatean datzala bere berezitasunik aipagarria.

Ikuspuntutz aldatu behar da horrelako nobela bat irakurtzera koan, nobelak esplizitoki eskeintzen digunaz gain esateke dagoenaz jabetzen lagunduko digun ikuspuntua.¹⁶ Beraz, ondoren datozen ohar hauek nobela honen edukia osatzen duten zenbait elementu eta sinboloen azalpena proposatzearekin batera, bertan seguraski euskal nobela "fragmentarioena" den honetan, irakurleari eskeintzen zaizkion hutsune horiek betetzeko abiapuntu izan nahiko lukete.

Honako hauek lirateke nobelaren "historia" (=eduki) mailan *Ene Jesus*-en osagarriak: bertan, zoroetxe bateko(?) gela batean ohean etzanik dagoen pertsonaia batek "denbora pasatzeko asmoz" kontatzen dituen istorio eta dibagazioak azaltzen dizkigula esan daiteke..

(16) "Las cosas que la novela no dice son necesariamente más de las que dice, y sólo una especial reverberación de lo que está escrito puede dar la ilusión de estar leyendo también lo no escrito..." in Calvino, Italo, *Si una noche de invierno un viajero*, Bartzelona, Bruguera, 1980, 198.or.

Intrigaren denboraren esplizitaziorik ez dago eta ezin esan daiteke zehazki zenbat denbora pasatzen den (nahiz eta geroago azalduko dugunez, bertan azaltzen zaigun "impasse" hori den deigarriena). Espazioari dagokionez, kontalaria hormak akoltxaturik dituen gela batean ohean datza, baina denborarekin gertatzen den legez, espazio fisikoak berak baino bakarrizketaren barru espazioak, kontaketak berak irudikatzen duenak pisu handiagoa du, eta espazio fisiko honetara itzuliz, sapaiko ispiluaz eta leihoko burdin gurutzatuez gain ez dago beste ezer adierazgarririk.

"Diskurtsu" mailara pasatuz, nobela lehenengo pertsona narrati-boa erabiliz kontakuta dagoenez, narratologiaren terminologian narra-tzaile intradiegetiko batez hitzegin daiteke. Fokalizazioa barrukoa da gehienetan (pertsonaiaren barruan kokatua), nahiz eta nobelan zehar kontaktzen diren historia desberdinetan fokoak bere gain hartzen due-na kanpoan ala barruan egon daitekeen (objetu edo gauza somaga-ri/somagaitzak fokalizatuz).

Kapituluz kapitulu:

testuaren irakurketarako argibideak

Nobela osatzen duten bederatzi kapituluetan gorago aipatu du-gun "argumentu" sinplea (ohean etzanik dagoen protagonistak den-bora pasa asmoz kontaktzen dituen istorioak) behin eta berriro obsesiboki etena geratzen da. Kontalariak (=protagonistak) aurkezten dituen istorioak honako hauek lirarteke:

a) Samuelek estazioan kontaktzen zituen istorioen kontaketa, ber-tan protagonistaz gain "mutua" eta bigarren mailako hainbat perso-naia agertzen dira.

Kasu honetan, deigarriena Samuel izena bera litzateke autoreak berak bere irakurketen iturri nagusienetakoaren pista emanaz: Samuel Beckett (Dublin 1906-Paris 1989) idazle irlandarra, hain zuzen. Hone-taz gain, istorio hau osatzen duten sekuentzia desberdinetan bigarren pertsonaia Mutua da, klabe beckettianoan mututu ziren Molloy edo Malone izan daitezkeelarik. Azken pertsonaia hau bizikletaz ibiltzen da (Molloy bezala) eta noizean behin "hitzegin" egiten du, bere mutu-tasunaren ironia narratzaileak agertuz.

Estazioari dagokionez, ez dago esplizitazio zehatzik nongo esta-zioa den jakiteko, nahiz eta dakigunez, bertan oiloz betetako otarrak daramatzaten emakume "musu gorri bibotedunek" eta "koipez beterik bizikleta sorbaldan dutelarik" doazen gizonak trena hartzen duten. Halaber, deigarria gertatzen da estazioan "komun turkoetatik" atera-

tzen den usaiaren errepikapena. Azkenik, aipagarria da ere planu honetan hizkuntza desberdinen erabilera (idazlearen beste bi nobeletan gertatzen den bezala): kontaketa bera, bai lehenengo mailako narra-tzailearena bai bigarren mailakoarena (Samuelena) beti euskaraz azaltzen da, baina Estazioan dagoen goxoki-saltzaileak (Doña Klau-diak) gazteleraz egiten du bere produktoaren propaganda: "Hay chicles, caramelos, pastillas de café y leche" (12.or.,...), "Chicle americano" (12.or.,...).

Historia mailan ematen den hizkuntza bikoiztasun hau ez da, bi-garren nobelaren kasuan ematen dena bezain bortitza. Aipatu kasu horretaz gain, protagonistak berak asmatutako beste istorioetan (etxez-etxe saltzaile gisara dabilen sekuentzia horretaz aparte) ez dago bi hizkuntzen erabilera sistematikorik. Funtsean, kontakizunaren espazio hipotetikoa kokatzeko balio digun baliabide honek (estazio hori Euskal Herriko edozein estazio izan daiteke) ez digu *100 metro*-ren kasuan islatzen zuen bi komunitate linguistikoen konfliktu hori hain nabariki agertzen.

b) Narratzailea protagonista duten beste istorioak, orokorki lehenaldian kontatuak, eta protagonistaren gaztaroari (hipotetikoki, gero ikusiko dugunez) dagozkionak. Bertan protagonistarekin batera behin eta berriro sekuentzia desberdinetan azalduko zaizkigun pertsonaiak: Marga, Abel, K eta D bikotea, aita eta batez ere ama. Sekuentzia hauek leku desberdinetan kokaturik daude: txalupa batetan (Abel, Marga), Parkean (Abel, Marga), Zineman (Abel, Marga), Etxean (aita, ama, K eta D), bulegoan (K, eta D), eta lehen esan bezala, atzeruntz emandako anakronia gisara aurkeztuak.

d) Pertsonaia dagoen gelatik abiatuz, bertako objetuen deskribapenak (sapaiko ispilua, aluminiozko potoa, barrote gurutzatuz osaturiko leihoa) edo gela beraren (marroez akoltzatutako ormez osatua) deskribapenek sortzen dutena. Inbentarioak...

Ez dago zer kontaturik: errepikapenak, objektuak, zenbakiak

Seguraski nobela honek ez luke inongo berezitasunik erakutsiko baldin eta goian sailkatu ditugun istorio edo planu horiek inoiz ez direla burutzen esango ez bagenu. Alferrrikakoa da hipotesiak planteiatzea, kontaketa behin eta berriro eten egiten baita: (31.or.) "Historia batek behar bezala kontatua izateko plandeamendu bat behar du lehendabizi, desarroilo bat gero eta azkenik desarroilo horren emana izanen den ondorio bat". (44.or): "Teoriaz, irabazi nahi den egoera ho-

rrekin [gustoko egoera] ados datorren historia bat berbizitzeak edo imajinatzeak aski izan beharko luke. Ondo esan dut, teoriak. Praktikan besterik gertatu da(...)"

Protagonistaren saio hauen eta Beckett-en *Malone meurt* (1951) nobelan Malonek egiten dituenen artean badago paralelismoa. Jakina da, azterkizun dugun nobelaren intertesturik aipatu beharko bage-n irlandarraren nobela hau litzatekeela egokiena.

Hori horrela izanik ere, aipatu nobelen abiapuntu argumentala (ohean etzanik dagoen pertsonaia batek istorioak kontatzen segitu beharra bere esistentzia frogatzeko) alde batera utzirik, Beckett-en nobelagintzaren, eta orokorki bere poetikaren eragina Saizarbitoria-engan, autoreak berak nabarmendutakoa izanik ere, bi testu hauen desberdintasunak begibistakoak dira: Saizarbitoriaren nobela asko-zaz ere fragmentarioagoa izanik, hizkuntza literarioaren mailan ikus daiteken sinpletasunak eta sekuentzia berdinen etengabeko konbinaketak, irlandarrarenean topa daitekeen hizkera eta intrigaren trata-mentu barrokoarekin zerikusi gutxi du. Esan nahi dugu, *Ene Jesus*-en ikusten dugun etengabeko errepikapen horrek, zenbakietan babesa aurkitu nahi horrek, hutsune nabarmenez beterik dauden orri horiek, antz gehiago dutela irlandarraren beranduagoko edozein lane-kin. Azken batean desberdintasun hauek literatur testuen autonomia eta berezotasunaz asko esaten dute.

Baina jarrai dezagun *Ene Jesus*-ekin. Bertan, hurrengo pausu gi-sara, istorioak kontatu ezin daitezkeenean OBJETUEN deskribapenetan topatuko du babesa protagonistak. Metodu objetiboaz hitzen adiera baztertu nahi da,¹⁷ begiak direlarik objetuen formetara iristeko tresna bakarra:

"Harriak, liburuak, edo oinetakoak edo orraze bat. Kontenidorik gabeko objetoak. Gauza batzuk. Gorde dezaketen esnearen edo zo-pa hotzaren edo zergatik ez, gorde dezaketen ardoaren abstrazio eginez, haien formaren estudioan konzentratuko naiz" (37.or.)

Baina objektuak ere engainagarriak suertatzen dira, beraiek izen-datzeke hizkuntzaz baliatu behar garenean batipat. Irtenbide bakarra: zenbakietara jotzea, zazpinaka kontatzea. Kant -en esanak gogoratu-z, zenbakia aniztasunaren sinbolo da, aurkakoen sintesia adierazten duena, hau da, infinitoarekin batzen gaituen lokarria.

(17) Gogora ditzagun objetuekiko zaletasun hori buruz Nouveau Roman-i buruz esandakoak.

**“Bihotza atormentatzen digu denborak”
(Baudelaire)**

Hizkuntzak ezer izenda ezin dezakeenean, Denbora eta Espazioak ere ezin dute ezintasun horretatik ihes egin. Haserarik eta bukaerarik ez dagoenean iraunkortasun perpetuo batean murgiltzen da protagonista. Hizkuntzak bere egoera definitzeko balio ez duen bezala, denbora eta espazioa ere definigaitzak suertatzen dira.

Horregatik, nobela honetan, historia mailan pasatzen den denbora definitzeko “impasse” hitza dateke egokiena. Eta ez nobelan zehar (nahiz protagonistak asmatutako istorioetan, nahiz bere egoera deskribatzen duten paragrafoetan) denborari buruzko erreferentziarik ez dagoelako, baizik eta erreferentzia horietan behin eta berriro, obsesiboki denbora bera aipatzen delako: kariloiak etengabeki ordu bera jotzen du nobela guztian zehar. Irtenbiderik ez duen orainaldian murgildurik dakusagu, beraz, protagonista.¹⁸ “ordua. Laugarren nota pauso erren bat bezala botatzen duen karilonaren soinu disarmonikoak orduren bat markatzen du haren hots metalikoa aideak arrastaka daramanean” (67.r), istorioetan ere aipua errepikatu egiten da: “(...) laugarren nota pauso erren batbezala galtzen zuen erlojuaren kariloe musika disarmonikoa zabaldu zen pasilotik” (113.or)

Halaber, ARGIA dugu nobelan zehar denborarekin lotuta azaltzen zaigun sinboloa. Pertsonaia hizkuntzaz balia ezin daitekeen bezala, ARGIA ere ez zaio lagungarri gertatuko denbora jakiteko. Nobelan behin eta berriro esango denez, narraztailea kokaturik dagoen espazioan soma daitekeen argia oso intentsoa eta zuria da (13, 15.or), hots oro (kariloia hotsak) irensten dituen (16.or.,18.or.). Beckett-en zenbait teatrolanetan ere hain bortitza den argi honek (*Días Felices* eta *Acto sin palabras* antzerkietan adibidez) denbora ezeztatu egiten du: “Barrote gurutzatu oztopo aurrean zatiturik lehendabizi, baina zuzenki inklinazio fijo batekin sartzen den argia gero nire gainean sapaiko ispilua zuritiesun opako batetan galtzen duen formarik gabeko hodei sendo bat egiten denean, karilonaren hots disarmonikoa argia-sun masa horretan eroria, erresonantzia guztiaz desjabeturik, pauso gaizki eman bat bezala irentsia izanen dela jakiteko” (86.or.)

Gauza bera genezake ESPAZIOAZ. Bere diskurtsua kuestiona-

(18) Merleau Ponty-ren hitzetan: “Ninguna de las dimensiones del tiempo puede deducirse de las demás. Pero el presente(...) tiene, no obstante, un privilegio, porque es la zona en la que el ser y la consciencia coinciden” in *La fenomenología de percepción*, Bartzelona, Ed. Península, 1975, 431.or.

tzen duen nobela modernoetan espazioaaren deuseztapena, hau da, espazio-eza dagoela esan behar. Gure kasuan protagonista dagoen gela, orma akoltxatudun gela hori, kanpora burnizko barrote gurutzatuak dituen leiho bat duen gela, simulakroaren, irrealtasunaren espazio bihurtzen da sapaiko ispiluan erreflejatutik geratzen. Erreferenteak bere burua isladatzen duenean ezeztaturik geratzen da.

Azken finean, hormak handitzen zaizkiola dirudien gela hori, marroez akoltxatutako gela hori amaren sabelaren metafora bilakatzen zaigu. Amaren sabelean preso dagoen pertsonaia, sabel hori eta hezea, kontakizunetan hainbat higuin eragiten diona, haseraren eta bukaeraren irudi dugu. *Molloy* nobelan pertsonaia bere amaren bila badabil ere, ama (irudi negatibokoa hemen ere) beharrezkoa bazaio berjaiotzeko, *Ene Jesus*-en espazio hau itogarria gertatzen zaio pertsonaiari, ihes egin nahi duela esan liteke, ihes egin izateko (=jaiotzeko).

Esperoan

Orainartean esandakoaren arabera, liburuaren epilogoan J.J. Laskak egiten duen interpretaziotik aldenduz, nobelan azaltzen zaigun AMA hori beste modu batera interpretatu nahi izan dugu. Obsesio bihurtzen den ama horrek, bere hitzek, protagonista izutzen dute. Ama da determinazio guztien batura, eta nolana ere, hortik ihes egin nahiak hizkuntzaren mugetatik ihes egin nahia, molestoa gertatzen zaion hizkuntza tautologiko horretatik ihes egin nahia adierazten du.

Ihes egin nahi hori haseratik frakaso bat bihurtzen da. Protagonistak nobela aurrera joan ahala, bukaera hurbiltzen zaiola sentituz, azken kapituluan Ama-rekin eduki nahi duen elkarrizketa esfortzu antzua bihurtzen da. Amaren diskurtsuan harrapatutik dagoen bezala (131.or.), bere diskurtsuaren erreferente bakarra Ama bilakatzen da. Nobela guztian, lehenengo pertsona narratiboan eraikitako elkarrizketa hau apurtzen denean, hau da, azken kapituluan 2. pertsona gramatikala erabiliz bere ihardunaren entzule inmediatea bilatzen duenean, AMA-ren irudiarekin topo egiten du aurrez aurre narra-tzaileak.

Ama da nobela guztian zehar "irakurle implizitoa" bilakatzen dena, ama(=hizkuntza)rekiko gatazka honetan narra-tzailea galtzaile ir-ten da, eta azkenik hizkuntza bera apurtutik geratzen denean ("Eta dena hondarra zen. Hondar ziko eta fina" 132.or.),¹⁹ erremediorik ga-

(19) cf. *Etiopia* (1978) liburuan agertzen den Harearen Metaforarekin, proiektu modernoaren azken muga adierazten duen metafora.

be entzuten den ahots hori gaintitu ahal izateko, zenbakiak dira irtenbide bakarra.

Bukatzeke

Bukatu baino lehen, gure saioaren haserara itzuli nahiko genuke. Seguraski, azterketa honetan azterkizun genuen nobela trinkoaren iruzkin partziala besterik ez dugu egin. Aipatzeko geratu diren alderdiak onartuz, honelako nobela baten irakurketak sujeri ditzakeen irakurketa anitzen artean (literaturtestu modernoak zerbait badira "irekiak" baitira), gure ustez nobela honetan pisu handiena duen alderdiaren azalpenean saiatu gara: kontaketa ezintasunarena alegia.

Estazioan mutua eta Samuel dauden modura esperoan jarraitzen du protagonistak. "Esperoa espero hutsez" betetzeko momentua heldu bitartean hizkuntzaren beharra ezin ukatuz. Kontatu beharra, behin eta berriro traizionatzen digun hizkuntza. Ixiltasunera daraman destino trajikoa, dudarik gabe.

Bibliografia

R. SAIZARBITORIAREN LANEN ARGITALPENAK

NOBELAK

- 1969, *Egunero hasten delako* 3. arg., Donostia, Erein, 1991 (lehenago beste 3 argitalpen Hordagon.)
 1976, *100 metro*, 8.a rg., Donostia: Erein, 1990
 1976, *Ene Jesus*, 2. arg., Donostia: Luis Haranburu-Altuna

BESTELAKOAK

- 1969, "Poesia banatua" [poemak] in ASKOREN ARTEAN, *Euskal elerti-69*, Donostia: Lur, 461-484
 1973, "Hitzaurre" in ARESTI, G., *Lau teatro arestiar*, Lur: Donostia, 5-13
 1975, "Hitzaurre" in URKIZU, P., *Sekulorum sekulotan*, Kriselu: Donostia, 5-22
 1978, "Honez-gero" in ASKOREN ARTEAN, *Agiriak. Euskal poetak eta artistak G. Arestiren omenez*, Donostia: C.A.P.
 1979, Saizarbitoria, R. eta Sarasola, I., "Rikardo, gidari" in *Jakin*, 10, 116
 "Zeruko Argia" ("Gazte naiz" izeneko sailean), *Oh! Euzkadi, ustela, JAKIN* (1992ko aleetan, eta 77-78 zenbakian), 1993ko udazkenean igandeetan Egunkarian kolaborazioak ere egiten ditu.
 1991, "Hitzaurrea" in Agirre, J. *Gizon bat bilutsik pasiloan barrena*, Elkar, 7-22

- 1991, "Aurkezpena" in *Galeuzca. VIII. jardunaldiak*, Euskal Idazleen elkarte, 103-105
- 1992, "Hitzaurrea" in Céline, L.F. *Gauaren muturrerainoko bidaia*, Igela, Donostia, I-XV

R. SAIZARBITORIAREN OBRARI BURUZKO BIBLIOGRAFIA

- Agirre, J.A., 1983, "Ramon Saizarbitoria bere talentoaren tranpan", *Egin-jaiegia*, 1983-VII-2, 12
- Amenabar, J., 1982, *Euskal nobelaren azterketa*. Azpeitia: Izarraizpe Irakas-kuntza Kooperatiba.
- Askoren artean, 1976, "100 metroko polemika", *Berriak*, 2, 55
- , 1977, "Ramon Saizarbitoriarekin", *Berriak*, 27, 26-27
- , 1977, "Ene Jesus. Ramon Saizarbitoria", *Berriak*, 29, 35
- Camino, I., 1986, "R. Saizarbitoria: "Ni ez naiz idazle senditzen", *ARGIA*, 1100, 27-32 (elkarrizketa).
- Hernandez Abaitua, M., 1983, "Saizarbitoriaren '100 metro'ren semantikaz ohar batzu", *JAKIN*, 29, 173-185 (100 metro nobelaren 7. argitalpenean errepikatua)
- , 1986, "Aitzin argibidea" in *100 metro*, 7. arg., Donostia, Erein
- Iturrioz, P., 1988, "Jira-bira eta itzala. Saizarbitoriaren 100 metro-ri buruzko interpretazioa", *Literatur Gazeta*, 10, 14-16
- Izagirre, K., 1976, "Hitzaurrea" in SAIZARBITORIA, R., *100 metro*, Donostia, Kriselu
- , 1976, "Hitzaurrea" in SAIZARBITORIA, R., *Ene Jesus*, Donostia: Kriselu
- , 1986, "Argitalpen honen hitzaurrea" in SAIZARBITORIA, R. *100 metro*, 7. arg., op.cit.
- Kortazar, J., 1980, "Ramon Saizarbitoriaren 100 metro", *JAKIN*, 13, 145-152
- , 1982, "Gaurko narratiba eta euskal literatura", *JAKIN*, 25, 86-93
- Lasa, J.J., 1976, "Epilogo" in Saizarbitoria, R., *Ene Jesus*, op.cit.
- Lasagabaster, J.M., 1980, "Literatura Vasca y Bilingüismo: vasco y castellano en la novela "100 metro" de R. Saizarbitoria", *Actas del Séptimo Congreso de la Asociación internacional de Hispanistas*, Erroma: Bulzoni Editore
- , 1982, "Bigarren edizioaren hitzaurrea" in SAIZARBITORIA, R., *Egunero hasten delako*, 2. arg., op.cit.
- , 1986, "Funtzionatzen duen testua" in Saizarbitoria, R. *Ehun metro*, 7. arg., op.cit.
- , 1989, "La novela vasca al borde de la realidad" in ASKOREN ARTEAN, *Congreso de Literatura* (II. Congreso Mundial Vasco), Madrid: Castalia, 319-346. or.

- , 1991, "La escritura como lugar de transgresión. A propósito de *Ene Jesus* de R. Saizarbitoria", in LAKARRA, J.A. (Arg.), *Memoriae L. Mitxelena Magistri Sacrum*, Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1991
- Lertxundi, A., 1976, "100 metro, R. Saizarbitoria", *Zeruko Argia*, 684-685, 29-30.
- Olazabal, K., 1976, "100 metro. R. Saizarbitoria", *Zeruko Argia*, 683,30
- Olaziregi, M.J., 1991, "Fokalizazioa 100 metro-n" in LAKARRA, J.A. (Arg.) op.cit.
- , 1990, "Ramon Saizarbitoriaren nobelagintza: isiltasunera daraman bidea" (Donostiako Udako IX. Ikastarotan emandako hitzaldia. Argitaratzeaz)
- Oñederra, L., 1982, "Epilogo" in Saizarbitoria, R., *100 metro*, 4. arg., Donostia: Kriselu, (7. argitalpenean errepikatua)
- Sarasola, I., 1975, *Txillardegi eta Saizarbitoriaren nobelagintza*, Donostia, Kriselu
- , 1969, "Hitz aurre" in Saizarbitoria, R., *Egunero hasten delako*, Donostia, Lur
- , 1977, "Ene Jesus edo Jesus, Jesus, Jesus, M^a eta Jose", *JAKIN*, 2
- , 1979, "Prólogo para el lector de lengua castellana" in Saizarbitoria, R., *100 metros*, trad. Pilar Muñoa, Madrid, Ed. Nuestra Cultura
- Sarrionandia, J., 1977, "Gizartearen Kronikaz eta euskal nobelagintzaz", *Zeruko Argia*, 774, 30-31
- , 1979, "100 metro. Ramon Saizarbitoria", *Zeruko Argia*, 829, 29

Literatura tradizioa Iparraldean

PIARRES XARRITTON

Orai duela 50 urte,¹ zenbait egun gora-behera, hots 1941eko apirilaren 3an, Baionako Euskal Erakustokian, Piarres Lafitte zenak eman zuen hitzaldi bat erdaraz, bizpahiru apezgai gazteek ere, seminariotik ihesi, "kontrabandoz", entzun geniona, eta ondotik AINTZINA argitaldariak argitaratu zuena izenburu honekin: "*Le Basque et la Littérature d'expression basque en Labourd, Basse Navarre et Soule*", Bayonne, Le Livre, 1942.

Hizlariak aintzin solasean aitorturik ere euskal literaturaren historia osoago eta zehatzago baten noizbait argitaratzeko asmua, ez zuen behinere asmu hori bete ahal izan, eta horrengatik geroztik etorri diren Hegoaldeko historialari guzietan, aita Villasantek, Luis Michelenak, Bernardo Estornesek ala Santi Onaindiak, Iparraldeko euskal idazleez hitzegiten hasi direlarik, Piarres Lafitte zenaren lan xume hura aipatu ohi dute.

50 urte asko da gizonaren bizian; eta ez guti herriaren historian: Iduri luke beraz, 50 urteen buruan, berrirakurketa bat hartzen duela gure orduko hizlariaren mintzaldiak.

Euskaldunak eta euskara

Literaturaren alorrean sartu aintzin, erran dezagun behin nola Piarres Lafitte ikusten zuen orduan euskara, eta nola ikusten dugun gaur guk gure mintzaira Iparraldetik: 475.000 hiztunetara heltzen omen zen 1941ean Euskal Herriko hiztun guzietan kopurua, eta horietan

(1) Artikulu hau mintzaldi gisan eman izan da lehenbizian Bilbon, 1991eko apirilaren 8an. Orai hemen EGAN-en argitaratzen dugu, berrikustaldi baten ondotik.

rik 1/5era hurbiltzen ziren, guti gora behera, Iparraldekoak, hots 90.000 etara, nonbait hor.

Zenbaki horiek asko aldatu dira 50 urtez, ezen euskal hiztunen kopurua bikoiztu zaigu Euskal Herri osoari begira, baina Iparraldean berean, goiti egiteko partez kopuru horrek beheiti egin digu eta gaurregun, 90.000 etarik, 70.000 etara erori gara. Horrela beraz, 5 hiztunetatik 1 ginenok orduan, 10 edo 12tik 1 baizik ez gara engoitik. Eta bai demografiaren bai ekonomiaren indarrak arau bertsuan aldatu zaizkigula kontutan hartzen baldin badugu —eta nahitez horrela hartu behar ditugu— ez da dudarik datu horiek badutela eraginik literatura-
ren alorrean ere.

Piarres Lafittek aipatzen zituen gero laburzki euskalkiak, euskararen iturriak eta euskararen berezitasunak.

Duela 50 urteko euskalkiek badiraute oraino, eta daigun udaberri-
rian Ziberoko pastorala baten ikustera joan nahiko duenak pentsa dezake menturaz indarberritu zaigula Ziberoako euskalkia.

Bizkitartean nork asma zezakeen duela 50 urte, euskalki berri bat sortuko zela, orduan loak hartua zirudien Euskaltzaindiaren altzotik eta "euskara batua" deiturik, irakaskuntzaren eta komunikabide berrien bitartez, 30 urte barne, Euskal Herriko bazter guzietara, Santa-
graziaraino helduko zela beste euskalki guzien gaineratik?

Ez dugu erranen jaio berri den eta oraino hazgai dagoen euskalki horrek arazo guziak gaindituak dituela, baina aitortu behar dugu XX. mende honen hasieran, Azkuek, Broussainek, Kanpionek eta euskaltzale bakar batzuek amestu zuten ametsa gauzatzen ari zaigula mende honen azken herenean.

60-80eko belaunaldiari esker, Iruneako, Bilboko eta Baionako euskaldun seme alabek badute engoitik elkar ulertzeko komunikabide egoki propioa. Ez da guti. Gogoan har dezakegu alabaina, XVI. mendean, Nérac-eko Nafarroako erreginarenean gortetik Scaligero jakintsuak, maltzur maltzurra, zioela gure arbaso euskaldunak: "berek diote bai elkar ulertzen dutela, baina nik ez ditut sinesten!".²

Euskararen iturriak aipu zituelarik gero Lafitte zenak, euskal hizte-

(2) Josepe Justo Scaligero, Giulio Cesare Scaligero mediku italiarraren semea, Euskal Herritik ez urrun, Agen-eko hirian sortu zen, 1540an. 22 urteetan protestante bilakaturik, Genebara ihesi joan zen. De emendatione temporum, "Denboren hobetzeaz" idatzi zuen bere idazlan nagusia, 1583an. Gero Holandako Leyde hirian irakasle egon zen eta han hil 1609 an.

gia zuen bereziki gogoan, eta batere heraberik gabe onartzen zuen gure hiztegiaren hirur laurdenak latinetik zetozela: Urrun zebilen orduan Iparralde bestaldeko Larramenditiar eta Sabindiar garbizale amorratuen grina haietarik. Geroztik ordea badirudi beste muturrera jo duela Hegoaldeko belaunaldi berriak eta aitortuko dut kezkatzen nauela idazle zenbaiten espainol hiztegi eta esaldietarako lehia goriak: harresi berriak eraiki nahi balizkigute bezala, euskarak bateratu behar gintuzkeen bi eskualdeen artean.

Bazekien ordea Lafittek, bere hiztegiak baino lehen, bere egiturak duela egiten mintzairaren berezitasuna, eta ez bazuen ere oraino argitaratua, hiru urte geroago atera behar zuen bere "nafartar-lapur-tar" euskararen gramatika famatua³ argitan emaiten zituen jadanik bere hitzaldian, euskal egituren ezagutgarri nagusiak: hala nola, hitz arrotzen bereganatzeko euskarak darabiltzan fonetika arauak, hitz berrien sortzeko daramatzen eratorpen bideak, deklinabidearen eta adizjokoaren ereduak eta orozgainetik inguruko mintzaireri buruz, hitz ordenari gure hizkuntzak emaiten dion itxura ezberdina.

Gure irakasleak adibidez, asmatzen zuen honelako perpausa, 13 elementutan zatitzen zuena, 1.etik 13.eraino: "Izan¹ gabe² eman³ dezake⁴-gu⁵-n⁶ gauza⁷ bakarr⁸-a⁹ da¹⁰ zori¹¹-on¹²- a¹³". Eta gero perpausa horren frantses itzulpena egiteko, erakusten zuen hitzen ordena osoki bihurtu behar zela, 13.etik 1.eraino, erranez honela: "Le¹³ bon¹²-heur¹¹est¹⁰ la⁹ seule⁸ chose⁷ que⁶ nous⁵ puissions⁴ donner³sans² l'avoir"¹.⁴

1944 eko Piarres Lafitten gramatikaren parean ezartzen baldin badugu halere Lafitten beraren zuzendaritzapean 1985ean Euskaltzaindiak argitaratzen hasi zuen gramatika berria: "*Euskal Gramatika, Lehen Urratsak*", Iruña, 1985, laster ohartzen gara euskararen aurkezpena asko aldatu dela 40 urte barne: Grekoaren eta latinaren eredu-eratik asko urrundu gara, bereziki adizjokoaren azalpenean. Eta urrats hori zor diogu orozlehen, Bordeleko Unibertsitatean lehen euskal irakaslea izan zen René Lafon zenari (1899-1974): Ikus "*Le système du verbe basque au XVIe siècle*", Bordeaux, Delmas, 1945.

Geroztik agertu dira Jean Haritschelhar, Jacques Allières, Luis Michelena, Patxi Altuna, Txillardeggi, Patxi Goenaga eta gazteagoak,

(3) P. Lafitte, Grammaire Basque (Navarro-Labourdin Littéraire), Bordeaux Delmas, 1944.

(4) P.Lafitte, Le Basque et la littérature d'expression basque, en Labourd, Basse-Navarre et Soule, Bayonne Le Livre, 1942; 18. orrialdean.

baina ez gaude oroitarazi gabe nola René Lafon hil zelarik, Piarres Lafittek berak aitortu zuen EUSKERA aldizkarian, euskaltzain zenduari euskarak zion zorra.⁵

Euskal Literatura

Berez, euskara, beste edozein mintzaira bezala, gogoeta sakanak eta sentimendu aberatsak adierazteko eta sortzeko on da. Gertatu ere zaioke gure hizkuntzari, behin edo beste, horrelakorik egin izana. Bizkitartean duela 50 urte, Piarres Lafittek aitortzen zuen, literatura obra nagusirik ez zuela oraino agertu euskarak nazioen artean.

Gutartean sortu idazle ospetsuenak, hizkuntza arrotzetan ari izan zirenak, erdi arotik gaurdaino: latinez, hebraieraz, edo gaztelaniaz, Benjamin Tuterakoa, Martin Azpilikueta, Inigo Loiola, Frantses Xabier, Frantsisko Vitoria, Joanes Huarte, Garibay, Larramendi, Arturo Kampion, Migel Unamuno edo Pio Baroja, eta latinez edo frantsesez, Joanes Ezponda, Duvergier Haurrane, Oihenart, Martin Barkos, Garat edo Chaho.

Nondik bada zetorren Euskal Herriko idazleen hizkuntza arrotzarako jaugin ohargarri hori? Euskaldunen eta euskal irakurleen betiko kopuru eskasetik ote? Ala gure Herriari luzaz eta luzaz falta izan zaizkion literaturaren sorrerak eskatzen dituen ohizko politika eta ekonomia baldintzetarik?

Dena dela, Nafarroako erregeek erdi aroan, "nafartarren hizkuntzari" laguntza apur bat eskaini baliotel!.... Baina XIII. gizaldiaz geroz bederen, errege horiek atzerritarrak genituen, Champagne-tik, Normandia-tik, Gaskoinia-tik, Aragoia-tik edo Gaztela-tik etorriak, berekin ekartzen zizkigutela beren kapitain eta kondulariak, beren abade eta apezpikuak, beren erregina atzerrikoak.

Badakigu gainera, Europako nazione gehienak, bakoitza bere hizkuntza bereziaren balioari oihartzera zihoazen XVI. mendean, orduan zitzaigula puskatu eta suntsitu Nafarroako erreinu zaharra. Ikus dezagun halere erreinu horren hondarkinetan, Nafarroa behereko Eiheralarren, Bernat Etxeparekoak zuela sortu euskarazko literatura idatzia, 1545ean.⁶

Literatura idatzia aipatu baino lehen, goazen ordea Piarres Lafittere-

(5) P. Lafitte, René Lafon zenaz zorbait hitz, *Euskera* XIX, 1974, Bilbao, 5-8. orr.

(6) Bernard Etxepare, *Linguae Vasconum Primitiae*, 1545, Euskaltzaindiaren Leku-koak sortan, Patxi Altunak paratu edizio kritikoa, Bilbao, 1980.

kin ahozko literatura euskarari bi hitz bederen eskaintzera: Ez baitio horrek beste nehongoari zorrik.

Atsedeen literatura ahozkoa

Hor dugu hasteko, gure irakasleak, "atseden literatura ahozkoa" deitzen zuena. XIX. mende hondar arte ez gintzaizkion menturaz ohartu ere haren aberastasunari. Alta bada zinez aspalditik —berdin kristau-aro aurretik- zetozen gure ipuin zaharrak, eta ez genekien. Beharrik J.F. Cerquand inspektorea Ziberoan eta Nafarroa Beherean, eta W.Webster artzain protestantea Lapurdi aldean, kondaira horien bilzen hasi ziren.⁷

Ildo beretik gero, J. Barbier, Mayi Ariztia, Gilberte Guillaumie Reicher alde batetik, R.M. Azkue, aita Donostia eta J.M. Barandiaran bestetik, ari izan ziren misteriozko Basajaun, Basandere, Marimunduko, Tartaro eta beste mamu, sorgin edo laminekin, bai eta basebanjelioetako Jesus, Jondoni Petri edo haien lagun enuxent batzuekin eza-gutzak egiten. Etnologo askok aurkitu izan du uzta eder horretan, Piri-noetako mitologiaren oinarriak ikertzeko bidea.⁸

Ipuinetarik landa, horra ihauterietako "maskarada" edo "kabalka-detan", udako "tobera", "karrosa" edo "asto-lasterretan" entzuten ziren prediku, epistola edo umorezko prefazioak, Piarres Lafittek berak hain gogotik biltzen zituenak, non ez zituen berak asmatzen eta gero ALMANAKAN⁹ argitaratzen, hala nola, "Martin Kalotx" Bohame jaunaren eresia, OSKORRI taldeak musikan ezarria.

Bizkitartean hitz lauezko solasen eta hitz neurtuzko bertsoen artean biderdi, nola ez aipa euskaldunek hain maite ditugun "atsotitz", "erran zahar" eta "zuhur hitzak"?

1596 an Irunean argitaratu zen lehen bilduma; izengabea baitzen eta elebiduna. Geroago Arrasateko Garibay ospetsuak egin zuen bere eskualdeko "errefrauen" bilketa eta Ziberoan berriz, Zalgizek eta Oihenartek bildu zituzten beren eskualdean ozen zirenak; hala nola,

(7) J.F. Cerquand, Ipar Euskal Herriko legenda eta ipuinak, 2 tomotan, Anuntxi Aranak prestatu edizioa Donostia Txertoa 1985-1986.

- W. Webster, Ipuinak I & II, Xipri Arbelbidek paratu edizioa, Euskal Editoreen Elkarte, 56 & 57. zkk.

(8) J.I. Hartsuaga, Euskal Mitologia konparatua, Donostia Kriselu, 1987.

(9) J. Etxeberri, Uztaritzeko seroren aholkulariak 1848an argitaratu zuen lehen Euskaldun laborarien adiskidea edo Almanaca geroago bazterretik sortu ziren beste almanaka xuri ta gorri guzieren artean, 1890 arte, Baionan Lamaignère baitan argitaratu zuena.

66: "Baigorri baxera urrez, nik hara gei nuenean lurrez"; 180: "Gareziren gaitza, Behorlegik derosa"; 372. "Orhiko xoria, Orhin laket".

Piarres Lafittek 1941ean gogoratu zigun J.Elissalde Zerbitzari euskaltzainak argitaratu berri zuen bilduma aberatsa, ondotik Leon Leonek, andere Guillaumiek eta Philippe Veyrinek iruzkindu zutena, bakoitzak bere alde. Geroztik aita Zavalak bi liburu oso osoak eskaini dizkigu, AUSPOA sorta famatuan, Euskal Herri guzitik bildu erran zaharrekin.¹⁰

Haur haurretik bada Euskal herrietako seme alabek amaren alzoan ikasten genuen zer zitekeen hitz neurtuaren eta kantatuaren grazia berezia:

"Arri, arri, mandoko,
Bihar Garruzerako,
Handik zer ekarriko?...."

eta lagunekin jostatzen ginelarik berdin:

"Xirrixti, mirrixti, gerrena, plat....."

Haur kantu horiek, eta beste zenbat horrelako, ez zituzten ja entzunak, altxatuak eta argitaratuak, Chaho, Sallaberry eta Charles Bordes-en urratsei jarraikiz, XX. mende honen lehen herenean, R.M. Azkuek eta aita Donostiak!

Bazen hor altxor ederra, batzuetan gure historia aspaldikoaren oihartzuna hel-arazten diguna, hala nola, XV. gizaldiko Agarramuntesen eta Biamuntesen artean izan ziren borroken lekuko dugun "Bereterretxen kantore" lazgarria:

"Haltzak ez du bihotzik,
Ez gaztanberak hezurrik,
Enian uste erraiten ziela,
Aitunen semek gezurrik...."

Berrikitan Patri Urkizuk argitaratu dituen izenik gabeko eta izenekilako gure kantu zaharren bi bilduma gotorren ondotik,¹¹ oroitaraziko

(10) A. Zavala, Esaera zaarren bilduma berria I & II, Donostia Auspoa sorta 186 & 187. zkk.

(11) P. Urkizu, Lapurdi, Baxanabarre eta Zuberoako bertso eta kantak I & II, Donostia Etor 1991.

dugu, Lafitte zenak errana zuela orai dela 50 urte "kantua izan da gure ahozko literaturaren muina".

Eta geroztik Iparralde honetan agertu ziren euskal kantari berriekin, Etxahun Iruri, Xalbador, Michel Labéguerie, Monzon edo Eztitxu zirenekin eta oraino gutartean bizi diren guziekin erran dezakegu zinezko berpiztea ezagutu duela euskal kantuak Iparraldean.

"Berto paper egile" edo "Koblari" horietarik bereizten zituen bada Lafittek "Bertsolariak", hots, bapatean, edozein gai bertsotan trotxatzeko trebe zirenak eta haien zerrenda luzean sailkatzen zituen eskualde bakoitzeko eskola ezberdinak: hala nola, Barkoxeko Benat Mardo, Musena, Topet Etxahun-en lehia zirikatzailea; Larraineko Borthiry, Ligueix, Etxahun Iruri-ren jaugin sentimentalagoa; Garaziko Larramendy, Etxamendy, Etxarren-en joera gogoetatua; Baigorriko erre-kako Erramuspe, Dibarrart, Xalbador-en dohain poetikoa; Hazparne aldeko Bordaxuri, Katxo, Xetre, Otxalde, Mendiague eta beste batzuen ahapaldi zorrotzak.

Berrogeita hamar urteen buruan, baluke oraino zer erran gure irakasle zenak, bertsolaritzaren bilakaeraz Iparraldean. Aitor lezake alde batetik gure ustez, geroztik egin diren ikerketa batzuei esker hobeki ezagutzen ditugula gure autore zahar zenbait: J. Haritschelhar-ek Topet Etxahun-i eskaini tesia heldu zait lehenik gogora, baina izan da beste ikerketarik ere, Lafittek berak, L. Dassancek, Oxobik edo nihau-erek eginik.¹² Badugu oraino halere zer egin, eta bestalde, bertsolaritza bera indarberritu balin bazaigu dudarik gabe Hegoaldeko probintzietan, gure eskualdean alderantziz badirudi buruz behera dihoala oraino.

Ba ziren lehen, Zibero aldean, artzainek irriz elkarri igortzen zizkieten "xikito" laidogarriak: Lafittek berak aipatzen zituenak baino auseragoak argitaratu zituzten, IGELA aldizkarian, Jon Mirandek eta Txomin Peillenek,¹³ baina ez dugu ozen nehon agertu dela beste berririk.

Bizi ditugu ordea, eta dirudenez beti indarrean, Ziberoko "pastoralak" edo "tragediak" eta "maskaradak". XX. mende honen hasieran Baionako lizeotik Georges Hérulle irakasle jakintsuak herri teatroz

(12) GURE HERRIA aldizkarian agertu dira bereziki L. Dassance, P. Lafitte, J. Moulier eta J. Haritschelhar-en ikerlan horiek, LABAYRU ikastegiko Gauontza sortan (4) eta EUSKERAN P. Charriton sinatuak.

(13) J. Mirande & Tx. Peillen, Igela. Euskaldun heterodoxoen errebista, Parise, 1962.

egin lanak zituen aipatzen Lafittek 1941eko hitzaldian, oroitaraziz teatro horrek bazuela erdi aroko "mysterioen" eite handia: Gelditzen zitzaizkigun 200 eskuizkribuetarik ikus zitekeen Testamentu Zaharretik edo Berritik, eta Sainduen leienda edo historiatic hartuak zirela gai gehienak. Ba omen ziren ere bestalde Ziberoako "astolaster" edo ikusgarri komikoak, eskutan ditugun 23 eskuizkribuen arabera frango latriak zirenak literaturan sartzeko.

Geroztik bada, Piarres Lafittek berak, 1967an, GURE HERRIA aldizkarian argitaratu zuen Oihenarteren idazlan ezezagun baten arabera¹⁴ jakin dugu Ziberoako teatro hori guzia Nafarroa Beherean ere ezaguna zitekeela aintzineko mendeetan, Etchegaray apezak Donibane Garazin eman omen baitzuen, zenbait aldiz, Artzain Gorria izeneko pastorala.

Erran dezagun gainera, Ziberoako pastoralgintzak izigarriko bila-kaera eta berrikuntza ezagutu izan duela azken 40 urte honetan. Arnaud Aguegarayek, Toulouse - Le Mirail-ek Unibertsitatean, 1992 an, aurkeztu duen tesian zehazten dira ederki gertakari garrantzitsu horren xehetasunak¹⁵. Pierra Bordaçarre Etxahun Irurikoak zuen bidea ideki, gai berriak, gure historia propioan bilatuz, hala nola, Etxahun Koblakari (1953), Matalaz (1955), Berterretxe (1958), Zantxo Azkarra (1963), Le Comte de Tréville (1966), Chiquito de Cambo (1967), Pette Beretter (1973) eta Iparragirre (1980). Bide berdinetik joan dira gero Junes Cazenave Harigile santagraztarra, Mixel Bedaxagar Urdinarbe-koa, Jean Louis Davant Larribilekoa, Pier Paul Berzaitz eta Arnaud Aguegaray bi muskildiarak. Badugu beraz itxurala behingo pastora-len mentura, nahiz lan mota honekin literatura atsedenezkotik literatura gogoetagarria eta ahozkotik idatzizkora ohargabeen iragaiten garen.

Ahozko literatura gogoetagarria

"Ahozko literatura serioa" izenburuarekin biltzen zituen Lafitte zenak elizako kantikak eta prediku edo sermoiak eta biltzar mota guzietako hitzaldiak, hots guk "ahozko literatura gogoetagarria" deit genezakeen guzia.

Gure eliza kantikez Piarres Lafitte apezak zioen orduan "Euskaldunak berak duen bezala, jansenista kutsua bazutela, nahi ala ez,

(14) P. Lafitte, *L'art poétique basque. un inédit d'Arnaud d'Oyhenart*, Bayonne Gure Herria, 1967.

(15) Arnaud Aguegaray, *Etude comparée de Ximena, pastorale de Pierre Bordaçarre, dit Etxahun Iruri, avec d'autres oeuvres de littérature Le Mirail*, 1992.

kantika horiek eta mystika usain guti". Eta egia da gure tradizioa, Ziburutik hasi-ta: "Oi Eguberri Gaua!", XVIII. mendeko "kantika Izpiritualetan" barna, iragan mendeko Adéma-Zalduby-raino: "Uholde baten pare!", klasikoen ildotik hurbilago dihoala, erromantikoen bidetarik baino. Baina Vatikanoko II. Biltzarraz geroz katolikoen klasikotasunak inarrosaldi ederra hartu du eta Euskal Herriko elizetan ere gauzak apur bat aldatu dira.

Belokeko Beneditarren inguruan, zerbait berritu dira gure kanten hitzak eta doinuak. Ikus bedi Iratzederrek egin Salmoak itzulpena edo aita Lerchundik argitaratu Kantikak izeneko liburua!¹⁶ Berritu da arabera elizetako oratoria, baina Lafittek aipu zituen Hazparneko misionestegiko predikari handiak: Garat-Pikasarri, Haramboure, Bastres, Arbelbide, Larregain, Apesteguy, Camblong, Soubelet eta besteak, joan ziren eta, 1976 ez geroz, Hazparneko etxea hetsia da.

Hauteskunde aroan edo "Eskualzaleen Biltzarretan" entzuten genituen euskarazko mintzalari ederrak: Lafittek ordukotz aipa zitzakeen Broussain, Etchepare, Souberbielle, Jaureguiberry edo Minvielle medikuak, bai eta ere Choribit, Dassance, Istilart, Larramendi, Pochelu eta beste herrigizonak. Geroztik beste asko entzunik gaude guhaur, hala nola Monzon, Saint Pierre, Zerbitzari edo Oxobiren ondotik Michel Labéguerie deputatua eta René Ospital haren laguna, biak gazterik zenduak.

Ahozko literatura horren gaitza zen ordea, maizenik haizeak eremaiten zuela: "Verba volant", "Elheak airatzen", erran ohi zuten latinez Erromatarrek; nahiz geroago elhe horietarik zenbait idazkiak bil zitzakeen eta orduan irauten zuten: "Scripta manent", "Idazkiek irauten".

Horri esker ditugu eman, Ahozko Literaturaz, orain artinoko berri apur zenbait. Literatura idatziaz zerbait erran baino lehen ez gaude aipatu gabe, Piarres Lafittek duela 50 urte aipa ez zezakeen iraultza, komunikabideen iraultza, hots, irratiak eta telebistak orduan mundu osoan hasten ari zutena.

Geroztik Euskal Herrietako azken xokoraino sartu dira tresna berriak, lehenik, egia erran, auzoko erdara mota guzietan gure etxeok ateak zabalduz, baina ere azkenean herriko euskarari bide berriak idekiz.

Eta Jainkoari esker, badirudi euskararen indar berritzeko parada

(16) J. Diharce Iratzeder, Salmoak, Beloken Ezkila, 1963.

- G. Lerchundi, Kantikak, Baionan Le Livre, 1948.

ezin hobeia eskaintzen dioten komunikabide berriez, hots irrati-telebisitez, baliatu nahi direla euskal belaunaldi berriak. Gure herri hizkuntzaren ahozko erabilera lantzen duten, gure lehengo literatura berpizten eta berritzen ari diren autore, kantari, kondalari, eta esatariak baditugu: Piarres Larzabal, Mixel Labéguerie edo Maite Barnetxe, beren aldia eginik, goizegi joan zaizkigunak, bai eta ere gaurregun GURE IRRATIA-tik, IRULEGIKO-tik edo ZIBEROKO BOTZA-tik entzuten eta EUSKAL TELEBISTA-tik ikusten ditugunak: Xipri Arbelbide, Luzien Etxezaharreta, Manex Pagola, Etxamendi eta Larralde, Peio eta Pantxoa, Niko Etxart eta Martikorena, Jean Mixel eta Martzel Bedaxagar, Mattin Lartzabal, Andde Duhalde eta Jojo Bordagaray, Gilamu Irigoien, Bernadeta Argain, Leoni Agergarai, Agustin Errotabehere, Jojo Bidart, Ellande Boutin eta beste zenbat berriketari, apendizkoak las-ter eginik, uhainen gainean etxera heltzen zaizkigunak.¹⁷

Literatura idatziaren hastapenak (XVI. mendea)

Gauza jakina da Nafarroako erreinua zati bitan zatitu zen urteetan sortu zela euskal literatura idatzia, Nafarroa Behereko Eiheralarren, Bernat Etxepare koaren eskutik, apez horrek baitzuen argitaratu 1545 ean, Bordelen, François Morpain inprimizailearenean, "Linguae Vasconum Primitiae" edo "Euskaldunen hizkuntzaren lehen emaitzak" deitu liburua. Ez dugu hemen erraiterik zer diren obra horren barneko aberastasunak, baina ohar bat eginen dugu bakarrik: Gure ustez, Julio Urquijo, René Lafon, Andère Guillaumie Reicher, Luis Michelena, Patxi Altuna eta horrelako batzuen lanari esker, duela 50 urte, Piarres Lafittek berak jartzen zuen baino askoz gorago ezartzen dugula gaurregun euskal olerkari eta idazle lehena.

Beste horrenbeste erran genezake naski Joanes Leizarraga Beraskoitzekoaz¹⁸ zeren baten ala bestearen "itzalak" baino gehiago ikusten eta prezatzen baititugu orai bai eiheralartarraren argia eta karrara, bai bezkoiztarraren jakitatea eta lana. Baina Etxepareren eta Leizarragaren bi obra nagusiez bestalde beti aberastuz doakigu XVI. gizaldiko euskal testu zaharren altxorra, hala nola berrikitan argitaratu

(17) Nola ez oroit euskarazko lehen emanaldiak Mugerreko apezetxetik eman zirela 1954an irratis, Janpiarre Urrikariet apezaren denboran, Frantziako Mendes eta Miterrand-en gobernuak ixilarazi zituen arte Espainiako Franco-ren gobernuaren konplimendua egin beharrez? Euskarazko emanaldien sortzailea aldiz emazte bat izan zela bada-kigu: Maite Barnetxe zena, Bidarraitar kazetari fina.

(18) Bai Etxepareren, bai Leizarragaren, bai Axularren idazlanak aurki erraz ditugu orai Euskaltzaindiaren argitalpenei esker.

zaizkigun 20 gutun ezezagunak, Lukuzeko jaunak, haren alabak eta Urtubiako andereak euskara ederrean izkribatu zituztenez geroztik, Frantziako berri emaitako, Espainia aldean zituzten adiskidei, Simancas-eko artxibategian lo zeudenak.¹⁹

Laneko mendea (XVII. mendea)

Antonio Venegas de Figueroa, Iruneako apezpikuak antolatu zuen olerki lehiaketarekin zabaldu zen euskal literaturaren historia XVII. mendean (1609-1610), baina gero gizaldi osoan barna, Lapurdi aldean egin zen lanik handiena, gure ustez bi osaba iloba kartsuei esker: Bertrand Etxauzeko Baigorriarrak lehenik (1599-1618) eta Joanes Oltzeko Iholdiarrak geroxeago (1641-1686) atxiki baitzuten luzaz Baionako apezpiku alkia.

Protestantismoak, sorginkeriak eta gerlak sortu gaitz guzien sendatzeko hoberena zitekeela euskaldunen fedea argitzea, adierazi zieten apezpiku horiek beren apezei eta hauek hasi ziren, bai eta, gaur diogun bezala, "euskaldun berri" bat edo beste ere, euskaraz idazten, hala nola Estebe Materre franzizkotarra (1617) eta Sylvain Pouvreau, Baionako Duvergier de Hauranne "Saint Cyran" aipatuaren idazkaria.

Orduko Lapurtar olerkarien lerroan aipagarri zaizkigu, Lafitteri bezala, Joanes Etxeberri eta Bernat Gazteluzar, bi jesuita Ziburukoak: Hiru liburu zor dizkiogu lehenari: Manual Devozionezkoa (1627), Noelak (1631) eta Elizara erabiltzeko (1636), eta bat bigarrenari: Egia Katolikak (1686). Bi maisu horiek baino beheraxago ezar genitzake beste bi ziburutar, Argainaratz (1641) eta Aranbilaga (1684) bai eta Sarako Haranburu (1635) eta Harizmendi (1658), beren debozionezko liburuekin.

Baina olerkia baino gehiago landu zuten menturaz euskal prosa Lapurdi aldean: doktrina liburuak, elizako liburuak eta itzulpen liburuak, ziren, egia erran, maizenean: Jesu Kristoren Imitazionea, Filotea, Gudu Izpirituala, baina horien guzien artetik atera zen ere Pedro Dagerre Axular(1556-1644) Sarako erretore handiaren obra nagusia, Guero zeritzana (1641).

Zuzen zebilen Piarres Lafitte duela 50 urte, bere irakasle eta adiskide Jean Etchepare eta Jean Saint Pierren bidetik, nafar-lapurtar

(19) Floristan Imizcoz, Conflictos fronterizos, espionaje y vascuence a finales del siglo XVI: 20 documentos inéditos, Irunea, FLV, 63, 1993 (177-219) eta J.M. Satrustegi-
ren iruzkinak, ibid. FLV, 64, 1993 (443-475).

idazleen aitzindari ezartzen zuelarik Pedro Dagerre, Axularreneko semea, baina nehork ez zuen orduan asmatzen ahal, 25 bat urteen buruko, Federiko Krutwig, Luis Villasante, Koldo Michelena, Jose Luis Alvarez Txillardegi, Gabriel Aresti eta idazle gazteago batzuei esker, Axular hori bera hartuko zela Euskal Herri osoan "euskara batuaren" eredu. Gertatu izan den bezala.

Donibane Ziburuko eta Sarako apezzen ondotik, aipatzen zuen Lafittek Detcheverry Dorre kapitaina, Martin Hoyarزابalen Itsasoko nabigazioneko liburua itzuli eta argitaratu zuena, Baionan, Fauvet baitan, 1677an.

Urrunago joanez, Amikuze eta Zibero aldera, aurkitzen genuen bada Arnaud Oihenart jakintsua (1592-1667), "Bi Euskal Herrietako" lehen historia latinez idazteaz bestalde (Notitia Utriusque Vasconiae, 1638), jada aipatu ditugun euskal atsotitzekin batera, Oihenarteren Gaztaroko neurtitzak olerki liburua 1657an, Parisen argitaratu zuena.

Eta Ziberoa gogoratzearekin, nola ez aipa Maytie, Olorueko apezpiku Mauletarraren doktrina liburua (1676) eta haren laguntzaileren, Tartas, Arueko apezaren bi liburuak: Ontsa hiltzeko bidia (1666) eta Arima penitentaren okupazione debotak (1672)? Azkenik, eta mende berean, Sohutako erretor zen Athanase Belapeyre, Jean Louis Davant euskaltzainak berrikitan berrargitratu baitu haren Katexima Laburra. Baina badugu aski erranik ikusteko, Piarres Lafittek zioen bezala, biziki landu zela, Lapurditik Ziberoara, Iparralde osoan, gure euskara, XVII. mendean.

Behin behineko geldiuena (XVII. mendea)

XVIII. mendean bizkitartean euskal literaturak geldiuena bat bizi du Iparraldean: Utrecht-eko hitzarmenak, 1713an, kalte izigarriak egin zizkion lehenik Lapurdiko itsasbazterrari eta geroxeago, barnealdean, izurrite tzar batek erraustsi zuen abeltzaintza; hain handia izan zen ekonomiaren beherakada non jendetzaren 3etatik 1 galdu baitzen, probintzia horretan, 100 urte barne. Goiti zihoan alderantziz, berdenboran, Hegoaldeko ekonomia. Ez da beraz harritzeko kultura mailan ere, Iparraldetik Hegoaldera iragaitea euskal literaturaren zuzia, Azpeitia Loiolako jesuiten eskutik behin eta Azkoitiako zalduntxoeren eskutik gero.

Dena den debozinezko liburu zenbait agertzen zaizkigu oraino Lapurdi aldean, Mixel Chourio azkaindarraren Imitazionea (1720), Joanes Haraneder donibandarraren Philotea (1749), Gudu Izpirituala (1750) eta Testament Berria (1990 eko hamarkada honetan Patxi Altu-

nak argitaratu arte eskuizkributan egona), Bernat Larregi donibandarraren Testament Zaharreko eta Berriko historia (1775-1777), Alexandre Mihuraren Andre Dena Mariaren Imitazionea (1778), Andres Barzartek argitaratu Girixtinoki bizitzeko eta hiltzeko Moldea (1784).

Ziberoan aldiz Martin Maister Ligiko apezak eman zuen ziberotarez Imitazionea (1757) eta Oztibarren, Lopez Ibarreko apezak lekuko euskaran idatzi zuen, menturaz euskalki horretan egin den liburu bakarra, Alfonsa Rodriguez deitua (1782).

Debozinezko liburu itzultzale horietarik landa, aipatzen eta goستن zuen Lafittek orozgainetik Joanes Etxeberri Sarako medikua (1668-1749). Oroitarazten zigun Gomendiozko Karta besterik ez zuela bere bizian argitaratu ahal izan (1718), baina beste obra ederrik ontu zuela, eskuizkributan egon baziren ere denak, ekonomia arazoengatik, Julio Urkijok argitaratu arte, 1907an, Parisen, Geuthner-enean.

Joanes Etxeberri Sarakoaren idazki gehienen zortea izana zutela haren garaiko izkiribu anitzek sumatzen zuen Piarres Lafittek, ezen bere hitzaldian frango zehazki aipatzen zituen Robin donibandar apezaren (1738-1821) itzulpenak (Birginia), iruzkinak (Miserere) eta bertsoak Modaren kontrakoak, Salvat Monho isturiztar apezaren (1751-1821) Kantu eta Kantikak eta Topet Etxahun Barkoxeko koblakariaren (1786-1862) bertsetak.

Ez zuen ordea Lafittek oraino Pariseko Biblioteka Nagusian lo zeuden J. Egiategi ziberotarraren eskuizkribuen nehongo berririk. Gerotik bada, Lafitteen beraren eta haren kideko batzuen ikerketei esker, ainitz hobeki ezagutzen dugu XVIII. mende hondarreko gure literaturaren historia:

Hor dugu adibidez, gure irakaslearen Poèmes Basques de Salvat Monho, Baionan IKAS-ek 1972an argitaratua, bere 4.000 bertsoekin eta haien frantsesezko itzulpenarekin.

Hor ere Jean Haritschelharen tesia nagusia Topet Etxahunen bizitza eta obrari buruz egina (1969-1970).

Hor bestalde, 1798 ko Bertso Zahar eta Berri Zenbaiten Bilduma, Martin Duhalde (1745-1804), Bernard Larregi (+1793), Jean Robin (1738-1821), Oxamendi Arrosako (-1766-) eta beste bertsogile batzuen bertsoekin, Patri Urkizuk, Durangoko udalaren laguntzaz, 1987 an argitaratua. Bi lan horiek ahozko literaturaren kariatara lehenago aipatu baititugu.

Hor oraino Txomin Peillenek Parisen aurkitu eta LEKUKOAK sortan argitaratu zuen Filosofo Huskaldunaren Ekheia, J. Egiategik 1785 ean idatzia.

Hor dugu azkenean, mendez aldatzearekin, Jean Baptiste Coumoussarry (1815-1842) ziburutar apez gazte poetaren obra, Lupe Artoia andereak, 1988 an, Donostian argitaratu zuena.

Olerkia iratzartzen (XIX. mendea)

Camoussarry-rekin haize berriak etorriak dira eta erromantizismoa hona heltzearekin iduri luke, Lafittek dioenaren arabera, XIX. mende horren hastapenean euskal olerkiak iratzarraldi bat hartzen duela Iparraldean.

XVIII. mendean jadanik lanean hasiak ziren olerkarietak zenbait, Robin, Monho, Ducos eta beste alha zitezkeen oraino XIX. mende hastapenean, baina belaunaldi berri bat ere agertu zen orduan, emeki emeki ezagutzen eta prezatzen ari garena.²⁰

Baziren Camoussarry apezaren garaian haren olerkari kide trebe eta eskolatuak: Adibidez Hazparne Misionesteiko Sauveur Lardapide aihertarraren paperetan aurkitu ditut nihonek Musde Diharce de Biddassouet apezaren faboretan, Antoine Michel d'Abbadie d'Arrast eta Fleury-Lécluse euskaltzale jaunen laidoetan, 1826 an idatzitako 15 bat bertso, guziz maila onekoak. Eta berehala galdatzen diot ene buruari: Nor ote zen horrelako lanaren egilea? Ala aments Zelai Biestako Diharce apeza bera? Egin ote zuen bertsogile horrek beste bertsorik? Eta horrelako langileak ba ote zuen bere heineko lagunik?²¹

Ez dakigu oraino zuzen zer ihardets galde horiei, baina badakigu bederen euskal idazle eta olerkari fama bazutela XIX. mendeko lehen hamarkadetan, Etienne Haramboure ziburutar jakintsuak (1799-1869), Martin Goihetxe (1791-1859) Urruna Hariztegiko alegilariak (Fableak edo alegiak..., 1852), Martin Hiribarren (1810-1866) Azkaine Etxeberriko olerkari oparoak (Eskaldunak, 1851; Montevideoko berriak 1853) eta J.B. Larralde (1804-1870) Hazparneko Bernat Larralde Bordaxuri bertsolariaren seme medikuak.

Orduantsu agertu ziren, Amikuzera buruz, Segalas, Jauregiberri eta Guiresse apezak²² eta Ziberoan, Topet Etxahun barkoxtarra,

(20) F. Michel, *Le Pays Basque, sa population, ses mœurs, sa littérature, et sa musique*, 1857, EIKAR argitaletxeak berrargiaratua Baionan, 1981ean, P. Lafitten aintzin-solasarekin. Ikus bereziki Poésies populaires, deitu 225 orrialdeko kapitulua.

(21) P. Charritton, *Aita Sauveur Lardapide Hazparneko aita misionestaren pape-rak*, Bilbo Euskaltzandia, IKER VI, 1992, 152. sqq.

(22) A. Hiriart, *Introduction à la langue française et à la langue basque*, Bayonne Cluzeau, 1840, ikus aintzin-solasa.

Agosti Chaho (1810-1858) atharraztarra eta J.B. Archu (1810-1881) altzurukutarra, (La Fontainaren alegia berheziak..., 1848; Uskara eta frantses Gramatika, 1852).

Baina izendatu ditugun olerkari horietarik askok, hala nola Goihe-txek, Hiribarrenek edo J.B. Larralde eta Etxahunek berak, partehartu zuten, 1853 tik hara, Antonio Abbadia Urruztoiko jaunak (1810-1897) Urrunatik abiatu zituen Euskal Besta Handietan.

Eta jarraian, karia horretara, belaunaldi berri bat atera zen, olerkari eta bertsolari gazteago batzuek, nahas mahas, osatzen zutena: hala nola, Jean Pierre Duvoisin Gazteluberri ainhoar kapitaina (1810-1891) Leon Elizanburu ortzaitar guarda pilotaria, (1816-1861); horren anaia Jean Baptiste Elizanburu saratar kapitaina (1828-1891); Gratien Adéma Zaldubi senpertar kalonjea (1828-1907), Jean Gorostazu ezpeletar apeza (1829-1868), Martin Guilbeau urrunar medikua (1839-1912), Charles Bécas Harrazpi ainhoar apeza (1847-1911), bai eta JB. Otxalde (1814-1897) eta Piarres Dibarrart (1838-1919) bertso-lari ezagunak.

Nehor guti zen, duela 50 urte, Piarres Lafitten entzuleen artean, bertso-gile horien kantuetarik bat edo beste ezagutzen ez zuenik, hala nola, J.B. Elizanbururen Gure Etxea edo Iragan besta biharamunean, Zaldubiren Adora dezagun edo Zazpi Euskal Herriek, Guilbeauren Xori berriketaria, Harrazpiren Santsin, Otxalderen Iruneko ferietan, edo Dibarrarten Sotoko oporra. Ez zen bada oraino ez dizkorik ez kazeterik, Urkoren edo Martikorenaren abots ederrari esker kantu horien entzuteko eta ikasteko!

Baina zerrenda luze hori hesterakoan, Piarres Lafittek aipatzen zuen bada beste olerkari ezezagun bat ere, Jose Manterola Donostiar handiaren adiskidea eta lankidea izana, Karmela antzerkiaren ontzaila, Pierre Harispe (1854-1929), Donibanen sorturik, Donostian egonik, Euskal Herritik gaztetan urrundurik eta han urrun ahantzixerik, Parise aldean, zenbait urte geroago hila eta ehortzia.²³

Prosa lanak (1789-1880)

Oleriaren ondotik hona bada prosa, laster Lafittek berak "nafar-lapurtar euskalki literarioa" izendatuko duen idazkera hura, 1789tik 1880ra, XIX. mendean barna hazi eta finkatu dena.

Euskalki horren bilakaera ongi ezagutzeko, lehenik bururatu be-

(23) P. Harispe, Karmela, Donostia E.E.E. Klasikoak, 60. zk, 1992, A. Boneta & G. Aldabaldetreku-ren edizioa.

har omen zen, gure Irakaslearen arabera, Frantziako *Erreboluzione* edo *Nahasmendu* aroko —ez zen oraino *Iraultza*-rik aipu— euskal textu bilketa, Vinson-ek aspaldian hasia, baina iduriz oraino egingai dena.

Ondotik ikusteko zen, Chaho kazetariaren, Guilbeau medikuaren eta J.D.Sallaberry notariaren bitartez ezkerreko haizeek gutartean izan duten eragina, eta gehiago oraino, aita Larramendiren eta Iparragirrenen aholku edo kantuei esker etorri zaigun eskuinalderako jaugina. Ez dugu erraite beharrik lan hau ere ez dela oraino egina. Baina behin Hegoaldetik zetorkigun abertzale ideologia eskuintiarra balin bazen nagusiki, geroztik ohartuak ahal gara ezkerrealdetik ere jo digula noizbait eta nolazpait haizeak.

Dena dela, XIX. mendearen hastetik agertu ziren obrak erlijio tradizioaren haritik zihoazen: Martin Duhalde (1753-1804) uztariztar apezaren Meditazioeak, liburua, Iparraldeko apez askok erabili ohi duena, bere predikuen prestatzeko, ordukoa da (1809). Gero agertu ziren, Baionan Cluzeau baitan, 1825ean, J.B. Garat Pikasari (1773-1847) Hazparneko misionesten lehen buruzagiaren Zeruko Gakoa; hor berean 1829ean, Etienne Haramboure ziburutar aipatuaren Egun Ona; hor oraino 1838an, Jean Jauretche kanboarraren Andre dena Mariaren hilabetea, Baionan Lasserre baitan; 1856an, Martin Goihetxe urrunarraren Maiatza. Eta ber denboran eratziki behar genizkie liburu horiei, Baionako apezpikuek, Loison edo d'Astros-ek agertu zituzten nafar-lapurtarrezko katixima berriak, Oloruen atera zituzten ziberotarrezkoak. Ez zen beraz agortua Iparraldean euskarazko eliza liburuen iturria. Horien xehetasunak aurki daitezke Julien Vinsonek, Parisen Maisonneuve baitan, argitaratu zuen *Essai de Bibliographie de la Langue Basque* delakoan (1891, 1898).

Protestantek beren aldetik burua altxatu zuten, 1820an, Gaidor izeneko guardak, Leizarragaren itzulpena berrikusi-eta, Testament Berria argitaratzearekin, edo 1864ean Perlazko koliera eskaintzearekin, edo 1873an Ana Urruti andereak itzulpen batzu egitearekin eta azkenean, 1900 ean eta 1908 an, Oxforden eta Estrasburgon Leizarragaren jatorrizko lanak berrargitaratzearekin.

Katolikoek aldiz Bibliaren zati batzu itzuli zituzten: Harriet eta Dassance apez jakintsuek ebanjelioa osorik eman zutelarik lapurtarrez; Sallaberry Ibarlako notariak Jondoni Matiu ezarri zuelarik baxenabartarrez eta Inchauspe kalonjeak hura bera ziberotarrez.

Nola ez aipa orde euskaltzale horietarik zenbaitek egin beste lanak : hala nola, Maurice Harriet (1814-1904) apez haltsuarraren eus-

kal hiztegi aberatsa, oraino argitaratu gabe dagoena, nahiz Azkuek, aita Lhandek eta Lafittek berak asko baliatu duten. Nola ez mirets Emmanuel Inchauspe kalonjeak(1815-1902) egin euskal aditzaren aurkezpena eta bestalde idatzi zituen ziberotarrezko kantikak eta eliza liburuak?

Eliza gizonen eta erlijio gaiez besterik ere bazuen ordea erraiteko Piarres Lafittek, XIX. mendeko euskal literaturaren historiaz eta orozgainetik bazituen aipatzeko, Louis Lucien Bonaparte printzea(1813-1891), euskal dialektologiaren sortzailea, eta honek bildu zituen lankide guziak. Handiena ez ote da J.P. Duvoisin ainhoar kapitaina gorago aipatu duguna? Badakigu ezen bere Liburu ederra, Laborantzako Liburua²⁴ eta Baigorriko zazpi liliak deitu obra ederretarik landa eta bere artikulu, kantutegi, hiztegi argitaratu gabeez bestalde, Duvoisin kapitainak, sei urte barne (1859-1865) euskaraz ezarri zuela lehen aldikotz Biblia osoa; jarraian, Bonaparte printzeak, bere kondu, Londonen argitaratu zuena.

Beste maila batean, baina irakurle xehearentzat berdin baliagarri izan ziren, mende guzian barna Iparraldean agertu euskararen ikasteko tresna bereziak, hala nola, Euskarazko ABCD izengabea(1820), Haurtxuen lehen eskola errientik gabe, Eihartz apezarena (1828), A.Hiriarten eta J.B. Archuren gramatika elebidunak, 1840 eta 1852koak, eta Jean Pierre Dartayet apezaren (1822-1870) eskuliburu famatua, 1861 eko argitalpenaz geroz askotan berrargitaratua.

Ber denboran euskal irakurleak aurki zitzakeen irakurgai berriak, dela sukaldaritzaz, 1864ean Kozineraren liburuarekin, dela saildunen biziak, 1867 an aita Laphitzen Bi saildu heskualdunen biziarekin²⁵ edo aita Joannategiren San Benoat eta Ehun bat saildunen biziarekin, dela Euskal Herriko historiaz edo ixtorioez, Daskonagerre, Baionako notarioak 1870ean argitaratu Atheka gaitzeko oihartzunak²⁶ edo Elianburu kapitainak 1888 an ontu Piarres Adame²⁷ liburuekin.

Azkenean Piarres Lafittek oroitarazten zigan, XIX. mende horretan

(24) J.P. Duvoisin, Laborantzako Liburua, Donostia E.E.E. Klasikoak, 3. zk, 1986, P. Altunaren edizioa.

(25) F. Laphitz, Bi saildu heskualdunen bizia, Donostia E.E.E. Klasikoak, 1. zk, 1986, Josu Pikabearen edizioa.

(26) J.B. Elissamburu, Piarres Adame, Donostia E.E.E. Klasikoak, 5. zk, 1986, Ibon Sarasolaren edizioa.

(27) J.B. Dasconaguerre, Atheka Gaitzeko Oihartzunak, Donostia E.E.E. Klasikoak, 39. zk, 1990, Ander Lakarraren edizioa.

abiatu zela Iparraldean euskal kazetaritza, jadanik askotan aipatu dugun Agosti Chahoren Ariel,²⁸ izeneko euskal ale bakarrarekin.

Eta Jean Etxeberri oztibartar apezak 1848an sortu zuen ere, 1914 arte iraun zuen Eskualdun Laborarien Adiskidea deitu lehen almanaka. Geroago agertu ziren beste almanaka xuri edo gorri batzu, eta Lafittek berak, bizi zeno, atera zuen 40 urtez, HERRIA kazetaren izen bereko *Almanaka*. Nola beraz ez zuen almanakarik aipatuko?

Aro berria (1880-?)

Bere azken kapitulua idekitzean, 1941ean, Piarres Lafittek, 1880 ezarri zuen galdera zeinuarekin, gure literatura historiaren azken epea markatzeko. Eta izatez, 1880 irian zen agertu, Sabino Aranarekin (1865-1903), euskal kultura indarberritu zuen JEL zale mugimendua, nahiz oraino nehorik ez zezakeen ikus nola itzuli beharra zen delako mugimendua.

Kontutan hartzeko da ordea —eta miresteko— noiz mintzo zen horrela gure irakaslea: 1939ko hondamenetik bi urtetara. Egia da hor aitortzen dena ere —nahiz "jakintsun" askok ez duen ikusi— Sabino Aranaren ideologiak, lehenago Larramendirenak, eta geroago ETArenek bezala, eragin handia izan zuela berehala Iparraldean.

Baina bazuen oraino beste arrazoirik Lafittek, 80ko hamarkada horren hautatzeko: Ordukotzat ezagunak baziren ere, XIX. mendeko Duvoisin, Intxauspe, Elizanburu, Zaldubi, Daskonagerre edo Laphitz-en izenak, eta haien lanak, 80ko hamarkada berri honekin plazaratu zen beste belaunaldi bat, Lafitteren aitzineko belaunaldia, berak tipitan ikusia eta miretsia zuena, Larresoroko ikastegiaren itzalean, "nafar-lapurtar" delako euskalki literario hura egituratu eta finkatu zuena.

1880an, hain zuzen, Larresoroko buruzagi izendatu zuten Arnaud Abbadie, (1843-1916), bithirindar euskaltzalea, jadanik 1877an Fedearen Propagazioneko Urtekaria abiatua zuen hura bera, eta aita Joana-tegiri sail hori utzi ondoan, 1891an, Laborantza gaiei lotu zitzaiena astero, ESQUALDUNA astekarian, kazeta hori bere esku izan zuelarik osoki Manex Hiriart-Urruti (1859-1915) seminarioko bere lankideak.²⁹

(28) Agosti Chaho, Azti-begia eta beste izkribu zenbait, Donostia E.E.E. Klasikoak, 64. zk, 1992, Patri Urkizuren edizioa.

(29) Jean Etchepare, Idazlanak, I Euskal Gaiak, P. Charrittonen edizioa, Donostia Elkar, 1984: ikus II. zatian J. Hiriart Urruty eta Arnaud Abbadie-ri buruz idatzia, 171-182. orr.

Larresoroko irakasleen taldean sartu ziren laster beste euskaltzale zenbait, hala nola, Blaise Adéma (1861-1936) Zaldubi xaharraren iloba, Hiriart-Urruti-ren ondotik, euskal astekariaren zuzendaritza hamar bat urtez ereman zuena, eta gero Jean Barbier (1875-1931) sortzez garaztarra, baina Larresoron eta Baionan egon ondoan, Senpereko erretor olerkari, eta kondalari bezala ezagutu zena: ikus "Supazter xokoan", "Piarres", eta beste.³⁰

Larresorotik ez zen urrun bizi, Haltsuko Maurice Harriet hiztegilaria; ez eta ere Kanboko erretora Laurent Diharasarri (1848-1902), politikari suharra; ez Hazparneko misionesten buruzagia, Janpiarre Arbelbide (1849-1905), bere bizpalau liburuei esker, Bokazionea (1887), Erlisioea (1890), Igandea (1895) Axular berriaren fama irabazi zuena; ez eta, maila apalagoan, Hazparneko ikastegiko buruzagia Mixel Elizanburu anaia (1826-1895).³¹

Larresoroko ikastegitik beretik atera zen bada XX. mende honen erdiraino iraun eta hazi zen Iparraldeko idazle trebeenen multzoa. Hor dira lerroan Jean Barbier erran delakoaren ondotik, Jean Etxepare-Bidgorri medikua (1877-1935),³² Buruxkak, Beribilez liburuaren eta beste ehun hitzaldi eta artikuluren egilea, - Lafittek "Gure Maisua" deitu zuena; eta jarraian lau euskaltzain ezagun: Jean Elizalde Zerbitzari (1883-1961), bertsolari, kondalari eta itzultzailea; Jean Saint-Pierre Antxuberro apezpikua (1884-1951) hizlari paregabea; Jules Moulier Oxobi (1888-1958) olerkari eta alegilaria;³³ Luis Dassance inginadorea (1888-1976) Uztaritzeko auzapez eta Euskaltzaleen Biltzarreko burulehen, luzaz egona, eta bestalde euskal gaietan ikerlan frango egina: Kantu, kanta, kantore.

Azken hauek berek, elkarren adiskide minak zirenek, zuten 1921ean, beste bospasei lagunekin GURE HERRIA aldizkaria sortu eta gero 1939ko gerla ondoan berpiztu.

(30) J. Barbier, Supazter xokoan, Donostia E.E.E. Klasikoak, 16. zk, 1987, E. Valencia Tirapu-ren edizioa.

- Piarres I., Bilbo E.E.E. Klasikoak, 54. zk, 1990, Ramon Sanchezen edizioa.

(31) Michel Elissamburu, Frantziako hiru errepubliken ixtorioa laburzki, Donostia E.E.E. Klasikoak, 18. zk, 1988, G. Fraileren edizioa.

- Lehenagoko euskaldunak zer ziren, Bilbo E.E.E. Klasikoak, 58. zk, 1993, A. Treku & I. Nozabal-en edizioa.

(32) P. Charritton, Jean Etxepare mirikuaren idazlanak, 5 tomo, Donostia Elkar, 1984-1994.

(33) Jules Moulier Oxobi, Alegiak eta poemak, Donostia E.E.E. Klasikoak, 63. zk, 1992, Ainhoa Beholaren edizioa.

1914ko eta 1939ko bi gerlen artean, ESKUALDUNAREN eta GURE HERRIAREN orrialdeetan agertzen ziren bospasei izen nagusi horiez gain, aurki zitzakeen oraino Piarres Lafittek bere apezlagun anitzen izenak, hala nola, Lapurdiko Julien Hegi, Dirazar, Olhagarai, Bordarranpe, Lassalle, Domingo Zubelet eta Leon Leon, Nafarroa beheko Apestegi, Ithurbide, Othazehe, Erdozaintzi, Landetxeberri, Ziberoako Mazeris, Espil, Lanougere, Aranart eta aita Lhande, eta apezetarik lekora, Piarres Broussainen Constantin aita-semeen eta Jean Etxeparen ildotik zetozen Maurice Souberbielle, Jean Jauregiberri, Minvielle medikuen sinadurak edo Duhour, Jauregi, Erramuspe, Larralde, Etxamendi, Irabola eta Istilart, berriketari, bertsolari edo hizlarienak, bai eta ere Nafarroako Garaitik etorri Zubiri Manezandi, Irigarai Larreko eta Jose Agerre, idazle jarraikienak.³⁴

1944ean ordea, ESKUALDUNA ixildu behar izan zelarik, eskuintiar politikari amorratuenen bidetik ereman zutelakotz errekarara, Xalbat Arotzarenaren zuzendaritzapean, Jean Ybarnegaray deputatuaren adixkideek, Piarres Lafittek berak sortu zuen HERRIA.

HERRIA-ri esker, Iparraldeko tradizioaren haria ez da hautsiko, baina iraganen gara Larresorotik Uztaritzera, Hiriart-Urruti xahararren lagun eta ikasleatarik, Lafitteren lagun eta ikasleetara.

1941ean bada, HERRIA sortu baino hiru urte lehenago, lau mendeetako euskal literaturaren historia orrialde batez laburbildu aitzin, aipamen bat eskaintzen die Piarres Lafittek, Larresorotik urrun, Zibero aldean eta kazetaritzatik bazter, egin diren antzerki lan batzuei: 1886 eko Harispen Karmela-ren ondotik, hor baitira alabaina, Jean Ithurry apezaren Napoleon eta Klement Andurain mauletarraren (1878-1916) Uskaldunak Ibanetan pastoralak (?); Etienne Decrept Baionesaren (1868-1938) Maitena eta Semetxia operak; Fabien Hastoy, Ohitx, andere Jauregiberri, andere Hillau, andere Ariztia, Zaldunbide, Harostegi, Leon, Zerbitzari, J.B. Etxeberri, Larzabal-en "komediak".

Eta berrogei urteetara heltzearekin ikusia eta ikasia zuenari azken so bat eman ondoan, Piarres Lafitte gure irakasleak iragarri zuen, haren iduriko, euskal literatura ume sortu berria bezala zegoela, eta belaunaldi berriek bide berrietan barna, eremanen zuketela aintzina. Ez ote zuen berak asmatua zenbait urte lehenago AINTZINA izeneko al-

(34) Enrique Zubiri Manezaundi, Artikulu bilduma, Bilbo E.E.E., Klasikoak, 41. zk, 1990, Rosa Miren Pagolaren edizioa eta sorta berean Fermin Irigarai Larrekoren bi tomo, 61. zk, eta 62. Nafarroatik lehena eta Lekukotasuna bigarrena deituak 1992ko Inaki Caminoren edizioan.

dizkaria, orduan zuzendariaren arabera "egun argiagoen aiduru" omen zegoena.³⁵

Bide berrietan barna.

Eta gaurregun, 50 urteen buruan, galdatzen bagenio Piarres Lafitte(1901-1985) gure irakasle zenari, nola ikusten dituen gain hartarik euskal literaturak mende erdi honetan Iparraldean egin urratsak, uste dut ihardets liezagukeela, 1981ean, Uztaritzeko herrikoetxean, Euskaltzainburuari ihardetsi zion bezalatsu.

Aita Villasantek erran ziolarik orduan: "Zuk Lafitte, Broussain, Barbier, Hiriart-Urruty, Etxepare medikua, Oxobi, Zerbitzari, Saint-Pierren-gandik argi zuzia hartu zenuen, eta bizirik atxiki, eta hurrengo belau-naldiari pasatu".

Lafittek berak erantzun zion gogoratzuz lehenik Uztaritzen berean euskaldungoan bera sustatu zuten euskalzaleak: Blaise Adéma, Michel Iriart, Blazy, hiruak jarraian herri horretan erretor izanik zenduak. Gero honela erran zuen: "Laikoetan nola ez izenda Luis Dassance euskalzale buru famatua, Souberbielle miriku eta juje bi anaiak? Gazteagoetan ezin ahantz dezazket Uztaritzen AINTZINA kazeta sortu gi-nuen urtetako lagun suharrak: Amozain, Jean Dubosq, Labéguerie bi anaiak eta abar. Berrogoitahamabortz urte huntan bainago Uztaritzeko Semenarionan, hor ere ukan ditut laguntzale ederrak: Mathieu (apezpikua), Garat, Aranart, Lassalle, Leon Pochelu, Bidondo, Pierre Narbaitz, Paul Etxemendi, Enaut Lamarque eta Bascans".

Adiskide horien guzien izenak gogoratu-eta, irakasle xaharrak, hainbeste aldiz besteen liburuentzat egina zuen bezala, berari Euskaltzaindiak omenaldi gisa, egun horretan eskaini IKER II, liburu gotor eta aberatsaren labur bilduma egin zuen, horko idatzi eder eta jakitate ekarleen unibertsitate kategoria miretsiz eta haien egileak eskertuz: "Aintzinamendu handi bat salatzen dute, zioen, eta euskal ikasgoak goiti ari direlako seinale sustatzaile bat da".

Eta gero, "Aita Lafittek" —orduan erraiten genion bezala— bere bihotzeko atsegin betea salatu zuen, euskalari gazte multzo berri bat heldu, kar berriz, begi berriz, lan-molde berriz, mintzaiaren ikertzera,

(35) Bi agertaldi izan ditu Aintzina deitu aldizkariak, lehena P. Lafittek berak ku-deaturik, 1934etik 1937ra, eta bigarrena P. Lafitten baimenarekin, haren izanak ginen lagun batzuek, Jakes eta Markos Légassen laguntzarekin, bi urte eskasez, 1942tik 1944ra eraman genuena.

ez gaingiroki, bainan sakonki eta zabalki, ikusten zuelakotz, ez baka-
rrik IKERII liburua irakurtzean, baina berdin tesi edo gramatika txosten
batzu gogoratzean, egileak izan zitezen gizon ala emazte eta burura-
tu zuen honela: "Ondokoak hor ikusten ditut, hasi nuen euskal ildoari
lotuak! Heiek iduri zait bururatuko dutela euskal kulturaren salbamen-
dua. Gora gazteak! Halabiz!".³⁶

Hitz horiek konparatuz berrogoi urte lehenago gizon berak Baio-
nako Euskal museoan erraten zizkigunei, iduri luke mende erdi hone-
tan gauzak ez direla hanbat aldatu, euskal literaturak aintzina ereman
duela bere bidea Iparraldean eta 1941eko egunetan atxikitzen zuen
fidantzia berarekin ikus zitekeela literatura horren geroa 1981ean: ai-
patu ditugun aita Villasante- ren hitzak berak lekuko.

Bizkitartean 1981 geroztik hamarkada on bat iragan zaigu eta La-
fitten lankide eta ikasle batzuei esker HERRIA-k berak irauten balin
badu ere oraino, Emile Larre, Jean Haritschelhar, J.B. Dirazar, Bernat
Goiti eta beste zenbaiti esker, ez dugu zeren ahantz aintzineko la-
guntzaile haietarik asko galdu duela euskal astekariak, hala nola:
Etien Salaberri So-egilea (+1981), Piarres Narbaitz Arradoi
(+1984), Manex Erdozaintzi (+1984), Piarres Larzabal Kostatarra
(+1988), Jean Hiriart-Urruti (+1991), Janpiarre Iraxet P. Iparla
(+1991), Pol Giltzu (+1993).

Gainera belaunaldi horrek berak edo gazteagoak sortu edo ber-
piztu zuen euskal aldizkari asko itzali zaigu: AINTZINA bera lehe-
nik, IGELA gero, GURE HERRIA geroago, MENDE BERRI, OTOIZLARI,
ETCHEA, GAZTE eta haurren PAN-PIN. Egia erran, apezgaitegietan
zeuden euskal idazleen iturriak agortu direla badirudi, eta ikastoletako
berriak ez oraino aski indartu.

HERRIA-z bestalde, badugu halere, 1982az geroz noizean behin,
MAIATZ aldizkarian agertzen diren sinadura berri batzuen ezagutzeko
parada, Luzien Etxezaharreta, Mayi Pelot, Jon Casenave, Itxaro Bor-
da, Henrieta Aire, Elena Phagaburu, Piarres Aintziart, Xan Irigarai,
Agustin Zamora-ren olerki, ipuin eta saioei esker.

Berrikitan, Euskal Herri osorako Uztaritzetik abiatu zaigu, zenbai-
tek gogoan dugun PAN-PIN gogoratuz, umeen hilabetekaria, XIRRIX-
TA. Agian luzarako!

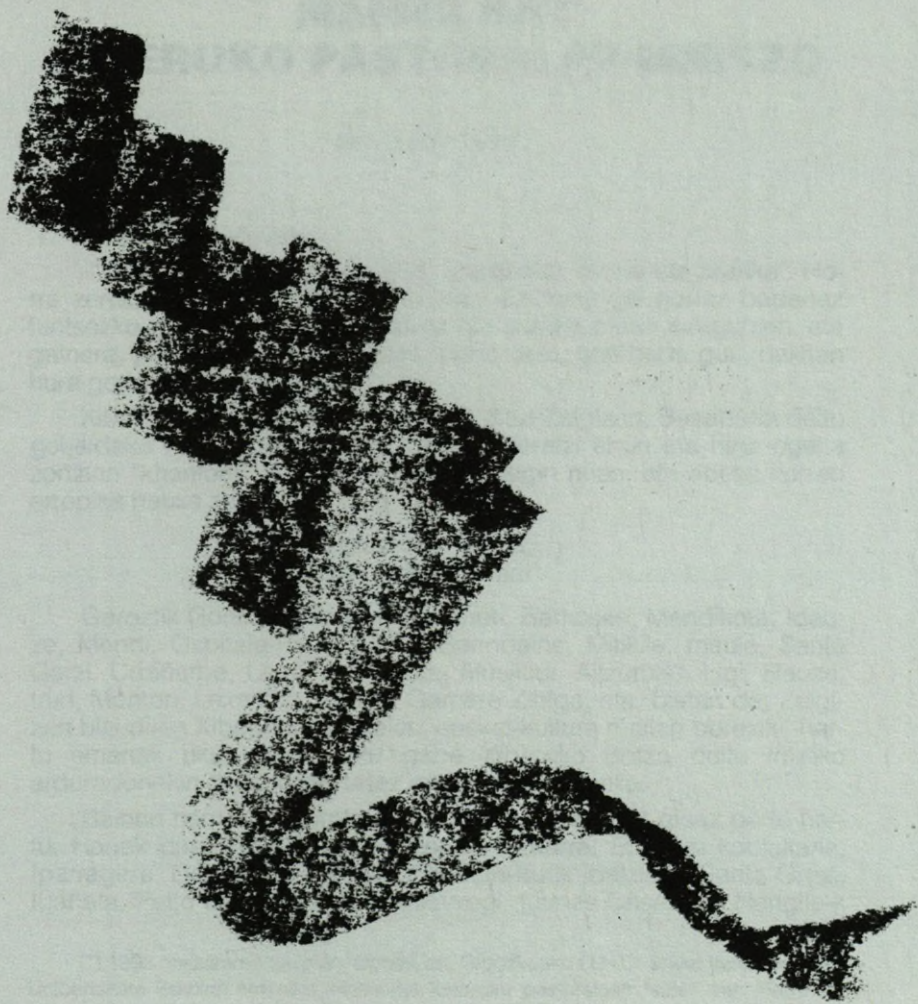
Azkenean aitor dezagun, gero ta gehiago egiaztatzen dugula,
1941ean jadanik Piarres Lafittek egiten zuen ohar garrantzitsua: hots,

(36) Piarres Lafitte-ri omenaldia, Euskera XXVIII, Bilbo, 1983, 371-383. orr.

ez duela beharrik Bidasoak mugatzen euskal literaturaren alorra: Gu alabaina Euskal Herri osoaren 5etarik 1, ginen orduan Iparraldekoak. Gaur berriz badakigu nola aldatu zaizkigun zenbaki horiek.

Hegoaldean gainera, euskara sartua da aspaldian hemen Iparraldean oraino hunki ere ez dituen alorretan: Ikus adibidez Lafittek bere 81eko hitzaldian goraiatzuten zituen euskal tesi eta ikerlanak, eta ohar ez dela orainokoan frantses unibertsitatean tesia bihi bat euskaraz aurkeztu ahal izan, ez zientzietan ez letretan. Beti frantsesez ari gara hemen euskal kultura lantzen, aspaldiko eskema zaharkituetarik ezin ateraz eta "frantsesezko euskal kulturaren" kontraesana nehondik ezin gaindituz.

Ez gaitezen harri beraz Iparraldeko euskal irakurle eta idazle gehienok, Bidasoaz haraindiari so balin bagaude, gero ta gehiago, eta Hegoaldeko egunkari, aldizkari, eta argitaldarieskin lan egiteko ohitura hartzen balin badugu. Ez dugu horregatik geureari uko egiten, bai baitute Hegoaldekoek ere gure eta gurearen beharra. Eta hori berek badakite. Agian guziek onartuko dugu, guziek elkar lagunduz eta aberastuz ibiltzea beste aterabiderik ez dugula!

MANEX BAT XIBERUKO PASTORALAZ MINTZO

ROBERT IDIART

Jaun andereak, agur.

–"Nola ematen da, gaur egun, pasterala? Teoria eta pratika". Horra zertaz behar nuken zueri mintzatu. Ez dakit gai hortaz badenez funtsezko teoriarik. Nik behintzat ez dut pratika baizik ezagutzen, eta gainera, pratika bat oso mugatua. Dena dela, guti bada guti, dakitan hura gogotiz erranen dizuek.

Xiberuan, hogeita hiru urte iragan ditut Zalgizen, Basabürria deitu goi-aldeko herri tipian erretor. Urila bederatzai ehun eta hirur-ogeita zortzian "khantore" edo abesti berri bat egin nuen, eta abesti horren errepika hauxe zen:

"Ez gal gure odol berua,
Bizi dadin gure Xiberua!"

Geroztik Gotaiñe, Altzai, Alzabeheti, Barkosee, Mendikota, Idauze, Mendi, Ospitale-Pia, Eskiula, Garindaiñe, Mitikile, maule, Santa Garzi, Urdiñarbe, Larraiñe, Pagola, Muskildi, Altzürükü, Ligi, Hauze, Iruri, Montori, Lexantzü, Ozaze, Gamere-Zihiga, eta, bistan da, Zalgizen bizi diren Xiberutar askorekin, euskal-kultura mailan bereziki, hartu emanak ukan ditut, aztu gabe Xiberoko Botza deitu irratiko arduradunekin dozena bat urtez eraman dudana saila.

Bainan hamar pastoraletan baizik ez dut zerbait gisaz parte hartu. Hauek dira: Pette Beretter, Zantxo Azkarra, Etxahun koblakaria, Iparragirre, De Tréville kondea (Etxahun-Irurik idatziak), Santa Grazi, Ibañeta, Pette Basabürü, Zumalakarregi, (Junes Casenave Harigile-k

(*) 1993 maiatzaren zazpian, Donostian, Gipuzkoako O.H.O. erako Irakaslegoaren Unibertsitate Eskolari emaniko mintzaldia Xalbador pastoraletan "süjet" zen Pierre Larandaburu, Larraintar kantariak lagundurik.

idatziak) eta Xalbador pastorala (neronek idatzia). Pastoral horietarik bederatzi frantsesez itzuli ditut, eta zazpien kantuek, edo osoki, edo parte bat bederen egin. Bi pastoraletan ere, azken momentuan aktore bat eskaturik, haren papela egin izan dut, bai eta, behin edo beste, deabrua delako idolaren irudia dantzan ariarazi, ohiall atzetik lokarria tiratuz!...

Pastoral mundu hori pizka bat ezagutzeko parada ukan dut, baina hortaz nik hemen zuei erranen dudanak ez dizue argi handirik ekarriko. Zergati? Pastoral, guziz gainerik, begi-belarriak bazkatzen dituen antzerkia baita. Pastoral nola ematen den esplikatzeko baino miletan hobeago iduritzen zait, pastoral nork berak bere begi-belarri ikustea.

Opera bat nola ematen den esplikatzeko ez ote litake aspergarri? Ene ustez, den mintzaldi ederrenak baino askoz gehiago balio du, kotxea hartuta Xiberuan bertan pastoral baten ikusteak eta entzuteak.

Nola nahi, nik hurbildik segitu ditudan hamar pastoral horietan ez dira biga elgar iduriak, edo alkarren antza daukatenak. Bistan da pastoral guzietan badirela "Krixtauak" eta "Turkoak", aingeruak eta diabruak, musikariak, dantzariak eta hantariak, batailak eta ibilaldi bereziak, bai eta "antxera" delako subasta, jakiteko taula gainean dantza jauziak nork emango dituen. Baina, hortaz aparte, zenbat eta zenbat desberdintasun! Lehen lehenik pastoralaren gaia: Bertsolari baten bizitzak ez du militar gudukari batenarekin zer ikus handirik. Bigarrenetik, pastoral ematen duen berri bakoitzak, edo herri andana bakoitzak, bere molde berezian ematen du, tokian tokiko gisa. Hirugarrenetik, pastoral batean gero ta gehigo kantu berri, entzuten da. Laugarrenetik, errejent delako zuzendari bakoitzak baditu bere sistema bereziak, hola baita arraberritzen taula gaineko jokoa, eta abar, eta abar...

Orain, Xalbador pastorala baituk hobekienik ezagutzen, xehetasun batzuk emango ditut, errateko nola sortu zen "trajedia" hori, eta nola emana izen zen bi aldiz Larrañen eta behin Oartzunen, mila bederatzi ehun ta larogeita hamaikan.

Duela hogeita hamar bat urte, neure lurtar eta adixkide Piarres Lazabal zenarekin, Donosti-Anoetako plazan nintzen, finalerako bertso saioan Xalbadorrek bere bertso famatua bota zuelarik:

"Anai arrebak, ez otoi pentsa neure gustura nagonik;
poz gehiago izango nuen albotik beha egonik.
Zuek ezpazeratu kontentu, errua ez daukat ez nik:
txistuak jo dikuzute bainan maite zaituztet oraindik".

Anoetako plaza, arrantza bezala beteta zagon jendeak Xalbador hamabi minutuz gelditu gabe txalotu zuen. Gertakari horrek ezinago barna hunkitu minduen. Garai hartan ez nuen asmatzen egun batez ausartatuko edo atrebituko nintzela Xalbador postaralen idaztera. Beraz, duela hiru urte, Abadia Urrüstoi Jean-Louis Davant-en pastoral ederra Maulen ikusi nuen, hamasei herritako aktorek edo arizalek emanik. Pastoral hortan baziren zati batzu, ezin hobeki ulertarazten eta sendiarazten zutenak, Euskal-Herrian egoera zein den larri eta hezkagarri. Gertaldi batek ederki erakusten zuen Irlandako populua-rekin daukagun lotura ezin ukatua. Gogoratu zitzaizkitan hango eta hemengo presoek jasaiten dituzten torturak. Nola egon ixilik holako basakerien aurrean? Orduan oroitu nintzen Xalbador olerkariak eman zigun obra paregabeaz, odolaren mintzoaz, eta nere baitan egin nuen: zer gatik pastoral batean ez goraipe, bersolari mailan, halako argia eman digun Urepelako izarra?

Bestalde, azken urte hauetan hasik pastoral guziak Xiberuko Pettarra deitu eskualdean ematen ziren, beraz biztanle gehienik den tokian. Hain zuzen, bazuen hogeita hemezortzi urte, Larrañe herri maitagarrian ez zela pastoralik izan, eta gainera, han emanik izan zen azken pasterala NAPOLEAON zen! Ez dut esan beharriik, zerbait idaztekotan, ez nuela modu hortako gai baten hartzeko xederik!

Urepele gora dago mendian, Larrañe bezala Urepeleko lurrak bersolari onak eman ditu. Larrañekoak ere bai. Urepeleko artzainen bizitza Larrañekoarenarekin konpara daiteke, muga inguruan gertatzen ohi derenak aztu gabe... Banekien Xalbador eta Etxahun Iruri adiskide handi izanak zirela. Eta nola, garai hartan ere, zatiketak baitziren Euskaldunen artean, momentu ona zela pentsatu nuen, Xalbador gaitzat hartuz pastoral baten idazteko eta Larrañe herriari eskaintzeko. Lanean hasi nintzen, Aarrantze eta Zalgize artean, Maidelanako mendian ibiliz. Sakelari banaukan beti paperño bat eta kraiu delako lapitz bat. Aldiro bizpahiru ordu iragaiten nituen mendiko bidexketan gaindi, abuztu edo agorrikako sasoi ederraz baliatuz. Gutierrez bostpasei koblak egiten nituen eta berahala papelean biltzen. Hilabete baten buruan, Xalbador pastoralaren parte handiena borrador batean idatzirik neukan. Orduan konturatu nintzen, Zalgizeko apez-etxe barruan egoenez baino bertso hobeak ateratzen nituela, Xiberuko mendian ibiliz. Eta nola, pastoral batean, aktorek harat eta hunat ibiliz baitute kantatzen, lan-molde horrek bertsoen ritmoari bizitasun berezi bat ematen ziola iduritzen zitzaidan.

Ahatik, pastoral baten mila bertsoen idaztea, lan bat balinbada,

herri bati onarraraztea, besterik da! Aitortu behar dut hasieratik Xalbador pastoralara ez nuela inori proposatu nahi, saldu Larraiñeko herriari, bainekien Larraiñen kantari ederrak bazirela eta, itxura guzien arabera, Larraintarrek nahiko bertute bazutela, holako lan-sail baten bururatzeko. Hala eta guztiz ere, grinatua nintzen "manex" batek, erran nahi baita Xiberutar ez den euskaldun batek, idatzitako pastoralara nola hartuko ote zuten... Mila dudetan egonik, telefonoz deitu nuen Larraintar adiskide bat, Juhañe Larrandaburu, nere adineko jubilatua den "fatür" "pietun" edo kartero bat: "Errak, Juhañe, phastual bat izkiribatü diat! –Phastual bat? Bena zer phaskual? –Xalbador koblakari famatiaren bizitzia –A! Bon, perdiu! Eta nun amaiteko? –O! Etzekoz Larraiñen bai... –Larraiñen? Oho-o! Eta nuiz? –A! Gaixua, hoi eztakiat: mentüz dagün üdan... –Oho-o! Bena hoi berri handia dük!. Ago, ago, nik hoi behar diat herritarrez aiphatü! –Presiski hortako hait gaur deitzen...". Holaxe hasi nintzen Xalbador pastoralari buruz Larraintarrekin har emanetan. Arrats batez, hango udal-etxe edo herriko etxera gomitatu ninduten pastoral berriaren aurkeztera. Parte handi bat irakurtu nioten eta egun hartan, Larraintarren ahotik, bizpahiru aldiz entzun nuen hitz bat guztiz atsegingarria: "Bena jauna, hoi gure Uskara düzu!...". Hogeita bi urtez "hanko mintzaje paregabia" ikasten saiaturik, ez nuen sari ederragorik ukaiten ahal...

Zalgizera itzuli orduko, jo ta ke aritu nintzen eta zenbait egunen buruan pastoralara bukatu. Hobeki esateko, nere lehen asmoa nuen bukatu: banekien izango zirela, nahi ta nahi ez, aldaketa batzu pastoral hortan, alde batetik pastorgintzan apendiz bait nintzen, eta bestetik Larraintarrek berek ez baitzekiten xuxen norat ari ziren, pastoral berri hori muntatuz. Dena dela, noizbait behar genuen saio ematen hasi. Horra zergatik nuen inprentarazi lehen testu bat, pastoralara osorik aurkezten zuena eta bigarren bat, karnete tipi baten neurrikoa, hemezortzi abesti-koroen hitzak biltzen zituena. Bazen ere gauza bat behar-beharrezkoa, ezer egin baino lehen segurtatzekoa: zuzendari delako errejenten baten aurkitzea. Joan nintzen beraz Garindaiñeko Battitta Urruty nere aspaldiko adiskidearen ikustera, eta erran nion: "Xalbador deithü phastual bat izkiribatü dit... –To! To! To! Aspaldixkan ene büriareki ari mündüzün: Bena horrek nuiz eginen dü phastual bat? Ordin, heltü zina. –O!... Zerbait ja egin dit. –Eta zük beitüzü hameka phastualen errejentua eginik, badakit zure lagüntzeko badüzüla Basabürüko gizon gazte bat hezirik: Jean Pierra Rekalt, Altzabehetikua. Phastual berri horren plantatzeko, hura ezar bageneza... zer üdüri zaizü? –A! Jean Pierra beno galantagorik eztüzü aisa hatzamanen!"

Jean Pierra Rekaltek zuzendaritzaren beargua onartu zuen, eta biak hitzartu ginen, kantuen irakastea nere gain hartuko nuela, azaroaren hiruan hasiz, eta gabonak pasatuta, lehen mustrak edo saioak harek abiaraziko zituela. Hola erran, eta hola egin genuen.

Orotarak bedezatzi hilabete t'erdi iraun zuten. Saio horien kontatzeko, liburueka bat osoa behar litzateke.

Hasieran, hogeita hamar bat aktore edo arizale baizik ez ginen, beraz pertsonai guzien papela egiteko gutiegi; baina Bazko inguruan hirur-hogeita hamar lagun, gizon eta emazte, bildu ziren eta orduan, bakoitzari zerbait eginarazi beharrez, beste bostpasei pertsonai berri kreatu nituen.

Hemen azpimarratu nahi nukeena hauxe da pastoral batean konpromiso bat hartzen duen Xiberutarrak bere hitza errespetatzen du, kosta ahala kosta. Xalbador pastoraleko saioetan parte hartzeko, Frantzia barruan bizi diren zenbaitek, bost, sei, zazpi ehun kilometro-taraino aste hondar guzietan egiten zituzten (joan-etorri, jakina).

Behin, udazken bukaeran, gaitzeko elurte bat egin zuen, eta Larrañeko karrikan bertan, bazen metro bat lodiko elur-estalgia. Elur baztertzeko makina iragan berria izanagatik, Zalgizetik Larrañerako bidea (hogeita zazpi kilometro) ahal bezala egin nuen, bereziki herrira heltzeko azken maldan taulazko saio-tokian, zazpi zortzi aktore baizik ez ziren. Baina leihotik nere kotxea ikusi orduko, basabazterreko lagunak telefonoz deitu zituzten eta ordu erdi bat gabe denak han zeuden, lixto, bota handi batzu soinean, irri-barrea ezpainetan. Inoiz ez dut gau hartan bezain ongi ulertu, Xiberotarrek beren kultura zer heinetaraino duten maite.

Beste behin, oihanean zabiltzan ihiztari batzu ohartu ziren elurte harek San Jusepen ermitako kapila lehertu zuela. Segittuan, aktore multzo batek erabaki zuen, hango kanpaia edo ezkila herrirat ekartzeari, teatro zolan dorre ttipi batean ezartzeko. Hortaz bertso berri bat egin nuen eta ondoko saioan kantatu:

"Larrazkenian elhürrak jo dereikü ermita
triste gira Larraintarrak berri hoi jakin eta:
Jünta ditzagün indarrak musde Behar hor beita!"

Hitz horiek entzutearekin, aktore zenbaitek negar egin zuten. Jakin behar da, San Jusefen ermita horrek, Xiberuko artzaintzat balio handia daukala, oihanean galtzen zirenentzat aterbe edo ihes-leku aukera izan baita aspaldidanik, bereziki otsoak zeuden garaian, eta geroztik ere, eguraldia oso txarra zenean.

Aktorek askotan esan didate kantuak ikasiz genuela sortu, pastoral baten lortzeko baitezapda behar den giro anaikor, beroa. Han, Larrañen behintzat, ez da gezurra, Larraintarrak betidanik laket izan baitira khantore zahar eta berri emaiten. Xalbador pastoralearan badira gutienez berrogeita hamar doinu edo musika. Horietarik zenbait, aktorek berek aukeratu zituzten. Bestalde, bizpahiru gertaldi kentzea eta beste batzu laburtzea eskatu zidaten, bai eta han hemenka bertso berri batzu tartean sartzea. Nik hori pozik onhartu nuen, jakinik Xiberotarrak pasterala kasik odolean daukatela. Ez duteia berek erraiten: "Phastuala odolín dizügün!"

Aipa dezagun orain zuzendari delako errejentaren lana.

Behar bada badirudi oso erraza eta simplea dela, taula gainean kantatuz harak hunak ibiltzea. Bazinakite aktore zenbaitek zer lanak dituzten, hitzak eta urratsak ezin akordatuz! Jean Pierrek Rekalt errejentak deneri bertso bera emanarazi zioten, eztaikit zenbat eta zenbat aldiz:

"Artzaiñak jiten dirade Larrañera bedatsian!
hizlari franko ere hürrüntik larrazkenian"

Zenbaitek segidan ikasten eta ederki egiten zuten. Beste zenbait oso eskoil, errebes, moldegaitz, pisu, eta benetan parregingarri ziren. Bainan ez dut sekula norbait ikusi bazterretik haietaz trufatzen edo broma egiten. Aldiz, demendren urratsa edo hitza xuxen ematen zutelarik, txalo beroenak entzuten zituzten, hori bai! Hortan da gehienik ageri, herritarrek sorlekuarentzat senditzen duten maitasun harrigarria. Nahiz eta pixka bat hotz edo makur izan honekin edo harekin, pastoral eder baten lortzeko eta beraz herriaren ohoratzeko, beren arteko eztabaidak, saioen denboran behintzat, itzalpean uzten dituzte. Maila hortan iduri luke hobetze bat izan dela. Duela hogeita bost urte, "xuri-gorrien", erran nahi baita eskubitar eta ezkertiarren arteko borrokaren ondorioak oraindik sentitzen ziren pastoral mailan. Orduan zazpi ahale egiten hasi nintzen, kulturaz arduratzen ziren guziak berdín laguntzeko. Pixkana, pixkana, batzu bertzeak elkarri esku ematen hasi ziren.

Egia erran, gaur egun Xiberoko probintziak orotarat hamasei bat mila biztanle baizik ez ditu, frantses, portuges eta espainolak barne. Beraz, pastoral baten plantatzeko, gero ta gehiago senditzen dute elkartasunaren beharra eta indarra. *Uhaitza*, kultur batasuna sortu genuen. Batasun horren bitartez diru- laguntzak ukanik, urrats balios bat egin genuen, estrada delako taula-gain bat eraikiz eta pastoral emaile guziei merke alkitatuz. Uste dut gerotik estrada hori dela orotan baliatua izan.

Larrañeko herriak berrehunda zenbait biztanle baizik ez ditu: herri-kanpo bizi diren seme-alabak ere parte handi bat hartu zuten, bereziki pastoralaren kudeantzan. Orogen buru, esan daiteke zer edo zer egiten ahal zuten Larraintar guziak, obra eder hortan osoki parteliant izan zirela. Hau ikusten da pastoralak ematen dituzten herri gehienetan.

Askotan gertatzen dena gertatu da ere Larrañen pastoralaz gero-rik, kultura mailan haur gaztek hats edo arnasa berri bat hartu dute. Iparraldean, gaurko erdaldun egoera nolakoa den jakinik, ez da guti!

Exito edo arrakasta handia ukan zuen Xalbador pastoralak, ene ustez Xiberoan iñoiz ikusi ez den bezalakoa. Abuztua (edo agorrila) izanagatik, Hegoaldetik eta "manexetik" jendea poliki etorri zen, baina araberan gehiago Xiberutik. Pettaerritik eta Basaburutik familia osoak beren haurrekin bi aldiz joan ziren ikustera. Nahiz eta Hego eta Iparraldetik bostpasei gomita ukan, aktorek erabaki zuten, herritik kanpo ateraldi bat baizik ez egitea. Hura izan zen Oiartzungo ezker paretean. Han ere zer giroa! Jendeak pasterala burutik buru segitu zuen, kasik hitzez hitz, ez noiz nahi eta nola nahika txalotuz, baina obraren mezua hobekienik senti ziteken momentuetan, antzerki jokuan hartuki parte hartuz. Hegoaldean ez ditut inon ikusi pastoral muntadurak Oiartzunen bezain ongi apailatuak. Besteak beste, teatrohialaren atzean, ardi andana baten erdian zegoen bildotx edo arku-me bat, bere amarekin, lastoz estalia zen xoko batean. Ardiak bortxatu bage sarrarazteko, hango bertako artzaina, umea bere amari eskainiz agertu zen taula gainean, eta poliki, poliki, beste ardi guziak ondolik etorri zitzaizkion. Xiberoko artzaiek joka-molde hori begi onez ikusi zutela, ez dut esate beharrik. Gau hartan, afari denboran, Oiartzuar eta Larraintarren elgar-hizketaren laguntzaile izan zen, ez bakarrik Nafarroako ardo gozoa, baina bihotzean daukagun beste zerbait...

Normal den bezala, Xalbador pastoralaz jorraldi edo kritika batzu ere izan ziren. Zenbaitek zioten Xalbadorren bizitza gehiegi "oraikotu" nuela, beste zenbaitek ez nuela haren bizitza behar zen bezala ikertu eta ezagutarazi; beste batzuek pastoral hori kantu gehiegiz apaindu nuela, eta bereziki bertsoetan rima gehiegi sartu, hots, pastoralaren "legeak" ez nituela errespetatu. Hitz gutiz erantzuteko, hauxe erran nezake. Nire kontseilua ere segituz, emakumezko personaien pape-
rak emakumeei eman zituztenek, lege zahar matxista bat hautsi zuten, baina geroztik, haien jorratzaile errabiatuenek lege hori lasai hausten dute, eta begiak ez dituzte tapatzen, taula gainean agertzen direlarik Xiberuko neskatala eijerrak!

Antzerkia oraikotuz, oitura zaharkitu bat arraberritu? Zergaitik ez? Etxahun-Iruri-k, antzinako gai-arrotzak bazterturik, ez hain aspaldiko euskal pertsonaiak zituen goraiatu. Felix culpa! Erran nahi baita "huts" benetan pozgarria!. Xalbadorren bizitzaren xehetasun guziak ez ematea, ez ote da haren familiari zor zaion errespetuaren begiratzeara? Zer da hobe? Erraitea Xalbadorrek zenbat idi pare galdu zituen kontrabandan, ala bertsoen bitartez haren olerkari dohaina likistatzea? Pastoral hortan kantu gehiegi sartu dudala? Lehengo pastoral zaharrak bi notetan kantatzen ziren, letaniak bezala, burutik buru. Oraingoak melodia gehiagorekin kantatzea "bekatu" den, ez dakit... bainan hortan dute atsegin handiena kausitzen, bai kantariak, bai entzuleak. "Debekatua" den fruituak, a! zer gozo ona! Nire bertsoak rimaz aberatsegi direla? Zer da hobe? Aktoreak jantzi aberats eta garestiz apaintzea, ala Xalbadorren ohoretan bersoak ahal bezain eder kantatzea? Xalbadorrek berak ez al zituen bere bersoak rima aberatsekin bururatzen? Hainbeste Xiberotar Larrañera "phastualzale" joanaraziz, naizen "manexak" lege zahar batzu hautsi edo apurtu ote ditu? Badaiteke. Baina jendea aspertu gabe gogo-bihotzen hunkitzea, pastoral egilearentzat ez ote da hori, guziz gainetik errespetatu behar den legea?. Ene ustez pastoralak aspaldi desagertua izango zen, antzerki zahar horren letra baizik ez balitz errespetatu. Orain ere, integrista osotiar zenbaitengatik, pastoralak bere izpiritu herrikoa (aldaketa onartzun duena) galtzen balu, bizia luke galduko.

Adibide batzuen bitartez, nahi nuke pixka bat erakutsi zertaz egin den pastoral baten mamia eta zer moduz agertzen zaigun. Antzerki herrikoi batean gaude hemen, erran nahi baita Xiberuko herri tipiak munta dezaketen jai batean. Pastoralaren berezitasuna ez dator diruaren indarretik, ez dator apaindura edo decor ederretarik, ez eta asko gustatzen diren arropa edo jantziatarik. Kanpoan ospatzen den jai batentzat, Xiberoko erran zahar batek dio: "Jentik jentia balio dizū", hau da, nahi bezain pobre edo tipi izanik ere, pertsona batek bestea balio du. Jendea kanpoaz edo axalez eder izan daiteke, barnez aldiz, ustel eta itsusi... Lehentasuna bihotzari ematea hobe, axalari baino...

Herri bat osoa, muntadura ximple batzuekin, ixtorio hunkigarri baten kontatzeko beltzen balin bada, jai lortu-ta dagoela esan leike. Hori ulertzen duen aktorea umil edo apal geratzen da. Badaki, den arizale hipienak baduela bere balioa. Horra zergatik den, Xalbador, umilki agertzen, Pierra Etxahun bere adiskidearen eta beste bertsolari lagunen aurrean:

"Pierra, ni ere horra nüzü,¹ Urepeleko xokhotik
Ai! Zer plazera hor ikhustez lau koblakari bildürük
Espusen khantore berri bat beitu Ligueix-ek² huntürük,
Segür nüzü ederra dela Xiberotarrek emanik".

Askotan, pastoral batean, hitz erdika esaten diren, edo esan ga-
be ulertarazten diren gauzek, argi ta garbi, esaten direnek baino in-
portantzia edo garantzi gehiago daukate. Badakigu, bai, Etxahun, Iru-
ri eta bai Xalbador, pozik egoiten zirela bestan, lagunen artean, eta
naiz, haien etxean, emazteak zituela senarraren lanak egiten. Bostga-
rren gertaldiak hori du salatzen:

Felisi (Etxahunen emaztia)

Kafia beitük berorik, orai berian eginik
Hartüen düzü jarririk, Pierra guriak³ lagüntürük

Xalbador

Eskerrik hanitse Felixi, zelia,⁴ düzü, merexi.
Ni ere, Pierra üdüri, banabilazü hor gainti...

Aithor dezagün, Etxahun, emazte hoik zuiñ diren hun,
Baxenabar ta Xiberun, hoberik ezpeita nihun.

Felixi

A! Segür badakizie zien emazter mintzatzen...
Aisa üzten gütützie gihaur⁵ kabalen geinhatzen!⁶

Etxahun

Thona⁷ gaberik ezpeita, ni ja enüzü perfeita;
Txortañi⁸ bat ezar eta, dügün⁹ altxa godaleta!

(1) Horra nüzü= banator.

(2) Ligueix: Larraiñeko bertsolari bat.

(3) Pierra guriak: gure Pierrak. (Cf. Aita gurea).

(4) Zelia= zerua.

(5) Gihaur=bakarrik.

(6) Geinhatzen= artatzen, bazkatzen).

(7) Thona= itzal

(8) Txortañi= xortaño.

(9) Dügün= dezagun)

Urepele eta Larraiñe, mendian gora daude, baina beti husten eta tipitzen ari. Abesti hau egoera larri hortaz mintzo da:

Hain senthorik lüzaz egonik, Uskal Herria bizi nahi (bis).
Gal-bidetan dira gure bazterrak.
Ditzagün begira etxe ta lürrak!

Xiberoko botza beha¹⁰ dezagün,
Hortan gure hitza beira ezagün.

Noiz bait üngüratzen¹¹ beita errota¹²
Ordian klaskatzen plazan pilota

jeiki bedi, jeiki gazte saldua¹³
Harro beza beti gure xokhua!

Xalbador oraino bizi zelarik, Iparraldeko Euskaldun artzainek Baionan manifestaldi bat egin zuten, eta "xakur" delako poliza-gizonekin burrukatu. Hauek, Turbo basa batzun moduan, zebiltzan taula gainean

Granle

Asko pullo Uskaldünak hanitxetan lo üdüré,
Bena egün hor direnak, mulde gaitz¹⁴ eta bühürri.

Lefino

Ikhusten diat badela hor, haur gizon eta emazte,
Manerala¹⁵ ez hain lotsor¹⁶ eta kasik oro gazte.

Desmolile

Bai, bena kasü, bertanxka,¹⁷ ükhenen die zurraldi;¹⁸
Nik emanen düdan haska ezurrilano¹⁹ sar bedi!

(10) Beha= entzun.

(11) Üngüratzen= itzulikatzen.

(12) Errota= gorpila.

(13) Saldua= Multzoa, andarra.

(14) Mulde-gaitz= larre gizon, basa-jaun

(15) manerala= iduriz.

(16) Lotsor: beldurki.

(17) Bertanxka= luza gabe.

(18) Zurraldi= zafraldi

(19) Ezurrilano= hezurreraino.

Tirtendu

Ez gütük ez axolutzen, gük joitez nur den erorten
Aisa diagü obeditzen, sosa prunki²⁰ beita jiten.

Satanak ere baziren, bat morroi, Tetela, eta bestea nagusi: Phiper gorri; biak dantzari, baina ez mutu!

Tetele

Uskal-Herriko jaunak bai, ez gizonak!
Biba gure sosdünak,²¹ eta biba Satanak

Phiper Gorri

Badakik nur balia, nur ezar giltza-pian,
Nula etxek²² herria arrotz bere lürrian

Iparraldean, Kanbon, bigarren mailako ikastola Xalbador ikastegia deitzen da. Hortaz oroiturik egin nuen kantu bat, frantses iraultza-ko karmañolaren doinuan, Seaskaren gertaldia bururatzeko:

Izan da makil-kaska, jo die zunbait bizkar,
Bena bardin Seaska sekülla bezain azkar²³

Baionan gira juntatü (berriz)
Kaska beltzak han khütatü²⁴ (berriz)
Eskik²⁵ ez tinkatü (berriz)

Haiek jesto itsusiak (berriz)
Aldiz gük dantza jauziak (berriz)
Phiko²⁶ berheziak (berriz)

Indarra gainti²⁷ batetik (berriz)
Eta züzena²⁸ bestetik (berriz)
Gü bide hunetik (berriz)

(20) Frunki= nasai, ausarki.

(21) Sosdünak= dirudunak.

(22) Etxek= atxik.

(23) Askar= fuerte, sendo, indartsu.

(24) Lehütatü= gurutzatu, aurkitu, topatu.

(25) Eskik= eskiak, eskuak

(26) Phiko= puntu.

(27) Gainti= alde.

(28) Zuzena= eskubidea, deretxoa.

Herriak sorthü eskola (berriz)
Biziko da ikastola (berriz)
Zaiñetan odola (berriz)

Mila bederatzi ehunda hirurogeita hamaseian zazpi probintziek Xalbadorri omenaldi bat egin zioten Urepelen, eta han bertan bihotzak amor emanik zen itzali, Basenabarreko bersolari famatua. Luzegi litake gertaldi hori osorik ematea. Huna bi bertso, bat Bizkaiaren eta bestea Xiberuaren izenean.

Gaur nik ere, oi Xalbador, Bizkaiaren izenean,
Agur berri bat eskaintzen dizut Urepeldarren aurrean.
Hemen bildurik zuekin gaude poza bihotz barrenean.
Bertso ederrik entzungo dugu zu hor zauden bitartean,
Zu hor zauden bitartean.

Xalbador, gük eztügu ahatzeko²⁹ seküla
Xiberuari zerbait emanik deiozüla
Maitharzüna³⁰ zuretzat ezpeitügu ahüla,
Gük zü eskertü nahi, soginezazü nula:
Eskentüz gure jauzik³¹ eta gure txülüla.

Huna orain hasik pastoral guzietan emaiten den antzianko doina, oso ederra, Euskal Herriko zaharrenetarik bat.

Ai! Ei! Ai! zer düt senditzen? Bihotzian doloria...
Xalbador, ari zaik hüllantzen³² phartitzeko thenoria...

Oi! Zelüko jinko jauna, zük nahia bedi bethe...
Arren³³ banua zuregana: badakit naizüla³⁴ maite.

Eta bukatzeko, azken sermoi delako "pheredikütuk" zati bat.

–Urepeleko lür huna koblakari emailia;
Egün aiphatü dügüna bekhan³⁵ sortzen den lilia.

(29) Ahatzeko= ahantziko, aztuko.

(30) Maitharzüna= maitasuna.

(31) Jauzik= jauziak, dantzak.

(32) Hüllantzen= hurbiltzen.

(33) Arren= beraz.

(34) Naizüla= nauzula.

(35) Bekhan= bakan, gutxitan.

–Xalbadorren bihotzetik hegaltatū da bizia
Nula gal gure gogotik ützi dereikün mezia?³⁶

Auz³⁷ gure Basabürrian harrotüren da jentia,
Süphondoko³⁸ hautsen pian bizi beita sü-azia!

“Uskara da bizi nahi” hortaz badügü erraile...
Guretako izan bedi Xalbador argi emaile!

Gaur hola. Bihar nola?

Galde horri erantzuteko, ez naiz gehiegi atrebitzen. Xiberuan bizi nintzen garaian, bost ustez pastoral bakar batere ez genuen ikusi. Ordu hetan, pastoralaren geroari buruz itxaropenez beterik inor ba ote zen? Alta, geroztik pastoralak sortu dira, udazkenean perretxikoak edo ondoak bezala...

Gure aita zenak askotan esaten zigun ez dela inor, hil aurretik, ehortzi behar... Zoaz atzerriko edozein tokira. Han Xiberotarrik balinbada, segur izan zaitez noizbait kantuz hasiko dela eta besta baten plantatzera saiatuko! Xiberuan zenbait mila Xiberotar izanzen direna, hala edo hola biziko da pastorala, bainan biziko da..., agian luzaz.

(36) Mezia= mezua.

(37) Auz= arauz, arai, agian.

(38) Süthondoko= subazterreko.

SORKUNTZA

OLERKIAK

ANTIGUALEKO ALTZARIA

JON IRIBERRI

Antigualeko altzari erosi berriaren antzo,
bizkar gainean eraman ohi dinagu-goizero-egun berri.

Bazkalosteko lautadan, zer egin:
zur zaharraren marrazkietan begiak galdu,
sitsaren zauri markak leundu,
ate korrokilduen jokua behartu,
altzariak
iluntzerako
ixilpeko gordailua izkutatzen digula jakinik;

eguerdirako bai baitakigu
sekretua argitzerik ez dugula
eguna suntsituz ez bada.

LORATEGIAREN GOBERNUA

Lorategi hireak ttipia behar din

Lore-landareak lerroka jartzeko
galbidegorria gogoan daraman;
gau-loreen antzo ernalduko ditun
abar abailduen desespero deiak,
oinatzik gabeko urrats hutsalduak,
enkontru gabeko xerka nagi usuak.

Ttipia behar din hire baratzak, bai.

Etzan sekula ahaztu poetak esna:
*"musuen antzera banatzen dun ura,
nahiz ta guztiona dugun egarria".*

ORRIALDE PASA

Gezurra hunan, maite:
ez dun sekula izan orrialde xuririk.

Hamaika esku-begi, gogo, belarri-ezpain,
paseak ditun ja heuk bete beharreko
orbangabe omen bizi pergamutik.

Lerro berri uste bakoitza idaztean,
belarri ertzeraino helduko zain laster
oihartzun zahar, ustel, antigualeko hots
segida amaigabe ekidin ezina.

Ez hadi kexu izan:
duintasun izpiak polliki albinotu
hileta margoko oihalean eta
orrialdea pasa.

DERROTARREN ZENTZUMENAK

Lantzean behineko garaipen ttipiak
denbora anker lotsa gabeari lapur:

gordeleku goxo, begietara argi;
lagunaren ele, aide sendagarri;

behatz muturretan, larrosaren laztan;
ezpainean ezpain, sekula zapore

baina, jakin ezan, hortze zegon eta
hondamen usaina, errainetan etsai.

ETORKIZUN

Maite-maite izan itzan
geroaldian jokaturiko adizkiak:
maite izango dugu, bidaiatuko,
libro dateke,
elkar ikusiko dugu,
Herio.

INIZIATIKOAK

SEBASTIAN GARCIA TRUJILLO

URA

Goio Egurbide-ri

Burutik amildu ninduan
itsasoan,
pizti baten
—zeini izarrak zaizkion begiak
zulatu baitizkiote— irrika urdina.

Galduak dizkiat
 —une batez, bederen—
ikuitu hutsez urratzen ninduten
 —lorratzik gabeko egunetan—
zarakar latzak.

Arrats geldia den ur-altsoak
estaltzen niauk edo munkatu
maskorrek dizkiat biloetan eta
begietatik zaizkidak sartzen
margozko arrainak.

Uhin-pintzetan irakiten izki-ozpinak
egundarazi niauk
eta lehorreratzten
aidura dagokidan aho epela zaidan
lur berrian.

LURRA

Juan Mari Lekuona-ri

Tamquam cornua lucis... (Urteera, XXXIV, 29)

Mendi xidorra gibelaratzen zitzaidan
harik eta merkatu-oihuek irauten zuten arteino.
Herdoituz zihoazen zorroan ontza nabarrak
egunsenti argian iztunaren soinu ibituaz.

Bidaiariaren tarrapatakako urratsak otzandu ahala
konposaratzen zitzaizkion arbasoen ibilkerak ohituari.
Hemen garretan lehendabiziko etxe propialena
gisa bizitz-haziekin aitzinen oretua.

Gailurretik hur berraltzozatu ninduen ekiak
eta izaki xingleen g a r d e t a s u n e a n
h e d a r a z i e r e.

Doiz arturratzen ari presentzia baten hainbat zantzu!
Sua sasitan, zeruzko aintziretan goi helgarriak,
helmuga minetan dautzen betiereko bideskak,
aurren ahots buka-ezina eta hura bakarra...

Jetsi nintzeneko leinuko-aztiak
antzeman zidaten begiortzioan mundu hasialditiko distira
zeinetan gaindi Jainkoak
goruntz zegien hegaz
edo kondore urruti batek.

Zu(r)haitza

Amaiari

"De ahí vengo". Chillida, 92.07.27

Nola pinu erreak
haztamuka bilatzen
arrailduriko ezpainetarako ur barrena.
Nola eguzkiloreak...
Irriak egusendarazten dion
errietatik maite kerantzak.

Honetaraxe neu pago-behera.

Egoteko beste etxolarik ez balitzait!
Eta laztantzen dut arbaso-jakituriaren enborrau,
zeinen eta azal artarratuan amaren txokoak senditu arte.

Begira eguzkiorri
nola argi mazatuaz
atos-tokia mugatzen edo
musukatzen duen
ia gizakia den lur guri hau.

Hainbat presentzia hutsunotan
mundua sor lehenalditxoan lakoa
irrikiz betea!

Bideari utsiteko ohiuka lagunek
atseden egarri naizelakoan.
Garbitasuna komulgatzen naizena ari
nun eta bide guztiak
hasten baitira hemen!

SUA

"... y como playa tuve
todo el calor de tu hermosura en brazos".

V. Aleixandre

Bilutsik
plaia antzerakoa hatzait
edo gozozko baratza
(nola Andra Mari ortuaz idatzi zuen Divoisin kapitainak)
zeinean
desiozko karabanak
zaizkinan nabigatzen
itsas-txoriak legez
irri bitsez nahaspil.

Golkoratu egiten naun
hire gaineko muinorik
ñimiñoetan
nun eta aurkitzen haundan
o s o r i k
hor
 he ka
 men
disditsu edo
b u k a e z i n
harik eta amil lerroraino nagerren arte
zeinean hitzak ez diren grina piztua baino.

Eta amorioa itzali ei dela
gorputz ohituaren ertzean
txistuka dabilenari
ez zioat axola
zeren hezurretan sentitzen baitut
mundua sortarazi zuen
s u a b e r a.

HUTSUNEA

Eguzki galdatan joan hintzen
eta hilik suertatu zunan
hondartz-iztarretan
irrikiz zetzan tigremea
zeinen erpea dagerkien
munga dabilzten maitalei
ezpain ertzetan.

Ito-etsikoen ohiu dirdirez
biotz hozmindurik duten kaioak
mututu egin ditun
hutsago eta urrunduagotzen
zeru geldian.

Eta tropelka zetozen zaldi
zuriei itzali zaien betseinetan
jainkoengandik zekarkiguten
mezua.

Kresal a r i e r e
jator gatza
a r i z a i o n
g a l t z e n .

ZOZOA

"Al jardín del amor yo me introduje...
Y sus rejas estaban clausuradas
y el mandato 'No debes' en su puerta...".
(W. Blake)

Eskuz genbiltzanan
gorputz irekietan,
gutizi-xidorrak
elkarri berredireinez,
noraino eta
hitz adierazezina ginela
hurrupatu.

Tensatu zitainan azalean
lehorzorikoa bailitzan ttunttunean
barreiatzen zitunan
egukiaren txinardun eri goriak.

Ulertzeaz heukan, lehenez,
gorputz kutunduen mintzo totela:
 esaltaziotik jitoan
 begi zoratuak,
 bularrean habiaratu
 tendresi urrumak,
 hitzik beteenetarako
 aho iluna...

Itzuli
eta
pekatu b i d e e t a n
ibilia hintzela
arpegiratu hidan.

AHANTZI

FELIPE JUARISTI

—Gerorik ez dago,
ahantzia da,
segika datorkiguna.

—Ahantziaren ibaiak
iragan gorputzak,
harriz-harri saltoka
bizitzeko oztopoak,
suspirioak arrastaka,
nostalgia isuriak.
Izpiritua aireratzen,
hodei izan nahian,
euritan jausten,
hura baita airekoa.
Lehen izan ginena
berriro izango gara.

Julio Zesar-ek Marco Brutori, eskuan puinalea ikusi ondoren:

—Marco, semea, eskuan daukazunaren orde, zer zenuke
nahiago?

Marco Bruto-k Julio Zesar-i:

—Munduan den ahaztura guztia.

—Elkar ahazteko korritu dugu
nik mundu erdi bat, zuk bestea.
Beti amaitzen dugu, ordea, elkar aurkitzen.

AINGERU

- Zer gertatzen da pospolo bat piztu eta zigarroa erretzen den bitartean?
Aingeru bat igarotzen da hegoak erreta.

AMAPOLA

- Hegan dagi abioi batek izar elektriko urdinekin amesten, zerua ordea ilun dago, lau egun darama atertu gabe. Egunaren minean amapola beltza.

AMODIO

- Eskuaz igurtzi ninduzun.
Izan zinena naiz, harez gero.
- Ibai-urek murmurio jolastaria.
Amodio joanak ajolarik ez.
- Betazalak ixten ditut, irekitzen ditut tximeleta-hegoak bailiran, zaldi baten modura noa aspala eguzkiloreen zelaietan barrena; Ezpainak ixten ditut, irekitzen ditut, bi tximistargi bailiran, argi bila, enara bat naiz hegan doana mahasti-sailak ikusmiran.
Zu osorik sartzen zara nire ahoan, fruitu gozoa, lore usaintsuan sortua.
Zu osorik desegiten hortzetan.
Zure izena...

Sokrate- Bada gure bizitzan une bat non gure gorputz-zatiak pisuagoak egiten diren; espazioa orduan zabaltzen da, denbora laburtzen eta arnasa ere nekez hartzen.

Alzibiade- Nekea ote?

Sokrate- Amodiaren bezpera.

APIRIL

- Apirila, hautsirik jaioa.
Begiak mogitzen
metalezko ezpal goriak bailiran,
eta zure bekokian
bere arraiak ditu utzi
tigre otzandu batek.

ARIMA

- Den-dena eman nahi izan nizun
baina eman nizun ezer ez;
gorputz-haragia eman nahi izan nizun
baina eman nizun anima:
zure belak betetzen dituen arnasa.
Ihesi zoaz mantso-mantso nigandik.
Eta geratzen naiz bakarrik.
Ni gabe.

ARITMETIKA

Alzibiade:- Maisu, zergatik da hain zaila herri honetan politikaz hitzegitea?

Sokrate:- Aritmetika jakin behar delako.

Alzibiade:- Nola da hori?

Sokrate:- Hildakoak zenbatzen amaitzen dugulako beti.

AUSENTZIA

- Joan zarenetik
ezerk ez nau izutzen.
Herioa eta biok buruz-buru
dugu hitzegiten
gure etxeko atarian
lagun minak baikinen;
eta haren kaparen gainean.
dadotan jokutzen.
- Kolarearen gabezia
da jaiotzen goizik ederrena.
Zeinu perfekto ororen ezean
garaitzen poemarik handiena.
Zure gabezia naiz jaioa,
minaren maskorretik
berri eta biluzgorri.

BASAMORTU

- Basamortua aurrera zihoan
eta ez ginen ohartzen.
Esperantza genuen.
Horregatik ginen hainitsu.

BAKARDADE

- Telefonoz deitu nizun
zure ahotsa entzuteko.
Komunikatzen ari zen.
Ezpata moduko zarata bat.
Ebaki zizkidan ezpainak.
Eta ez dut hitzik ahoratzen.

BI

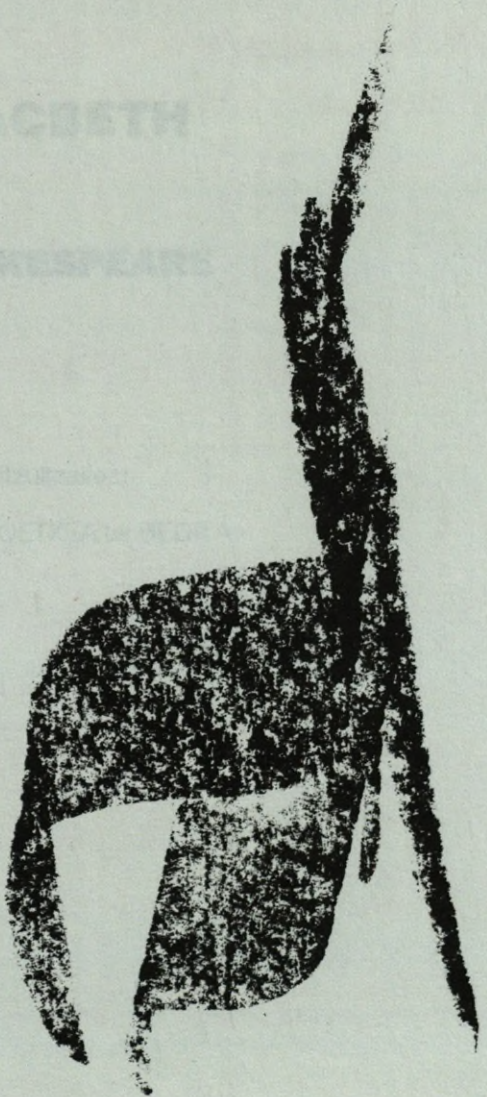
- Batzutan, bi hizkuntzak
geratzen zaizkit eztarrian,
burnizko bi ezpata bailiran.

MACBETH

SHAKESPEARE

BY

WILLIAM SHAKESPEARE

MACBETH

SHAKESPEARE

Itzultzailea:

LARRAKOETXEA'tar BEDITA

AGERTUKO DIREN LAGUNAK

DUNCAN, Eskolanda'ko Errege.

MALCOLM
DONALBAIN } Aurrekoaren semeak.

MACBETH
BANKUO } Biok errege-gudarostearen Buruzagiak.

MACDUFF
LENNOX
ROSS
MENTEITH
ANGUS
CAITHENESS } Seirok Eskolanda'ko andikiak.

FLEANCE, Bankuo'ren seme.

SIWARD Northumberlanda'ko kodea. Ingelandar gudarien Buruzagia.

SIWARD Gaztea, aurrekoaren seme.

SEYTON, Macbeth'en urreko otseñik nagusienetarikoa.

MUTIKOA, Macduff'en semea.

Ingelandar Osagile.

Eskolandar Osagile.

Gudari.

Atezai.

Agure.

MACBETH ANDEREA.

MACDUFF ANDEREA.

Emakume Andiki, Macbeth Anderearen laguna.

Hekate ta iru Sorgin.

Lordak, aitonsemeak, Mall-gudariak, Gudariak, Eraleak, Otseñak eta Geznariak.

Bankuo'ren Mamu edo Itzala, eta agerturiko beste batzuk.

LENENGO EKITALDI

I AGERLEKU.—Leku zabal. Ostotsak eta yustariak dira. Iru Sorgin datoz aurrera.

I SORG.- Noz egingo irurok urrengo batzarra ostotsetan, yusturitan, naiz euritan?

II SORG.- Iskanbillea amaitu daiteanean, gudaketea galdu ta irabazi daitenean.

III SORG.- Non egiteko?

II SORG.- Iñarradian.

III SORG.- Macbeth'egaz batzeko an.

I SORG.- Ba-noa, Katu

IRURAK.- Deiez dago kunkuna; bertatik. Itxusi da ederra ta eder itxusia; Egaz laño ta aide zikin-loiak zear.

(Ondatu egiten dira Sorginak)

II AGERLEKU.—Forres'tik urreko Zelai

Guda-otsak barruan. DUNCAN ERREGE, MALCOLM, DONALBAIN eta LENNOX datoz aurrera euren laguntza-koakaz, odola darion gudari bateri bidera urtenda.

DUNC.- Nor ete da gizon odoldu ori? Orrexek emon leiskiguz barrien batzuk; orren ganorea bera dago esaten berorrek eralgi leiskiguzala matxinadako barririk barrienak.

MALC.- Sarkento yatsu ori; egin-eginean be, gudari sendo ta bulartsuri dagokonez, zintzo yokatu eban bein orrek, ni menpean yausi enendin. Gora, adiskide kementsu! esan Erregeri matxinadeaz dakikana; zelan gelditu dan ik andik alde egin dakonean.

GUD.- Ez-bainan gelditu da; euren antzea alperrik dala, ugerlari nekatu bik alkarri elduta, alkar

itoten daben antzean. Iskillu arin eta astundun gudari-taldeak ekarri dauz sarkaldeko izaroetatik yaiotzatiz iñondiko lera ta giriña makurrez yosia ta matxino izateko yaioa don Macdonwald orrek. Zoriak berak be orren matxinada denganiñoari txera ona eginda. Baña, dana da makalegi; eta izan be, "kementsu" izengoitia ondo irabazita daukon Macbeth adoretuak, zer yazokoren bildurga, bere kementaren esaneko-antzo odol-lurruna erion ezpateari eragin-da, yopu orren aurrez aurre yarri arte, zirti-zarta urratu eban bidea; eta ez eutson eskurik estutu, ezta agurrik egin be, burutik matrallazurretaraño azkatuta aren burua arresien ganean eskegi arteño.

DUNC.- Nire lengusuaren adoretu! gizonaren zintzo!

GUD.- Eguzkia bere bidaldia egi-
ten asten dan alderdi beretik
ekatx ontzi-ondatzalleak eta
ostots ikaragarriak sortuten
diran era berean kezka larriak
urten dira poza ta nasaitasu-
na emoteko zala irudian iturri
atatik. Ara, Eskolanda'ko Erre-
ge, ara: zuzentzeak, iskilluz,
ai iskillu arindu yauzkariai ige-
si-eragin-ordukoxe, Norge'ko
lordak, ekitea gure aldera itzu-
lirik ikusita, burrukea barriztau
egin eban iskillu diztiratsu ta
giza-talde barriakaz.

DUNC.- Eta ori ikusirik, ez ete zi-
ran kikildu Macbeth eta Ban-
kuo gure gudalduruak?

GUD.- Bai; artaxoriak arranoak
bildurtu daroezan legetxe,
edo-ta erbiak leoia bildurtu
daroan lez, aik be arerioari
zartadatanlen lango bi emo-
ten eutsoezan. Ezin esan nik
aik, ala euren buruak zauri lu-
rruntsuetan ikuzteko asmoa,
ala bein Golgotan yazoa ba-
rriztutekoa eben. Baña, ba-
doakit burua; laguntza-eske
dodaz nire zauriok.

DUNC.- Eder dozak ire itzak ire
agoan, ire zauriak ire soñean
legetxe; bitsuoi darie zintzota-
sun-sundea. Oa, osalariekana
eroan egik ori. Alde dagi Gu-
dariak, lagunduta) Nor dator
emen?

MALC.- Ross'ko Thane zintzoa.

LEN.- Begietatik orri darion arte-

gatsunareña! barri bakanak
dakazanak ekarri bear leukela
olango begirik dirudi.

ROSS dator aurrera.

ROSS.- Yaungoikoak yagongo al
zauz, Errege!

DUNC.- Nondik etorria augu, tha-
ne zintzo?

ROSS.- Fife'tik, Errege goragarri;
Norge'ko ikurrinak aidean
arro zabaldu ta euren axeak
gureak otzitzen dauzan leku-
tik. Cawdor'ko Thane saltzalle
zintzotasunik areanbakoak la-
gunduta, Norge'ko erregeak
berak, gudari-talde itzalagaz,
burruka itzala asi eban eta ari
ekin eutsan, arik eta belo-
na'ren¹ ezkongeiak, yantzi zu-
lagatxez yantzita, iskillu bardi-
nez ari bularra emon arte:
mokoa matxinoaren mokoari,
besoa besoari, ta, olan, bes-
teak eurrez erabilen adoreari
eutsin; eta, amaituteko, gu-
rendea gure aldera itzuli arte.

DUNC.- Zori onaren andi!

ROSS.- Eta itunbena egin gura
dauela orain Sueno'k, Nor-
ge'ko erregeak, guk osterá,
bere gudariak eortziteko gure
ederretsirik be ezkeuntsala
emon gura izan, Kolunba Gu-
renaren izaroan gure erria-
rentzako ak amar milla dolar

(1) BELONA, guda-yainkono da, Erro-
maren mitu-iztiz, Marte'ren arraba ta
emazte.

bere sakeletik atera ta emon arte.

DUNC.- Bein geiagotan eztausku ziritik sartuko Cawdor'ko Thane denganiño orrek. Oa, adarra yo, ak bertatik il bear

dauela iragarri egik, eta aren izenez dei egioik Macbeth'eri.

ROSS.- Neure kontura ori.

DUNC.- Macbeth zintzoak irabazi dau ak galdua. (Alde dagie).

III AGERLEKU.—Iñarradia.

Ostotsak dira. Iru sorginak datoz aurrera.

I SORG.- Nondik izan az aizta?

II SORG.- Txarria ilten.

III SORG.- I non, aizta?

I SORG.- Gaztañak ebazan al-tzoan itsas-gizon baten emazteak, eta yan ta yan erogoion; "Ekadazan", dirautsai nik, eta emakume alperrontzi eper-toak gedar, "Alde, sorgin orrek". "Tiger" ontziaren yabe da aren semea ta Alepo'ra yoana, baña ontzitzai bae bat artuta, buztanbako arratoia legetxe, ara yoan egingo naz ni.

II SORG.- Axe bat emongo dausnat.

I SORG.- Biotz aneko az.

III SORG.- Beste bat emongo dausnat nik.

I SORG.- Neuk daukadaz besteak eta, putz eta putz, itsas-ateak eurak be aur yan eroaten dabez, itsas-n botatik ezagun ezagun dabi n baztar guztiak. Bedar ara baño igarrago egingu ara arako gizon

a; loa ezta kokatuko ontziko aren txabolatxoaren ganean ez gabaz, ez egunez; beragana iñor eltzerik galazota dauen gizona legetxe biziko da; zazpi gau gogaikarra bederatzí bider bederatzitan makaldu, argaldu ta iristu egingo da; ekatxen yostallu izango da aren ontzia, gal ezina izan-arren. Begira zer dodan.

II SORG.- Erakutsi egidan, erakutsi egidan.

I SORG.- Pilotaren atz orkoloa yaukanat emen, etxerantza etorrela ontzia urperatuko itsaspilotarena. (Tuntuna barruan).

III SORG.- Tuntuna! tuntuna! Macbeth dator.

IRURAK.- Sorgin aitzak, legor-itsasbidariak, Eskuak alkarri, alkarri emonda, Onantxe yuten dira batetik bestera. Iru bider irera, irutan nirera. Ta beste irutan, bederatzí osatzeko. Ixil! amaitu da lilurapena, bego.

MACBETH eta BANKUO datoz aurrera.

MACB.- Eguño eztoz ezautu onan-
go egun itxusi ta ederrik.

BANK.- Zenbat bide dago Fo-
rres'era? Zertzuk ete dira
orreik, orren zimel eta ganora-
bako yantzidunok, munduta-
rren antzik izan ez, eta orrait-
ño be emen dagozanok? Zer
biziak ete zarie, ala ez ete za-
rie gizonek itaunik egitekorik?
Ulertuten daustazuenarena
egiten dozue, batera bako-
txak bere atz tximurisu narru
utsezkoa epanetara eroanda.
Emakumek izan bear zendu-
kie zuok, izan, zuon bizarrak
galazoko ezpa'leuste olanga-
rik sinistutea.

MACB.- Itz egin, al ba'dozue: zer
zarie?

I SORG.- Gora, Macbeth! Gora, i
Glamis'ko thane ori!

II SORG.- Gora, Macbeth! Gora, i,
Cawdor'ko thane ori!

III SORG.- Gora, Macbeth! orain-
dik ara errege izango azan
ori!

BANK.- Zer dala-ta ikaratuten za-
ra, yaun yator? Eta zegaitik
zara bildur belarrien gozaga-
rri diran zerak entzunda?
Egia-arren, irudi utsa zarie,
ala izan zarie azalez iragarten
dozuen? Oingoxe emoiagaz-
ko txerea egin dautsazue nire
lagun yatorrari, ta orrez gana-
ra, gerorako aurretik iragarri
dautsazue tahneta ta erre-
getze-itxaroa, eta onako guzti

onegaz sorturik eta zurturik
gelditu dala dirudi. Ezertxo be
eztaustazue esaten niri. Etor-
kizun-aziaren mamia ikusteko
alik ba'dozue, eta zein azi azi-
ko dan, eta zein ez, esan al
ba'dozue, niri be itz egin,
enago, ba, ni ez zuon emoi-
en eske, ez zuon gorrotoaren bil-
durrez.

I SORG.- Gora!

II SORG.- Gora!

III SORG.- Gora!

I SORG.- Macbeth baño txikiago
ta andiago.

II SORG.- Ez ori aña zori ontsu,
orraitño be askozaz zori on-
tsuago.

III SORG.- Errege izango dozak ik
semeak eu izan ez- arren. Ori
dala-ta, gora Macbeeth eta
Bankuo!

I SORG.- Gora, Bankuo ta Mac-
beth!

MACB.- Geldi or, zerak erdizka
esaten dozuezanok, geiagorik
esan niri; Sinel'en eriotzea da-
la-ta, ba-dakit Glamis'ko Tha-
ne nazana, baña zelan Caw-
dor'ko? Bizirik dago Caw-
dor'ko Thanea, eta aitonseme
aberats da. Gatx da ni errege
izango nazala sinistutea,
Cawdor'ko izango nazala le-
getxe. Esan, nondik dozue
barri bakan ori? Edo zegaitik
geldituazo dauskuzue exe-
boladak yoten daben inarradi
onetan, etorkizun diran zerez

beteriko agurrakaz? Esan, neuk aginduten dautsuet. (Sorginik ezta agiri).

BANK.- Kaskabilloak, iztilak dauz lurrak be, urak izaten dauzanez, eta orretarikoxeak yatsuz orreik be. Nora ondatu ete dira?

MACB.- Eguratsetara, aidera, eta urte egin da soñezko irudiana, arnasea aidean legetxe. Gelditu al litzaz!

BANK.- Baña, izan ete da emen, gero guk orain euretzaz itz egiten dogun lango izakirik? Ala, buruko argitasuna kentzen dauen zuztar edentsuren bat yan ete dogu?

MACB.- Errege izango dira zure semeak.

BANK.- Errege izango zara zu.

MACB.- Eta Cawdor'ko Thane be bai; onan ez ete dau esan?

BANK.- Itzez itz.

ROSS eta ANGUS aurrera.

ROSS.- Macbeth, pozik be pozik artu dauz Erregek zure garai-teagazko barriak, eta matxi-noak benderatutetik zuri etorri lekikezun etorkizuna susmaurik, an dabil ebatzi-ezinik zelangoz izan lediken zurea, eta zelangoz berea; au alde batera, eta egun berean yazoriko enparaua begitaturik, Norgetarren lerrokada sendoetan aurkituten zauz ak zu, zuk ai eginaren bildurrik bagarik:

iñondiko eriotza-irudiak datorkoz burura. Txigorea baxen sarri erdu da bidaria bidarie-nagaz, eta bai batek eta bai bestek zuk erregerriaren alde eginiko oldargune andiaren gorapenak ekarrezan eta Erregeren aurrean eralgi.

ANG.- Zuri eskarrak gure ugazaba Erregeren aldetik emoteko bidaliak gara gu: zuri bere aurrera dei egiteko bakarrik, ez zuri ordainduteko.

ROSS.- Eta zuri bere aldetik Cawdor'ko Thane izenez deituteko agindu dauzku, gorapen andiaren baitzat. Izentatze barri au dala-ta, gora, thane goragarri ori! thanetza ori zeure dala-ta.

BANK.- Zer? Txerrena be egi-esaka ete datorku?

MACB.- Bizirik dago oraindik Cawdor'ko Thanea. Zer dala-ta yantzi gura nozue iñoren soñekoz?

ANG.- Ba-da bizi thane zana, baña epai larripean daroa bera galtzea irabazita daukan bizia. Nik neuk eztakit Norgeterrekaz a itundu zan, ala ez; ezkutuko laguntza ta irabaziz matxinoakaz lerrotu zan, ala bitsuokaitik erri au ondatuten alegindu zan, baña autortu ta erakutsiriko salkeririk baltzenak itzuli dabe.

MACB.- (Bere kitean). Glamis eta Cawdor'ko Thane, gero an-

diena. Eskarrik asko zuon ne-keakaitik. Ez ete dozu zure semeak, errege izango diralaren itzarorik, niri Cawdor'ko thanetzea emon daustenak gitxiagorik eztautsue aginduta?

BANK.- Aintzakotzat artuazkero arein esana burestunagaz be argitu zendikez, oraindik, Cawdor'ko thanetzeaz ganera. Baña, zer bakana yatsu auxe, ta egiak esaten dauskuez sarritan ilunbearen bitartekoak, gu geure okerrerako bidean yarteko; uskeriekaz irabazten gabez, ondorengo larrietan uts-emon eta bertanbera izteko. Lengusuok, itz bat, arren.

MACB.- (Bere kitean). Egi bi dira esanak erregetzarako itxaroren sendagarritzat. Eskarrik asko, yaunak. (bere kitean). Goitiko dei au ezin izan dateke txarra; onik be ezin izan dateke. Txarra ba'da zegaitik emon daust ondo yazoaren baia, egitik asita? Cawdor'ko Thane naz. Ona ba'da zegaitik amore- egiten dautzat bera irudi ikaragarri utsak buruko uleak zutundu ta, berezkoaz bestera, nire biotz bareari saietsak yoazoten dautsazan zirikatzeari? Dodazan irudipen ikaragarriak baño txikiago dira oraingo bildurrok. Bein-beinean nire gogaketean burutapen utsa baño ez-

ta ilazotea ta, orraitño, eginbearra itoteraño aztinduten dau susmo utsak ni gizon onen izate bakarra; eta ezta ezer, ezer-eza baño.

BANK.- Begira, zelan dagon gure laguna, liluraturik.

MACB.- (Bere kitean). Berezkoak egin ba'nagi errege, berezkoak ezarri daist burestuna buruan, nik neuk zirkinik egi-teka.

BANK.- Omen barriak etorri yakoz ganera; guk yazten doguzan iñoren yantzien antzera, etxakoz egiten soñari erabiliaren erabiliz ezik.

MACB.- (Bere kitean). Datorrena datorrela, egunik latzena zear be aurrera egiten dabe, aldiak eta orduak.

BANK.- Macbeth yaun, zure aginduaren begira gagoz.

MACB.- Zuon laguntzea indazue; azturiko zeretán ibili da nire buru motela. Yaun maiteok, egunoro irakurteko nik bira eragiten dautsadan zereko orrian dagoz yarrita zuon ne-keak. Erregegana goazen. Ausmertu yazo dana, eta arartean orretzaz sakon oldoztuta, eragozpen bagarik eta astitsuago eralgi dagioguzan gure biotzetako kezak alkarri.

BANK.- Bai, eta ondo pozik alan be.

MACB.- Asko da ararte. Goazen, adiskideak. (Alde dagie).

IV AGERLEKU.—FORRES. Bakaldegiko leku.

Yoten Ereslariak. DUNCAN, MALCOLM, DONALBAIN, LENNOX eta Laguntzakoak aurrera.

DUNC.- Ilazo ete dabe Cawdor?
Ez ete dira etorri oraindik
orretarako yoanak?

MALC.- Errege jaun, eztira etorri
oindiño baña a ilten ikusiriko
bategaz itz-egina nozu; ak
esan daustanez, argi ta garbi
autortu dauz ak bere salke-
riak; zu nagusi orren parka-
mena eskatu ta damu itzala
iragarri ei dau; ak bere bizian
egin dauen zerik onena bere
bizia iztea izan ei da; eriotza-
aldian iragarri dau-ak zer zan;
uskeri utsa ba'litzan ler bidali
dau ak ortik zear bere onda-
sunik yoriena.

DUNC.- Gizonaren gogoia, zelango
dan arpegitik igarteko bi-
derik eztago. Uste neban nik
gizon agan.

*MACBETH, BANKUO, ROOS
eta ANGUZ aurrera.*

Lengusu aintzako baño aintza-
koago ori! Lendik be astunik
asko izan dok iganako nire
eskartxarrekokeriaren obena,
baña orain niri aurreak arturik
ain urrin eldu az-eta, sariaren
egorik bizkorrena be geldo
utsa dok i goatuteko. Gitxiago
irabazi al endun, nire eska-
rrak eta ordaña ire irabazien
aldean andi agertu edizan!

Auxe bakarrik yoat esateko,
nik ordaindu-ala ta geiago
baño geiago dela zor yakana.

MACB.- Zor dautsudazan bende-
kotasuna ta zintzotasuna eu-
rak dira euren ordain nik eu-
rak beteteen. Gure egin-bea-
rrak artzea da zure garaitasu-
narena, eta seme ta otsein
yakez zure errege-aulkiari ta
erriari gure egin-bearrak; eta
seme-otseñok, ezer onik egi-
ten dabenean, egin-bearre-
koaz besterik eztabe egiten,
zure maitasun eta txera ona-
ren begira.

DUNC.- Ondo etorria augu ona;
oraintxe asi nok ni i lurrean
sartzen, eta aleginak alegin
egingo yoadaz i landara oso-
bete mardul azteko. Bankuo
zindo, ik eztok irabazi bape
gitxiagorik eta, olan dala, au-
tortu bear yoagu-ta, i biribildu
ta nire biotzean sartzen itxi
egidak.

BANK.- Or azi ba'nadi, zeure izan-
go da uztea.

DUNC.- Nire poz ugariak euren
betetasunean aldakorrak izan
dira-ta, euren buruak naiba-
ge-tantakadetan ostondu-gu-
rarik dabiltz. Seme, senide,
thane ta nigandik urren zago-
zenok yakin egizue Malcolm
nire semerik zarrenaren ardu-
rapean yarri gure dodala nire
erria, eta aurrerantzean seme
orreri Cumberland'eko Erre-

gegei eretxiko yakola, baña omena berak bakarrik eztauela eroan bear; ez orixe, irabazi dagiezan guztiai be andiki-agiriak dizdiz egingo dautse, izarrak egin daroenez... Inverness'era emendik, eta geitu zuokanako nire zorra.

MACB.- Neke da zugaitik egiten eztana; neu izango naz zure gezinari (iragartzaila) eta nire emaztearen belarriak poztuko dodaz zuri aurreak artuaz; au dala-ta, agur apal-apalik.

DUNC.- Cowdor goragarri!

MACB.- (Bere kitena). Cumberland'eko Erregegei! ostopo da ori, eta ostopo orretan edo yausi egin bear dot, edo bere

ganetik yausi egin, nire bidebidean dago-ta. Izarrak, itzali zuon argiak! Ez al dauz argik ikusiko nire asmo baltz-bildur-garriak. Begiak kiñu dagio eskuari! orraitioño be bedi, bein egindakoan, bera ikusteko begia bildur izango dana. (Alde dagi).

DUNC.- Egia, Bankuo goragarri, kementsu-kementsu da a gizona, eta yanari yataz arentzako gorapenak... oturuntza egiten yataz. Goazen bere yarrai, guri txera egiteko yoan da gure aurretik aren ardurea-ta. Bera langorik bagako senide yakuk a. (Ereslariak yoten. Alde dagie).

V AGERLEKU.—INVERNESS. MACBETH'en Gazteluko gela bat.

Macbeth Anderea aurrera, idazki-irakurten.

MACB. A.- "Garaite-egunean urten yatazan bidera, eta biderik onenetik yakin dot ilkorrak baño geiago dakiela aik. Itauñ geiago egiteko erretan nengoalarik aidetu, aidetan eze-reztu egin yatazan aik. Ya-zoaz arritu ta lilluraturik nengoala Erregeren mezudunak eldu yatazan eta guztiak Cawdor'ko Thane izenez goraitatuten ninduen; lenagotik emon eustien izen ori arako sorgin aitzak, eta gerorako agur au. Gora, errege izateko ori! Au iri nire anditasundike

maita-maite orreri iragartea on dala uste izan yonat, iri aginduriko anditasunaren barririk ezagaitik pozaren egin-bearrak baztatu eztaginazan. Biotzean sakon sartu ori ta agur"

Glamis az i ta bat Cawdor be, eta agindu yakana izango az, baña ire izakerearen bildur nok; gizon zintzoarenik geiegi yok ire izakera orrek biderik laburrena artzeko; andi izaterik gura bai gura enduke ik; andikeririk be ba-dok iz izan, baña bide geztorik artzeka. Bide onez iritxi gura enduke ik ire gurari bizia; ez enduke

gura txakurkeririk, baña orraifio be eztok kezkarik txarto irabazia artzeko; gurako enduke ik. Glamis andi, gedar onek dirauskana. "onan egin bear dok, lortu gura ba'dok: eta a, bera ez egiteko guraritan baño egiteko bildurretan geiago dokana". Arin ator ona, ire belarrietara nire adorea eralgi dagidan, eta nire miñaren ondorez txibita-otsean uxatu dagidan urrezko zer birribilerako bidea iri eragozten dauskan oro, dirudinez, alanbearrak eta beste mundukoen laguntasunak zer biribil ori ire bururatu yoek-eta.

LAGUNTZAKO bat aurrera.

Ze barri dakak?

LAG.- Errege dator ona arratseon.

MACB. AN.- Zoratu egin yak iri, olangorik esateko. Agaz eztok ire ugazaba, ala? Eta egia ba'ledi ori, ak berak iragarriko euskidan, gertakuntzak egiteko.

LAG.- Eder izango al yatsu, egia da-ta; bidean da gure thanea; nire lagun bat etorri da a bes-tean arin, bai, eta arnas-esturen arnas-estuz ito-bear-rean, ozta-ozta izan dau arnasarik asko gezna au niri emoteko.

MACB. A.- Lagun akio, barri andiak yaka-zak-eta (Alde Laguntzakoak). Nire torreko arresi-barrura Duncan'en sa-

rreara garrankadaka diragarrren belea bera be latza da. Zarienak zariela, erdu ona ilkorrren gogaketaen yaube zarien beste mundukoak, ementxe ta oraintxi kendu egistazue emetasuna eta biotz-gogortasunik itzalenez bete-bete nagizue buruko ertzetik beazetaraño! loditu nire odola, itxi damurako bide ta ateak, berezko errukiren izpirik be eldu ta ikaratu eztagian nire asmo dongea, ta egiteetara eltzeka gelditu eztaadin asmoa! Erdu nire emakume-bularretara, kendu esnea ta esne-ordez beztuna sartu; erdu zuok, gizeraille-lagunok, zuon izate ikus-ezinakaz berezko okerrietan edonon laguntzaile zarienok! Erdu, gau itsu, eta sulezako kerik baltzenezko yantzia yantzia egik, nire aizto zorrutzak berak eginiko zauririk ikusi eztagian, eta zeruak be, ilunbezko estalgiazear kirika eginda "Geldi! geldi! gedar egin eztagian.

MACBETH aurrera.

Glamis andi! Cawdor goragarri! orreik baño andi ago, arako "Oraindik ara errege izango azan ori" gaitik! Oraingo aldi ez- yakina baño arago eroan naiok ire idazkiak eta oraintxe argi dakusi etorkizuna.

MACB.- Nire maiterik maiteena. Duncan yatorkun ona arrats onetan.

MACB. AN.- Eta noz yoateko emendik?

MACB.- Biar, bere asmoa danez.

MACB. AN.- Bai zera! iñoz be ez-tau ikusiko eguzkiak "biar" ori! Gizonak or zer bakanak irakurri leikiezan liburu yatsu zure arpegia, ene thane: aldiko ziria sartu, aldiko barrukoa erakutsi; txera argi egin zure begi, esku ta miñez; lora errugaren antza azalean, baña suge zitala barruan. Arrera ona egin bear yako datorre-

nari, eta nire ardurapean itxi zuk arrats onetako egikizun nagusia. Nagusitasuna ta ya-betasuna bakarrik emongo dauskuz egikizun orrek ettorteko diran arrats eta eguneta-rako.

MACB.- Geroago ta luzaroago itz dagikegu orretzaz.

MACB. AN.- Argi erabili ik arpegia. Beti bildurra iragarten yok onegitean aldaka dabilen arpegiak. Nire kontura itxi ganetiko oro. (Alde dagie).

VI AGERLEKU.—Lengoxea. Gaztelu-aurrea.

Zaamiolak yoten. MACBETH'en Otseñak begira DUNCAN, MALCOLM, DONALBAIN, BANKUO, LENNOX, MACDUFF, ROSS, ANGUS, eta Laguntzakoak aurrera.

DUNC.- Leku zoragarrian dago gaztelu au. Gure zentzunetara firi-firi ta gozo datorren aideak berak be eztau bera goratuteko iñoren bearrik.

BANK.- Toki oneri zerutiko arnasa gozo-usaña dariola erakusten dau elexa-zale ta udaogarla dan elaiak be, bere etzaleku maitetzat gaztelu au artu dau ta. Eztago emen abe urtenik, orma baldarrik, ez orma-euskarririk, txori onek abia on dingilizka egin eta umeseaskatzat artu eztauenik, eta ikusita daukat leuna dala txoriak

umeak azi ta yokerarik geien daben tokiko aidea.

MACBETH ANDERA aurrera.

DUNC.- Aor, aor, gure ostatari adeigarria! gure kezka-bide izaten da iñoz gure yarrai dabilen maitasuna, baña, a ta guzti be, maitasunari dago-kiozan eskarrak egiten dau-tsaguz, eta auxe da nik onegaz emoten dautsudan ikaskizuna, zera, guk zure nekeai amore-egitea, eta zuk zure kezkakaitik guri eskarrak egitea eskatuko dautsazula Yaungoioari.

MACB. AN.- Txiro ta bakar litzate-kez gure otsein-agiriak etxe oneri zuk eginiko omen andi ta yorien aldean, zeatz, birritan, eta beste ainbestetan eginak ba'litzaz be. Bai aspal-di, bai ointsu-ointsu emon

dauskuzuzan omenakaitik zo-
rrean geldituten gatxatsuz.

DUNC.- Non dogu Cawdor'ko
Thanea? orpaz-orpo yarra
gatxakoz eta berari txera egi-
teko asmoa izan dogu, baña,
bakizu, zaldiz ibiltzen on yatsu
a; eta gu baño lenago ekarri
dau a berera aren maitasun
andi ta aztala baxen biziaik.
Ostatari eder-zintzo, zure os-
tatuko gara arrats onetan.

MACB.- AN.- Guk, zure otseñok,

pilaturik dogu gurea, gu geu,
ta gure dan oro, zure ederra-
ren begira; eta guzti ori
emonda be zeurea zuri atzera
emanaz besterik eztoгу egi-
ten.

DUNC.- Ekadazu esku ori; nire os-
tatariagana eroan nagizu; as-
ko maite dogu guk a, ta orain-
dik ezta agortu arentzako gu-
re emoi-iturria. Zure ederret-
siz ostatari-andra. (Aldi da-
gie).

VII AGERLEKU.—Gazteluko atari bat.

*Zaamiolak yoten eta zu-
ziak. Aurrera datoz, eta
ba-doaz. Mai-begiralaria ta
otsein batzuk ontzi ta ga-
netiko maiko zerakaz. MAC-
BETH dator gero.*

MACB.- Egingo danean egingo
dola egitekoa, arin egitea li-
tzake on. Emengoxe ta orain-
goxe ostopoen ganetik, erre-
ge ilaz, nire elburuo lortu
ba'nengi, eta errege iltetik
etorri ledikezan ondorenak
galazo al ba'nengiz, egina
geunkake beste mundura ar-
tekoa... emen on guztiak
ekartekoa ta emengo eragoz-
pen guztiak kentzekoa al litz
zartada au. Baña, onetariko
egiteak emen bertan be iza-
ten dabe euren zigorra; odol-
ixurbideak irakasten doguz,
eta irakaspenok irakaslearen
buru-ganera etorten dira izu-

rri-antzera. Geure ezpanetara
ekarri daroa zuzentza esku-
bardinak guk zitaldu dogun
ontziko edaria bera. Bitariko
uste onak daukie errege
emen gurean; ni aren senide
ta bendeko izatetik datorko
bata, ta zer biok bata baño
bestea sendoago dira asmo-
tan dodanik nik ez egiteko;
bestea, ostatari natxako ni, ta
ori natxakonazkero, atea itxi
bear neuskioz a ilten letorke-
nari, ez neuk aitzorik erabili.
Ganera, ain biotz oneko, ain
bere egikizun-betetzalla da
Duncan au. Au dala-ta ange-
ruak lez, adarrots itzalez ge-
dar egingo dabe onen egin-
tza onak onen eriotzearen aur-
ka. Eta errukiak, ume yaiopa-
rriaren antzera, axe-bolada-
egoetan yarrita, edo-ta zeruko
keruben zaldi ikus-ezinen ga-

nean edozeñien begi-aurre-
aurrera egotziko leuke egite
ikarragarri au, eta axea bera
be ito egingo leukie negar-
malkoak. Eztot aztalik nire as-
mo-zaldiari saietsetan kiñutu-
teko, ganera yauzi egiteko
leia ta irritsa baño, eta irrits au
besteren baten ganera yaus-
tekoa da, zaldiaren bizkarraz
arago yauzi eginda.

MACBETH ANDEREA aurrera.

Zek zakaz ona? Ze barri dogu?

MACB. AN.- Amaitu-aginik dago
aparia: zer dala-ta alde egin
dok yatokitik?

MACB.- Nire eske egon don, ala?

MACB. AN.- Eztakik egon dana,
ala?

MACB.- Aurrerago ezkoaz zeregin
onetan: omen andiak ezarri
dautzaz oraintsu ak, eta izen
eta entzuterik onenak dodaz
lagunabar-artean, eta orain-
txe egin bear leukie dizdiz
izen eta entzute ezin-obeak,
ez orren arin baztartu.

MACB. AN.- Mozkorturik ete ye-
goan, ba. txairotuten induan
itxaroa? Lotan egon ete dok
arrazkero? Eta len berekitetik
egina orain zurbil eta ikaraz
begiratuteko atzarri ete dok?
Ire maitasuna be olangotzat
atsiko yoat oraindik atxina.
Bildur ete az gurariz azana
bera egitez eta adorez izate-
ko? Bizitza-edergarritzat do-
kana lortu gura ta gero dolo-

rrarena egingo ete dok, beño-
lako katuari yazo yakon lege-
txe, "gura neunke"ri "enaz
atometan" erantzunda?

MACB.- Ixilik, arren. Etxonat gizoni
dagokonik egin- ezinik. Etxa-
gon ni baño adoretuagorik.

MACB. AN.- Ze piztik alde eragin
dausk, ba, asmo atatik? Egi-
teko gertu engoanean, or-
duan, orduan intzan! gizon,
eta orain orduan baño be ger-
tuago ba'engo, gizonago be
ba-intzake. Orduan ez ego-
zan ire alde ez aldia, ez eta
tokia, eta orraitño be biak ire
alde iminteko gertu engoan;
biak dozak orain ire alde, eta
eu ez ago euren alde. Ugatza
emona nok eta ba-yakiat zer
samur be samurra dala señari
ugatza emotea, eta a ta guzti
be, egite au egiteko ik egin
dakonez nik zinik egin izan
ba'neu, arpegira irribarre go-
zoa egiten eustan señari ken-
duko neuskion titi-burua agin-
bako aletatik eta garaunak
aterako neuskiozan zartada-
ka.

MACB.- Eta porrot egingo ba'gen-
du?

MACB. AN.- Ze porrot eta porrot-
bako! aiztomokoa sartzen
dan lekuari lotu ire adorea,
eta porrotik etxoagu egingo.
Loak artu dagianean Duncan
(eta gaurko bidaldi nekorrak
laster lo-arrazoko yauntsak)
mozkor-mozkor egingo dodaz

aren gelazai biak ardoa ta txitxiparraz, eta deusezturik geldituko yakiek ai buruaren atezai gomutea, adimena, barriz, irasita; zer ez egiteko guk bion artean yagola bagako Duncan'eri aik txarri-lotan, eta ardan-zopaturik, il-antzean dtzaen bitartean? Zer ez egiteko guk gure egite itzalaren errua ezarriko dautsegun aren gelazai edabez zaragituai?

MACB.- Mutil utsak sein-egun; ar utsen ama izan bear litzateken ire izakera bildurgea. Baña, sinistuko eta dabe lagunabarrak arreak izan dirala, ez

gu geu. Errege ilazo dabenak, orreik loti biok guk odol-orbanez loitu ta euren sasta-kaiz guk Errege ilazoazkero?

MACB. AN.- Nok siñetsiko besterik aren eriotzeagaitik guk egingo doguzan gedar eta naibage-erakusketak dirala-ta?

MACB.- Ebatzita ta gertu naiagon, eta gorputzeko indar guztiak egikizun ikaragarri ori egitera itzulirik dodaz. Aurrera! eta iruzur egin, ziria sartu txerarik argienez; guzur- arpegiz estali guzur-biotzak dakiana. (Alde dagie).

II EKITALDI

I AGERLEKU.—INVERNESS. Gaztelu-barruko larrina

BANKUO aurrera, zuziagaz bere aurretik FLEANCE dauela.

BANK.- Zelan yoak gabe, seme?

FLEAN.- Yatzi da ilargia; eztot entzun erloturik.

BANK.- Amabietan sartzen dok ilargia.

FLEAN.- Beranduago da, nire us-tez, yaun.

BANK.- Eldu, artu nire ezpatea. Zerik alperrik galtzera etxagok ortzea; ango argiak danak yagozak itzalita; arrezagaz be konturatu adi. Lo-gura beruna bestean astuna yoat ba-

ña etxoat lorik egin gura. Aldun errukiorrak, alde eragidazue berezkoak lotan yareiten dauzan gogaketa dongaetatik! Ekadak nire ezpatea. Nor dogu or?

MACBETH aurrera, eta Otsein bat, zuziagaz.

MACB.- Adiskide bat.

BANK.- Ba! yaun, oraindik be atzarrik? Oean datza Errege; oituaz- ganetiko pozaldia izan dau eta emoi andiak bidali dauz zure otsein nagusientzako; zure emaztearentzako bidalten dau ontzi ederrean sarturik dagon ikatzarri bikain

au, ta bere ostarari- andera maitagarriarentzako zuzenbi-dea dakar.

MACB.- Gerturik ez gengozanaz- kero gure biotz ona izan da gure utsen betagarri ta ordeazko; baña otoz-otokorik izan ezpa'litz agerraldia, gurariak bere kontura lan egin izango eukean.

BANK.- Ondo dago Arako iru sorginakaz ames egin dot bart; egi-izpiren bat erakutsi eutsuen aik zuri.

MACB.- Yaramonik eztautset egiten nik; orraitiño, astirik ba'dogu ta zu orretarako gertu ba'zengoz berbalditxoan bat egin gengike orretzaz.

BANK.- Zeuk gura aña luzaro ta atsegin atsegin ez.

MACB.- Danean dala, zure omen-nerako izango da, nire gura-rien alde yarri ba'zadiz.

BANK.- Olan dala, bape eztoz galtzen omen ori geituten nabilen bitartean; baña bein-beinean azke dot biotza, eta zindo ta garbi zintzotasuna. Onurik artuko dot.

MACB.- Bitartean ondo lo egin.

BANK.- Eskarrik asko, youn; bardin zeuk be. (Alde BANKUO'k eta FLEANCE'k).

MACB.- Oa ta ire etzandereari esaioz txilina yo dagiala nire edabea gertau dagianean. Oera oa i. (Alde otseñak).

Sastakaia ete da emen nire aurrean dakustana, kirtena niganantza dauela? Aurrera mutil! eldu bear dauskat. Ez aut oraindik eta orraitiño, ikusi oinganik akust. Ikuskai itzai ori, beste sentzuentzako ez-eta, ikusmenak bakarrik oar-tutekoa eta az? Ala, irudimen utsak sorturiko sastakaia ete az, guzur utsa, garaunen be-roaren beroak asmaua? Oraindik ba-akusi ikusi ta oraintxe zorrotik ateraten do-dan au langoxe ukagai az antzez. Neuk neroan bidea erakusten daustak eta olan-goxe iskillua erabilteko nint-zoan. Edo beste zentzunen yostallu, edo beste guztiak batera añako dira nire begiak; oraindik be ba-akust, bai eu, bai ire ago ta kirteneko odol-tantakadak be, baña len ez oneik. Eztok olangorik. Nire egikizun odoltsuna da ori nire begiai iragarten dautsena. Ilik dirudie orain munduaren erdi-kinen izakiak, eta ames zitalak iñondiko barrabaskeriak egiten dautsoez errezel-os-tean dagon loari. Orain dara-goioe sorginak Hekate'ri² opariak egiten; eta begiralari-tzat otsoa, erloiutzat otsoaren ausia dauzan giza-erale zime-

(2) Hekate, su-lezetan agintza andiko andera, Birgili'k "caeloque Ereboque potentem" (Enearena VI, 247), bai ortzean, abi sulezan altsu ereisten dautso.

la, otso ausiaren deira, lapu-
roinkadaka, Tarkin'en³ oinka-
da lizunekaz badoa bere as-
moetarantza mamien bat, itza-
len bat ba'ledi legetxe. Ik, lur
sendo ta ikarabako orrek, ik
ez egizentzun nire oinkadarik,
nondik eta nora doazan, nire
atzera-aurreen barririk emo-
nazkero bera beteteko seku-
lako erea dodan nire egikizun
ikaragarri au arriak eurak be
eskuartetik kendu eztagisten.
Bizi da ori ni ez yoko bai yoko
nabilkon bitartean; arnasa
otzegia emoten dabe itzak
egiteak berotuteko. (Txilinotsa
da).

Ba-noa ta eginik dogu; deiez
dot txilina. Ez al dok entzun-
go, Duncan, itzako zerurako
edo su-lezarako il-kanpaia
dok-eta. (Alde dagi).

MACBETH ANDERA aurrera.

MACB. AN.- Biztu egin nau ni
orreik mozkortu dauzanak
berak; ixitu egin nau ni orreik
itzali dauzanak. Entzun! ixilik!
mozolloaren oioa izan da,

(3) TARKIN, Erroma'ko lenengo erre-
geetatik zazpigarrena ta atzenengoa ya-
tsu emen. Onen seme Sesta'k, lizunkeri-
lera eutsi-ezinak bultzauta, Lukertze ema-
kume on-maratz eta sendi urtenekoa ta
eskondua, indarrez eta gabaz, laidotu ei
eban. Yozokune baltz-iguigarri onek
asarre bizitan yarri ebazan Erromarrak,
eta iguinaren iguinez erregea ta erregeak
bein betiko ortik zear bidali ebezan eta
errege-agintza-ordez Erkal-agintzea sor-
tu-azo.

gau-onik latzena emoten
dauen yoale-zai zori txarre-
koarena. Ba-daragoio ak; idi-
gi dira atreak, eta otsein moz-
korrak irri dagioe euren egin-
berrari; zitala edena sartu
dautsat nik euren edabeari, ta
bizia ta eriotzea or dabiltz al-
karri ekiten bietatik zeñek ira-
baziko.

MACB.- (Barruan). Nor dago or?
Ba!

MACB. AN.- Ai ene! atzari dirana-
ren bildur naz, eta oraindik
egikizun da egitekoa; egite-
koaren bildur gara, eginak bil-
durtu bearrez. Entzun! gertu-
rik itxi dodaz arein sastakaiak,
ezin yazo edikean ak aik ez
aurkituterik. Neuk egingo
neunkean, lotan egoala nire
aitaren antzik artu ezpa-
neuntso. Nire senarra!.

Barrero aurrera MACBETH.

MACB.- Egin dot eitekoa. Eztozu
entzun zaratarik?

MACB. AN.- Mozolloa oioka ta txi-
rritxirriak txirtxirka entzun do-
daz. Ez ete dozu itzik egin?

MACB.- Noz?

MACB. AN.- Oraintxe.

MACB.- Beerantza nentorrela,
ala?

MACB. AN.- Bai.

MACB.- Entzun! nor datza biga-
rren lo-gelan.

MACB. AN.- Donalbain.

MACB.- Ikuskizun baltza da au (Bere eskuak begira).

MACB. AN.- Tentelkeri andia ikuskizun baltza dala esatea.

MACB.- Barre egin dau batek lotan egoela, eta "Eraltea!" gedar egin dau beste batek. Alkar iratzarri dabe olan; zutundu egin naz eurai entzuteko, baña, euren arrenak eginda, loak artu dauz barriro.

MACB. AN.- Bi dagoz lo-gela baten.

MACB.- Batak "Yaungoikoa lagun bekigu!" gedar egin dau, eta besteak, "Olantxe"; gizon-eskegitzalleren eskuokaz ikusi nabenean. Arein bildurrari adi, aik "Yaungoikoa lagun begiku" esan debenean, ni enaz gauz izan "Olantxe" erantzuteko be.

MACB. AN.- Olan ez egizak artu zerak.

MACB.- Baña, zegaitik enaz gauz izan "Olantxe" erantzuteko? Neu izan naz Yaungoikoaren laguntza-bearrik andiengan, eta eztarrian lotu yat "Amen".

BACB. AN.- Onan etxakie erogo bear onango egitadai, ostantxean zoratu egingo yaku.

MACB.- Norbaitek gedar au egin dauela iruditu yat: "Lorik ez geiago!", "Il egin dau Glamis'ek loa, eta au dala-ta. Cawdor'ek eztau lorik geiago egingo".

MACB. AN.- Nor izan da olango gedarra egin dauena? Thane adeigarri, erkindu egiten dok ire sendotasun begiragarria, zerak olan biotz-makal-antzerara artuta. Ur-billa oa, autor zikin ori ire eskuetatik kentzeko. Zegaitik ekarri dozak sastakaiok euren lekutik? An egon bear yaek orreik; artu, atzera eroan, eta odoldu egizak otsein lotiak.

MACB.- Enoa ni ara barriro; egin dodana gogoratuten be bildur non; enon atometan egin dodanagan nire begiok berrienbarri yarten.

MACB. AN.- Biotz-makal, kivil ori! ekadazak sastakaiok; irudiez besterik ez dozak lotan dagoana ta ila. Ume. begiak dira txerren-iruduaren bildur. Odola dariola ba'dago, odol agaz odolduko dodaz otseñen arpegiak, errudun eurak agertu dadizan. (Alde dagi. Barruan ate-yoka).

MACB.- Nondiko ete da zartada ori? Zelan ete nago ni, edozein zartadaz bildurtuteko? Ze esku dira oneik? Ene! begiak ateraten daustiez eskuok! Netun⁴ andiaren itsaso nagusiko ur guztiak be asko izango ete dira nire eskuko odola zeatz kentzeko? Ez, urak eskua garbitu-bearrean,

(4) NETUN, itsas-errege, Erromarren mitu-iztiz.

itsasoak eta itsasoak gorrituko dauz eskuak, urdina gorriturik.

MACBETH ANDEREA aurrera, barrien-barri.

MACB. AN.- Ireen margoko, koloreko, dozak nire eskuok be, baña lotsa nintzatekek irea lango biotz zuririk ba'neunke. (Ate-yoka barruan).

Egoe-aldeko ate-yotea dantzut; gure lo-gelara goazen. Ur apur batek ikuziko dau gure egitea. Olan izatekotan bai, ba-litzake zer erreza! Ate-yoka ta yoja daragoiozu, baña iñok yaramonik ez. (Ate-yoka ostera be barruan).

Entzun! ostera be ate-yoka; ire lo-atorrea yantzi egik, gu yagita aurkituazkero susmo txarren bat iñok artu ez dagian; ez adi olan tenteldu ire gogaketetan.

MACB.- Nik egina yakiteagazko, neuk ez yakitea litzake onena. (Ate-yoka barriro bebarruan). Buncan iratzarriko al dok ire ateyote orregaz! olangorik al endu! (Alde dogie).

Ate-zala aurrera. Ate-yoka barruan.

ATEZ.- Bai, benetan daragoio norbaitek ateyoka! su-lezako atezai ba'ledi norbait, trebe ledike giltzeari batera ta bestera eragiten. (Ate-yoka barriro). Yo, yo, yo. Nor dago or, Beltzebu'ren izenean? Ugaritasu-

naren begira egoneko lugin bat dozu emen, bere burua urkaturik; tertzioz erdu; mosuzapirik asko ekarri aldean, arregaitik emen izerdi onik bota bearko dok-eta. (Ate-yoka) Yo, yo! Nor da or, beste txerrenaren izenean? Arranoa! Egiaren eta guzurraren alde, bien alde zin-egiteko gertu egoten zan bat dozu emen, Yaungoikoaren izenarren amaikatxu azpikeri egindako maltzur bat, baña Yaungoikoari ezin sartu izan eutsan ziririk. Ui! Barrura ator, azeri ori. (Ate-yoka) Yo, yo, yo! Nor da? Arrano arranoa! Ingelandar yostunen bat datorku ona, Pantze'tiko galtzerdiak ostu ebazalako. Sartu adi i be, yostun, ire koipeak emen urtuteko. (Ate-yoka) yo, yo! Bein bez atsedetik! Zer eta nor zara zu? Baña leku au otzegi da su-leza izateko. Enoa emendik ara txerrenatezai izaten; lorazko bideakzear betiko sutegira doazan guztitariko ogibideetariko batzui sartzen izteko gogoa neban nik izan. (Ate-yoka) oraintxe! oraintxe! Arren, bai, arren, erruki izan atezai. (Ba-didigi atea).

MACDUFF eta LENNOX aurrera.

MACD.- Lagun, beranduen baten yoan intzan oera orren berandurarte lo egoteko, ala?

- ATEZ.- Egia esan, yaun, edan eta edan erago geuntsan ollarrak bigarrenez yoarte, eta eda-bea, yaun, iru zeretarako da el-bide.
- MACD.- Zertzuk dira edabeak berariz dei-egiten doutsen iru zerok?
- ATEZ.- Ara, oneixek, yaun: surra gorritutea, lo gurea ta txiz-estua. Lizunkeria da edabeak dei-egiten dautsana ta ez dautsana; ba-dakar lizunkeri-galeriak, baña bai beteezina be; au dala-ta, asko edanak lizunkeriari ziri ederra sartzen dautsala esan ledike; sortu bai egiten dau, baña bai eze-reztu be; biztu egiten dau, ta il bertatik; "Aurrera" dirautsa, ta "Atzera", bertatik; erabagia arrozoten dautsa, tal itxi-azo, bertatik; au dala-ta, ziri ederra sartzen dautso lotan, eta agoa bete aginegaz izten dau an.
- MACD.- Sinisten yoat; bart agoa bete aginegaz gelditu intzala.
- ATEZ.- Ori egin eustan, yaun, baña neuk be ordain lango ordaina emon neutsan eta, nire ustez, arentzako ni indartsuegi izanda, batzuetan ak niri zangoetatik goatu-arren, arteziz yaurtin neban nik.
- MACD.- Zirkinik egin ete yok ire ugazaba? Gure ate-otsak iratzarri yoek! ez yatek bera.
- MACBETH aurrera.*
- LEN.- Egun on, yaun zindo!
- MACB.- Egun on bioi!
- MACD.- Zirkinik egin ete dau Erregek Thane argi?
- MACB.- Oindiño ez.
- MACD.- Berari goxetik dei-egiteko agindua emon eustan; larri-larri aurrera yoaten itxi dautsat tertzioari.
- MACB.- Beragana eroango zaudaz.
- MACD.- Neke atsegingarri yatsu au, baña arraitiño be neke.
- MACB.- Atseginenez egiten dan lanak berak osatuten dau lane-ko nekea. Au da atea.
- MACD.- Dei-egiten atomauko naz, tertzioan egin-bearrekoa dot zeregin au-ta. (Alde MACDUFF'ek).
- LEN.- Gaur ete doa Errege emendik?
- MACB.- Bai, gaur; gaurko eguna izentau eban.
- LEN.- Artegea izan da igaroko gaua; lurrera egotzi dauz axeak gu gentzazan etxeko kebideak eta, or diñoenez, aldean be negar-intzirriak entzuten izan dira eriotzearen garrazi bakanak; eta etorkizun negargarrirako sortuten dagozan sute itzala ta gizonen arteko naste-borrasteak iragarri ei dabez itz ikaragarriz; gautxoriak be ixiltzeka oioka erago dautso atzenbajo gau orretan; ba-dira lurra beroe-

nak artu ta ikaratu egin dala diñoenak be.

MACB.- Gabaro latz izan da, benetan.

LEN.- Nire gomuta gazteak eztau ori lango beste gabaro latzen barririk.

MACDUFF aurrera barrienbarri.

MACD.- Onangorik! Onangorik! Onangorik! Ez miñek, ez biotzek ezin asmau leikie izenik iretzako!

MACB. eta LEN.- Zer yazoten da?

MACD.- Bere egitekorik andiena egin dau naste-borrasteak! Yaunaren yauretxe gantzutua zartadaka zulatu ta aren bizia ostu egin dabe giza-eralerik zantarrenak.

MACB.- Zer diñozu? Bizia ostu?

LEN.- Erregea ete diñozu?

MACD.- Lo-gelara zoaze ta zuon ikusmena ondatu egizue Gorgon⁵ barri orregaz; ez eragin itzik niri, zeuok ikusi ta itzegin. (Alde MACBETH eta LENNOX'ek) Atzarri! atzarri! yo galtzori-yoalea; ergeltea ta

(5) GORDON. Iru aitzak eroien izen au. Euskeldunen artean, neguko gau luzeetan, nok ez dau entzun, esaterako, giz-otsoaren ipuña? Gizotsoa ez da gizon osorik, ezta otso osorik be: gizon zer bazuetan, otso besteetan. Olango zer bakanak ziran Gordonak be: ez emakume oso, ez suge oso; emakumerenak ziran euren soñak, baña buruan suge kirimilduak ebezan, ule-ordez, "ebezan" esan dot, baña, "ei ebezan" esan bear neunkean.

azpikeria! Bankuo ta Donalbain! Malcolm! atzarri dazize! astindu eriotza-antzeko lo ori, eriotzea bera begiratuteko; Gora, gora, ta ebaztegun andiaren irudia ikusi! Malcolm! Bankuo! zuon ilobietatik ba'ledi lez yagi ta erdu itzal-antze- ra, ikuskizun ikaragarri au ikusteko! (Galtzori-yoale-otsa da).

MACBETH ANDEREA aurrera barriro.

MACB. AND.- Zer yazoten da adar gorrota garri orren otsez etxe onetan lotan dagozanak batzarrera deituteko? Esan, esan!

MACD.- Andera zindo ori, zutza- korik ezta nik esan dagikedana entzutea; entzun-ala eriotzea lekarkio barrien-barri emakume-belarrira esateak.

BANKUO aurrera barriro

*Ene Bankuo! ene Bankuo!
il egin dabe gure ugazaba
Errege!*

MACB. AN.- Ai enetxoa! ai enetxoa! Zer? Gurean?

BANK.- Gogorregi edonorako be. Duff maite. Iruntsi egizak itzok arren eta olangorik ez dala yazo esan egik.

*MACBETH eta LENNOX aurre-
ra barrien-barri.*

MACH.- Zori oneko bititza izango neunkean au ikusi baño ordubeta lenago il ba'nintz, une onetatik ara nire biziak

ederrik ez dauta; yostallu uts
baño ez da dana; entzute ona
ta adeia, biak il dira; bizitza-
ardandegi onetan, ardaoa
aterata, ondar-loi utsak gelditu
dira ardaodunaren arroki-
zuntzat.

*MALCOLM eta DONALBAIN
aurrera.*

DONAL.- Ze oker yazo da?

MACB.- Zeu izan, eta ez dakizu?
Agortu da zure iturri buru ta
zure odolaren iturburua: iru-
ron iturburua agortu da.

MACD.- Il egin dabe zure aita
Errege.

MALC.- Ai ene! nok?

LEN.- Dirudienez, bere lo-gela-
koak il dabe; odoldurik agiri
dira euren esku ta arpegiak,
baita euren burupekoen ga-
nean garbitzeka aurkitu dogu-
zan sastakaiaik be; adi-adi
begiratu gabez, baña eztabe
ezer iragarri. Gizonen bizirik
ezin itxi edikean arein ardura-
pean.

MACB.- Tz! nire asarre gorrian eu-
rak ilaren damu dot.

MACD.- Zegaitik egin dozu olan-
gorik?

MACB.- Nor izateko une berean
zur eta ikaratu, bare ta asarre,
zintzo ta ez-aldeko? Ez gizo-
nik. Lenen bururatu yakona
egin dau nire maitasunaren
maitasunak, burubide barea-
gori aurreak arturik. An egon
da Duncan luze etzanik, bere
zidar-narrua an-orr-emenka

odolezko orbanez beterik, eta
ago-zabalik agiri izan dira be-
re sastakaizuloak, aurak zear
barrura ondamentia sartzeko
izatearen atakea ba'litzazan
lez; bestetik, antxe eraleak,
euren ogibide-kolorez bete-
beterik, euren sastakaiaik ga-
nora bagarik odol gogortuz
estalita ebezalarik; nok eutsin
eskuari, maite izateko biotzik,
eta maitasun ori erakusteko
kemenik izanazkero?

MACB. AN.- Lagun zakidaze
emendik alde egiten. Ai ene-
txoa, bada!

MACD.- Yagon anderea.

MALC.- Zer dala-ta dagoz geldi
gure miñak arazo au geien
geurea danazkero?

DONAL.- Zer esateko guk emen?
Geu beteko zuloan legetxe
gagoz, gitxien uste danean
bertatiko baten goatu gengi-
kiez eta gureak egingo leuke-
ta? Alde dadigun emendik;
oindiño sortuteko dira gure
negartantanak.

MALC.- Gure naibaga gorria be
eragiteko da oindiño.

BANK.- Yagoizue anderea. (Atera
daroe MACBETH ANDEREA). eta
otzaren otzez min artzen da-
ben gure soin makuleko bi-
llus- uneak estail daiguza-
nean, batu gadizan, eta zea-
tzago eztertu dagigun egite
odoltsu au, obeto ezaguteko.
Bildurrak eta kezak aztindu-
ten gabez; Yaungaoikoaren
esku indartsuetan nago-ta, ori

dala-ta, gertu nago ixilean dagon azpikeri maltzurraren aurka gogor yokatuteko.

MACD.- Bai neu be.

GUZTIAK.- Guztiok be bai.

MACB.- Astirik galtzeka gertau ta batera batu gadizan aretoan.

GUZTIAK.- Ondo ebatzita. (Alde MALCOLM eta DONALBAIN'ez bestek).

MALC.- Zer egiteko asmo dok ik? Ez goaz orrein batzarrera: naibagearena egitea zer erreza dok gizon guzur-darioentzako. Ingelanda'ra noa ni neu.

DONAL.- Eire'ra ni; banazeko zo-

riak obeto yagongo gauz; sastakaiak yagozak gizonen irribarreetan gogozan leku onetan; odolez urrago dan ta beragaz odoltiago izateko bidean.

MALC.- Oindokoaren eztoz eldu lurrera eriotza bat egin dauen aztamakila ori, eta aren itutik alde egitea dok gutzako biderik egokiena ta galbiderik gixienekoa. Zaldigenera, ba, ta agur-egite-koipekerietan ibilteka zirrist-egin emendik, zurrarena dok errukirik eztagon lekutik lapurrek lez ixilka alde egitea. (Alde dagie).

II AGERLEKU.—Lengoxea. Gaztelutik at.

ROSS eta Agure bat aurrera.

AGUR.- Ondo gomutetan dodaz irurogeta amar urteotako zerak; ordu bildurgarriak eta zer bakanak ikusia nozu aldi arretan, baña bartkoen aldean utsa dira aik.

ROSS.- Ai! aita on, ba-dakuszu bizileku oneri zemaika dabilela zerua, gizonaren egiteak asarraturik; dagoneko egon bear leuke egunak argiturik, eta orraitioño argi bidezta itoten daragoio gau ilunak, idunetik goatuta; gaua geiago dalako, ala eguna lotsa dalaka estalten ete dautso ilunbeak arpegia ludiari, argi biziak mosuemon bear leuskion tertzioan?

AGUR.- Berezkorik ezta au, egiteak be ez diranez. Igeroko

Asteartean aztore bat ebilen arro egaz goi-goian eta, ara! goatu ta il egin eban mozollo sagu-yale batek.

ROSS.- Eta Duncan'en zaldiak (zer bakan eta segurua auxe), eder eta bizkorak, euren endearen kutunak, basati ta uxo egin dira euren izakeran, euren aska-abeak ausi ta igesi egin dabe; yagi ta asaldata egin dira bendekotasunaren aurka, gizadiari guda-egiteko edo.

AGUR.- Alkar yan dabela diño.

ROSS.- Egin be orixe egin dabe, arriturik begiratuten eben neure begian aurrean. Emen doctor Macdoff ona.

MACDUFF aurrera

Zelan doakun mundua, yaun?

MACD.- Zer, ba, ez dakutsu zeuk ala?

ROSS.- Ezagun ete da odoltsu baño odoltsuago dan egite au nok egin dauen?

MACD.- Macbeth'ek il dauzanak.

ROSS.-Ai ene! ai ene! zer onik itxaro eikien aik ortik?

MACD.- Erosita egozan aik; ixilean igesiak dira Malcolm eta Donalbain, erregeren seme biak, eta auren ganean dago egi-tearen susmoa.

ROSS.- Ori be ez da berezkorik; irabazirik ez datorkon andikeria, bizibideak kenduko dautsezana! Olan izatekotan. Macbeth izango da errege, ezaibaga.

MACD.- Dagoneko dago izentua-

rik eta Scone'ra yoango da erregetzea an artzeko.

ROSS.- Non dago Duncan'en gorpua?

MACD.- Colme-Hill'era eroana da; an dago bere aurrekoen azurtegi gurena ta azurrok yagoten dauzan lekua-ta.

ROSS.- Scone'ra zoaz zeu be, ala?

MACD.- Ez, lengusu, Fife'ra noa ni.

ROSS.- Ondo dago, ara noa ni.

MACD.- Ori ondo, ondo eginda ikusiko aldozak zerak. Agur, Yantzi zarrak ez ete yakuz etorriko barriak baño obeto?

ROSS.- Agur, aita.

AGUR.- Yaungaoikoaren onespena zutzako, ta bai txarretik ona ta arerioetatik adiskideak egin gurako leukiezan guztientzako be!

III EKITALDI

I AGERLEKU.—Forres. Bakaldegiko leku.

BANKUO aurrera.

BANK.- Or dok orain: errege, Cawdor, Glamis dana, arako emakume sorginak agindu ebenez, eta bildur nor orretan eskuak ez dokazala garbi; baña ire ondorengoentzako ez ala izango be esan yoen aik; neu izango nintzala errege askoren iturbura ta aita. Ara, Macbeth, egi izan ba'da-

di aik esana, itzako lez nitzako be; benetakoak be'dozak arein itzak, aiko, itzako egi urtenazkero, zegaitik ez izan nitzako be etorkizunaren iragarki ta nire itxaroaren puzkarrri? Baña..., ixilix, tutik bez geiago.

Adar-otsa MACBETH BAKALDUN, MACBETH ANDERA BAKALDUNO, LENNOX, ROSS,

Lordak, Andereak eta Laguntzakoak aurrera.

MACB.- Amen gure ostatukorik nagusiena.

MACB. AN.- Orreri dei-egitea aztu ba'litxaku, utsune andia legokean gure yai andi onetan, eta ez litzakean bape egoki.

MACB.- Yaun, apari andi bat egiteko gara gaur arratsean eta zu ara erdutea gura neunke.

BANK.- Agindu begist zure nagusitasunak, nire bendekotasuna lokarririk askatu-ezinenez orreri betiko loturik dago-ta.

MACB.- Zaldiz ibilteko ete zara arrasti onetan?

BANK.- Bai, ene yaun on.

MACB.- Ostantxean artuko neunke zure onurik, gaurko batzarreran zuk emona sentzunezkoa ta nire onerakoa izan data; baña, bier emongo daustazu. Zaldiz urrin yoateko eta zara?

BANK.- Ene yaun, oraindik eta apari-bitartean yoan ledikenik eta urrinen; dabilen baño bizkorrago ibili-eziki nire zaldia gabari eskatu bearko daustadaz ordu ilun bat edo bi.

MACB.- Ez egin utsik gure yaira.

BANK.- Ez dot egingo, ene yaun.

MACB.- Entzun dodanez, gure lengusu odolduak artu dabez Ingelanda'n eta Eire'n; alan be, ez dabe autortu euren aitaren eriotza biozbagea, eta

iñondiko asmakizunez bete dabez entzulaen belarriak; baña biar itz-egingo dogu orrezaz, orrezaz batera itz-egiteko batu gadizanean. Zoaz arin zaldi-ganera. Agur, arratsez etorriarte. Fleance be zeugaz ete doa?

BANK.- Bai, ene yaun on; guri deiez dogu gure aldia.

MACB.- Bizkor eta apatx-gogorrek izango al dira zuon zaldiak; au dala-ta, euren bizkarretara. Agur. (Alde BANKUO'k).

Bere astiaren yabe bedi gizon bakotxa arratzeko zazpirak arte! lagun-artean egoteari txera argiagoa egiteko, baka-rrik egongo naz ni aparitakorarte; bitartean. Yaungoikoa lagun bekizue! (Alde MACBETH Andereak, Lordak, Anderak, e.a.).

I, txotxo, itz bat iri: zer esango-begira ete yagozak aik gizonak?

OTSEÑAK.- Ene yaun, orretarako-xe dagoz, bai.

MACB.- Gure aurrera, ona ekazak. (Alde Otsenak). Utsa da onan izatea; onan bildurga bizitea bai ba-ledike eder; bildur andi da Bankuo'ri dautsagun bildurra; ba-dago bildurdu eragiteko zeozertxo aren berezko erregetasunean; kementsukementsu da a, eta bere-bere dau aren bildurbako gogoak aren kamenari ostopobaga lan egiteko bideak erakusten

dautsazan zurtasuna. Ez dot arenez besteren bildurrik; atzera egin bear dot nik nire asmoetan aren bendea, diñoenez Marka Andoni'k Kaisar'en bendea legetxe. Agiraka egin eutsen ak arako aitzai be niri eguño lenengoz erregeizena emon eustenean, eta berari be itz-egiteko agindu eutsen; eta gero, igarla-antzo, errege-lerrokadearen aitatzat agur-egin eutsoen; ondoren-gorik bagako burestuna imini eusten niri buruan, eta urre-zigor antzua nire eskuetan, nire semek bagarik, beste senideren batek areitatik niri kentzeko. Olan izatekotan, Bankuo'ren ondorengoan alde orbandu dot nire gogo; aren onerako il dot Duncan maitagarria; eurekaitik eta eurekaitik bakarrik bete dot nik gorrotoz nire bake-ontzia; aik errege egiteko emon dausat nik gison guztien arerioari nik dodan pitxirik yorien eta ederrena, Bankuo'ren azia errege egiteko! Olangorik yazo baño len, erdu, zoria, guda-lekura eta guda-eupadea imini nire agoan! Nor dago or?

Otseña aurrera barrien-barri, Erale bigaz.

Atetara oa orain, eta an ago guk dei-egin arte. (Alde dagi Otseñak).

Altzo ez ete gendun alkarregaz itz-egin?

I ERAL.- Bai, atzo, eta eder izan-

go al yako zure nagusietasunari.

MACB.- Ori ondo, eta orain ondo aztertu ta ausmertu ete dozuez nire esanak? Yakizue, ba, ni izan nazala zuok oker uste izanarren, eta zuok olangogarririk izan ezarren, a izan dala igaroko urteetan zuok bear-izan gorrian euki zauezana; au da, zuon ederretsiz, gure oraintsuengo batzarrean argi imini neuntsuena, zera, ak, etentzaka, begia zuon ganean eukiten izan dauela, edozetan bideak itxi egiten izan dautsuezala, iñoren eskuko zintzazela, orretarako ak zetariko bideak erabili eban, eta olango amaika ta amaika, biotzik eta bururik otzenari be "Au egiten eban Banduo'k" esanazoko leuskionak.

I ERAL.- Bai, iragarri zeunskun ori.

MACB.- Bai, orixe egin neban eta aurrerago be yo neban, eta au izango da gure bigarren batzar onen geia. Orren andi ete da zuon epea zer oneri aurrera yarrantuten izteko? Orren barrura sarturik ete dozuez Kisto'ren irakatsiak, bere esku astunagaz zuok ilobiraño makurtu, ta zuonak betiko eskekotu dauzanaren eta aren ondorengoan alde zuok arren egiteko?

I ERAL.- Gizaon gara, yaun.

MACB.- Bai, gizontzat agiri zarie izendegian, eiza- txakur, erbi-txakur, naste-txakur, txakur ule-leun-luze, txakur usikari, altzo-txakur, eta txakurotsoak guztiak txakurritzena daroenez; izendegi arduratsu ta zeatzak ba-dirautsu zein dan bizkor, zein astiro ibilteko, zein zur, zein etxe-txakur; berezko esku-zabalak emoniko emoiaren bidez berezten da bakotxa; bakotxari bere zertxo eraasten yako guztitari-koentzat dan izenaz ganera. Olantxe da gizonakazkoa be. Zeuok esan orain gizonen izendegi zeatzean gorengo malletan, ala berengoetan za- gozen, eta zuon arerioarenak egin dau, zuon biotzetan imi- niko dodan egikizuna irabaz- ten dozuez orregaz, guk geuk be, a bizi daño osasun txarra daroagunok, a ilazkero seku- lakoa geunkake-ta.

II ERAL.- Yaun, munduagandik ar- tu dodazan zartada ta ukabil- kadak asarre gorria emon dauste-ta, emen nozu egin dagidanek ardurarik emoten ez daustan au, bein munduari berea ta erdiaak emonazkero.

I ERAL.- Neu nozu beste bat; as- pertuta nago zori txarraren zori txarrez; tatarrez erabili nau zoriak-eta, gerturik nago- tsu bizitza onetan zirti-zarta yokatuteko , bizitza au obatu, edo beroni atzena emoteko.

MACB.- Biok dakizue Bankuo izan dala zuon arerioa.

ERALE BIAK.- Egi utsa, ene yaun.

MACB.- Nire be ba-da, ta luzaro be luzaro izan be, nire bizitza- ko une oro nik biziaren urren dodanaren aurka ekin eta ekin daragola-ta. Arpegi emonda kenduko neunke nik a begien aurretik, eta nire gu- ramenari agindu be bai ori ederretsi dagiala, baña olan- gorik ez dot egin bear arenak eta nireak, bionak diran adis- kide batzukaitik. Ez dot galdu bear nik arein maitasuna ta bai negar egin neuk ilten do- danagaitik; au dalata nabil zuon laguntzearen billa; lagu- nabarren begietatik estali ta ostondu egiten dot arazo au ainbat zegaiti astundaitik.

II ERAL.- Yaun, beteko dogu zure agindua.

I ERAL.- Baita gure biziak zertuta be...

MACB.- Argi dagi zuon adoreak zuok-zear. Geienez be ordu- bete-barru iragarriko dautsuet non yarri; iragarriko dautsuet egin-eginean zein tertziotan egin zuon egitekoa; arrats onetan egin bear da egiteko ori, ez bakaldegian bertan, irrintxoago baño; beti uste izan dot eragozpenik ez do- dala bear nire bidean; a (Ban- kuo) baztartuta, ez itxi ezetari- ko ostoporik, ez eta adabaki-

rik be nire lanean; bere seme Fleance dau ak bere lagun, eta semea baztartutea aita baztartutea añako da nitzat-eta, aitareen zoria izan bear dau semeak ordu baltz orretan. Zuok zeutara ebatzi; laster noake zuokana.

ERALE BIAK.- Erabagia arturik gagoz, ene yaun.

MACB.- Laster noakizue; barruan egon (Alde Eraleak).

Eginda dago: Bankuo, zerurako ba'dok ire arimearen egazkadea, arrats onetan izango dok (Alde dagi).

II AGERLEKU.—Lengoxea. Bakaldegiko beste gela bat.

MACBETH ANDEREA ta OTSEIN bat.

MACB. AN.- Alde egin ete dau Bankuo'k bakal-uritik?

OTS.- Bai, andera, baña arratsean dator atzera.

MACB. AN.- Erregeri itandu egiok itz gitxi batzuk entzuteko lain asti dauenentz.

OTS.- Itanduko dausat andera. (Alde dagi).

MACB. AN.- Ez dago ezer, dana da galdurik, gure guraria poz bagarik lortu ba'dagigu: oba da guk banatuten doguna be-
ra izan, banatuta bada-ezpa-
dako pozik izan baño.

MACBETH aurrera.

Zer da ori, ene yaun? Zegaitik zagoz bakarrik, zure laguntzat irudipenik baltzenak dozuzala, ta euren geiagaz batera il bear leukien oldozketa orrei eragin eta eraginka? Ez litxakie yaramonik egin bear zuzendu ezin ledikezan zerai: eginik dago egina, aor.

MACB.- Zauritu bai, zauritu dogu sugua, baña il ez; osatuko yako-
z zauriok, eta lengoxea izango da; bitartean, aren lengo aginak usigiteko zorian geldituten da gure gaiztakeri beartsua. Baña, lokatu bediz yoskune-giltzak, min-artu begie mundu biak, guri gure yaltaldiak bildurrez eragin eta gabero ikaratuten gabezan ames bildurgarriak euren urduritasunez guri lorik galazo baño len; dogun leku au bete-
tearren betiko atsedenera bidali doguzan ilen artean izatea be oba da, gogo-elorrio bizitan, atsedenic baga, lilurat-
urik, gau osoetan etzanik egotea baño. Bere ilobian dago Duncan; lo ederra dau ak bizitzako artegasun aldakor-
raren ostean; bere egitekorik dollorrena egin dau azpikeriak; ez galtzaiduk, ez zitalek, ez etxeko gaiztakerik, ez erbesteko gudarostek, ezer be ez dau ukutuko geiagotan.

MACB. AN.- Tira, leundu egizuz begirakune latzok, ene yaun leun orrek; gogargi ta pozdario agertu arratseon gure mai-kideen artean.

MACB.- Olantxe agertuko naz, kutun, eta zeu be olantxe agertuko al zara; Bankuo gogoratu egizu; bera dala lenengoa iragarrri egiozu, bai zure itzez, bai zure begiz; ez gagoz bildurga biziteko, gure omenok yagoteko onan labankeri-darioka ta gure biotzak zelango diran iñok ikusi ez dagian gure arpegiz estali-bearrez bizi garean bitartean.

MACB. AN.- Geldi itxi egizu ori.

MACB.- Ai! emazte maite, sikilikituz beterik dot burua! Ba-dakizu Bankuo ta Fleance bizirik dirana.

MACB. AN.- Bai, baña betiko ezta eurekan dagon berezkoaren eredua.

MACB.- Pozbiderik ba-dagu oraindik; zeartau-ezinak ez dira aik; pozik izan, ba; estalpeko saguzarrak egaz egin baño

len; kakarraldo narru-baltzak bere burundada loarrazoteko Hekate ilunari dei-egiteko gabeko durundu arrausti-eragile atera baño len eginik izango da egite aratatsu ta itzala.

MACB. AN.- Zer da egiteko zarea-na?

MACB.- Ez al dozu yakingo maite orrek, egindakoan txaloak yotera arte. Ator gau begi-isle, itxi egik egun errukiberearen begi samurra, ta ire esku odoltsu-ikusezinez eeten, birrindu ta ortik zear bidali egistak zurbil nendun lokarri astuna! Gizenduaz doa argia, eta bela-basora doa egaz belea; burua makurtuten eta loak artzen asiak dira eguneko zer onak, gabeko egile baltzak euren goatze ta narrukadak egiteko yagiten diran bitartean. Arriturik zaukiez zu nire itzak; baña, ixilik zagoz, egon; txarrak berak sendotu daroaz txarto asiriko zerak; au dalata, neugaz zatoz arren. (Alde dagie).

**III. AGERLEKU.—Lengoxea. Zugazti, naiz landaren bat.
Bakaldegirako ate bat dauela. Iru Erale aurrera.**

I ERAL.- Nok agindu dausk iri gugana etorteko?

III ERAL.- Macbeth'ek.

II ERAL.- Ez dogu zetan izan orren susmo txarrik, gure egitekoa ta gure bearlekua zeintzuk diran ba-dakianazkero.

I ERAL.- Gure artean ago, ba. Egunaren argi-izpi batzuk badatoz oindifio eguzki-sarreratik; bidazti berantiarrak orain, aztalak sartuta, arin eragiten dautso zaldiari, ostatura tertzios eltzeko; eta urreratuaz dator kukuka gagokozan urlia.

- III ERAL.- Entzun! zaldia-apatx-otsa dantzut.
- BANK.- (Barrutik). Eup! argia eka-guzue.
- II ERAL.- Bera da orrazkero; erre-ge-yauregian dira onazkero aparitara deituriko enpaduak.
- I ERAL.- Orreïn zaldiak or dagoz deslai.
- III ERAL.- la legoa bateko bidean; baña besteetan be olantxe dau orrek, baita beste edoze-ñek be; oñez egiten dabe emendik bakaldegirako bi-dea.
- II ERAL.- Argia! argia!
- III ERAL.- Bera da.
- I ERAL.- Beragana, mutilak.
BANKUO ta FLEANCE aurre-ra, zuziagaz.
- BANK.- Euria izango da arrats onetan.
- I ERAL.- Betor. (BANKUO'n ganera doa).
- BANK.- Azpikeria! azpikeria! Igesi egik, Fleance on, igesi! igesi! igesi! Ik emon engike ordea. Yopu ori! (II egiten da, FLEAN-CE'k igesi).
- III ERAL.- Nok itzali dau argia?
- I ERAL.- Ori etzan egin bear zana, ala?
- III ERAL.- Bat baño eztago lurrean; igesi egin dau semeak.
- II ERAL.- Gure egikizunaren erdiki-nik onena galdu dogu.
- I ERAL.- Ondo dago, goazen emendik, zer egin dogun esa-tera. (Alde dagie).

IV AGERLEKU.—Lengoxea. Bakalderri-arazo-gela bat.

Gerturik oturuntzea. MAC-BETH, MACBETH ANDEREA, ROSS, LENNOX, ANDIKIAK eta Laguntzakoak aurrera.

- MACB.- Ezagun dozuez zuon omen-mallak, yezarri; eta biotz- biotzetiko ondo-etorria atzenen.
- ANDIKIAK.- Eskarrik asko zure na-gusiagotzeari.
- MACB.- Berengoen artean yarriko naz ni, ostatari apalarena egi-teko. Nire ostatari-anderea yarriko da maipuruan; baña ondoetorria eskatuko dautsa-gu tertzioan.
- MACB AN.- Yaun, zeuk emon egie-zu nire aldeetik gure adiskide guztiai, ondo etorriak dirala diño nire biotzak-eta.
- MACB.- Ara, euren biotzetatiko eskarrik askok urteten dautsu bidera. Alde biak dira bardi-nak; ementxe yarriko naz, er-di-erdian. (Lenengo Eralea dator atetara). Neurribaga izan poza; bertatik artuko do-gu zurrutafa bana mai-ingu-ruan. Odola dok arpegian.

ERALEAK.- Bankuo'rena da orrazkero.

MACB.- Obea az i aatetan a barruan baño. Garbitu dozue a, ala?

ERAL.- Ene yaun, moztuta dago aren samea; neuk moztu dautsat.

MACB.- Sama-moztzallerik onena augu; baño i bestean ona dok Fleabce'ri beste orrenbeste egin dautsana; ori be ik euk egin ba'dok, i bestekorik etxagok.

ERAL.- Errege yaun, igesi egin dausku Fleance'k.

MACB.- Orrazkero, barriro dator kit nire larrialdia; ostantxean asebeta nintzatekean; arri zuria baxen osoa, atxa gañe oñarri sendokoa; bere ontzian artzen gauzan aidea bestetan zabala ta guztiena; baño orain gelatxoan, zulo txoan, leku estuan, neu betekoan sarturik nago, ez-bai nago, ez-bai ta bildur zantarren barruan loturik nago. Baña, se-guru garbitu ete dozue Bankuo?

ERAL.- Bai, ene yaun on, arekan dago seguru be seguru, bu-ruan ogei sastakai-zulo dauzala; gitxienez eriotzea da-kartso orrek zer biziri.

MACB.- Eskarrrik asko orregaitik; an datza sugetzarra; igesi dauen mamarroak aziko dau zitalik gerora, baño bein-bei-

nean ez dau aginik. Oa; bier eragoko orretaz barrien-barri. (Alde Erroleak).

MACB. AN.- Ene errege yaun, ez-tazu egiten zuk poz- gedarrik; oturuntzeak dirauño, biotz onez emoten dozula sarritan erakutsi ez ba'dagizu, saldua yatsu olango oturuntzea; yan norberenean egiten da ondoen; egiten dautsuezan arrera ta txerak yatzuz yanari gatza ta piperra ezarten dautsoezanak; batzar otza ta utsa litzake olangorik bagako batzarra.

MACB.- Gogoratzalle kutun! osasuna orain gu bion aldetik, eta yan-auste on bana izango al dozue yan-galearen lagun-garrizta!

LEN.- Yaun, zegaitik ez zara yarten, arren?

(*BANKUO'ren Itzala yagi ta MACBETH'en yezarlekuan yarten da*).

MACB.- Bankuo atsegingarria emen ba'gendu, gure erriaren omena ta edergarria geunka-ke aterpe onen barruan, baño aren ezbearrari errukirik izateko baño bide geiago dot nitzako begirapenik-eza ari argipera botateko!

ROSS.- Yaun, aren aginduaren lotsagarri da aren onartu-eza. Zure goikotasunak zure erregelaguntzeagaz ederra-gotu gagiz, arren!

MACB.- Beterik dago maia.

LEN.- Amen yarleku bat utsik, yaun.

MACB.- Non?

LEN.- Ementxe, ene yaun. Zek ikaratuten dau zure goikotasuna?

MACB.- Zuotatik zeñek egin dau au?

ANDIKIAK.- Zer, ene yaun on?

MACB.- Ezin esan engike ik nik egin dodala ori; ez egistazak aztindu ule-moltso odolduok.

ROSS.- Yagi, zaldunak; ondo-ezik dago onen goikotasuna.

MACB.- Yarri, adiskide zindook; sarritan izaten nire yaunak olango aldienak eta yaiotzati-koak yokoz; yezarrita yarrai, arren; ez da luzarokorik aldien ori; bertatik yarriko da ondo barrien-barri; min egingo dautsazue ta aldiena luzatu, yaramon andirik egin ba'dagoizue; yan eta ez egin yaramonik orri. Gizon ete zara?

MACB.- Bai, eta ez bape bildurtirik, alan be txerrena bera be ikaratuko leuken ori begiratu-teko.

MACB. AN.- Arrokeri orren uts baño itsagoa! zure bildurraren irudia berbera yatsu ori; zeuk esanez, Duncan'ganako bigdea erakutsi eutsun arako aidezko sastakaia yatsu ori.

Ara, emakumeren batek sustondoan esan eta aren amamak baiezturiko ipukeri letorkioz ederto egiazko bildurraren antz utsa diran ikara ta aldikadok. Lotsagarri utsa! zegaitik egiten dozuz mosu-eragiketa orreik? Orreik amaiturikoan, aulkia begiratu baño ez dozu egiten.

MACB.- Arren, bai, arren! Ikusi an! begira! adi! zer diñozue? Buroa markatu al ba'dok, itz be egik. Saien urdallak izango dira gure gomutagallu, il-etxetxoak eta gure ilobiak atzera bidali bear ba'dabez guk ilobiratuak. (Alde itzalak).

MACB. AN.- Zer? Ostera be zoroen zoroz kikildurik?

MACB.- Emen ba'nago ni, ikusi dot nik.

MACB. AN.- Zoaz ortik, lotseararren!

MACB.- Lenago be ixuri izan da odolik, beñolako aldietan, giza-legeak ekanduak beratu ta bigundu baño len; bai, ta arrazkeri be egin izan da berlarriak entzuteko itzalegi dan ilazoterik asko; igaroko aldietan, bein garaunak aterazteko, il egiten zan gizona, eta a zan gizonaren atzena; baña orain, edonor ilteko be asko diran ogei zartada izan-arren euren kaskarretan, yagi egiten dira barrien-barri ta gure

aulkietatik bultzaka ateraten gabez; eta au olango gizon-iltea baño be bakanago yatsu.

MACB. AN.- Zure begira dagoz zure lagun zintzoak, ene yaun zindo.

MACB.- Aiztuta nengoan; ez yosi zuan begirik nigan, ene adiskide zintzo-zintzook. Gatx bakana dot izan, baño uskeri utsa da ezagun nabeneztat. Tira, maitasuna ta osasuna guztioi; yezartzea noatsue; ardao ekadazue... bete ontzia. Maiko guztien pozerako edaten dot, baita uts egin dauden gure adiskide maite Banku'oren alde be. Emen al lego bera! guztien eta aren alde naz egarri, eta guztiok alkarren.

ANDIKIAK.- Zuganako gure betebearren eta zintzotasunaren agiritzat. (Barriro agertuten da Itzala).

MACB.- Oa ortik! ken akit begien aurretik! lurak iruntsiko al au! etxoek munik ire azurrak, otzik yagok ire odola; ez dok ikusmenik nigan yosten dokazan begi orreitan!

MACB. AN.- Eguneroko zertzat artu egizue au, yaunak; ez da besterik; aroari dagokon poza galazoaz besterik ez dautso egiten orrako orrek.

MACB.- Gizonek daienik egin-ezirik ez dot; Errusi'ko artz ule-

luzearen, sur-adardunaren, naiz Irkani'ko katamotzaren antzagaz urreratu akit; ori ez, beste edozein antz artu egik, eta nire kirio ta zamil sendoak ez dozak inoz ikaratuko, naiz berriro biztu akit, ezpatea eskuan dokala basamortura eroan nagik; ikaraz ikusi ba'nagik an, neskatoren baten anderakilla nazala autortu ta aldarrikatu egik orduan. Alde emendik, itzal ikaragarri, irri uts orrek! Alde, gero! (Ezereztu egiten da Itzala). Bai, olantxe; ik alde eginazkerro, ostera be gizon nok ni. Yezarri oraindik, arren!

MACB. AN.- Uxatu egin dozu poza, banatu batzar gozoa, nas-terik arrigarrienegaz.

MACB.- Izan ete ledike olango zerrik eta gu benderatu udako ostotsak legetxe, guri berarizko ikararik sartu bagarik? Arriturik nozue; ni nazana izanda, nire matrallak zuri-zuri gelditurik, zuok olango ikuskizunak ikusi ta zuonetako berezko gorritasuna ez dozuela gal-tzen ni orain konturaturik.

ROSS.- Ze ikuskizun, ene yaun?

MACB.- Ezegin itzik, Yaungoikoa-arren; geroago txarrago doa; asarratu egiten dabe itaunak; bertatik, gau on; ez egon yoa-teko aginduren begira, len baño len yoan baño.

LEN.- Gau on, eta osasun oberik izango al dau Erregek!

MACB. AN.- Gau onik txeratsuenaguztiori. (Alde Andikiak eta Laguntzakoak).

MACB.- Odol-eske dago orra-
ko ori; odolak odola dakarrela da
esakunea; iñoz ikusi dira
arriak zirkin egiten, eta zuga-
tzak itz egiten; odol-gizonik
ezkutukoena be argitaratu
izan dabe aztu ta zeren alka-
rren arteko kirmilak, bela, mi-
ka, ta belatxingen bidez. Zer
da gaua?

MACB. AN.- Zeindanka, goxagaz
eztabaidan dabilen zera, larri-
larri.

MACB.- Zer dala-ta idiñozu Mac-
duff'ek ez dauela erdu gura
izan, gure agindu andia ak
izanda?

MACB. AN.- Deitu dautsazu ala,
yaun?

MACB.- Alanbearrez, ba-dantzut
orixe be; baña del egingo

dautsat; euretatik bat be ez
dago eurenan otseñen bat
erosita ez dodanik. Biar yoan-
go naz, eta goxetik yoan be,
arako aizta sorginakana;
geiagorik esango dauste, txar-
rena biderik txarrenez yakin-
bearrean nago orain-eta; era-
gozpenak bazartu-bearrean
nago, neure onerako; odole-
tan samaraño sarturik nago-
nazkero ta aurrera egin-ezinik
aurkitu, aurrera egitea bes-
tean nekor litzake atzera egi-
tea; zer bakan-bakanak do-
daz buruan eta burutik eskura
yoango dira, ta aztertu baño
len egin bear dira.

MACB.- Zer bizi guztiak onduten
dauzana bear dozu zuk, loa.

MASB.- Goazen, goazen lotara.
Zeren asierako bildurra da ni
galtzen nauena; ekina bear
dot nik, ekin gogorra; egiten
oindiño asparri gara. (Alde
dagie).

V AGERLEKU.—Iñarraldia.

*Ostotsak. Iru sorginak au-
rrera, ta Hekate'gaz bat-
zen dira.*

I SORG.- Zer yazoten yatsu, He-
kate? Asarre-arpegia dozu.

HEK.- Ez ete dot asarrerako bide-
rik, atsozar lotsagabe azarrie-
giok? Zelan atomau zarie
Macbeth ezetz-igarrietan eta

eriotza-arloetan olan atzera-
aurreka ebalten? Neu nozue
zuon lilurapenen irakasle, neu
kalte guztien asmatzalle-ta,
zergatik enozue daitu bein
be, neuk be neurea egiteko,
naiz gure antzearen andia
erakusteko? Eta, okerrago da-
na, seme gezto, gorrotatsu ta
asarretsu baten alde izan da

zuok eginiko guztia; eta a, beste asko legetxe, bere onaren billa dabil, ez zuonaren billa. Zuzendu orain egin duzuen okerra: zoaze, ta goxean zatoze nigana, Akeron'go⁶ lezara; ara etorriko da a be, bere etorkizuna yakininez. Gertau zuon ontzi ta lilurak, eta ganetiko guztia. Aidera noa ni; zeregin goibel eta itzalean emoteko naz arrats au. Eguerdi-aurrean arlo andia egin-bearrean nago; iretargi-adarretik eskegita dago lurrun-tantan lidi bat; axe goatu bear dot lurrera baño len; aztu-antzez lurrunurtu ba'dagit lurrunurtu a, burunaste itzalera eroango dabe

Macbeth ak eragiko dauzan itzalak, euren lilura-indarrez. Yaramonik egiteka, ortik zear bidaliko dau ak zoria, irri egingo dautso eriotzeari, eta zurtasun, eder eta bildurraren ganetikoak izango dira bere itxaroak; eta ba-dakizue segurukeria dala gizonaren areriorik. (Eresi ta abestia barruan: Erdu ona, erdu ona, e. a.) Entzun! deiez dodaz; begira, laño baltzaren ganean yezarrita dago nire maitagarria, eta nire ordeazkotzat dago. (Alde dagi).

I SORG.- Goazen, arin goazen; laster da a atzera be. (Alde dagie).

VI AGERLEKU.—FORRES. Bakaldegiko gela bat.

HENNOX eta beste ANDIKI bat aurrera.

LEN.- Orainarteko nire erasietan ukutu baño eztautset egin zure gogaketai, baño zuk burutan zer darabiltzun aitu-ezinik eztot; auxe baño ez dirautsut nik, bakanak izan dirala yazo diran zerak. Erruki izan dautso Macbeth'ek Ducan maitagarriari; bai, ba, ilik egoan-da; eta Bankuo oldartsu-oldartsuari bidean beranduegi egin yakon-da, zuk besterik

uste izan ezik, Fleance'k il ebala a esan geinke, Fleance'k igesi egin eban-da. Gizoni etxako bidean berandu egin bear. Nok uste izan ez baltzetan be baltza izan zala Malcolm eta Donalbain'ek euren aita maitagarria iltea? Egite gorrotagarria! Macbeth'ek artu eban naibagearen andi! Bere asarre errukiorrez ez ete ebazan zatitu bereala edanaren yopu ta loaren bendeko ziran gaizkile biak? Ez ete eban egin ori ondo baño obeto? Bai, eta bai zurtasunez be, arein ezeztza entzuteak ilik ez dagon edozeñen biotza asarre bizitan yarriko eukean-

(6) Antxinakoen su-lezako ibaia da "Akeron". Orregatik zer bat bera dira Akeron'go leza ta su-leza. (Ikus Enearena VI, 295).

eta. Au dala-ta, zerak ondo egin dauzala ak diñot nik. Besterik ebatzi dau Yaungoikoak, baña giltzapean euki ba'leuz ak Duncan'en semeak, uste osoa dot aita iltea zer dan ondo erakutsiko euskiela; baita Fleance'ri be. Baña, ixilik nagon! agiriegi itz egite-arren eta erregeren aparira uts egite-arren, aren asarrepean bizi da Macduff, entzun dodanez. Yaun, esan ete zeinke a non dagon ego-tez?

ANDIK.- Ingelanda'ko errege-yauragian dago Daucan'en semea, errege anker gordin onek ari yaiotzatiko eskubi-deak kendu ta beronek bereztat artu dautsozana, ta Edorta yaungoikozale-yaungoikozaleak txera argiz artu dau an eta zori txarraren gogo txarrak ez dautso ari ezer kendu Edorta'ren begitan. Ara yoana da Macduff bera be, errege gurenari eskatuteko lagun dakiola Northumberland eta Siward guduzaleak iratzarten, onako onein bion laguntzeagaz eta Edorta'ren ederretsiz, barriro be gu gure maietan okelarik eta zure gabetan lorik izateko gei-izan gadizan; gu-

re yai eta oturuntzetan aitzo odoltsurik ez izateko; guk gure bendekotasun zintzoa emon eta artzen doguzan omenak utsean artzeko, orain zer guztion leia bizia dogu-ta; eta barri onek emon dautsan asarrearen asarrez eta gudua etorrikoren bildurrez, gertakizunak egiten asia dogu errege.

LEN.- Iñor bidali ete dau Macduff'gana?

ANDIK.- Bai, bidali dau, baña Macduff'ek "Ez noa ni, ni ez" argi ta garbi erantzunik, geznariak motz eta purruztadaka atzea emon eta alde egin eban, "Damutuko yak ire erantzun orregaz nire bidean ostopo ori imini izana" esan ba'leu legetxe.

LEN.- Kontuz ibilteko onua emon leio arrako orrek, eta zurtasunak eskatuten dauen baxen urrin egoteko. Angeru gurenen batek egaz egingo al dau Ingelandara, eta barriok ari iragarri a etorri baño len. Onespen bizkorra erduko al da esku zantarpean oñaze-elorriotan dagon erri onetara!

ANDIK.- Nire arrenak bidaliko dodaz agaz! (Alde dagie).

IV EKITALDI

I AGERLEKU.—Artzulo (koba) ilun. Maskilu bat irakiten, erdian.

Ostotsak. Iru sorginak aurrera.

- I SORG.- Iru aldiz egin dau miau katu nabarrak.
- II SORG.- Iru bider; eta kirikiñolatzak bein egin dau irrintzi.
- III SORG.- "Tertzioa da, tertzioa da", gedar dagi txerrenak.
- I SORG.- Bira dagigun maskiluaren inguruan; barruzki eden-duak egotzi barrura. Arripe otzean ogei ta amaika gau ta egunez lo-eginda, izerdi-zitala sortu dokan kunkun orrek irakin egik lenen ontzi liluratu!

IRURAK.- Beste ainbestetu, beste ainbestetu lana ta nekea; su-egin, erre; eta ik, maskilu, kaskabilloak atera.

- II SORG.- Zingira-sugearen ede bat irakin-eragin eta egosi maskiluan; suge-lenderaren begia ta ugaraxoren beatza, saguzarren ule ta txakur-miña, sugegorriren izpia eta ziraun-agiña, muskerren zangoa ta mozollo-egoa, su-lezako salda-antzera irakin-eragin eta kaskabilloak atera, lilura indartsu ta kaltegarria iritxi dagigun.

IRURAK.- Beste ainbestetu, beste ainbestetu lana ta nekea; su-

egin eta erre; eta ik, maskilu, kaskabilloak atera.

- III SORG.- Iransuge-ezkatak, otso-agina, sorginen soin igarra, itsaso asarre-gaziko marrazoren biusturia, gabaz aterako otzerri-bedar-zustarra, Yudar biratiren gibela, auntzen beartzuna, iretargi-ilunaldian aterako agin-azal-edeak, Turkarren surra ta Tartaritarren ezpanak, bide-ertzeko arekan urdaskak erdiratu ta erdiratuala itoriko sein-atza. Salda lodi ta intsikorra dagigun zer guztiokaz; katamotzaren barruzkiak ezarri oreri maskiluko en geigarritzat.

IRURAK.- Beste ainbestetu, beste ainbestetu lana ta nekea; su-egin eta erre, eta ik, maskilu, kaskabilloak (puxekak) atera.

- II SORG.- Otzitu orain matxango-odolagaz, ta, orrazkero, sendo ta on da lilurageia.

HEKATE aurrera.

HEKATE.- Ederto baño edertoago egina! Aleginak-alegin egingo al dozuez, sari bana izango dozue-ta. Eta abestu orain maskiluaren inguruan, maitagarri ta mamuen antzera, estuna eginik, barruan artzen dozuen oro liluratuteko.

ABESTIA

Espiritu baltz eta zuri,
Espiritu urdin eta gorri,
Nastu, bai, nastu, eta nastu.
Nastuterik ez, gero, aztu.

(*Alde dagi Hekate'k*).

II SORG.- Atzorkoroak minberatu
egin yataz-eta, ba-dator
onantza zer zantarren bat; yo
dagianak yo dagiala atea, idi-
gi, erskaikok (sarrallok)!

MACBETH aurrera

MACB.- Zelan zagoze, gaberdi-
sorgin ezkutu-baltzok? Zeri
daragoiozue?

IRURAK.- Izenik eztauen a egiten
daragoiogu.

MACB.- Zuon ogibidearen izenez
eske nagotsue; dakizuenez
dakizuela, erantzun egista-
zue; axeak azkatu ta eurak
elexak lurreratuko ba'dabez
be; naiz-ta ugin bitsez beteak
itsas- ontziak nastu ta iruntsi-
ko ba'dabez be; naiz-ta oindi-
ño bedar dan garia lurrera
eratsi ta zugatzak lurreratu;
naiz-ta gatzeluai ikara-eragin
eta euren yagoleen ganera
yausiazoz; naiz-ta yauregiak
eta arri-meta zorrotzak makur-
tu ta euren oñarriai mun era-
gin; naiz-ta izadiko zer guz-
tien aziak eurak be yalgi ta
ezereztu; ondamendia bera
asetu ta okadaka asiarteraño
ba'da be, erantzun egiozue
nire eskariari.

I SORG.- Itz egik.

II SORG.- Eskatu egik.

III SORG.- Erantzungo dauskagu.

I SORG.- Esan egik gure agoeta-
tik, ala gure ugazabaenetatik
entzun gura dokan.

MACB.- Dei-egiezue, ikusi dagi-
dazan.

I SORG.- Bere bederatzi umeak
yan dauzan txarra makerea-
ren odola egotzi barrura; abe-
tik eskegiriko eralearen koipe-
antzeko izerdia egotzi garre-
tara.

IRURAK.- Erdu, erdu, erdu, zu,
goietako, naiz beeko.

Erakus ire buru ta ogibidea
ixilto!

(*Ostotsak dira. Buru-kos-
koldun Buru bat agertuten
da*).

MACB.- Esan egistazu, al ez-eza-
gun orrek...

I SORG.- Itz-egin-bearrik ez dok;
ire barrua irakurten yok; en-
tzun bai orren itzak, baña euk
ez esan ezer.

ITZALA.- Macbeth! Macbeth! Mac-
beth! Kontuz Macduff'egaz;
kontu Fife'ko thaneagaz. Itxi
egistak alde egiten. (Yatsi
egiten da).

MACB.- Zareana zareana, eska-
rrik asko zure onu onagaitik;
egin-eginean be nire bildurra-
ren erara yo dozu, baña itz
bat geiago

I SORG.- Iñok aginduterik etxako

orri gogoko; or yatok beste bat, lengoa baño altsuagoa.

(Ostotsak. Ume odolduren Agiri bat yagiten da).

AGIR.- Macbeth! Macbeth! Macbeth!

MACB.- Iru belarri ba'neuz, irurakaz entzungo neunskizu.

AGIR.- Odolzale-odolti izan adi, adoretu ta erabagiko; barre egik, giza-alari irri-egiteko, emakumegandik yaiok ez dautso gatxik egingo Macbeth'eri-ta. (Yatsi egiten da).

MACB.- Olan ba'dok, bizi adi, Macduff; zer dala-ta izan bear ire bildurrik? Baña, au ta guzti be, beste ainbestetu egingo dot segurutasuna, eta lokarri bat kendu zoriari; ez, ez az biziko; bildur biotz-zurbilari "guzurra diñok" esanda, ostotsak gora-bera lo-egin daki-kedan. Zer dogu au.

Ostotsak dira. Burestudun Umeren Itzala yagiten da, eskuan zugatz bat dauelarik.

Errege-seme langoxe yagi ta buru-tontorrean erregetza-iragarkin biribila dakarren au?

IRURAK.- Entzun egiok, baña itzik es egin.

ITZAL.- Leoi izan adi izakeraz, arro, baña ez bekik ardura izan nok minberatuten, nok asarratuten auen, edo-ta iri azpi-yana egiten nor dabilen

yakiterik; Macbeth eztau iñoz iñok benderatuko arik eta Birnam'go baso andia Dunsinane'ko menditzarrera aren aurka etorri arte. (Yatsi egiten da Itzala).

MACB.- Iñoz be ezta yazoko ilan-gorik. Nok eroateko basoa? Nok beartuteko zugaztirik; nok aginduteko zugaitza lurrari deutsen zustarrak atera dagiezala? Iragarte gozoak oneixek! Ondo yagok, bapo! Matxinadaburu, ez adi yagi Birnam'go basoa yagiarte, ta biziko da gure Macbeth goian yarria berezkoari deretxon bitartean, eta arnasea atertu gero, gizon ilkorri berez dagokion tertzioa eldu dakio-nean. Baña, kezka bat dot oindiño biotzean; zure antzeak esan al ba'daist, esan egistazu: Bankuo'ren ondorengorik iñoz izango ete da errege bakalderri onetan?

IRURAK.- Geiago yakin-guraka ez ibili.

MACB.- Nasai gelditu gura dot, eta au ukatu ba'dagistazue, betiko añena betorkizue gainera! Iragarri egistazue. Zegaitik irunsten dau lurrak maskilu ori? Eta ze zarata da au? (Zaamiolen otsa).

I SORG.- Agertu!

II SORG.- Agertu!

III SORG.- Agertu!

IRURAK.- Agertu orren begien au-

rrera, eta naigabez bete orren biotza; erdu itzal-antzez eta alde egin!

Zortzi errege agertu ta alde dagie urrengorik urrengo, azkenengoak eskuan ispillua dauela; BANKUO dator euren yarra.

MACB.- Bankuo'ren itzalaren antzekoegi az i; beera! Begibolak erre egiten yaustazak ire burestun orrek; eta ik, bekokia urrez inguratirik dokan beste orrek, lenengoak langoxe ulea dok; aurrekoa lango da irugarrena. Sorgin txarriok! Zegaitik erakusten daustazue au? Laugarrena .be? Ikaratu, ene begiok! Zer da au? Munduaren atzenerañokoa ete da erreskada au? Beste bat oindiño? Zazpigarrena? Geiago ez dot ikusi gura; eta oindiño zortzigarrena agiri da, eta asko geiago dakustaz onek daroan ispilluan; eta batzuk bola bikotxak eta errege-makila irukotxak daroezala dakust. Ikuskizunaren ikaragarri! Egia dala dakust orain, eta izan be, irribarre dagist Bankuo odolez txipirritzinduak eta bere semetzat erakusten daustaz. Onangorik! onan ete da au?

I SORG.- Bai, yaun, dan au onantxe da; baña zegaitik ete dogu Macbeth orren arriturik? Erdu, aitzak, poza ekarri onen goari, eta pozkarrizat dogu-

zan biderik onenak erakutsi; aidea liluratu egingo dot nik nire aldetik, ots egin dagian, eta bitartean zuok zuon ingurutxo-dantza barregarria egin, gure omenak bere ondo-etorria biotz onez ordaindu dabela esan dagian errege andi onak.

(Eresia. Yantzan daragoioe sorginak, eta gero ondatu egiten dira).

MACB.- Nondik dira aik? Yoanak ete? Beti-betiko dongetsizat bego egutegian zori txarreko ordu au! Sartu adi i, atetan agon ori.

LENNOX aurrera.

LEN.- Zer da adeigarri orrek gura dozuna?

MACB.- Ikusi ete dozak sorgin aitzak?

LEN.- Ez, ene yaun.

MACB.- Ire aldamera-zear eztozak yoan, ala?

LEN.- Ez, egia, ene yaun.

MACB.- Ustelduko al da aik ganean daroazan aidea, eta zori txarreko izango al da aikan uste onik izan dagiana! Zaldi-apatx-otsa entzun dot. Nor izan da emendik-zear igaro dana?

LEN.- Macduff Ingelanda'ra igesia dala zuri esaten etorriko bi edo iru yatsuz, yaun.

MACB.- Ingelanda'ra igesia!

LEN.- Bai, ene yaun on.

MACB.- Aldi, aurreak artzen dau-
tsezak ik nire egite andi-itza-
lai; asmo aldakor-geldigorra
ezin goatu asmau-ala, as-
mauaz batera egiteetartu
ezik; oraindik ara nire bio-
tzean lenen sortuten dana be-
ra izango da nire eskuetan be-
lenen sortuko dana. Eta
oraintxe be, bein oldoztua be-
reala egina bedi, nire oldoz-
kunak egiteakaz osotuteko;

otozetoan elduko naz Mac-
duff'en gaztelura; Fife'ren ya-
be egingo naz; ezpata-sor-
batzari emon aren emazte,
seme-alaba ta senitarte osoa;
estogu bear zoro-arrokeririk;
nire asmoa otzitu baño len
beteko dot egiteko au. Ikuski-
zunik asko dogu! Non dira ai-
tonsemeak? Gaioazan, eurak
dagozan lekura eroan nagik.
(Alde dague).

II AGERLEKU.—FIFE. MACDUFF'en gazteluko leku

MACDUFF ANDEREA, bere se-
mea ta ROSS aurrera

MACD. AN.- Zer egin ete dau ak,
bere lurraldetik igesi eraiteko?

ROSS.- Epe artu bear dozu, ande-
ra.

MACD. AN.- Ak eztau izan ezetari-
korik; zorakeri utsa izan da
aren igestea; gure egiteak
ezik, gure bildurak egiten
gauz saltzalla.

ROSS.- Zuk ez dakizu bildurra, ala
zurtasuna izan dan ari eragin
dautsana.

MACD. AN.- Ze zurtasun eta zurta-
sunbako! Zurtasuna ete da
bere emazte, umetxo, etsalde
ta yauntzak berak igesiko le-
kuan iztea? Ez gauz maite ak;
berezko biotz-samurtasunik
eztau ak; egaztirik txikiena
dan txepetx makalak berak
be, ba' dauz umeak, burruka
egingo dau mozolloagaz. Da-
na da bildurra, ezer bez mai-

tasuna; zurtasunik gitxi dago
olan bide baga iges egiten
dan lekuan.

ROSS.- Lengusin maite-maite,
zeure buruari emon onuak,
arren; zindo, zur, eta sentzun
andiko da zure senarra, eta
berak daki ondoen aldiari zer
dagokion ondo. Ez naz ato-
metan asko geiagorik esaten;
biotz-gogorak yatsuz aldiok;
etoi, saltzalla, aziyale gara,
geuk ez dakigularik; bildurra
dakasku zurrumurruak, eta ez
dakigu zeren bildur garean;
itsaso asarre indartsuaren ga-
nean gabiltz, ara-onaka. Ba-
noa zure ederretsiagaz; luza-
ro bagarik emen nozu ba-
rrien-barri; txarrenera eldu di-
ran zerak edo orixe gelditu,
edo gorantza, obarantza
egingo dabe, leneratu arte
Yaungoikoa lagun izango al
yatsu, ene lengusin lirain!

- MACD. AN.- Aitarik ba-dau, eta orratiño be, ez dau aitarik.
- ROSS.- Zoro nintzake, emen luza-roago ba' nengoke; zure ondamentia ta nire artegatasuna ledikez; agur dagitsuet be reala. (Alde dagi).
- MACD. AN.- Txoro, ilik dok ire aita; eta orain zer egiteko ik? Zelan biziko az?
- SEM.- Txoriak legetxe, amatxo.
- MACD. AN.- Zer? Arrak eta euliak yanda, ala?
- SEM.- Lortu dagidanagaz, esan gura dot, eurak be beste onenbeste egin daroe-ta.
- MACD. AN.- I txori orren errukarri! Ik ez dok iñoz izan sareren, zer eraskorren, ezta beste goakalluren bildurrik.
- SEM.- Eta zegaitik izan bear neunke, amatxo? Txori makalak be ez dabe bildurrik. Ez da il nire aita, zuk diñozuna gora-bera.
- MACD. AN.- Bai, ilik yagok a; zelan egingo dok ik aitzakoa?
- SEM.- Eta zuk zeuk zelan egingo dozu senartzakoa?
- MACD. AN.- Edozein merkatutan ogei senar erosi nengikez nik.
- SEM.- Olan izatekotan, barriro saltzeko erosiko dozuz.
- MACD. AN.- Sentzun andiz itz-egiten dok eta, benetan, itzako sentzun geiegiz.
- SEM.- Azpiyale, etoi ete da nire aita, amatxo?
- MACD. AN.- Bai, azpiyale, etoi dok.
- SEM.- Zer da azpiyalea, etoia?
- MACD. AN.- Zin-egin eta guzurra esaten dauena dok azpiyale, etoi.
- SEM.- Eta ori egiten daben guztiak ete dira azpiyale edo etoi?
- MACD. AN.- Ori egiten dauen oro dok etoi, eta eskegi egin bear ledikek.
- SEM.- Eta zin-egin eta gezurra esaten daben guztiak eskegi bear ete dira?
- MACD. AN.- Guzti-guztiak.
- SEM.- Nok eskegi bear dauz?
- MACD. AN.- Nok, gizon zintzok ez bestek?
- SEM.- Ori olan ba'da, zoro dira guzurtiak eta zin-egileak, eta izan be, guzurti ta zingilerik asko dago zintzoak benderatu ta eskegiteko.
- MACD. AN.- Yaungoikoa lagun izango al yak orain, matxangotxo orri! Baña, zelan yokatuko dok aitarik-ezean?
- SEM.- Ilik ba'lego a, negar egingo zeunskio; egingo ez ba'zeuntso, ortxe ledike ezagunen laster neunkakela aita barrien bat.
- MACD. AN.- Barritsu errukarri ori! Sekulako berbaldun augu!

GEZNARI bat aurrera

GEZN.- Yaungoikoa lagun izango al yatsu, andere eder! Ez naxatsu ezagun, nik neuk zure zindotasuna ezagun-ezagun izan- arren. Galbideren bat ur-ur dozulakoaren susmoa dot; gizon lauren ondo-esanik aintzakotzat artu gura ba'do-zu, emen ez al dozu yarraiko; alde emendik zure txikiagaz; basatiegi nazala uste dot zuoi onango bildurrikarea sartzen nabilelako; gordinkeri baltz ledike ur-ur dagotsuen au baño txarragorik zuoi egitea. Yaungoikoak gordeko al zauzez! Ez naz atometan emen luzaroa-go egoten. (Alde dagi).

MACD. AN.- Nora igesiko? Okerrik ez dausat egin iñori, baño oraintxe gogoratuten yat mundu onetan bizi nazala; emen sarritan oker egin izana yatsu goragarri; onegin izana, oste-

ra, aldiz, zorakeri kaltegarritzat artu oi da; au dala-ta, "Nik ez dot gatzik egin"-ezko emakumesi au eragiten dot nik nire burua yagoteko?... Nortzuen arpegiak dira orreik?

ERALEAK aurrera

I ERAL.- Nondik da zure senarra?

MACD. AN.- Ez al da aurkituko zu lengok idoro leiken leku dongean.

I ERAL.- Saltzalla, etoi da a.

SEM.- Guzurra diñok, gizatxar ule-kirimil orrek.

I ERAL.- Zer diñok, kakanarru orrek? (Sastakaikadak emonala). Etoikume orrek?

SEM.- Eran nau, il nau amatxo! (II egiten da). Igesi, igesi, amatxo! (Alde dagi MACDUFF ANDEREAK, "Erailetea!" gedarrez, eta eraleak atzetik ara doakoza-la).

III AGERLEKU.—INGELANDA. Bakaldegiaren aurrean*MALCOLM eta MACDUFF aurrera*

MALC.- Bakarreko itzalperen baten bila goazen, gure biotzak azaskatu arte an negar egiteko.

MACD.- Ori baño oba ledikigu gure ezpata erailkorrari eskuan gogor eutsin eta, gizon adoret-suai dagokienez, lur-yota dagon gure aberria eragi ta bere ganean iztartolaka yarri;

egunabar bakotxek kallaziak eragiten dautsez emakume alargun barriai; umezurtz barriai negar eragiten dautse; naigabe barriak yoten dabe mosu-mosuan zerua, eta erantzun egiten dau zeruak, Eskolanda'ren min-naibageak bereak ba'lediz legetxe, eta berak be kallazika daragoio, naibageari naibagez erantzu-teko.

MALC.- Sinistu dagidanari egingo

dautsat negar-arrantza; daki-dana sinistuko dot; eta ereti inik agertu dakidanean, atonduko dot atondu al dodana. Ba-ledike egia izatea zuk esana. Bere izenak berak be miñean babazorroak ateraten dauskazan errege gordin au zindo zala uste zan bein; maitemaite izan dozu zuk; oindokoarren etzauz ukutu zu. Gazte nozu ni, eta nire bitartez aren ederra ta agandiko saririk irabazi-ezinik eztozu; eta zurtasuna yatsu yaingo asarreen bategaz onezkoak egin gura ba'dozuz, ari bildots makal, errukarri ta errugaren bat opatutea.

MACD.- Ez natxatsu ni saltzallerik.

MALC.- Baña, Macbeth ba-da. Gizona, on eta onindartsu izanarren, urten ledike bide on eta artezetik errege-agindua betearren; baña, parkatu egistazu, arren; zareana zara zu, nire gogaketa ta susmoak gorabera; angeru onik ba-dago oindifo, onenak yausi izanarren; ederra beti izango da eder, zer zantar guztiak azal ederrez yantzi-arren.

MACD.- Galdu dodaz nik nire itxaroak.

MALC.- Bai, urrean, nik nebazan lekuko susmoak be. Zer dala-ta itxi dozuz, eurai agurrik be egiteka, alango leku gorrian, zure emaztea ta semea, aik biotz-eragile yoriak, maitasu-

naren lokarri sendo aik? Erantzun egistazu, arren-bai-arren, nire espa ta susmoak zure entzute onaren gitxigarri bagarik nire buruaren yagon-garri izan dadizan; zintzo izan zatekez zu, nik besterik uste izan-arren.

MACD.- Erion odola! erion odola, erri gaxo-errukarri! Gordinkeri andi, sendotu egik ire ofarria, ontasuna ez dok atometan "Geldi or!" iri esaten-eta. Aurrrera ire okerreriakaz, segurua dok ire yauntzabidea-ta. Ondo ibili, ene yaun; gizon gordin-odoltiaren bendean dagon lur osoagaitik be, eta Eguzki-alde aberatsa neutzako ba'ledi be nik ez neunke izan guraso zuk uste nazun gizatxarra.

MALC.- Ez zakidaz mindu; ez dautsut esan gura bildur osorik dautsudanik. Nire ustez, geroago berago doa gure erria buztarpean; negarrez ta odola dariola dago; egunetik egunera ago bat, ataka bat geiago dabe bere zauriak; au dala-ta, nire ustez, esku asko eragiko ledikez an nire esku-bideen alde; eta emen, ainbat milla gudari opatu daustaz Ingelanda txeratsu onek; baña, au ta guzti be, len baño akats geiago izango dauz nire erri errukarriak, nik gizon gordin aren burua nire ostikopean zapaldu, naiz neure ezpata-

mokoan sarturik a eroan da-gidanean; min andiagorik eta eguñoko askotarikoagorik emongo dautso aren lekua beteko dauenak.

MACD.- Nor izan ledike olangorik?

MALC.- Neure buruaz daragoiot; guztitariko akatsak dozuz nigan mentaturik, eta auren pipitak idigi daitezanean, edurra bestean zuri irudituko yatsu Macbeth baltza; eta neurribako nire okerren aldean asuritzat eukiko dau a erri zori txarrekoak.

MACD.- Su-leza ikaragarriko txerren-taldeetan be ezin agertu ledike Macbeth'en okerreriari ganetik egitekorik.

MAIC.- Ba-dautort gizon odolzale, odolti, aragikoi, arpegibako, maltzur, bapetekoegi, azeri, lupu, ta izenik dauen guztitariko obenkiratsa dariona dala a, baña nire aragikeriaren sakonak ez dau atzenik: zuon emazte, zuon alaba, zuon emakume etxezai, eta zuon emakumezko otseñak ezin bete izango leukie nire lizunkerilezea; eta lereari eusteko eragiruko orma ta esi guztiak lurrera eratsiko leukez nire irrtsak; Macbeth bera be oba da errege izateko, onangorik baño.

MACD.- Norbere burua yopu eragitekoa yatsu izan girriñen geiegikeri neurribakoa; egin-

eginean be orixe izan da sarritan errege-aulki zori ontsua aldiz aurretik ustu ta ainbeste errege lurrera itzuli dauzana. baña, ori ta guzti be ez izan bildurrik zeure dozunik artzeke; gonburuz ase-bete zengikez zure atseginak, eta ainbakorena egin, zure barririk iñok ez dakian bitartean. Emakumerik asko dogu orretarako auren kitetik gertu egongo diranetatik be; aragikerira orren itzulia izan-arren, nagusitasunari euren burua euren kitetik opatuko dautsoen ainbeste ta ainbeste irunsi al izateko añako sairik ezin izan zendikez.

MALC.- Onez ganera, nire girriña sasketan zikozkeri neurribagea be azten da, ta mizke azi be; izan be, errege ba'nendi ni, buruak moztuko neuskiez andikiai, euren lurren yabe neu egite-arren; euren bitxiak eta beste onako onen etxea gurako neunkez; eta nik len baño geiago izateak geiago ta geiago izateko gosea biztuko leuskit; bidebako auziak asmauko neunkez orretarako on eta zintzoen aurka, ta ondatu egingo neunkez aberas-tasunagatik.

MACD.- Geroago ta sakonago emoten dauz zustarrak zikozkeriak; uda-antzeko aragikeriaren aldean erro kaltegarriak

emoten dauz, eta auxe izan da gure errege eranak eran dauzan ezpatea; baña, ez izan bildurrik; ba-dau Eskolanda'k zure guraria bete ta ganaz eragiteko lain ondasun be, zeure zeureak diranetan; edergarrian ondoan yarriazkero, eroatekoak yatsuz akatsok.

MALC.- Baña, nik ez dot ezetariko edergarrik, erregeri dagokiozan edergarrietatik, esaterako zuzentasunik, egizale izaterik, neurriko izaterik, tinkotasunik, eskuzabaltasunik, ekiterik, errukirik, apaltasunik, aperturirik, eperik, adorerik, sendotasunik, ez dot onako onein sundarik ba; baña aldean dodaz gaiztakerien edozetariko erak eta merak. Bai, agintzarik ba'neu nik, su-lezara egotziko neunke gogakidetasunesne gozoa, orroa egingo neunke alkarren arteko bakearen aurka, ta lureko batasuna nastu ta kirimildu.

MACD.- Eskolanda'ren errukarri! Eskolanda'ren errukarri.

MALC.- Esan, onango gizona aginduteko gauza dan, ala ez; esan dodan langoxe naz ni.

MACD.- Aginduteko gauz? Ez, ezta biziteko be!... Erri orren errukarri! Eskubiderik bagako ta agintza-makilea odoldurik daukan agintaria dozu; noz ikusiko ete dozu barriri egun

osasuntsurik, zure errege-aulkirako eskubiderik yatorrenak dauzana bere autorrez gauz izan ez, eta bere zanetako odolaren lotsagarri ba'da? Errege guren-guren izan zan zure aita erregea; bere bizian egunoro ilten zan zu bere belauenen ganean, bere altzoan, bere oñen ganean baño sarrriago eroan zenduzan bakaldunoa. Onik eta ondo ibili! Barrien-barri zuk zeure buruari ezarririko gatzok izan dira egin-eginean ni Eskolanda'tik erbesteratu nabena. Ene biotz ori! ementxe ta oraintxe amaituko dok ire itxaroa!

MALC.- Macduff, nire kezka baltzak uxatu yozak nire gogotik ire biotzaldi zintzo orrek, zindotasunaren seme dan biotzaldi orrek, eta ire bene-benetako zindotasun eta omenaren adiskide egin yozak nire gogaketak eta usteak. Txerrenaren Macbeth'ek aleginik asko egin izan yok i legetxe etorriko askoren bitartez ni beraganatuteko; eta zurtasunapurtxoak beti atzera eragin yaustak iraduz siniste errezetik; baña, Gioko Yauna gure artean izango al dok! Ointxeganik yarten nok ire esanera, eta ez esantzat atzera irunsten yoadaz nik nire kaltez esaniko zer guztiak; emen berton zin-bidez ukaten yoadaz neure buruari ezarririko

orban eta lotsakizunak, nigaz zer-ikusirik ez yoek-eta. Emakumerik ez yoat ukutu oindokoarren; eguño ez yoat zinik ausi; ozta-ozta izan yoat neure ondasunetarako intsigitahunik; eguño ez yoat nik yan emoniko itzik; txerrena bera be ez neunskio salatuko bere laguneri; egia ez yoat maite bizia baño gitxiago; neure buruaz esanekoa dok nik eguño lenengoz esaneko guzurra; ire ta nire aberri zori txarrekoarena dok ni nazana, zuok aginduteko; izan be, i ona orduko, gure errirantza egiteko zonan Siward zarra, orain nonbaiten aurkituten diran amar milla gizon adoretzagaz; guztioz batera yoango gozak orain, eta gure alde izango al dok ekitaldiaren atzena, auzia bera gure aldeko danez! Zer dala-ta ago ixilik?

MACD.- Zer gatxa da olango zer ondo etorriak eta txarto etorriak alkarregaz adiskidetueta.

OSAGILE bat aurrera

MALC.- Ondo dago; laster ekingo barriro. Zu, urteteko ete da errege?

OSAG.- Bai, jaun: errukarri-morodoa dago ak noz osatuko begira; euren gatxen osapidea ezintzat emon dau yakintzearen alegin guztiak, bala Yaungoikoak aren eskuari emoniko gurentasuna andi be andi da-

ta; bertatik osatuten dira ak ukutu-ala.

MALC.- Eskarrik asko, osagile. (Alde osagileak).

MACD.- Ze gatxez erago dautso orrek?

MALC.- Gexoa yatsu orrako gatx ori; egite arrigarri-arrigarriak egite yozak bakaldun on onek; emen Ingelanda'n izan nolan bitartean sarritan ikusi yoat neuk olango zer arrigarriak egiten. Berak yakik ondoen zelan eskatuten dautsan Yaungoikoari, baña orrek osatu egiten yozak gatxik bakanenak dabezan gizakiak be: zorroa bestean puztu ta andituak, aragi bizia erakusterañozko zauriak, ikusiak berak erruki emotekoak eta osagileak guztiz etsita itxiak; arreneginda, urrezko guren-irudien bat iminten yautsek idunetik dingilizka; eta, diñoenez, osatuko ala itxiko ei yautsek orren urren etorriko diran erregeai, onespentzat. Al bakan orregaz batera etorkizun diran zerak aurrezdik ikusiteko ala be ei yok Yaungoikoagandik. Onespen andiak deutseo orren errege-aulkiari-ta, "eskarrez betea" deretxoe orri.

MACD.- Begira, nor datorku emen?

MALC.- Neure erritar da izan, baña oindiño ez dot ezagun.

ROSS aurrera

- MACD.- Ene lengusu yator-yator, ona ondo etorria augu.
- MALC.- Ba-dauzaut orain; Yaungoiko on, garaiz urrindu gugandik alkarrentzako gu ezezagun egiten gauzana!
- ROSS.- Olantxe bedi, jaun.
- MACD.- Lenean ete yagok Eskolanda?
- ROSS.- Erri errukarri-errukarriarena! larri-larri bere burua eza gututen be bildur da! gure ama ezin esan areri, gure ilobi baño; ezer ez dakianak ez beste iñok, eztau egiten an irribarretxo bat be; aspere-nak, intziriak, kallaziak, eta alan be biotz-erdiragarriak egin egiten dira an, ez egin-gurea iragarri bakarrik; adi-adi-aldi barria dirudi ango naigabe gorriak; il-kanparik entzuten denean, nekez itanduten da an norenak diran; lorak euren pipil-oritxoetan baño lenago amaituten dira an gizon onen bizitzak, gexotu baño be lenago ilda.
- MACD.- Irudiaren eder, eta zoru txarrez egi-egia!
- MALC.- Zein da ointsuengo atsekabea?
- ROSS.- Orain dela ordubeteko ernalten daragoionari, "ix!" dirautso beste batek, minuto bakotxak dakar barriren bat-eta.
- MACD.- Zelan dago nire emaztea?
- ROSS.- Onik zure emaztea.
- MACD.- Eta nire umeak?
- ROSS.- Onik aik be.
- MACD.- Baketan itxi ete daux gizon gordin ak?
- ROSS.- Bai, bake-bakez ziran nik agur-egin neuntsenean.
- MACD.- Ez akit iza orren itz-urri. Zelan yoazak ango zerak?
- ROSS.- Gizon andiki asko argitara urtenak ziralakoren zurrumurrua ebilen ekarri dodazan barri astunok ekarteko bidea artu nebanean, eta gizon gordinaren indarrak batzen neuk ikusi nebazan, zurrumurru orren sendagarritzat; ointxe da ango gutarrai lagunduteko tertzioa; zu Eskolanda'n ikustek berak gudariak sortuko leukez, gure emakumei eurai be burruka eragingo leuskie, euren lor ikaragarriak euren ganetik kentzeko.
- MALC.- Ba-goazala ara yakitea bedi auren biotzen nasaigarri; Siward adoretua ta amar milla gizon emon dauskuz Ingalanda biotz onekoak guri lagunduteko; Kistarren artean ez dozu Siward baño gudari zarrago ta adoretuagorik.
- ROSS.- Biotz-nasaigarri oneri beste onangoren bategaz erantzun al neio! baño, egurats utsean eta gedar-egin-alean esateko obeak dira esateko dodazan itzak, belarrik entzuteko baño.

- MACD.- Zegazko dira? Gu guztiontzako, ala norbaiten biotzari aloger-antzo zor yakon naibageren bat yatsu?
- ROSS.- Biotz zindorik ezin gelditu ledike zori txar orretan kide ta tarteko izateka zatirik andiena zutzako izan- arren.
- MACD.- Nitzako ba'da, ekadazu ta len baño len ekadazu.
- ROSS.- Eguño entzun daben otsik gogorrena entzungo daben zure belarriak, betiko gorrotorik ez al dautsoe artuko nire miñari.
- MACD.- Ba! sundea artu dot.
- ROSS.- Otoz-otoan sartu dira zure gatzelura; basatikeri itzalez il dabez zure emaztea ta umeak; arein eriotzeari zeurea erastea ledike oreinok il ebezan zuri esatea.
- MALC.- Yaungoikoarren! zer dok ori, gizon? Ez yantzi iñoz ire buruan txapelik; azaskatze-itzak ixuri; txutxu-putxu egiten yautsak naibageak biotz be-teegiari, ta eztanda eragin.
- MACD.- Nire umeak be bai?
- ROSS.- Emazte, ume, otsein... aurkitu al izan eben guztia.
- MACD.- Eta andik urrin egon-bear nik! Nire emaztea be ilik?
- ROSS.- Esana.
- MALC.- Nasai biotz ori! gure asperkuntza andia bedi osakai, naibage itzal au osatuteko.
- MACD.- Orrek ez dau seme-ala-barik. Nire txikitxo guztiak, ala? Guztiak esan dok? Ai! sulezako mirutzarra! Guzti-guztiak ete? Zer? Nire txitatxo maite guztiak eta euren amea bera- egazkada bakarrean?
- MALC.- Gizon-antzera ekiok arazo orreri.
- MACD.- Olantxe egingo dot; baña min be gizon-antzera artu bear dot; zelan gogoratu ez nik areixek izan zirala nire ondasunik ederrenak? Ikusi ete eban Yaungoikoak ikuskizun ori, ta euren alde yarri ez? Macduff oben-ontzi, igaitik artu yoen zartadea aik guztiak! nirearen ezereza! Euren erruz bagarik, nire erruz sakaildu ebezan aik: betiko atsedena emongo al dautse orain Yaungoikoak!
- MALC.- Auxe bedi zure ezpatearren zorroztarri; asarre- gorritu bedi naibagea; ez amustu biotza, asarrez bete baño.
- MACD.- Ai! emakumearena egin lei nire begiak eta arroputzarena nire miñak! baña, Yaungoiko on, laburtu egizu bitarteko aldia; aurrez-aurre imini gagizuz Eskolanda'ko txerren a ta ni; nire ezpatea beteko bidean imini egidazu a; igesi ba'dagi igesi, aren erruki be bedi Yaungoikoa.
- MALC.- Gizon-esakera dok esakera ori. Ator, erregegana

gaioazan; gerturik yagok gure indarra; agur-egitea dok gure egiteko bakarra; gari eldua dok Macbeth, yo ta ikaraz lurrera yalgiteko, ta goiko alak

gerturik yaukiezak igitai zorrotzak, gari ori ebateko. Nasaitu adi, al ba'dok; egunik ez datorkon gaua luze egiten dok-eta.

V EKITALDI

I AGERLEKU.—DUNSINANE. *Gazteluko gela bat*

OSAGILE bat eta LAGUNTZAKO AITONALABA bat aurrera

OSAG.- Gau bi egin dodaz yagoten zugaz batera, baña ez dot aurkituten egi-antzik zure esanetan. Noz ibili zan no ori ointsuengoz?

AITONAL.- Errege kanporazkero, neuk ikusi dot ori oetik yagiten, bere gau-yantzi luzea yazten, bere gelatxo idigiten, andik ingia (papera) artu, aloztu, an idatzi, idatzia irakurri, gero ikurratza ezarri ta atzera oera yoaten; baña lozorroan egiten eban guzti ori.

OSAG.- Berezkoaren naste andi yatsu ori: lo osasungarria egin eta, erabatera, atzarrik dagonaren egitekoak egitera! Lozorroko artegasun orretan, ibilte ta ganetiko beste zereginaz ganera, zerbait esaten iñoz entzun ete dozu?

AITONAL.- Bai, eta nik barrero eze-gaitik be esango ez neunkena entzun be.

OSAG.- Niri esan zeinskit eta obeto, esango ba'zeunst.

AITONAL.- Ez zuri, ez beste iñori, nire esana sendesteko iñor izan ezik. Ara, emen dator be-
ra!

MACBETH ANDEREA aurrera, argizai ixituagaz

Egin-eginean olantxe ibiltan yatsu ori; eta, siñetsi egistazu, lo gogorrean. Adi zakioz; urrera-tu zakioz.

OSAG.- Zelan eldu da argi orretara?

AITONAL.- Zelan? Bere aldame-
nean egoan; etentzaka eukiten dau aldame-
nean; bere agindua da ori.

OSAG.- Ba-dakutsu; zabalik dagoz orren begiak.

AITONAL.- Bai, baña itxurik dago euren asmamena.

OSAG.- Zeri daragoio orain? Begi-
ra, zelan igurzten dauzan es-
kuak.

AITONAL.- Ekandu yako orri es-
kuak ikuziarena olan egitea;

- zeregin orretan ordu-laurean daragoiola ikusirik dot.
- MACB. AN.- Oindiño be emen dago orban bat.
- OSAG.- Entzun! beretan daragoio; idatzi egin bear dot zer diñon, zeatzago ta sendoago yari dagidan nire gomutean.
- MACB. AN.- Alde, orban denganiño ori! Alde, gero!... Bat, bi; egitekoa egitordu da orrazke-ro; ilun da su-lezea! Uf!, ene yaun, uf! guda-gizon zu, ta bildur? Zer dala-ta nok-yakin-goren bildurrik, gure alari erantzutekorik iñor ez-eta? Eta, orratiño, nok uste eikean agure orrek orrenbeste odol izan eikeanik?
- OSAG.- Entzun ete dozu ori?
- MACB. AN.- Emazterik ba-eban Fife'ko thaneak; non orain emazte ori? Zer, iñoz be ez ete dira garbituko eskuok? Itzik bez geiago orretaz, ene yaun, txitik bez orretaz; alpe-riik galtzen dozu zuk dana zure ikaratute orregaz.
- OSAG.- Ba! ba! yakin bear ez zeunkena dakizu.
- AITONAL.- Orrek bai esan dau esan bear ez leukena; bai orixe; Yaungoikoak daki orrek zer dakian.
- MACB. AN.- Odol-sundea dago emen oindiño; Arabi'ko usain gozo guztiak ez dira asko eskutxo oneri usain onik emoteko. Ui, ui, ui!
- OSAG.- Ze aspera dogu ori? Astun dago orren biotza.
- AITONAL.- Nire soin osoaren ederra-arren, ez neunke izan gura olango biotzik nire bularean.
- OSAG.- Ondo dago, ondo dago.
- AITONAL.- Yaungoikoari eskatu, olan izan dadin, yaun.
- OSAG.- Nik osatu daikedanik ez da gatx au; orratiño be, ezautu dodaz nik, lotan batera ta bestera ibiliak izan-arren, euren oean bakez il izan diranak.
- MACB. AN.- Ikusi zure eskuak, yantzi zure gau-atorrea; ez izan orren zurbil; barriro dirautsut lurean Bankuo; ezin urten dai ak ilibitik.
- OSAG.- Ori be ba-dogu?
- MACB. AN.- Oera, oera; ate-ots da; goazen, goazen, goazen, ekadazu esku ori; eginik dago bein egina: ez dago ori banatuterik; oera, oera. (Alde daji).
- OSAG.- Oera yoango ete da orain?
- AITONAL.- Artez.
- OSAG.- Txutxu putxu zantarrak dabiltz or zabal; berezkoaz besterako egiteok berezkoaren erako ez diran kezkan sortu daroez; euren burupekoaren azal gorrai esaten dautez ixil-muxilak gogo ge-xoak. Osagilerik baño bearrago dau orrek Yaungoikoaren

laguntzea. Yaungoikoa, par-
katu ta erruki zakiguz guztioi!
Yagoizu; aldendu ta aienatu
orregandik artegatasunik eka-
rri leion edozer; onenbeste-
gaz, gau on; nire susmoak

egiztau ta nire begiak ikaratu
egin dauz orrek; ba-dot nik ni-
re eretxia, baña iñori esateko
adorerik ez.

AITONAL.- Gabon, osagile on.

II AGERLEKU.—Dunsinane-alboko lurraldea.

*MENTEITH, CAITHNESS, AN-
GUS, LENNOX, eta gudariak
aurrera, arratz eta ikurrina-
kaz.*

MENT.- Ur da Ingelanda'tiko inda-
rra, zuzendaritzat Malcom,
aren osaba Siward, eta Mac-
duff dauzala. Asper-gurariz
erretan datoz, gizon mindua
odola ixurtera ta gudaketa
?atzerako zirikatutekoak dira
izan be euren zegaiti bidez-
ko-maitagarriak-eta.

ANG.- Bat-egingo dogu eurakaz
Birnam basoaren ertzean; bi-
de ori dakarre.

CAITH.- Bai ete daki iñok Donal-
bain be bere anaieagaz da-
gon, ala ez?

LENN.- Yaun, seguru dakit ez da-
gola; neuk dot gizon nagusi-
nagusi guztien izendegia; or
dagoz Siward'en semea ta bi-
zarbako beste gazte asko gi-
zatasunera eldu dirala eguño
lenengoz ointxe erakutsiko
dabenak.

MENT.- Zetan daragoio gizon
odoltiak?

CAITH.- Dunsinane andia sendo-

sendotuten daragoio; zoratu
egin yakola diño batzuk;
amorru-adorea dauela dasae
gorroto gitxiago dautsoenak;
baña, dana dala, ezetzara be
ezin eskuratu izango dauz ze-
rak, artu daben bidetik.

ANG.- Orain asmau ta so-egiten
dau ak zelan eskuak erreten
dautsoezan arako ixilean
egindako eriotzak; txitean-pi-
teango matxinadak agiraka
egiten dautsoe orain ak ain-
bestetan yaneko berba ta zi-
talkeriai. Aginduaren aginduz
bakarrik egite dabe zirkinik
aren agintzapean dagozanak;
zirkinik bez maitasunez; orain
dakus ak argi nasaiegi dau-
kala bere aginpidea, lapur-
motxoak gizatoren yantzia le-
getxe.

MENT.- Orrazkero, nok ezarteko
errurik aren sentzunai, atzera-
ka egin eta ikaratu ba'daitez,
aren barruko edozek an ego-
teagaitik txakurrenak esaten
ba'daragoio?

CAITH.- Ondo dago, aurrera goa-
zen, bendekotasuna zuzenez
zor dautsagunaren esana egi-

teko; bidera urten dakiozan zori on gexoaren osakaiari, eta gure aberri au garbituteko, azkenengo tantakadaraño ixuri daigun gure odola.

LENN.- Edo bear dan aña, lorarik nagusienari ura egin, eta bedar txarrak itoteko. Birnam-aldera goazen. (Ba-doaz, alde eginaz).

III AGERLEKU.—DUNSINANE. Gazteluko gela

MACBETH, OSAGILEA, ta Laguntzakoak aurrera

MACB.- Barririk geiago ez ekarri niri; egaz doazala gustiak; bildur zurbilak ez dau nigaz zerikusirik, Birnam basoa Dunsinane'ratu arte. Zer yat Malcolm mutila? Emakumegandik yaioa ez ete da? Gizonen gorabera ta atzera-aurreak eza-gun-ezagun dabezan beste mundukoak auxe esan dauste, "Ez izan bildurrik, Macbeth; emakumegandik yaio-kok ez au iñoz azpiratuko". Orrazkero, ba, igesi, thane azpi-yaleok, eta Ingelandar mizkeri-zaleakaz bat egin; aginduteko dodan gogoa eta bularrean daroadan biotza ez dira, ez makurtuko ezpaiz, ez eta ikaratuko bildurrez.

OTSEIN bat aurrera

Txerrenak baltzituko al au, mosu-zurbil denganiño ori! Nondik dakak aata-mosu ori?

OTS.- Amar milla dira.

MACB.- Aata ala, zital?

OTS.- Gudariak, ene yaun.

MACB.- Oa, igurdi egik aroegi ori, ta azal gorria imini egjok ire

bildurrari, zitori-gibeldun orrek. Ze gudari, adabaki ori! Denganiñoen denganiño! Bildur-raren onulari dozak izerazko ire matrallak. Ze gudari, gazur-mosu?

OTS.- Ingalandarren indarra, eder ba'dakizu.

MACB.- Alde begi mosu orrek emendik (Alde otseñak). Seyton!... Olangorik ikusteak berak larritu egiten dauts biotza... Seyton, gero!... Matxinda onek edo betiko tinko yarriko nau, edo nire yarlekutik oraintxe kendu. Luzarorik asko bizi izan naz; igartuteraño yatsi da nire bizitzea, orri-bellegitu da; eta zartzaroan la-gungarri izan bear leukien zerak, esaterako, omena, maitasuna, esaneko izatea, adiskide-mordoak... olangoren begira egoterik ez dot nik; bai, osteria, euren orde, aßen eta biraoak, ez zarataka, baña bai biotz-biotzetik; iz utsezko omena, arnasa utsa, ta orixe be biotz èrrukarriak ukatu gurako leuke, baña atomau ez. Seyton!...

SEYTON aurrera

SEYT.- Zer yako eder eskartsu orri?

MACB.- Barririk geiago bai ete dok?

SEYT.- Egiztau egin dira len eka-riko barri guztiak, ene yaun.

MACB.- Burruka egingo yoat nire azurretatik aragi guztia urratu ta kendu arte. Nire gudakoskola ekadak.

SEYT.- Bein-beinean ez dozu aren bearrik.

MACB.- Yantzi egin bear yoat nire burua. Zaldizko geiago bidali ortik zear, erri osoa arakatu alderik; urkatu, eskegi egin bildurrik aitatu dagienak. Ekadak gudakoskola. Zelan dago zure gexoa, osagile?

OSAG.- Txarto-txarto bez, ene yaun, baña kezkaz bete ta loa galazoten dautsoe sarri-sarri datorkozan burutapenak.

MACB.- Osatu egiozu gatz ori; gogoia izanazkero gexorik dagona, ez ete dozu olangoentzako osakairik? Atera aren gomutatik zutar sakonak emoniko naibagea; igurtzika atera garaunetan idatzita dauzan kezkak; eta aitzu eragiteko, ez ete dozu itzulietarako osakairen bat aren biotza azpian arturik daukan zer astun eta kaltegarria andik aterateko?

OSAG.- Norberak artu bear dau olango gatzaren osakaia, ez iñok emon.

MACB.- Txakurrei egotzi egiek osagiletzea, nik neuk etxoat bear ezetarako. Ale, guda-koskola yantzi egistazue; nire makilea ekadak: Seyton, bidali... Osagile, nigandik igesi doaz thaneak... Ale, yaun, bidali egizak... Nire erriaren txixa aztertu al ba'zendu, osagile, ze gatz dauen aurkitu, garbitu ta lengo osasuneratu, erantzunak barriro yoko leukezan txaloak yoko neunskizuz... Tenka atera egik, gero!... Ze usturik, pitusgarrik, barrua garbituteko ze osakaik atera ete legiz Ingelandarrok emendik igurtziren igurtziz? Bai ete dozu euren entzuterik?

OSAG.- Bai, ene yaun on; zure errege-gertakuntzak entzun eragiten dauskue zerbait.

MACB.- Nire atzetik ekarrik ori... Es dot izango ez eriotzearen, ez zitalaren bildurrik, Birnam basoa Dunsinane'ra eldu arte. (Alde osagileaz bestea).

OSAG.- Dunsinane'tik urrin ba'hen-go, irabazik nekez nenkarke ona barrien-barri. (Alde dagi).

IV AGERLEKU.—Dunsinane-aldeko lur-arlo; baso bat agirian

Arratz eta Ikurrinakaz aurrera, MALCOLM, SIWRD zarra ta onen semea, MACDUFF, MENTEITH, CAITHNESS, ANGUS, LENNOX, ROSS, eta gudariak yoan doazala

MACB.- Lengusuok, lo-geletan bildurbaga loegin al izateko egunak ur dirala ditxarot.

MENT.- Orren ezpairik ez dogu.

SIWAR.- Ze baso da aurreko ori?

MENT.- Birnam-baso.

MACB.- Zugatz-adar bana ausi ta gudariak adar banagaz aurrera begie; olan ostondu egingo dogu gure indarra ta okerreko barriak eroango dabez igarri-gurarik dabilzananak.

GUDARIAK.- Olantxe egingo dogu.

SIWAR.- Guk geuk ez dakigu besterik, gizon gordin ustetsu ori oindiño Dunsinane'n dala ta

aren aurrean guri erantzuteko dala baño.

MACB.- Orixe da aren itxarorik andiena; eta izan be, ezetariko erarik, ezetariko abagunerik emonazkero, gitxi naiz asko, matxinadea sortuten dautsoe; eta iñor ez da geldituten aren bendea bear utsez izan ezik, eta orreixen biotzak be ez dagoz aren alde.

MACD.- Agazko gure esa-meza zuzenak gora-bera, begira dagigun gure eginbearra, ta gudari zur-arduratsuen erara yokatu dagigun.

SIWAR.- Ur da zer galdu ta zer irabazi dogun erakutsi ta esango dauskun aldia; itxaro seguritik ez da ekite-aurreko bururapenetan; zartadaz ebatzi bear da ondoren segurua, eta orixe da guduaren elburua. (Alde dagie, gudu-lerroka).

V AGERLEKU.—DUNSINANE. Gaztelu-barrua

MACBETH, SRYTON, eta gudariak aurrera, arratz eta ikurrinakaz

MACB.- Ormen ate-aldetik eskegi gure ikurrinak: au da bein-beineko guda-oioa, zera, "Badatoz"; irri-egingo dautso gure gazteluaren indarrak orreik berau inguratuteari; darriela emen, goseak eta beroenaren aldikadak orreik iruntsi dagiezan arte. Gugaz egon bear

leukienak orreikaz egotea izan ez ba'litz, euren billa giñoakeazan adoretzu ta arpegiz arpegi ta, guk geiago eginda, eurenerantza bultzau. (Emakume-negarra barruan). Ze zarata da ori?

SEYT.- Emakume-negarra yatsu, ene yaun on. (Alde dagi).

MACB.- Bildurra zelango dan be aztuta nago, larri-larri; izan da

aldirik gau-gedarrik entzunaz-
kero sentzunak otziturik geldit-
tuten yatazana; eta ifñori zer
itzalik entzunazkero, buru-na-
rrua yagi ta ikaratu egiten ya-
tan, bizia an ba'legoan lez;
zer ikaragarritz narruak artu-
alean anditurik nago orain;
eriotza- gogaiak egunean-
eguneango dodaz-eta, zerik
itzalenak be ikara bat bera be
ezin emon dauste.

Barrero aurrera SEYTON

Zegaitik izan dok arako kallazia?

SEYT.- Bakaldunoa il da, ene
yaun.

MACB.- Geroago il bear eukean,
biar, olan itz onentzako bi
izango litzakean aldirik-eta...
Biar, eta biar eta biar or dator
oinkadatzoka ta erdi-tatarrez,
egunik-egun, itzaren atzene-
ko txataltxo be esateko ba-
garik esana izan arte; eta gu-
re atzo guztiak zoroai argi
egin dautse eriotza austsura-
ko bidean. Itzali, itzali, argiza-
pitxo labor ori! Ibili dabilen
itzala baño ezta bizitzea; an-
tzezlari errukarri yatsu; an-
tzeztegian dagoen bitartean
bein arropuztu, bein asarratu
egiten yatsu ta, gero, ez dozu
aren barririk geiago; ergela-
ren ipuin dirudi; zarata ta bizi-
tasunez betea, baña mamirik
bagakoa.

GEZNARI bat aurrera

Miñari eragiteko ator i, eztok?
Arin esan esatekoa.

GEZN.- Ene yaun eskartsu, diño-
dana neuk ikusia dala esan
bear neunke nik, baña ez da-
kit zelan esan.

MACB.- Tiruk, ba, esan egik, txo-
txo.

GEZN.- Mendi-tontorrean zai nen-
goalarik, Birnam-aldea begi-
ratu dot eta, begiratuaz bat,
basoa igika asi dala, zirkin
egin dauela iruditu yat.

MACB.- Yopu guzurti ori! (Yo egi-
ten dau).

GEZN.- Onan ez ba'da, betor zure
asarrea nigana. Emendik iru
legoa-bidean ikusi zengike
ba-datorrela; ibili dabilen ba-
soa diñot.

MACB.- Guzurra ba'dok ik diñoka-
na, bizirik eskegiko aut, go-
searen gosez irrintzi egin ar-
te; egia ba'dok, ostera, ik os-
tera, ik esana, ez yaustak ar-
dura euk beste orrenbeste
egingo ba'daustak be. Gertu-
rik nago oraintxe zirti-zarta
egiteko; eta ointxe asten naz
konturatuten ziri ederra sartu
eustala egi- antzez esan da-
roan txerrenak, "Ez izan bildu-
rrik Birnam-basoa Dunsina-
ne'ratu arte"; eta basoa ba-
dator orain Dunsinane'ra. — Is-
killuak artu, iskilluak artu eta
landara goazen!

Egia ba'da orrek autortuten
dauena, ez dago ez emendik

alde- egiterik, ezta emen geldi yarraiterik be. Eguzkia ikustez be asperturik nago eta mundua anka-z-gora yausiko ba'litz gurago neunke. Iski-

lluetarako yoalea yo! Putze-egin, axe orrek! Ator, ondamenti! Gitxienez be guda-koskola aldean dogula ilgo gara. (Alde dagie).

VI AGERLEKU.—Lengoxea. Gaztelu-aurreko zelaia

MALCOLM, SIWARD zarra, DACDUFF, e.a. eta euren gudarostea aurrera, arratz eta ikurrinakaz, zugatzadar banagaz.

MALC.- Urrik asko gogoz; lurrera egotzi zuon orrollo- estalgiak, eta zuok zer zarien erakutsi. Zu, osaba adoretzu, zu izan gure lenengo ekitaldiko buru, nire lengusu ta zure seme zindo-zindo danagaz batera; Macduff kementsuak eta nik

artuko dogu ganetiko arloaren ardurea, nik ebatziaren arauz.

SIWAR.- Ondo ibili. Arrasti onetan gizon gordinaren indarragaz Txikitx-egin ba'dagitu, benderatu gagizala ak, yoten ez ba'dakigu.

MACD.- Gure adar guztiak itz-begie; eginalean putz egiezue odol eta eriotzearen geznari zaratatsuoi. (Alde dagie).

VII AGERLEKU.—Lengoxea. Zelaiko beste arlo bat.

Guda-otsak. MACBETH aurrera.

MACB.- Macbeth yatak izena.

MACB.- Taketari lotu nautsoe; ezin dait igesi, baña, artzak legetxe, burruka egin bear dot nagon leku onetan. Nor eta zer da emakumegandik yaio ez zana? Orrako orren bildur izan bear dot, ez beste iño-
ren.

SIWAR. GAZ.- Txerrenak berak be ez leuskio aitatuko nire belarriari ori baño gorrotagarriago yakon izenik.

SIWARD gaztea aurrera.

SIWAR. GAZ.- Zer yak izena?

MACB.- Ez, bildurgarriagorik ez.

MACB.- Entzunak berak bildurtuko auena.

SIWAR. GAZ.- Guzurra diñok, gordin denganiño orrek; nire ezpateagaz erakutsiko dauskat guzurti utsa azala. (Burruka daragoioe ta eranik geldituten da SIWARD gaztea).

SIWAR. GAZ.- Ez; ezta ire izena sulezako izenik beroena baño beroago ba'dok be.

MACB.- Emakumegandik yaio intzan i, eta nik irri ta barre egiten yausat emakumegandik

yaioriko gizonek eragiten dauen ezpateari. (Alde dagi).

Guda-otsak. MACDUFF aurrera

MACD.- Alderdi aretatik dator durundua. Gizon gordin, ire arpegia erakutsi egik! Nire ezpatearen zartadeaz bestere- nek il ba'agi i, nire emazte ta seme-alaben itzalak ez naiok itxiko baketan. Zegaitik emoteko nik zartadarik Eire'tar gudari errukarriai, euren izkilluak artu ta erabiliteko alogerean artuak baño izan-ez-eta? Itzako dok nire zartadea, Macbeth, eta ori ezean, bere sorbatza amustubaga, nire ezpatea atzera bere lekan sartuko yoat, egikizuna egiteka. Or ago, urrean, arraio ori; ireaz besterenik ezin izan ledikek

ots eta durundu zoli-ozen ori. Zori ori, idoroko al dot a gizona! Auxez besterik ez dautsut eskatuten. (Alde dagi. Gudara-otsak).

MALCOLM eta SIWARD zarra aurrera

SIWAR.- Emendik-zear, ene jaun; onez gure benderatu gaztelukoak; gizon gordinaren aldekoak alde bietan daragoioe erasoten;thane kementsuak adoretu daragoioe ekin-al-dian; dagoneko da eguna zurre, larri-larri, eta egitekorik gixi baño ez dogu.

MALC.- Geugaz batera gure aldamenen ekiteko arerioak aurkitu doguz.

SIWAR.- Gaztelura sartu, jaun. (Alde dagie. Gudara-otsak).

VIII AGERLEKU.—Lengoxea. Zelaiko beste arlo bat.

MACBETH aurrera.

MACB.- Zer dala-ta egin nai arako Erromar zoroarena ta nire burua neure ezpataz eran? Iñor bizirik dakustan bitartean, ederrago emongo dabe orrei nik eginiko zauriak.

MACDUFF aurrera.

MACD.- Bira-egik, su-lezako txakur orrek, bira-egik!

MACB.- Gizon guztietatik igandik alde egin bear yoat, baña, atzeratu akit; lendik yagol nire gogoia ire odolez beteegi.

MACD.- Nigandiko itzen begira ez egon; ezpatea dok nire itza; itzez esan lediken baño odol-tiago az i, zital ari! (Burrukan daragoioe).

MACB.- Alperrik abil; niri odolik ateratea ez dok errezago ire ezpata zorrotzez eguratsean akatsik egitea baño; zaurikorren buru-ganera egotzi egik ire ezpata-sorbatza. Liluratua ta emakumegandik yaiori amore ez egitekoa dok nire bizia.

MACD.- Ez egiok uste onik izan ire

lilurapenari; eta orain arte i aren otsein izaniko txerrenak esan begisk, "Garaiz-aurretik atera eben Macduff bere amaren erraietatik".

MACB.- Denganiñoen miña ori diraustana, nire gizatasunak dauen zerik onena bildurrikaratu daust-eta! Eta iñok ez al dautse sinistuko esangura biko itzez ziria sartzen dauskuen txerrenoi: gure belarriari agindu bai, agindu egiten dautsoe, baña agindua ausi ta iruntsi gure itxaroai! Ez yoat egin gura burrukarik igaz.

MACD.- Orrazkero, benderatu akit, dollor ori, eta aldiaren ikuskizun eta begirakizun izateko bizi adi; gure kokomarrorik, gure txurorik bakanenak legetxe, abean iminiko yoagu ire irudia ta bere azpian auxe idatzi, "Emen ikusi ziñeie agintari odoliti izana".

MACB.- Ez naioak nire burua iñoren bendean yarten, Malcolm gaztearen oñetan lurrari munegin eta erri zeak niri iñondiko añenak egozteko. Birnam-ba-soa Dunsinane'ratu ta i emakumegandik yaio-eza izanarren, atzenaño yoko yoat ekin dagiana. Nire guda-ikurdia iminten yoat nire soñaren aurrean. Erdu ganera, Macduff; eta denganiñoak eroango al yok lenen "Geldi, bego,

asko da!" esan dagiana! (Alde dagie burrukan).

Ekinetik alde-egitea. Eresi argi. MALCOLM, SIWARD zarrara, ROSS, LENNOX, ANGUS, CAITHNESS, MENTEITH, eta gudariak aurrera, danbor eta ikurrinakaz.

MALC.- Onik eta ondo etorriko al dira emen ez diran gure adiskideak.

SIWAR.- Baten batzuk yoan-bearra da; eta, orraitño, galduak galdu, merke erosi dogula au lango egun andia uste dot.

MALC.- Macduff eta zure seme zoindoa ez dira agiri.

ROSS.-Gudari onaren zorra ondaindu dau zure semeak, ene yaun; gizon izaterate bakarrik bizi izan da; eta bere kemenak orixe erakutsi-ordukoxe, gizonki il da, egon dan lekuan, atzerantza zirkinik egiteka erasota.

SIWAR.- Il da ala?

ROSS.- Bai, eta gidategitik atera dogu; zure naibagea ez al da izango aren laintasunaren neurri, olan izatekotan atzenik ez leuke-ta.

SIWAR.- Aurrekaldetik ete dauz zauriak?

ROSS.- Bai, aurretik-arakoak dira.

SIWAR.- Tira, ba; olan ba'da, Yaungoikoaren gudari bedi! Buruan uietan beste seme ba'neuz, ez neuskie gurako

eriotza ederragorik; eta olan,
yota dagoz aren yoaleak.

MALC.- Ori baño naibage geiago
zor yakota, neure kontura ori.

SIWAR.- Besterik ez yako zor; on-
do yoan dala diñoē ta ordain-
du dau bere kontua; eta olan,
Yaungoikoa lagun dakiola!
Biotz-nasaigarri barria dator-
ku emen.

*MACDUFF barriro aurrera,
MACBETH'en buruagaz*

MACD.- Gora, errege! orixe zara-
ta; begira, non dozun errege-
tzea zuri ostu eutsun denga-
niñaren burua; azke, geure
buruen yabe gara orain; zure
bakalderriko pitxiz inguraturik
zakustaz, eta orreik eurok be-
nik zuri egindako agurra bera
dabe euren gogoetan; eta
orreik be nigaz batera zarata-
ka ta oioka esango al dabe.
"Gora, Eskolanda'ko Errege!"

GUZTIAK.- Aldi-arlo andirik ez
yat igatoko zuon maitasuna

banan-banan aintzakotzat ar-
tu ta nire burua zuokaz bar-
dindu baño len. Enethane ta
senideok, kondeak izango za-
rie oraindik ara, Eskolanda'n
eguiño izan diren orretariko le-
nengoak. Onez ganera egite-
ko dana, bere aldian egingo
da, esaterako, agintza gordin
eta maltzur orren sareetan ez-
yauste-arren erbestera igesiri-
ko gure adiskideai dei-egin;
argitara atera arakin il onen
eta, uste danez, bere burua
bere eskuz ildako bakalduno
denganiñoaren aginduak be-
te ebezan biotzik bagakoak;
au ta guk egingoren begira
dagon bearreko beste edo-
zer, neurritz, garaiz eta bere
lekuan egingo dogu, Yaun-
goikoa lagun. Orrazkero, es-
karrak bereala guztioi, guztioi
eta baktxari, eta oinganik or
dozue gure bureskunde-yaia
Scone'n ikusteko deia. (Eresi
argi. Alde dagie).

AMAIA

Salta'n 1966'gn. urteko Garagarriaren 5'knean.

IZTEGI

- ARRATZ.- Danbor.
- ASPERA.- Arnasa sakona.
- BURESTUN-BURU-ESTUN.- Erestartun
eri-estun danez, "koroa" eus-
kel-gaiztoz.
- EDEN.- Zital, "berena" euskel-
gaiztoz.
- ERAN.- Erail, ilazo.
- ERALE.- Gizonari berez ilten itxi
bagarik, indarrez ilazoten
dauena.
- GEZNA.- Norbaiteri beren-beregi
eroetan yakon barri, naiz
agindu.
- GEZNARI.- Geznaren bat daroana.
- GUDAROSTE.- Gudari-talde andi.
- IKURDI.- Beñolako gudueta gu-
dariak, ezkerreko besoari eu-
tsala, soñaren aurrean, eta
soñaren goi-aldea yagoteko
ebalten eben zurezko, naiz
beste geiezko soin-yagonga-
rri txirrintola- antzekoa.
- IKURRATZ.- "Sillu" euskel-gaiztoz.
- LEKA.- Ezpata-zorro, ezpata-on-
tzi.
- SASTAKAI.- aizto edo "kutxilo"-an-
tzeko izkillu labur ago-zorrotz.
- YOPU.- Bere buru-yabe bagarik,
iñoren dan gizakia.
- YORI.- Ederr-aberats.
- ZITORI.- Txilin-antzeko lora zuri,
sendo, ezpan-zabal, bost-
orrikoa emoten dauen urte-
landarea yatsu "Azucena"
gasteleraz.
- BAKALDUN.- Errege.
- BAKALDUNO.- Erregin.
- THANE.- Eskolandar itza da ta
beste izkuntzetan bere orde-
korik ez dauelako, aldatzeka
erabili dot. Andiki ta bere bu-
ru-yabe uts danaren bitarteko
esan gura dau. Eskolanda'ko
gizarte-banaketan.
- LURRUNURTU.- Ura, naiz beste lo-
belen bat lenen lurrundu ta,
gero, lurruna atzera urtu; ori-
xe egiten da, esaterako, ar-
daoagaz, ardaoari espiritua
kentzeko.

KONTAKIZUNAK

IGAROTZEN EZ DEN DENBORA

FELIPE JUARISTI

1

Nire lagun bat iritsi berria da Estatu Batuetatik. Telefonoz deitu zuen etxera orain dela bi egun. Ezkutatzeke leku bat behar zuela esan zidan, urduri, norbait segika zebilikion susmoa omen zuela eta. Zergatik?, galdetu nion, harriturik, Ezer ez zidala esango, aurrez-aurre ez bazen. Misterioa. Hondartza ondoan geratu ginen elkar ikustekotan, jendea ugari ibiltzen baita batetik bestera oinez. Oso egokireritzon behar genuen anonimatoa gordetzeko.

Kasik inork ez ezagutzeko moduan etorri zitzaidan jantzia: kapelu tejanoa, fraka arraiadunak eta alkandora koadrozkoa. Barre egin nuen. Huraxe, eta ez besterik, baitzen nik ezagutzen nuen Martxelo. Eskolan lehena.

Jenioa halakoa! Beti nabarmenduz bere burua. Paseoko aulki batean eseri ginen:

—Kaixo, artista. Zer da paranoia hori? —galdetu nion, haren aurpegiari begiratzen nion bitartean. Begirada saihestu zuen, albo batera eta gero bestera zuzenduz.

—Ez da paranoia. Mafioso jendea ari dela uste dut ni harrapatu nahian. Zure laguntzaren beharrean naiz. Ezkutokiren baten bila nabil.

Maldan behera bezala joaten zitzaizkion hitzak. Errati zebilzkiion begiak.

—Eta zer egin duzu horretarako? —galdetu nion, nire hitzetan gehiegi ez fidatuz.

Hurbildu zen eta nire belarri

parean bere ahoa jarriz esan zidan:

–Asmakizun garrantzitsu bat burutu dudalako.

–Zer? –galdetu nion nik. Ez zen harriduragatik izan, entzun ez niolako baizik.

–Mundua aldatuko duen asmakizuna burutu dudalako!

Paseatzen ari ziren gizon-emakumezko edadetu batzuek burua jiratu zuten, guregan finkatuz beren begiradak.

–Ah! –erantzun nion– Jakin al daiteke zein den asmakizun hori?

Atzealdera zuzendu zituen begiak. Aurrealdera ondoren.

–Goazen norabait! –oihu egin zuen.

Hondartzara jaitsi ginen. Mareara behera zegoen.

–Mikel, zera... –Entzun nuen esaten zuela ahopeka–

–Igarotzen ez den denbora neurtzeko aparailua asmatu dut.

–Igarotzen ez den denbora neurtu? Askotxo ez ote aparagailu hori!

Nire sarkasmoaz ez zen jabetu.

–Begira... Ez da txantxetako gauza. Zertxobait gehiago adieraziko dizut, zuk ere nire adina jakin dezazun. Bikoitza da gure denbora. Bi zatik osatzen dute. Zati bat da igarotzen dena; bestea, igarotzen ez dena. Denbora

igarotzen dena orduetan neurtzen dugu, minutuetan edo segunduetan. Baina orain arte ez zegoen neurtzerik denbora igarotzen ez zena. Eta ez genekien zegoenik ere. Orain arte esan dut, nire aparailua asmatu dudan arte.

Jakintsua zen, edo eroa bes-tela. Horixe pentsatu nuen. Burura etorri zitzaidan lehen galdera egin nion:

–Zertarako balio du denbora igarotzen ez dena neurtzeak?

–Bi denbora horien neurketak erakutsiko digu zein den benetako denbora. Ondorioz, luzatzeko zein laburtzeko modua izango dugu.

–Eta zer dela eta luzatu edo laburtu behar dugu? Zertarako banitate hori. Nik aski dut eman zaidan denborarekin. Gehiago banu ez nuke asmatuko zer egin harekin –erantzun nion asperturik eta piska bat haserreturik.

–Ez didazu ulertu. Denboraren bi dimentsio horiek eskuratzen baditugu betirako izan gaitzke. Hilezkorrak, jainkoaren modura. –esan zidan ahots-doinu gozo batez. Itsasoaren zurrumurruak leunduta bezala.

–Eta nork nahi du Jainkoaren modukoa izan? Betirako! Betirako! Hitz handia da hori gero. Baina ez da praktikoa batere. Gure bizitza mugatua delako egiten zaigu horren atsegina. Betirako! Betirako balitz ez genuke jakingo

zer egin. Maldizioa da hilezkor izatea. Pentsa ezazu une batez bederen zer gertatuko litzatekeen hiltzerik ez bagenu –esan nion nik, eta hitzak uhinak bezala joaten eta etortzen ziren. Agure bat ikusi nuen, ilobarekin jolasten ur bazterrean. Lojikazkoa iruditzen zitzaidan batzuk hil beharra beste batzuk bizi daitezen.

–Ez didazu aditzen. Bi denbora horiek gure eskuetan baleude, bi bizitza izango genituzke. Denbora-kodigoetan neurtzen dugunaz gain beste bat... –entzun nuen. Gero eta gutxiago ari nin-

tzen ulertzen. Gorroto ditut elkarrizketa metafisikoak.

Erlojuari erreparatu nion. Eguerdia zen. Puntu puntuan. Joan beharra nuen. Ez ninduen poztu Martxelo ikusteak. Ez baitzen aldatu. Hondartza aurrean esan genion elkarri adios. Begira geratu nintzaion. Martxelo bat aurrera zihoan, eskubiko espaloitik. Baina beste Martxelo bat oraindik abiatu gabe zegoen, geldi-geldi nire ondoan, Ezkutulekuren bat behar zuela errepi-katzen zidan. Norbait segika zuela eta.

2

Sarri jotzen du telefonoak gure etxean, baina hara deitzen duen jendearen kopurua handia ez denez, eta ordu zehatz bezain finkoetan ohitura dutenez, bada-kit, ondotxo jakin ere orduari begiratuta soilik, zein den deitzen duena.

Bederatzietan, funtzionarioek deitzen dute, lanean sartu berriak eta gosaltzera artean joan gabeak, lana gainetik nahi baitute kendu.

Hamarretan, lagunek, ordu hori baino lehenago jaikitzen ez naizela jakinik. Freskagarriak izan ohi dira dei horiek, zerbait gogoraerazteko eskuarki.

Hamaiketan, ez dudan amorranteak behin ere izango ez dugun topaketara gonbidatuz.

Hamabietan, nirekin ardo batzuk hartu nahi dituzten lagun bakartiek. Ordu batean geratzen gara, auzoko tabernarik erakar-garrienean.

Ordubatean, alferrik deituko dute.

Ordubietan, jende pisu eta latosoak deituko du.

Kontatzera noa orain jende horri buruz burutu dudan teoria-txo. Munduaren banaketa egin zenean, munduaren sortzaileak ona zela iruditu zitzaion bi latoso egokitzea geure burua latosotzat ez dugun bakoitzari, zorion apur-reko uneak eta ixtanteak hankaz gora utz ditzaten, gure bake nekez lortutakoa aurrerago joan ez zedin. Bizitzeagatik ordaindu beharreko zerga dugu hori.

Hiruretan, lauretan, bostetan
lan kontu tristeengatik.

Seietan, arratsaldeko ardoak
hartu nahi dituen beste lagun ba-
kartiek. Zazpiretako geratzen ga-
ra betiko tabernan.

Zazpiretan alferrik deituko
dute.

Zortziretan, zerbait esatea
ahaztu zaion lagunak.

Bederatzietan, familiakoek.

Hamarretan, kosta ala kosta,
etxean harrapatu nahi nauen nor-
baitek. Ez dute hutsik egiten.

Baina, eta haxe da nire gal-
dera, nork dei dezake goizalde-
ko ordu bi t'erdietan?

Egia esan, oso kezkatu nin-
tzen aurreneko aldian garai ho-
rretan entzun nuenean telefonoa-
ren hotsa. Ez nintzen ausartu
hartzera.

Baina bi egun igaro ondoren
telefonoak berriro jo zuenean ha-
lako orduan, goizaldeko ordu bi

t'erdietan beraz, gehiegi pentsa-
tu gabe hartu nuen.

Nire ahotsa zen.

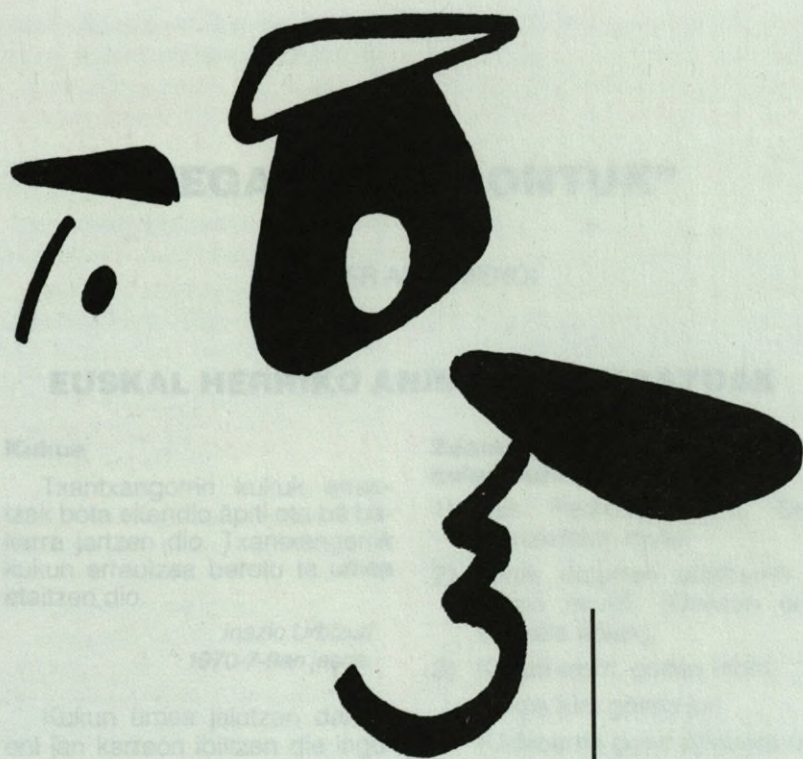
Izututa eskegi nuen telefonoa
berehala. Baina ez zen isiltzen.
Berriro hartu eta entzuten geratu
nintzen.

Neu nintzen. Ezaguna egiten
zitzaidan halako elkarrizketa. Bi
urte lehenago deitu bainuen ordu
horretantxe, goizaldeko ordu bi
t'erdietan, orain bizi naizen etxe
honetara, baina orduan beste
bat, Maddalen izeneko emakune
eder zoragarria, bizi zen. Gero,
bizitzaren fatalidade eta adur
gaiztoagatik aldegin zuen eta nik
hartu haren tokia.

Maitasun-aitorpena zen, as-
koz erromantikoagoa nintzen ga-
raikoa.

Martxelo etorri zitzaidan pen-
tsamentura.

Nire orduko ahots hura igaro-
tzen ez den denboran zegoen
geldi eta gorderik.

AHOZKO TRADIZIOA

ZEGAMAKO "KONTUK"

XABIER AZURMENDI

EUSKAL HERRIKO ANIMALIA SAKRATUAK

Kukua

Txantxangorri kukuk arrautzak bota eitendio âpiti eta bê bakarra jartzen dio. Txantxangorrik kukun arrautzea berotu ta umea etaitzen dio.

*Inazio Urbizuri
1970-7-9an jasoa.*

Kukun umea jaiotzen danen, oni jan karreon ibiltzen die inguruko txori guzik.

Bakarran jana gutxi izaten do onek. Kukuk au ingurue gorrie do. Kukun umea txiu, txiu eiñez eoten da ta anakak bakarrik eukitze'itu âpiñ.

Apiti kanpoa irtetzen dio ipurdik, egok beiz âpiti zintzilika eukitz'itu, kaitu ezinda.

Amea arro arro ibiltzen da âpiñ ingurun, bê umeai jana ematen ai dien txorik zaitzen.

*Inazio Urbizuri
1970-8-4ean jasoa.*

Zeaman

kukui buruzko esaerak.

- 1) San Pedrotan kuku, San Martzialetan mutu.
- 2) Orrek datorren udaberriñ ê kukue aitukô. (Osasun ona daukela batek).
- 3) Kukue etorri, gosea etorri. Kukue jun, gosea jun. (Udaberria gose denbora ohi zen lehenago baserrian).
- 4) Kukue amairu urten kolejion eona menda. (Alperra ta bizkorra dalako).
- 5) Kukuna eiñ. (Matrimonioan ume bakarra eukitzea).
- 6) Kukue baño alperragoa.

Kukutzaz zenbait iritzi

Kukue Ama Birjiña Martsuko eunen asten da kantaitzen Erromako zupiñ, San Pedro biamonen mututzen da.

Kukue jotzen asi baño lèn

emen ibiltzen da, mutututakoa kanpoa juten da.

Andra Mari Martsuko eunen kukue agiri ezpa, beatzu idi parekin gurdie lotu ta bê billa jun bear menda Erromako zupia.

Kukuk kantatzeko gaztiña muskil bat biun biune eztarrin jarri bear izte'mendo. San Pedrotan ostok gortuta darelako kukue kantau eziña geaitzen da. Beste leku 'atzutâ jute'menda ordun.

Arrautzea bakarra jartzen do urte guztiñ.

Txantxangorri berdiñen âpin jartzen do arrautzea urtêro.

Kukun kantue aitzen donak dirue baldin bâuke, urte guztin dirue eukô (eukiko do) diruik eztaukenak beiz urte guziñ ezto eukô.

Kukun umek âpiti iges eiteko txantxangorri uazama jaten dola esaten due.

Kukue gabirai txikie baño aundigoa da.

Inazio Urbizuri
1970-4-5ean jasoa.

Erlea

Erlea euskeraz erleontziko euli bakoitzei ematen tzakon izena da baño erletegiri re erlea esaten tzako.

Erramun Zabaletari
1970-5-2an jasoa.

Erlea negun errez geaitzen da janik bê. Erlea galtzen bâ sekula ezta esan bear akâu ein danik, il ein dala esan bear da.

Erlea animala santue da. Ildakontzat argizarie eiten do.

Erramun Zabaletari
1970-9-4ean jasoa.

Lên garai baten iñor iltzen bazan etxen, erlei abisoa ematen tziten, ildakontzat argizari geio eiteko eskaitzen tziten.

Jesus Mazkarian
1970-6-8an jasoa.

Norbeit iltzen danen, erlei erleontziko atakea zabaltzen tzako.

Tomasa Agirrerri
1970-9-8an jasoa.

Erlen ozkarea azi ez teiñ, lora oriz igortzi bear da. (Eozein lore oriz)

Frantzisko Berasategiri
1970-7-8an jasoa.

Erlea gauza santue da, bizi dienandako ezte ta ildakoandako argizarie eiten dolako.

Jose Agirrerri
1970-8-9an jasoa.

Erlen ozkarea osasunentzat ona da.

Jose Agirrerri jasoa.

Ozka eiten don erlea beala iltzen da, miztokin batea estek uzte'itu ozka eiten don tokiñ.

Jose Agirrerri
1971-9-5ean jasoa.

Erlea ezta dirun truke eman bear. Erlea gauzen truke eo duan

eman bear da. Dirun truke ematen bâ suerte txarra ekartzen do.

*Tomas Agirrerri
1971-3-4an jasoa.*

Erleak umea bota

Erleontzi 'atek ume 'at eo geio bota daizke.

Erregiña berri 'at jaiotzen dannen, (erleontzi 'aten bi erregiña ezin leizke eon) berrik iges eiten do erle talde aundi 'atekiñ.

Au gertaitzen danen erlek umea bota dola esaten da.

Erle berri au bateti bestea ibiltzen da denboratan etxe billa. Arbola zulon baten sartzen da geianen, pareta zulon baten ê bai.

Arbolan don erlea, lêngengo billaitzen donandako da, billatzaliek arbolei kûtzea eiten dio ta erle ura ezin daike iñok ikutu.

*Jose Agirrerri
1971-7-8an jasoa.*

Erle umek erleontziti irtetzen donen erregiñen bueltan ibilli oi da ta erregiña geaitzen dan lekun geaitzen die erlek, mâts luko aundi baten eran.

Askotan noabait abiau aurreti, ôlaxe eoten die ordutan.

*Franzisko Berasategiri
1971-9-6ean jasoa.*

Erlea erle ontzin sartu deiñ, erleontziñ intzentsoa jartzen da

ta intzentson usaira erlek kajan sartzen die.

Batzuk erlei itz eiñez, poliki poliki kajan eskukin sartze'itue.

Erlek êkiñ asko dailtzen pertsonak ezautzea iristen die da ez mendie ozkaik eiten.

*Maria Arakamari
1970-8-9-an jasoa.*

Erlea asko egoaldikin, egoi aize ta bero sargoritan peligro aundikoa da, pertsoneri egoera ontan errez eltzen dio.

Etxe 'atek su artzen bô ta erleontzin bat gertu eon ezkiu, erlek erotu eiten die ta pertsona ito daike. (Ezpalio Bêkon gertau zan au)

Egoaldi epelakiñ eiten do erlek lana ondona.

Euri egoaldie danen etxen eoten da.

*Tomasa Agirrerri
1971-4ean jasoa.*

Erle mandoa erregiña umezen don erle arra da. Lanik eztue eiten, da erleontziñ ugaritzen badie ezti dana jaten due.

Erle mando bakoitze bi erlen arten iltzen due.

*Jose Agirrerri
1971-2-7an jasoa.*

Erleai atakan azukarrakiñ ardoa jartzen tzate ezti geio ein dezen.

*Jose Agirrerri
1971-6-2an jasoa.*

Erlekumea leku berrira dijonen, eskukara 'at lur bota bear tzako ta txixtu jo.

Eozin lekutan geaitzen da, batzutan pertsonengandi bi pausoa, trapu ziri 'at geatzea nai dan lekun jarri bear tzako.

Jose Agirrerri
1971-9-4ean jasoa.

Erlekumea leku berria dijonen ez tijo sekula mendiz mendi, kamiñoi eo trenbidei seituz juten da. Ordu gutxiñ asko korritu daike.

Franzisko Berasategiri
1970-25-7an jasoa.

Erleontzik daren tokin kontuz ibil bear da. Segen otsakin zearo erotzen die ta gizonai gôr ekiten ê bakie.

Franzisko Berasategiri
1971-5-2an jasoa.

Erlek billatzeko, onek ure nun arzen don beitu ta gero noa dijon seitu bear tzako.

Erlek eoziiñ urnearretan ure artu daike.

Franzisko Berasategiri
1970-21-7an jasoa.

Etxen norbeit iltzen tzanen, Altamiñ oaindi ogei urte erlategiko atakea jaso ta erleai abisoa eman ten tziten argizari geio ein tzezen ildakondako.

Garai baten argizarie eaman ten tzuen emakumak Elizâ ta ar-

gie ipintzen tzuen ildakon sepul-turan.

Isabel Aseginolazari
1970-2-6ean jasoa.

Gue etxekoaneko Marttoloï Otsarteti bêra zetorrela, erle'at gorputzen bueltan ibil tzikon denboratan. Etxea alliau zanen bê semea ia illen tzion.

Erlek abisoa eman nai tziola pentsau zon.

Jose Arrietari
1970-8-5ean jasoa.

Zeaman etxen ildako 'aten abisoa aitzeneko aldiz erleai aurtent eman tzate.

Jose Agirre bizi guztiñ erlek eukitako apaize zan. Aurten Uztaillen amaseien il tzanen etxekoai baño lèn bê illobak abisoa erleai eman tzien itz ôkiñ.

Erletxoak, erletxoak,
egin arren argizari.
Nagusi jauna il da ta
Elizan izan dezan argi.

Esaera Zàrra. Erletan da beorretan gizonak ezto bê diru guztie jarri bear.

Sugea

Bi suga etor tzitan bein neu neon lekua sekulako txixtu otsen, bat aundie ta bestea txikigoa.

Bik buztan punten gañen zuti jarri ta burrukan asi zien. Aundik erdi pareti eldu zion txikiri ta ondo astindu zon. Aundie txikie tra-

gaitzen asi zan, onek buztana ta burue bixtan tzitula, sekulako txixtuk eiten tzitun gizajok.

Laixter tragau zon oso osoik.

Menditi nunbait alkarri seika etor tzien.

Sugek asarraitzen danen sekulako txixtu otsa etátzen do.

*Antonio Ormazabali
1971-2-5ean jasoa.*

Sugek arnasan imana do. Pertsonai imana botaitzen badio, arras tontotzen do.

Iman ori armearmen arie bezelako zerbait izaten da.

Askotan pertsona 'atek lanen ai dala eo mareoa sentitzen bô, lekuz aldaitzen bâ beiz ê mareoa pasau eiten tzako.

Sugek lekuz aldau ta imana beiz botaitzen ê bâki ta pertsona beiz mareaitzen ê zalea da.

Olako mareoa sentitzen daren, ingurun ondo beitu ta tokau da sugea norbeiti eo norberai beida billatzea.

Sugea akâu ezkiu ezta geio mareoik izaten.

*Antonio Ormazabali
1971-6-7an jasoa.*

Prakak askatzea jun tzan bein gue Jose Manuel.

Erreka 'aztarrea jun tzan da etzan agiri.

Nik enion kasoik eiten igariñ ibilko zalakon.

Agiri ez ta alakon baten zertzon jun nitzaienen, ia erorien billau nôn.

Sugek mareata zeuken da auti barrua sartzen tzijokion.

Arie makillekin puskau ta librau non gizona.

Sugea arnasati sartzen tzako gizonai.

*Inazio Urbizuri
1971-2-6ean jasoa.*

Familie izateko ziola sugea arnasati sartu mentzikon bein emakume 'ati.

Umea jaiio ta gero, palankanan umea ta sugea apartau mentzitzen.

*Inazio Urbizuri
1971-8-2an jasoa.*

Txorie sugek imanakiñ askotan bereanaitzen do.

Imana botaitzen dio ta arbolai altuneti re tirau eiten do. Txorie, gezurre dirudi, txio, txio, txio eifnez sugena jutten da. Sugek derriorren eamaten do.

Txori gaxok bâki iltzea dijola ta oso kantu trixtetan jutten da sugena.

Gizonak makilla 'atekiñ ari 'at bezela imana puskau daike.

*Tomasa Agirrerri
1971-4-5ean jasoa.*

Bein neska 'ati sugea sartu mentzikon da enbarazauta bezela geau mentzan.

Meikuk eta gañetikok aurdun tziola uste zuen.

Etxen anaie joka ibil mentzuen, arrebai pikardi ori ein tziolako.

Alakon baten, neskea odola zeriola jarri zan da meikui otsein tzioen familie izango zolakon.

Ontan sugea azaldu zan baño izkutauein tzan berriz ê barrua.

Meikuk neskei sabela zabaltea pentsau zon.

Anastasio ematen bazien, sugek neskea lertuko zola ta aragi bizin zabaldu mentzuen.

Ola etâ mentzien suga tzarra barruti.

Inazio Urbizuri
1971-3-8an jaso.

Sugea arrapau nai danen plater baten esnea jarri bear tzako sarri dallen lekun.

Esnen usaira etortzen bâki. Oso esne zalea da sugea.

Inazio Urbizuri
1971-7-3an jaso.

Txori apiñ eskue sartu ta sugek ozka eitea tokau izan da. Sugek txori kumak jan da âpin lo eiten bâki.

Inazio Urbizuri
1971-8-9an jaso.

Sugen ozkarea sendatzeko, ozka eindako lekue kotxillokin kûtzen forman ebai bear da.

Erremedioik onana au menda: Zauriñ ollaskon ipurdie jartzea.

Ollok ipurditi re arnasea artzen do da arnasekin benenoa tiraitzen juten da ollaskoa.

Ollaskoa akâtzea señaile ona da, beneno dana txupaitzen donen akâtzen da egaztie. Batzutan ollasko 'at baño geio bear izaten die beneno dana etâko bâ.

Inazio Urbizuri
1971-9-4an jaso.

Aixkonetako Bixente bein bazkal ondon mendin siestea eitea jun tzan.

Arbola azpiñ, erdi lotan tziola, petxun gañen zeozen moimentue sentitzen tzon.

Launek zielakon paken uzteko esaten tzien.

Alako 'aten petxun gañen sugea koapillauta zeukela konturau zan.

Laister salto ein mentzon.

Inazio Urbizuri
1971-7-6ean jaso

Sugek ortz bakararra do ta arekiñ ozka eiten do.

Pertsoneri ozka ein dion sugea il eite menda.

Inazio Urbizuri
1971-7-6ean jaso.

Sugek txorikumak oso osoik jate 'itu. Apiñ azpiti zuloa ein da sartzan da âpira.

Antonio Ormazabali
1971-9-8an jaso.

Sugek uretan ez mendo oz-
kaik eiten.

Tomasa Agirrerri
1971-9-7an jasoa.

Sugek beiei esnea eraten dio-
la esaten da.

Atzeko ankan bueltaka igo-
zen dio ta esnea dixtantzira ti-
raitzen dio.

Sugek eran da errapan geai-
tzen dan esnek benenoa euki-
ze'mendo.

Beiei askotan titik gortzen tza-
ko ta bakarren bat galdu re bai,
ori sugek esnea eratekon utzita-
ko benenok sortzen don gaitze
menda.

Baserritar bat beie jaxtea ju-
ten tzanen, beie beti esne bê bi-
latze'mentzon.

Alako 'aten susmo txarrak artu
zitun da ximaur mordoia sitxatxu-
rez moitzen asi zan.

Ximaur arten izugarrizko suga
tzarra billau zon da bertan kolpe-
ka il ê bai.

Andi aurrea beie esnea ondo
ematen asi zan.

Jose Mari Arakamari
1971ean jasoa.

Beiñ ume jaio berri 'at flakai-
tzen da trixetzen tzijon da iñok
etzion antzik ematen zer tzon.

Amak goizen bularrak ustuta
eukitzen tzitun.

Susmo txarra artu zuen, ale-
gie, sugek amai esnea erate'ote
zion.

Gau baten koarton zaie bota
zuen da urrengo eunen, zaietan
markak zeren.

Urrengo gauen sugea zaitu
zuen da amai bularra eraten arra-
pau zuen.

Umei txupatzeko buztana
ematen tzion da onek biberioia
balitz bezelaxe txupaitzen tzion
sugei buztana.

Jesus Altzagai
1971-6-3an jasoa.

Sugek aua oso txikie do itxura
'aten baño xinixteik ez tòn gau-
zak tragatze'itu. Suga kaskar 'atek
zapoik aundiñak tragau daizke.

Sugek zapoa buruz aurreaka
tragaitzen do.

Sugea akâu ta zapoa sugen
tripati bizik etâ leike.

Arratoia berdiñ.

Naiz txorie, naiz beste zenbait
abere, sugek imanakin bereana-
tze'itu.

Bitarteko indarra makillaz au-
tsi leike.

Jesus Altzagari
1971-9-8an jasoa.

Bei bat ukullun nerbioso xa-
mar eo ostikalari eo baztarretâ
urduri beira baldin badalle, uku-
llun sugaig don beitu bear da.

Inazio Urbizuri
1970-8-9an jasoa.

Sugarra.- Umek bildurtzen gi-
ñuzen pizti 'at tzan. Egok men-
teuzken suga onek.

HAIZEA, SORGINEN DANTZA

Esan izan da aizea sorgiñen dantzea dala re. Aizek baitu bê ibilbide jakiñek. Lênaoko gizonak ordutan eon oi zien aizei beira.

Artaie zan ortan aparta. Aizeai beida orduk pasaitzen tzi-tun.

Txapel aundie burun, bluxa zârren bat estalgarri ta okotza makillen gañen tzuela, orduk pasaitzen tzi-tuen, lañoan bidek begiz korritzen.

Udaitzenen arbola danak ez-tue batea osto botaitzen. Uda-berrin pago 'atzuk bestek baño lèn kimu berriz jazten die.

Artaiek ondo asko zekien ze arbola zien lëndabizi ostok gal-tzen tzi-tuenak da zeintzuk gal-tzen tzi-tuen aitzena.

Ako pago ari asi zako ostok jaiotzen, beste ura izango 'a aitzen berdetuko dana, esan oi zuen da okerrik bê.

Oaingo artzaiek, land-rove-rren ibiltzen asi zien da kaletar biurtu die.

Arri 'at bustie, ârin moimentuk eo txixarea lurren gañen baldin bazeillen egoaldiñ aztarranak etâtzeko etzuen besteik bear.

Jakiñe aizean eo lañoan moi-mentuk zien beti kontuana euki bear tzienak.

Haizeak eta euren izenak

ALDAIZEA. Eurie ekartzen don aizea da. "Viento gallego"

deitzen die erderaz. Galizi aldeti sartzen da. Gue etxeti Kûtze san-tu aldea mallaka mallaka jotzen do olatuk bezela.

IPARRA. Lèn garai baten ho-gei eo hoeita bost eunen igoal irauten tzon. Itsasoti sartzen da. Udan oso atsegiñe da, eunez be-roa, gauen intz edarra ekartzen do. Goizeko amarrak aldea, fres-kura ederren asten da euzkie be-rotzen. Illuntzek freskura eder as-koa ekartzen do. Aztu zien ipar egoaldi eder ak.

Negun eurie ta izoztek ê ekartze'itu.

FRANTSES IPARRA. Aizego-rrie re deitzen die artzaiek. Gari-zuma- aizea re bai. Negun oso otza da, Siberiati etortzen da nunbait.

IPAR TXIKIE. Akama aldeti eo Gabiri aldeti sartzen da. Negun oso atseife da.

EGOIA. Otsarteti eo San Adriandi sartzen da. Udan oso beroa da ta negun ê ezto otz aundik.

NAPAR EGOIA. Sâdar aldeti sartzen da, Egoi naturala baño otzagoa da, Seguran Zeaman baño indar aundigoa do. Urtzu-laitati Antxi aldea jotzen do.

EGOAKAITZE. Negun Altsa-suti Zupitâ zabaltzen dan laño mê 'at da, oso otza.

TERRALA. Egoaldi lañotsu ta beroi esaten tzako.

ARRAIZEA. Aize au Aizkorri sortzen da. Tokau izan tzat Arabati aizeik bê irten da Espitu Santuti Zeamâ sekulako aizea. Sakristau zârrak ala esaten tzon, "emen diau Zeamako majadera", baztar guztik txikitze' 'itu je-nealen.

Garai bat izan tzan kanpaiakiñ aizek anuntziatzen tziutena re. 1910-1920 inguruan telefonoz abixaitzen tzan erritâ egoaldi obserbatorion bateti¹ ta Erraimundo sakristauek kanpaien bidez erriri aizean berri ematen tzion.

Pulpitoti esaten tzuen abadek, ze egoaldiri ze kanpai joko zikon.

Erriko gertakizun guztik kanpaien bidez abixaitzen tzien, jai bezperak, eriotzak, suk eta beste gauza asko re bai.

Arraizea Zeaman bakarrik ibiltzen da.

Maittegia ezki akabo arraizea.

(1) Juan Migel Orkolaga, Hernaniko semea zen, apaiza, Zarauzko parrokoa deitzen zioten. Donostiko Igeldotik eta Mendizorroztik zaitzen zun eguraldia. Hamai arrantzalek bizia zor zioten hain zuen galernak asmatu ohi zituelako.

Bere pronostikoa Euskal Herri osora zabaltzen zen urrutizkinez eta herrietan kanpaien bidez adierazten zen berri hau.

Hernanin jai zen 1863an eta Donostian hil zen 1914ean.

Nik askotan oserbau det da Aizkorriñ azpin sortzen da.

Buenabistati, Iruxtati Urtzulaitâ jotzen do, Urtzulâitati erdie Telleri aldea ta beste erdie Landâtati bera Ormazaldi gue etxe aldea ta erri guztia banaitzen da. Landâtako bueltea eo Uztan errekea izango 'a Zeaman, arraizek indarrrik haundiñakin jotzen don lekue. Aizek ure' pezelaxe bê bide' tautzke.

Ekaiztea

Aizkorriko puntan odeie sartzen balin bâ, Aizkorriti Andraitza ta Leazpia ta Oñatia sartzen da.

San Adriandi jotzen bô, goiti bera Zeamâ etorko 'a ekaiztea.

Zeama ezta izan beste erri 'atzuk bezela ekaizte ta arri lekue.

Garai baten esan izan tzuen Oñatin da Leazpiñ, "bai zuen abade zâr orrek zeondako nai eztitzetzuena guri bialtzen tziuk".

D. Joanek eiten tzion ekaiztei konjuroa da sakristauek kanpaiak jotzen tziutun, Andutzako serorek ê jotzen tzon bueltako kanpai txikie, bizi asko.

Arrie Leazpia eo Oñatia botaitzen baldin bazan Zeamako konjuroai aitzeki ematen tziuten.

Ekaiztekin Zeama baño kastigatugoa Leazpi aldea da.

Urtsuan aldeti datorren aizek nekez sortuko 'o ekaiztea.

Seguran osto 'at moitzeko aizek ez ta Zeaman txapelai burun eutsi eziñda ibilta gare amaika aldiz.

Negue do berea aize onek. Ugarmitan Joan Rubioi arrai karrroa errekâ bota zion arraizek. Tellatuk urtero konpondu bear izaten die Zeaman.

Noizi' peiñ ekaizte izugarrik ê izan die gue akuerdon. Gau ba-

ten, Otsaille zan Santander erre zan urtea, gau beltza izan tzan.

Elizako sakristiko torrea re bota zon aizek. Gue etxeti tellak artu aizek ta Mendaldeko soron zutu sartuta billau gintzen.

Ekaizte ok zienen bazan esaera 'at, "Madrident gizon inportanten bat hil tzala ta aren aizek ziela ak".

Zeama partikularra da arraizekiñ.

ERROGATIBAK

Errogatibakiñ askotan egoal die aldaitzen tzan, eren balioa garbi sinisteko modun.

Zeaman errogatibak beti Aizkorriko Kûtzeikiñ eiten tzien. Kûtzea Aizkorriti jaisten tzan. Meza aurreti, Elizen ate 'ateti irten da besteti sartuz prozesioa eiten tzan, santuan letanik errezatuz.

Gerra ondoren tzan, udaitzen alde sekote izugarrie zion.

Baserritar batzuk errogatibak eitea pentsau gendun da parrokiñ ein tzien. Etzuen eurik ekarri.

Gero Antzazua jutea pentsau gendun, peregrinazion bezela.

Juntakok Miek Aiskoneta ta ni giñen, anuntziok tabernatan da ein gintzen. Illuntza 'aten jun gâ Manolon tabernâ ta urrengo eu-

nen Antzazua jun bear gendula euri eske ta ola ai giñen.

Zatarain meikuk esan tziun, demonio tontok, Antzazuko prallek eren zentralandako etzeukia urik da zuei emango 'izue.

Zataraiñek, danok ahua bete ortzekiñ utzi gintzen.

Jun giñen beintzet Antzazua.

Komisiokok dirue bildu gendun mezea eo errogatibak eiteko.

Porteriñ entreau gendun diru ori, kalderillak da al tzana. Billetek ordun aundik tzien.

Etxea alliau giñeneako euri edarra ein tziun.

Andutzako serorek eunero amabitan, anjelusekin batea kanpaia joko zon Andutzan, Santa Kruzetati Santu Kruzeta, ekaizten kontrakoa zan oitura au.

TENPORAK

Mariano Kastillokiñ ibiltzen da emengo jendea tenpora gauzatan, oso ondo ekartzeitu tenporak da beste zenbait gauza.

Artzaiek eren tenporak ibiltze'itue, eztue alde aundik Mariano Kastillon fetxakiñ. Dana dala bian erak kontauko 'izut.

- 1) Udaberrikok. Garizumako lë-nengo asten.
- 2) Udakok. Pentekostes ondoko asten.
- 3) Udaitzenekok. Santa Kruz ondoko asten.
- 4) Negukok. Abenduko irugarren asten.

Tenpora ok die seguroanak. Elizek ê fetxa ôtan ospatze'itu koartatenporak.

Artzaien tenporak

- 1) Udaberrikok. San Jose aurreko asten.
- 2) Udakok. San Joan aurreko asten.
- 3) Udaitzenekok. San Miel aurreko asten.
- 4) Negukok. Gabonak aurreko asten.

Tenporak eta HaizeAk

Tenpora eunek, tenporatako iru eun ok izaten die: Astelena, osteune ta zapatue. Zapatu

gaueko amabitan bukaitzen da tenpora astea.

Gaueko amabitan geaitzen dan aizek (zapatun jakiñe) aintzen do urrengo tenporak arte. Aizea aldauko 'a, egoaldik kanbiok izango 'itu baño tenporatako aizea beti lëntxio eo geroxio nau-sitiko 'a.

Koartatenporatako astezkenen egoaldi ona bâ, urrengo illen goaldi ona izango 'a. Ostialan ona bâ, bigarren illabeten ona ta zapatun ona eiten bõ, irugarren illabeten ona. (Au ôla dala eztõ esateik, baserritar askok ôla dala uste due.)

Osteune ezta kontun artzen tenporatan.

Esâldi onek ze esan nai do?

Ilberan eztõ frutue ematen don landaraik eraiteik adidibez artoa, garie, azea.

Ilberan lurpen frutue emango duen frutuk erain leizke, adibidez patatak.

Ala ta guztiz ilberako osteunen (tenporatan) garie, artoa ta abar erain leizke ta ilberriñ erainda bezela etortzen die.

Illargin tranpak izaten die ok.

Nikolas Zabaletari
991-4-6an jasoa

EGURALDIAREN GORABEHERAK

Murumendin lañotxon bat baldin bado, naiz beste iñun lañok ez eon, ordu erdi barru, Aizkorriko kùtzan lañoa izango 'a.

Ramon Zabaletari
1976-8-4an jaso.

Lañok erruedea bezela gora baijotze, egoaldi txarra laixter.

Ramon Zabaletari
1977-9-5ean jaso.

Erromako Zupie egoaldi txarrik eingo ezton señaleara da.

Bernardino Azurmendiri
askotan entzuna.

Trumoi golpea danen, kangrejok arri zulotati irtetzen due. Amorrai ta eskalluk erreken bazterrea jotzen due ta sarek arrapatzeko aukerea ematen due.

Emilio Gutierrezis
sarritan entzuna.

Txixarek lurren gañea irtetzen donen, eurie datorren señaleara.

Rosario Azurmendiri
1981-9-4ean jaso.

Trumoi gabeko tximixtek egoaldi ona ekartzen do.

Franzisko Azurmendiri
1970-7-8an jaso.

Ostialako trumoiak beatziurren guztiñ irauten do.

Donato Arrizabalagari
1976-5-8an jaso.

Armearma anka aundik azaltzen badie egoaldi txarra laixter.

Donato Arrizabalagari
1978-8-4an jaso.

Illargik ingurun uztai zuri 'at baldin bauke, egoaldi txarra izango 'a laixter.

Illargik ingurue beltza bear do egoaldi ona eingo bô.

Franzisko Azurmendiri
1980-9-7an jaso.

Enarea goiti ta txixtuka baldin bâbil, egoaldi onan señaleara da, bêti ta ixilik dallenen egoaldi txarra izaten da.

Illberan illea moztu ezkie, illeik ezta eroitzen.

Eurie eiteko Santui musue garbitzea ona menda, laixter eurie eite mendo.

Ramon Zabaletari jaso.

Oaiñ urte asko Iñaxio Atxukarrok eurik eiten ez ta, S. Adrian sartu zon Ezkatzeke iturriñ, sekulako eurik ein tzitun.

Ramon Zabaletari jaso.

Garizumea berandu datorrenen, urte txarra izate menda.

Joxe Alustizari jaso.

Layoa zabalik eukitzea txarra da tximixtea ai danen, koarton sartu daike.

Franzisko Azurmendiri jaso.

Eroa bustitzeko mûkoa dan

lambroa, esan oi da lambroa bixi bixi ai donen.

Eduardo Irastorzari jasoa.

Koartatemporatan lastazoa piztuta gendula irten gendun gaueko amabitan etxeti kanpoa, aizek kea noa eamaten tzon ikusten gendun, urrengo iru illabeten andi joko zon aizek.

Ramon Zabaletari jasoa.

Emen lurrek ur asko bear do, lurre berokin pitzau eiten da, pitzauetati lurrek ure galtzen do, azkar sekaitzen da lurre, batez ê egoi aizek jotzen bô, Egoi aizek ur asko eraten do.

Arabian da Naparron beiz aulse eiten tzako lurrei ta umeda-dea errezago gordetzen do.

KAROBIAK

Garai baten etxe guzitan tzien karobik. Iru lau etxek sozio re eiten tzuen lana ta karea gero danan arten partitzen tzuen.

Zeaman Aizkorrondon, Sâdâren da beste leku askotan tzien.

Ganaduk eroitzeko arriskoa ziela ta karobi geianak bete eo puskau ein ditue.

Gaur ikusteko mûkok Euzkitze zârren dare, bat etxaburun daukê ta bestea Iturbitâ azpikalden.

Batzuk aundigok da bestek txikigok izaten die, arritzekoa ez tan bezela.

Karobik geianen metro ta oei ta amar bat zentimetroko zabale-rea eukitzen do.

Zortzi metro inguru euki daizke alturan.

Malkarretan eo pendizetan ei-

ten die, lurren desnibela aproe-txatuz.

Aurrekalden atakea eo aua izaten do, andi artzen do arnasea ta errekiñe re andi sartzen tzako.

Barru guztie argoriz estalita eukitzen do, argorrie beroik aundiñanakiñ e ez ta erretzen, askotan urtekiñ argorriri kristalan antzeko axal bat sortzen dio berok.

Karobie borobille izaten da.

Bêko parten, lurreti metro 'atea, koska 'at euki oi do karobik buelta guztiñ, "puñok" da koska onen izena.

Puñoan gañen arkue eiten tzako.

Lan au argiñek eiten tzuen. Karobiñ errealdi bakoitzen arku berrie eiten tzikon, Luxio Ezpaleok makiña 'at ein tzitun.

Etzan bate erreza arkue ondo

eitea. Karaitzez forma osoa eman da gero aitzenen arri 'atekin giltzaitzen tzan, arku onen gañe karaitz arriz kargaitzen tzan lepoaño ta azpin sue eiten tzikon.

Karobik lan asko ta txarra do.

Ikazkintzea ohea da.

Bein gue atte zanak Arrita Aundiko Joan Mariri ein tzion karobi 'at. 1917ko urtea zan, apeaderoti gorago zion karobi ori.

Bi gau an pasau nitunak në denborako deskalabratuanak bezela jo daizket.

Alako eurik e tokau zien.

Aritz egurre zeuken Joan Marik da karobie eitea pentsau zon. Familie oaindi gaztea zeuken. Gue attekiñ ondo konpontzen tzan. Bi eunetako lanea ni biali nitun.

Etzan suerteko gizona Joan Mari. Andrea petxuti ta Andazarraten e euki zon.

Billabonaño trenen da andi Andezarratea oñez juten tzikon, dana alperrik izan tzan.

Gaitz orrendako ordun etzeon eskapuik.

Gue attek montau zion karobie ta gero su emanda re berak jarri zon. Txondarrai betegarrie zortzi orduti bein sartzan tzako, baño karobik sartu ala guztie eamaten do. Atakan berokiñ aguantatzeik ez ta eoten.

Arten nik e sasoi aundik ez ta

Joan Mari bera bakarrik lanen eun guztiñ aitu ta deneauta zion.

Bazeuken zaku zârrakiñ eiñdako aterpe 'at da an etzan tzan lotâ.

Aritz egur dana berdea zion, karobikin neu bakarrik geau nitzten, atakati sartu ala guztie eamaten tzon tirok.

Ikaragarrizko eurik suertau zien gau artan da zaku zâr bat bizkarren artu ati, seitun bustitzen tzan bat.

Gau guztie karobiko atakan ein nôn. Ematen nion egur dana jaten tzien. Krixtauek aguantatzekoa etzan alako beroa ta besteti baldekin botata bezela eurie, zaku zârrak aterie baño geio bustie ta gañea moitzen etzien uzten.

Eune zabaldu zonen deneauta nion da zuti eoteko enitzen.

Jateko re ez non ezer eaman, ordun jendea nola bizitzen tzan ez to esateik.

Lenengo gaue sekula ez tet aztuko.

Bigarren gauen egoaldi obexioa zan da laune re banon.

Arkun gañeko karaitze poliki poliki goritu eiten da ta aitzeneako karaitze auts biurtzen da.

Lênengo bêko arrik da aitzeneako goikok erretzen die.

Lau eo bost eun irauten do lan onek, egurre, zakarra ta otea pranko eman bear izaten tzako, karobie bera da bê sun tiroa, arri

arteti aizea artzen do ta barrun sekulako korrientea sortzen tza-ko. Oztu bê euki bear da karobie, beti erretzen, beti gorituta, amar minutun ezin leike karobi 'at egurrik sartu bê euki.

Gañeko arrik auts biurtzen dienen arkue puskau ta kare guztie lurrea dator, sutegira ta bi eo iru eunen ozten da.

Paretako arrik ez tie erretzen, argorrik berotutakon tiron batzuk ein daizke baño erre sekula ez.

Karaitz erre au kare bizi biur-tzen da ta urekiñ ikutu bê sekon jaso bear da.

Busti ezkiio "kare ille" deitzen tzako, etxek zuitzeko eo lurrekin nastuta paretak eiteko ebaltzen da. Urtetan iraun daike leku sekon kare bizik.

Kare autsekiñ erreta eon tzan gue atte zana. Kare autse erro-patan da oñetakotan sartu zikon da eurik arrapau zon. Busti zanen azal danak erre zikon.

Etxetan askak eoten tzien kare-rea gordetzeko.

Soro, zelai ta bătzai ematen tziten kare bizie. Lurren landarea biziko bâ karea bear do baño bê neurrin bestela lurre itotzen do. Geiegik lënengo kosetxea ontzen do baño gero lurrei indarra kentzen dio. Karek esaten tzuen "atte aberastu ta semea pobretu eiten dola". Karei eskue artu bear tzako.

Egualdi sekokin botaitzen tza-ko karea soroi, lokatzea dola ez ta ona. Laborea ereiñ aurretii ematen tzan jenealen.

Zeaman Goialdek ez to kareik bear, lurrek berak naikoa dauke, gue etxe aldeko buztin lurrek beiz urtero bear do pixka 'at.

Bătzako xomorrok karek erabat garbitzen tzitun da lurre saneatzeko ez to alakoik.

Paretea arrikin da lurrekiñ eiten tzanen kare ille lurrei nasten tzikon. Kare bizie nâsten bazikon eurie zanen paretea lertzen tzan, kare bizik indar aundie do.

Erremediotoako re eabiltzen tzan karea, botikea bezela neur-tuta eabilli bear da.

Trenbidea ein tzanen tunelak karekin da lur errekiñ ein tzituen.

Apeaderoti gora ba do zelai une bat ta Labeta dauke izena. Leku ortan labek ezautu nitun nik. Oaiñ eroita dare. Labe otan erretzen tzuen lurre.

Lur erre ori karekin nasten tzan da tuneletako arrik masa orrekin dare alkartuta.

Porlana oaiñ arrie erreta eiten dan bezela, lur errekin da karekiñ eiten tzan len. Ikusi Zeamako Tunnel Aundie, porlanan inbidik bê do einda.

*Nikolas Zabaletari
1991-4-7an jaso.*

ARTZAI TXAKURRA

Aizkorria, Urbasâ ta Alarra artzai txakurre l nengo aldiz 1914 ingurun ekar tzan, gue atte zanak ain zuzen.

Artzaiek l nao re ba zituen txakurrek ba o ok mastinek izaten tzien, batez e otsoai kontra eiteko.

Lenengo artzai txakurre Lapurdiko Ezpeletati gue etxea etor tzan. Ni arten soltero obeto esateko umea nitzen, ta Ezpaleo b kon bizi nitzen, an jai o nitzen da.

*Santiago Oiarbideri
1990-4-8an jaso.*

ZEGAMAKO BANKEROA ZEIN ZEN

Gipuzkoan, Bizkain da Naparroko menditan ezaune zan gue atte. Euskeraz itz eiten dan leku guzit  alliaitzen tzan. Tratuti bizi zan.

Emen, errin Joantxonio esaten tzien ba o emendi kanpoa Bankeroa izenakin tzan ezaune, oso jokalarie zan da jokun bankue eukitzen tzolako jarri zioten nunbait izen ori.

Urte 'atzut  b  illoba, Otsarteko Joxe Mari ta bik asi zien tratun sozio ta biai Zeamako bankerok otseiten tzien.

Osaba illoba ok, emen erositako ardik, Frantzin saltzen tzi-tuen, mugea kontrabandon pasautu.

Ardik mugan pasatzeko tranpa oso erreza ta politxe zeuken.

Ausnarren eiten don ganadue gatz zale amorratue da.

Gue attek  rik eukitzen tzi-tuen beste alden, Saran, Askai en da leku geiotan e bai, ta eunero ordu jaki en plater bat gatz ematen tzien leku jaki en.

Gero  rik Bera eo Elizondoa ekarri ta kontrabandon pasau bear tzi-tuen ardi-kin n sten tzi-tuen mugen alde ontan.

Ari ok artalde atzeta zuela, Sar  etortzen tzien gatzan billa, leku jaki ea da artalde gutzie erekin tzuela.

l ngoko konpromisoik b   la pasaitzen tzi-tuen ardik da artalde osok beste alde.

Europako gerraten aragie Frantzi  oso galesti zion da kontrabandon asko irazten tzi-tuen.

Gue atte Joantxonio sarri juten tzan mendiz Ezpelet  Xanti ekin tratuk eitea.

Xanti  (beste aldeko artzai eo

tratante 'at tzan) sarri etortzen tzan gue etxea, Ezpaliora. Oso gizon apañe, ondo itz eiñe ta leu-ne zan.

Bein gue attek Ezpeletâ ein tzon buelta 'aten, txakurrek ardik nola zaitzen tzitun ikus tzon.

Txakurrek, Xantiñek esaten tzion danak nola eiten tzitun ikus tzonon, arritu zan gue atte, alako gauzaik sekula ikus bê zion da.

Xantiñek eun baten Ezpalioa gue attek eskau bezela, bi txakur biali zitun, arremek.

Arra biden akâu zala ta emea bakarrik alliau zan Zeamâ.

Ezpalioko ardik garai artan Zornotzan eoten tzien negun da txakur au ê negun Zornotzan eoten tzan da udan Ezpaleon. Izena Perla zon, naranja kolorekoa zan.

Perla onen umek izan tzien Urbiko ta Urbasako lenengo ardi txakurrek.

Urtetâ ardi txakur berrik azaldu zien Gipuzkoan Naparro aldeti.

Perlan umek da mastiñek nâstu ta raza motel, ille aundi 'at sortu da oaiñ artzai txakurran arten.

*Santiago Oiarbideri
1990-3-8an jasoâ.*

AIZKORRIKO AZKENEKO OTSOA

Zârrak esaten tzuenez, Aizkorrin tzeren otsok trenbidea ein tzanen galdu mentzien. Trenbidekin bildurtuta beste leku 'atzuta jun tzien nunbait. Trenbidea kruzaitzen etziela atrebitzen esan oi zan.

*Santiago Oiarbideri
1980-9-4an jasoâ.*

Aizkorriñ, Alarren da Urbasan otso bera ibiltzen tzan.

Bê laun danak, zepoz eo tiroz eroi zien, bakarra geau zan da iñok ezin tzon tiroz bota.

Eiten tzan aleiñe pranko bê atzeti.

Alliaitzen tzan lekun artzaioi ezurretañoko bildurre sartzen tziun. Otsok ardik jan baño geio alperrrik galtze 'itu. Ardiai ikutuik eite eztien otsok ê badare baño odolea biziaitzen dienak izaten die txarrak, eun baten sei eo zortzi ardi odolusten bâkie.

Aizkorriti Aralarra ibiltzen tzan aizeneko otso au, ikus non nik eun baten.

Norbeit orbela zapaltzen ai zala iruitu zitan.

Atzea beitu nonen, sekulako otso zârra neuken nereandi oso gertu.

Otsoa pikotxen neuri beira zion.

Nik amairun bat urte izango nitun. Otsoa ikustek eman tzien sustokiñ, eskuti makillea eroi zitan, makillek orbeletan etâ zon otsakiñ, iges ein tzon.

Naparroko Diputaziok amar milla duroko propiñea izentau zon, otso au iltzen tzonandako.

Ameskuar eiztari 'at basaurden zai ziola, otsoa bertati pasatzea tokau zan, da danba ta ankaz gora bota zon otso ori.

Andi pixka 'atea basaurdea re leku bereti ta danba ta au ê lurrea.

Eiz eune tokau nunbait.

Diputaziok amar milla duro eman tzion. 1913-ko urtea zan.

Eiztarik izena nola zon ezta-kik. Oso gizon txikie zan.

Otso onen atzeti, oei ta bost gizoneko taldea ibiltzen tzan eren txakur da guzti, etzuen botatzeko eraik izan.

Otsoa oso animala bizkorra da ta eskopetekin gizona ikusten bô, iges eiten dio azkar asko.

Otso au odolea biziauta zion da bildurgarrizko pikardik eiten tzitun.

*Santiago Iarbidieri
1990-8-7an jaso.*

URBIARA XIMAURETARA

Urbia juten tzan jendea Zeamati ximaurretâ. Moitzeko gauza zien lurrek danak moitzen tzien ordun: Artoa, garie, induabea eiten tzien.

Etxeko jana etxeti artzen tzan, kanpoti etzan kasi ezer erosten.

Oaiñ okollun goarnaitzen die ganaduk baño ordun iru eo lau bei kaskar (pirinaikak) Apillen aitzena arte etxen euki ta ganbarak ustutakon larrea bialtzen tzien.

Etzan oain bezela piñudik, erri lurrek itxi bê zeren, terreno asko

zan gue menditan da ganadue larrea botaitzen tzan.

Udaberriti San Mielak pasau arten, orduko beiek kanpon ibiltzen tzien ta kasi ximaurrek etzuen eiten okollun.

Negun e artalastoa garilastoa ta otea txikituta izaten tzan ganadu ogan jana. Bei ok oso leorrak tzien da sits pilla aundik eziñ utzi okollu baztarretan.

Lurrek beiz Zeaman oso lur gosek die ta moitzen tzien lurrek gozatzeko etzan ximaurrek izaten.

Nik nê atte zanai aitutakoa kon-
tauko 'izut da gañea egie.

Urbira astok eta zakuk artuta
juten tzien, eskortatan eo ardik
jaisten tzituen lekutan da ardik lo
eiten tzuen zelaien eoten tzan xi-
maurre. An bildu, zakuk bete ta
astotan Zeamâ ekartzen tzan ardi
ximaur ori.

Urbia biden ibiltzen tzan bat
Don Lorentzon amona zan, Alta-
miko Joxepa lñaxi.

Beiñ Ormazâlgo Antonio ta
Joxepa lñaxi jun men tzien xi-
maurretâ.

Kontu au gue atte zanai aitu
izan nion.

Joxepa lñaxi berai e aituta nô
Urtsoanen, gue osaba abaden
etxen.

Ni arten umea ta osaban etxen
nion eun batzuk pasaitzen da Jo-
xepa lñaxi etor tzan eun batzuta-
ko koltxoiak jotzea.

Joxepa lñaxi etxeik etxe ibil-
tzen tzan koltxoiak jotzen diru
pixka 'at etatzeko, da Urtsoanen,
gue osaban etxen zortzi 'at eu-
nen eon tzan.

Andra txiki 'at tzan, izatez
Beunsastikoa, oso alaie.

Oazurtzen ardik eukitzen tzi-
tun, berroi ta amar eo irurogei bat
ardi.

Negun ardik etxe ingurun ibil-
tzen tzien ta udan Oazurtzen.

Eune zabaldu ta laixter, mar-
mita txiki 'at esne bizkarren artu
ta etortzen tzan etxea.

Artzaiek ordun Oazurtzeko
etxaola danetan tzeren, etxaola
geianak oaiñ eroita eon bear
due: Joxepa lñaxi illuntzan ardik
jastea juten tzan gauen etxaolako
kamañan lo ein da urrengo goi-
zen ardik jaitsi ta dozenerdin bat
litro esne ekarko zitun etxea.

Eurie baldin bazan oñustan
etortzen tzan amonatxoa.

Esaten asi gan bezela, Urbia
Ormazâlgo Antoniokin jun tzan
Joxepa lñaxi.

Ormazâlgo Antonio au Gos-
pelako errotan jaioa zan.

Oain Gospelan bizi dien ok
lêngo etxe zârra bota ta berrie
ein tzuen.

Patrizio Etxeberriak Gospela
zârren ofizioa ikas men tzon Kas-
par Txixtukiñ.

Fabrikea oain don lekun ezau-
tu nônik Kaspar Txixtu, "alperra
langilleik onana", esaten due, da-
na ez ta gezurre.

Kaspar Txixtuk Gospelako
errekan dezterea ipiñi mentzon,
anekin moitu bearren urekiñ
ibiltzen tzana. (Alperran burue
beti lanen, da esaerea)

Esan izân tzuen josteko maki-
na Singerren piezak muestrea
eaman ezkie eiten tzitula. Pieza
orik garai artan estranjeriti ekar-

tzen tzien, emen etzitun iñok eiten.

Artixta benetakoa zan.

Gue attei kutxilloa erregalau zion, lima zâr batekiñ eindakoa. Sekula ez tet ezautu temple obeko kutxilloik.

Gauza zalil xamarrik iñok eamaten ba zion, piezei beira beira eongo zikon.

Idiñ adarrak bezelako bigotek zeuzken, puntak gora zituela.

Zeamako bandan "sasafioa" jotzen tzon da iñokiñ izketan asten tzanen, bun, bun, bun, aua puztuz, erdi kantun asten tzan, musikea jotzen ai balitz bezela.

Garai artan konfiterin tzan taberna bakarra Zeaman ta lan zail xamarra eamaten tzieneren, pun, pun, pun, eiñez, «bai, ingo 'et», esaten tzon. "Goazen konfiteria" ta autza jun da baso aundi 'at ardo eran da ardok jartzen tzon martxan laneako.

Apenas gauza zallik zeon arentzat.

Kaxpar Txixtun seme 'atek toros "TOR" Donostiñ asmau mentziton.

Lên asi gâ Urbiko ximaurrekiñ, da Antonio Ormazâl azpikok bi asto aundi eukitzen tzitun erro-tako lanak eiteko. Basotan ibiltzen tzan ikazkin koadrillai iriñe eamaten. Gospelako errotea, Anton Errota, Latsaneko errotea ta

Araiako beste errota 'at bê kontua artuta zeuzken.

Ormazâlgo astok aundik eta pentsue jaten oitutakok tzien, errotan beti re eskukara 'at pentsu ematen tzako astoi.

Antonio Ormazâlgoa ta Joxepa lñaxi Altamikoa jun tzien beñ eune zabaltzeako Urbira. Atzaparrakiñ eo Illarre mordon batekin bildu zituen ango ximaurrek da asto orik kargau ta abiau zien etxe alde.

Altamin modu askotako lanak eiten tzien baño ganaduk goarnatzekok etzien.

Etxeke goldaketea gue attek eiten tzien.

Altamiko asto kaxkar ori, etxeti jarein da baztarretan larren mantentzen tzan oritakoa izan nunbait da oso gaztea re etzan izango ta Joxepa lñaxik bê asto makal orrekiñ ezin men tzien segi Ormazâlgoai.

Joxepa lñaxi asto ori bestean atzeti zola Andraitzko esatan pasau men tzan beintzet.

«Neska, esan mentzion Antonio Ormazâlek, au baño asto obea ekarko 'iña ta onek irrist ein dola esan tzan da au malkarrak bêra botatzea nijon.»

Esan da eiñ: bultz ein dio ta zakue ta astoa amilka Andraitzko aldapan goiti bêra jun men tzien,

arrin bat jo zonen asto ori an
geau mentzan seko.

Zakue ta sokea kendu astoi ta
ala jun men tzien etxea.

Nik ezautu 'itut astok Urbiti xi-
maurre ekartzen.

Altamiko amona ori bê ardik
zaituz, Urbiti ximaurre ekarriz ta
etxetan koltxoiak joz bizitzen
tzan.

Nikolas Zabaletari
1991ko 3-11an jasoa.

ILARGIAREKIN AMETSETAN

Zenbait aldiz nik
Haurtxo nintzala,
Nabaitutzean
Hire itzala,
Pentsaitzen nian
Hautsi hintzala.

(X. Azurmendiren olerki bat)

Nik arpegie amabi urte nitune-
ti atariko askan garbitzen nôn.
Arten fregaderan ez genduken
urik. Burue uretan sartuz garbitze
nintzen. Batzuk esaten tzian us-
teldu eiten dala bat busti ezkie
baño nik ez nien kasoik eiten.

Nik illea ez tet noiz nai moztu-
ko, ilberan eite 'itut lan ok da ai-
tzeneko koarton bâ obe, ni ostia-
la zapatutan jungo naiz beti pelu-
kerona.

Ilberriko ostiala zapatuk ilbera
die, ilberako ostiala zapatuk beiz
ilberri, ok illargin tranpak die, ba-
tzuk gauza ok ez titue xinixten.

* * *

Ganadukiñ ara ze gertaitzen
dan.

Ilberan jarritako aziti emea
jaiotzen da.

Ilberriko aziti beiz arra.

Lege onek eundi larogei ta
amabostetan zuzen irtetzen do.

Animalitan bezela gertaitzen
da pertsonakiñ e.

Nik etxeko animalikin konpro-
bau det, azie jartzeko eune kon-
tun artu ta gero umea eiten due-
nen ikusi arra ala emea dan
umea.

Etxen astaeme bat bagendun
da oso animala gozoa zan. Urtero
umea eiten tzon.

Saltzeko astakumek geio balio
izaten do ta nik ilberan azie ipin-
tzen nion umea emea izan tzeiñ.

Astoi ta beorrai igelaldik lau
eun irauten die. Beiai eun bat.

Astok denborea ematen do
azie ilberan jartzeko, naiz igelal-
die ilberriñ asi.

Asto onek bost umetati lau
eme ein tzitun da bat arra.

Jakiñe ilberan eamaten nôn beti arrana.

Astakumea arra ein tzienen beitu non apunten da jakiñe ilberan azie jarri zikon baño ilberako ostialan ta ilberako ostialea ilberrie da ta eun ortako aziti arra irtetzea tokaitzen tzan.

* * *

Nik beti ilberan illea mozten diala esan det lên da etzat ileik eroi.

Ez ta ori bakarra.

Ni 1983an Matian operau nitzten.

Ni beti lanen bestea seitu ezinda izan naiz. Amabost eun lanen eiten banitun beste amar eun erdi gaxo eon bear izate nôn. Meikuk etziate antzik ematen. Gero konturau zien, oaiñ amabost urte, barea tokaitzen tzitan baño aundigoa neukela.

Ala ba operau ein bear nôla.

Iruroei ta amalau urtekin Matiâ eaman nituen.

Operatzeko amabost eunen euki nituen gertaitzen da aitzenen osteun baten operau nituen, ilberrea zan.

Birusen bat sartu men tzitan da emeretz eun ein bear izan nitzten U.V.I. iñ.

Bi illabeten suero utsen euki nituen.

Bi illabete ta geion eon bear izan nôn oiti jaiki bê.

Oaiñ oso ondo nô. Sekula enaiz osasunez aiñ ondo ibilli.

Aitzenen beintzet meikui esan nion, seguro asko ilberan operau nintzelako salbau nitzela.

Meikuk ilberrea zer tzan galde-tu zien.

Personen odola, esan nion, ilberan eoten dala ondona eozer gauzatak. Ori dana illargik ibiltzen tzola ta beste zenbait gauza re esan nion.

Esan tzien liburu 'at ein bear nola. Nik Mariano Castillo eman nion da arrazkeo "El hombre de la Luna" deitzen tzien.

Meikui ebakuntzatan prueba eiteko re esan nion, ilberako ebakuntzak baietz obeto sendau ta ôla aitzen giñen.

Liburun ikuste ez tuenai gaurko jendek ez tio inportantzik ematen, baserritaran umekertzat jotze 'itue.

* * *

Amaika aldiz esan diet umeai, agiñe etâ zue ilberan, eizue beintzet prueba.

Gorputzeko odola eozein zauri dala eo agiñ etatze 'at eo ebagi garrantzitsu bat dala, beti ilberan daukezu indarrrik aundiñen.

Animea apartauta, txerrik e ilberan iltzen tzien. Urdaie obeto gorde zeiken.

* * *

Arbola askok enbor beren bi klase egur eukitze 'itue.

Barruti don egurre beltzagoo ta gôrragoa izaten da ta giarrea deitu oi zako.

Enborran kanpoko aldea don egurre beiz zurigoa da ta biuna-goa ta gizona dala esan oi due.

Ilberan botatako egurren giarrea urtekin burnie bezela gor-tzen da ta pipik etzako eiten.

Gizenai e ilberan botatakoa bâ etzako pipik jaioko baño ilber-rin botatakoa bâ laister asiko za-ko autse ta pipie.

Egurre ezgaraien bota ezkie izardie geaitzen tzako barrun da onek sortzen do pipie, izardi ori usteltzen danen nola nai re bein-tzet sortzen da.

Giarrea ta gizona ez titue ar-bola guzik eukitzen. Pagok, ler-txunek, urkik, makalak eta beste zenbaitek ez tâuzkê. Gaztiñek, aritzek, artek eta beste zenbaitek bâuzkê. Aritzen giarrea da egur-rik gôrrana.

Arbolen izardie ta pertsonen odola ilberekin dailtze, naiz gor-putzek naiz arbolek ilberan sufri-tzen due gutxiña. Eoziañ operazio, agiñetatze eo adar mozte ilberan ein bearrekok die.

Piñu insinis ê garaiti kanpoa botatakoa azea baño makalagoa gertaitzen da.

An dare gue ganbaran Jan-goikok dakin garaiko koarteroiak, bê garaien botak ordea ta gizal-ditako dare oaindio. Oaiñgo sue-lok eta armariok noiz nai asten die autse dariela. Illargiri ez to tranpaik eiteik.

Izardie enborran da azalan bi-tarten igotzen asten da udabe-

rriñ, pertsonendako odola dana da izardie arbolendako. Oston ir-têrek pertsona debille bota eiten do, odola moitzen da nunbait gorputzen arbolen izardikin ba-tea.

Azala arbolei kendu ezkie izardik autsi-uneti iges eiten dio guri zauri bateti odolak bezelaxe. Negun arbolea ilda eoten da ta esateko izardik ez to eukitzen.

Otzakatio ostoia eroitzen da, arbolea ilda do ta izardik eztio igotzen.

Ordun botatako arbolek pipin bildurrik ez to eukitzen, baño izardie daukela botaitzen bâ, izardie egurren pegauta geaitzen da ta andi sortzen da pipie den-boraz.

Altza gôrra ta elkorra nai do-nak izardie kendu bear dio. Orta-ko buelta gaziñ azala kentzen tzako ta sekautakon botaitzen bâ, arri biurtzen da.

Bestela ez to iraute aundik.

Altza, piñue ta makala bê denboran bota ezen oso aulek die.

*Nikolas Zabaletari
1991-8-3an jasoa.*

Nikolas Zabaleta ikusten izan naiz gaur Residentzian. Prostata-tik operaturik zegoen. Oraingo ebakuntza ere ilberan egin diote-la eta pozik zegoen gizona. Ba-daukagu urteetako Nikolas.

Ala nai beza Jainkoak.

KONTZERTUA

-Kontzertua beste egunen batean izango da?

-Eartzazu denbora!

-Bai, har dezagun gure bizitzaren osan bidea, eta jantziak beren dugunaren bizitzaren dugun benerakoa, ezta?

ITZULPENAK

GURPIL-AULKI PIRUETAK

EEVA-LIISA LAITINEN

NIIN BITARTEAN KUIN

Niin, nirekin nola jokatu beharko zenukeen
pentsatzeari uzten ez diozun bitartean... kuin!
Niin, gure arteko teloiak tinko du irauenen.
Eiozu buelta gehiago eman!
Begira, eszenatokia zabaltzen ari zaigu.
Geu gara une honen... kuin!
antzezlerik onenak... KLON!

KONTZERTUA

- Kontzertua beste egunen batean izango balitz!...
- Hartzazu bideoan!
- Bai, har dezagun gure bizitza osoan bideoan, eta tartetxo bat hartzen dugunean biziko dugu benetakoa, ezta?

GIZAKI PERFEKTOA

Gizaki perfektu bat ezagutu dut,
 (eta izugarria izan da).
 Zehatz-mehatz planifikaturik du iragana.
 Etorbizuna, berriz, ondo baino hobeto bizita.
 Mundua apaletik hartu,
 eta nahi duena egiten du...
 Dena ondo doakio,
 hortzak bikain atxekitzen zaizkio irrifarreari.
 Emaztegaia Suitzako familia on batekoa du,
 eta udaberrian Japoniara goaz, bueltatxo bat ematera
OSO ONDO!

Ez ote du inork globoputz hori lehertuko!

PITZADURA

Pitzadura asfaltoan,
 pitzadura pertsonarengan.
 Jaioko ote da berriz bizitzaren gogortasuna,
 beldurraren ahulezia,
 ala landare berri baten ausardia
 eta bizitzaren indarra

BERDINTASUNA

Lagun maite hori,
 nire lagun izateagatik
 aingerutzat hartzen bazaituzte,
 nik adarrak erakutsiko dizkizut
 buztan luzea astinduko
 eta deabruaren dantza dantzatuko,
 berriz gizakion artera jaitsi zaitezten.

SENDABIDEA

Nitaz errukitu,
eta salbatzea erabaki zuen:

Jesusengan sinesten duzu?
Berak senda zaitzake.
Berak bakarrik itzul diezakezu osasuna.

Ez daukat hain argi sendatu nahi... dudarik...
Sukarrik ez dut, ezta eztarriko minik ere.
Bapatean oinez ibiltzeko gai izango banintz, berriz,
nora joko nuke?

Lakura zerraldo erortzen ari den pinuaren azpira taberna zikin
batera besteen oinazeaz gozatzeru ekaitzaren bihotzera satis-
fakzio osora zango bakar batez autoaren azpira neure buruaz
beste egiteko txartel bat erostera eguneroko lantoki aspergarri
horretara kanpora kalera musukatzeru...

Guzti hori orain ere egin dezaket, katarrorik gabe.
Jesus, ez dezagun ibiltzeaz hitz egin,
ez nau horrek kezkatzen.
Kaioak! Nik kaioak bezalakoa izan nahiko nuke!

MAITE ZAITUT

Oztopo guztien gaintetik,
kolorerik gabeko lainopean,
egunero buzoia hutsik ikusi arren
maite zaitut

zuhaitzetatik eroritako
eta urteen joanarekin...
pentsamenduak eten...

beste pertsona batengan sustraitu.
Eta hala ere,
eta hala eta guztiz ere
agian... ez dakit...

NORTASUN LONTUA

–Nor zara? –itaundu nion
 –Erizaina, –erantzun zidan.
 Ni txunditurik
 Kepa zelakoan nengoen.
 Beharko ote nuen esan:
 egun on, erizain,
 idazle naiz.

BARANDA

Barandari eutsiz altxatu.
 Sinetsi behar dut dela
 baranda sendo loturik horman
 horma dela mugigaitza
 zoruak eutsiko diola gogor
 etxeak duela iraungo
 lurrak ez duela alde egingo
 mundua ez dela lehertuko
 ilargia betea dagoela.

Bai, eta zutik nagokizue.

ODA NEURE BURUARI

Zein polita den!
 Biluzik.
 Bular ilargi-erdiak
 sabel leunaren gainean distiratsu.
 Greziako jainkosa,
 lehenengo Eva, sortu berria.
 Egunsentiaz geroztik
 edan besterik ez du egiten
 eta milaka usoren hegaldian du
 bere burua isladatzen.
 Sugea besoetan.
 Zer ezagutu nahi duzu, Eva?
 Musuaren fruitua,
 usain ederreko sagar perfektoa!

Ni naizela ohartzen da, haizeak estalia.
 zangoetako zauriak, ebakuntzen oroigarri,
 nola egin ote ditut?
 Minaren sugeak kendu dit bizitza!
 Iratzartzean gorroto diot,
 baina gorrotatzen jarraitzeko amorrurik ez.
 Etxe horretan ez dago leihorik.
 Gorrotoak ez du berotzen.

Gauetz hiria ere ederra da
 ur gainean ziprztinduriko izarrez betea,
 itxarotez josia.
 Taxiz etorri naiz,
 hirian kaleak luzeak dira
 nostalgiaz beterik daude.
 Hurbil nahi zaitut,
 zu nahi zaitut!
 egunsentiak eramango ez duen
 gau distiratsua nahi dut.

Joseba Osa Altzibar
 (Itzulpena filandieratik)

EL SON ENTERO

NICOLAS GUILLÉN

IZERDIA ETA ZIGORRA

Zigorra,
izerdia eta zigorra.

Eguzkia goiz iratarri zen
gizon beltza ortutsik topatu zuen,
soina zauriz betea
landan.

Haizea garraisika igaro zen
-Ze lore beltza esku bakoitzean!
Odolak berari: goazen!
Eta berak odolari: goazen!
Bere odolean joan zen, ortutsik.
Kainaberadiak, dardar,
bidea utzi zion.

Gero, ortzea isilik,
eta ortzepean esklabua
nagusiaren odoletan gorri.

Zigorra,
izerdia eta zigorra,
nagusiaren odoletan gorri.
Zigorra,
izerdia eta zigorra,
nagusiaren odoletan gorri,
nagusiaren odoletan gorri.

TURIGUANÓ

Turiguanó irla,
Osoro erosi nahi zaitut
eta nire ahotsetan ehortzi...
Oh, itsas izarraren argia,
Turiguanó irla.
-Bai, jaunona,
nola ez, bada!

Turiguanó irla,
itsaslapurrik gabe ikusi nahi zaitut,
luze-luze eguzkipean,
zure koral biribilean aske,
Turiguanó irla.
-Bai, jauna,
nola ez, bada!

Platano geldoaren orriak,
Turiguanó irla,
orri iratzarriak zu zaudelarik lo
haizegailu leialean,
Turiguanó irla.
-Bai, jauna,
nola ez, bada!

Goazen Karibe itsasora,
Turiguanó irla,
oihalontzi, oihalontzi batean
ur gainean oihalez,
Turiguanó irla.
-Bai, jauna,
nola ez, bada!

-Aih, Turiguanó ametsetan,
bekokia Moronen aitzinean
dudala iltzatua:
ortze hautsi, haize bigun,
aih, Turiguanó, nigarrez,
ai, Turiguanó!

ELEGIA

Itsas bidetik
etorri zen itsaslapurra,
Izpiritu Gaitzaren mezulari,
so bateko betartez,
bere makilazko oin aspergarriaz,
itsas bidetik.

Hodeiek ahantzi ez dezaketena
oroitzen ikasi behar da.

Itsas bidetik,
ihazmina eta zezenarekin,
irina eta burdinarekin,
beharrezkoa da gizon beltza
urea egiteko;
itsas bidetik
negar egiteko deserrian.

Nola ahantziko hodeiek oraindik
oroitzapenean dutena?

Itsas bidetik,
legearen pergamua,
gaizki neurtzeko ziria
eta zigor-ziria
eta erretordearen sifilisa
eta heriotza
iratzarri gabe hiltzeko
itsas bedetik.

Aih, zein oroitzapen gaitza
itsas bidetik
hodeiek ahantzi ez deezaketena
oroitaraztea!

PALMONDO BAKARTIA

Patioan dagoen palmondoa
bakarrik jaio zen;
nik ikusi gabe hazi sen,
bakarrik hazi;
ilargi eta eguzkipean
bakarrik bizi da.

Bere soin luze-tinkoaz
palmondo bakartia,
bakarrik patio zigilatuan,
beti bakarrik
arratsaren zaina gisa,
ametsetan bakar.
Palmondoa bakarrik ametsetan,
palmondos bakarti,
haizetan libre,
libre eta bakarrik
erro eta lurretik aske,
hodeien ehiztari,
palmondoa bakarrik,
palmondoa bakarrik,
palmondoa.

Itzulpena: *Luis Mari Mujika*

HORIETAKO EGUN BATEAN

GARCIA MARQUEZ

Goiza epel eta ateri argitu zen. Aurelio Escobar jaunak, titulurik gabeko dentista goiztarrak, seietan ireki zuen bere gabinetea. Lehiarezko armariotik, oraindik igeltsozko moldean zeukan hortzadura postizoa atera eta tresneria multzo bat mahain gainean jarri zuen txukun-txukun, haunditik txikira, esposizio bat bailitzan. Leporik gabeko alkondara marraduna zeraman, goikaldean botoi urreztatu batez itxia eta frakak tirante elastikoz sostengatuak. Zurruna eta iharra bera, gorrek ohi dutenaren antzeko begirada zuen, inoiz gutxitan uneko egoeraz zerikusirik zuena.

Tresnak mahain gainean atondu ondoren, fresa, altxagailuzko mahain gainera garraiatu eta hortzadura postizoa leuntzen hasi zen. Ez zirudien lanean zegoenik bere burua, baina gogorki ziharduen, beharrik gabe ere fresaren pedalak eraginiz.

Zortziak jo ondoren atsedean hartu zuen leihotik zerura begiratze-ko eta bi oilotzar pentsati begiztatu zituen auzoko etxeko kotan eguzkitan lehortzen. Lanari ekin zion gosari- garairako berriro euria hasiko zuen uste osoz. Hamaika urteko bere semearen ahots zakarrak esnatu zuen zozaolditik.

-Aita.

-Zer.

-Alkateak hagin bat atera behar duela esan du.

-Esaiozu ez nagoela.

Urrezko hortz bat leuntzen ari zen. Piska bat aldendu eta begi erdi itxiaz aztertu zuen. Berriro ere ondoko egon-gelatik semeak garraisika:

-Zure zarata entzuten du eta hor zaudela esaten du.

Dentistak hortza aztarrikatzen jarraitu zuen. Lana bukatu eta mahain gainean jarri zuenean, esan zuen:

–Hobe.

Berrira fresari ekin zion. Kartoizko kaxatxotik landu beharreko pieza desberdinez osatutako zubi bat atera zuen eta urrea leuntzen hasi zen.

–Aita

–Zer

Oraindik ez zuen aurpegi-itxura aldatu.

–Hagina ateratzen ez badiozu, tiro bat botako dizu.

Inongo presarik gabe, mugimendu lasaiaz, fresaren pedala emateari utzi, besaulkia baztertu eta mahaiaren beheko kutxatila ireki zuen osoki. Han zegoen errebolberra.

–Ondo –esan zion– Esaziozu etortzeko tiroa botatzera.

Besaulkia itzulerazi zuen, atearen aurrez aurre jarri eta eskua kutxatila ertzean finkatu zuen. Alkatea atalasean azaldu zen. Ezkerreko masaileko bizarra moztuta, baina beste alderdia, haundituta eta minduta, bost eguneko bizarrarekin. Dentistak, gau askotako desesperazioa nabaritu zien haren begi ihartuei. Kutxatila behatz puntekin itxi eta zera esan zuen leunki:

–Eser zaitez.

–Egun on, esan zuen alkateak.

–Baita zuri ere, erantzuki dentistak.

Tresneriak irakiten ziharduten bitartean, Alkateak aulkiko bulkoan apoiatu zuen kaskezurra eta hobeto sentitu zen. Izotzeko usaina arnasten zuen. Gabinetea pobrea zen: egurrezko eserleku zahar bat, pedalezko fresa eta loza-buruak zituen lehiarrezko armairu bat. Eserleku aurrean leiho bat, gizon baten neurriko telazko babesarekin. Dentista hurbiltzen zela nabaritzean, Alkateak orpoak finkatu eta ahoa ireki zuen.

Aurelio Escobar jaunak, aurpegia argiari begira jarri zion. Hagin gaiztotua ikusi ondoren, matrailezurra finkatu zuen behatz presio arte-tsuz.

–Anestesiarik gabe, beharko du, esan zuen.

–Zergatik?

–Zornatuta daukazulako.

Alkateak begietara begiratu zion. "Ondo da", esan zuen eta irrifar egiten saiatu. Dentintak ez zion irrifarrari ordainik eman. Egositako tresnerien eltzea lan-mahaira eraman eta pintza hotz batzuren laguntzaz atera zituen, oranidik ere inolako presarik gabe. Ondoren txistuontzia zapata puntaz erakarri eta ikuztontzian eskuak garbitzera joan zen. Dena Alkateari begiratu gabe. Baina Alkateak ez zuen bistatik galtzen.

Beheko bazter-agin bat zen. Dentintak hankak zabaldu eta kako bero batekin estutu zuen hagina. Alkatea eserlekuko burnitan finkatu zen, bere indar guztia hanketan sendotu eta giltzurdinetan hutsune ikaragarri bat nabaritu zuen, baina ez zuen hasperen bat ere bota. Dentistak eskumuturra bakarrik mugitu zuen. Gorrotorik gabe, alde-erantziz, samurtasun garratz batez, eta esan:

–Hemen pagatuko dituzu hogeitaz hildakoen ordainak, tenientea.

Alkateak hezur-karraska sentitu zuen matrailezurrean eta bere begiak malkoz bete ziren. Baina ez zuen aiene bat ere bota, harik eta hagina erten zela nabaritu arte. Orduan, malko tartetik begiztatu zuen. Ezin ulerturik geratu zen nolatan hagin arrotz hark eman diezaiokeen aurreko bost gauetako tortura ulertezin hura.

Txistu-ontzira makurtuaz, izerditan blai, arnasustuka, zamarra askatu eta aztaka fraketako poltsikoetan zapia bilatu zuen. Dentintak zapi garbi bat eskaini zion.

–Xuka itzazu malkoak.

Alkateak hala egin zuen. Dardarka zegoen. Dentistak eskuak garbitzen zituen bitartean, ondorik gabeko zeruari so eta hautsez betetako arma arma sare bat begiztatu zuen, arma arma arraultze eta hildako inserktuz betea. Dentista eskuak lehortuaz itzuli zen. –"Zoaz ohera –esan zion– egin gorgoilak ur eta gatzarekin" Alkateak, zutik, jarri eta diosal militar disziplinatuz batez agurtu zuen eta aterantz abiatu zen hankak luzatuaz eta zamarra lotu gabe.

–Kontua pasa, esan zuen.

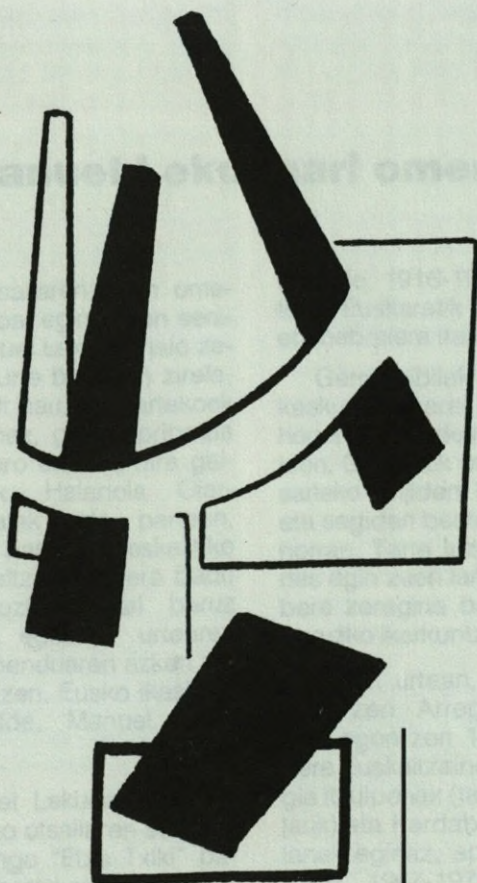
–Zuri ala Udalari?

Alkateak ez zion begiratu. Atea itxi eta bur-sarearen atzetik:

–Berdin da.

Itzuli: *Gillermo Etxeberria*

D. Manuel Leizaola eta omenakia

ADABAKIAK

D. Manuel Lekuonari omenaldia

Iragan otsailaren 13an omenaldi berezi bat egin zioten senideek D. Manuel Lekuona jaio zela eta ehun urte betetzen zirelako. Omenaldi hau, senitartekoek esan zigutenez, gauza pribatua izan zen. Gero etorriko dira gainerantzekoak. Halanola Oiartzungo Udalak uda partean, abuztuaren hasieran eskainiko diona. Euskaltzaindiak ere badu asmorik ahozkotasanari buruz jardunaldia egiteko urtearen amaieran, abenduaren azken astean hain zuzen. Eusko ikaskuntzak, bestalde, Manuel Saria emango du.

D. Manuel Lekuona Etxabeguren 1894ko otsailaren 9an jaio zen Oiartzungo "Etxe Txiki" baserrian. Bederatzi anai-arreba ziren eta Manuel zen zaharrena. Ondoren eta bi urteren diferentziarekin Juan Mari, Andoni eta Julen Lekuonaren aita zetorren, Bruno, eta gerra garaian Hernaniko kanpo santuan hil zuten Martin Lekuona apaiza herrena. Oso gazterik seminariora joan eta apaiztu zen. Segidan, seminario bertan eman zituen 20 urte

irakasle, 1916-1936 urteen bitartean Euskaratik aparte greziara eta hebraiera irakatsiaz.

Gerra zibilak eten zuen irakaskuntza garai hura. Hurrengo hogeitau urteak, desterruan eman zituen, Gasteiztik urrun: lau urte Lasarteko brijiden kaperau etxean eta segidan beste hamalau Calahorran. Tarte luze horretan apenas egin zuen lan garrantzitsurik, bere zeregina batikbat historiari buruzko ikerkuntza izanik.

1956. urtean, Andoainen kokatu zen Arregitarren etxean. Han egon zen 1975. urtera arte bere Euskaltzaindiko lanak, Liturgia itzulpenak (taldeburu izan zelaririk) eta Kardaberaz Bazkuneko lanak eginaz, apaiz lana ahaztu gabe. 1967-1970. urteen bitartean Euskaltzainburu izan zen. Urte horretan utzi zuen hizkuntza batuak ekarritako liskarraren ondorioz. Juan Mari ilobaren uste-tan, arloa laburbiltzea aski zaila izanik ere "berak beldurra zuen batasunaren bide hori ikusten zuenean, alegia, beldurra zuen gauzak azkarregi joango ote ziren. Azkarregi joateak bere aka-

tsak izan zitzakeen. Hortik etorri zitezkeen hutsegiteak, bide gal-tzeak eta abar, bere ustez. Nik uste dut bere zera hori zela. Agian, ez dakit zenbateraino, berak hasierako mugimenduetan bere iritziz gauzak azkarregi joan ziren eta beharbada bere iritzian joan beharra zuketean baino urrutirago ere bai. Nik uste dut hortik sortzen dela arazoa, horixe izan zela arrazoirik funtsezkoena".

Ondoren Oiartzuna itzuli zen bere "Idaz-Lan Guztiak" osatzeko asmoz. Bere lan erraldoi hau ez zen inongo behaztopa gertatu garaian eman zituen hitzaldi ugarietarako, Andoainen, Oiartzunen, Errenterian... Bere lema bat, neuk pertsonalki entzuna: "gauza zailak, era errazean adierazi". Bere hitzaldiak honako alderditan oinarritzen ziren: bata edukaren trinkotasuna, azalpenaren erraztasuna eta atsegintasunean. Mendeurrenen baten ospakizuna, kultur jardunaldiak, ikastoletako hitzaldiak, omenaldiak, historia, literatura... ahal zuen gauza guztietan azaltzen zuen bere jakinduria erraldoia.

Bere lana, lehen esan bezala, ia osorik "Idaz-Lan Guztiak" bilduman ikus daiteke. D. Manuel Lekuona, bere iloba Juan Marik esango digunez "gai asko landutako gizona zen. Multidiziplinarioa. Sentsibilitate handia zuen eta nik uste dut sentsibilitaterik handiena eta prestakuntza ere

bai artean eta literaturan izan zuela. Artean asko ikusia eta ikusia zen osaba. Literaturan ere bai, batez ere ahozkoan".

Literaturari dagokiona azpimarratuko genuke geuk, hain zuen bere hitzaldiak eta lanak gaiari buruz. Gogora dezagun 1918.urtean eta 1931.ean emandako hitzaldiak. Zoragarria da berak osatutako ahozko literatur bilduma eta teoria guztiz interesgarria oinena. Bere ustez Euskarak silabak baino areago, oinen bitartez neurtzen zuela bertsoa baieztatuko zigun. Ikusi besterik ez dago *La métrica Vasca*, liburua eta Orixeren neurkerari buruz paratutako lana. Bertsolaritzari buruz egindako lan erraldoia eskertzeko bertsolariek 1979. urtean omenaldi bat eskaini zioten. Uste dut, halere, sakon aztertu gabe dagoela berak 1930-1936 urte bitarteko garaian bertsolaritzak berari esker izan zuen zeregin handia.

Gogoan izátekoa da D.Manuel sortzaile bezala, bai haur literaturan, poesia eta saiakeretan. Poesiaren arloan "Gerrateko nere amairu kantak" eta "Olerti"n argitaratutakoak dira nabarmenenak. Antzerkigintza 1935. urtean argitara emandako Eun dukat. Horretaz gain beste lan interesgarri asko, halanola "Zigor" opera.

Bere lanak, han hemenka,

muga barnetan eta mugetatik kanpo ere sarri azaldu ziren: *RIEV, Revista Internacional de Estudios Vascos, Eusko Folklore, Euskera, Egan, Euzko Gogoa, Berceo, Munibe, "Kaedaberaz bazkuna, Aranzazu, Estudios de Deusto, Fostes Linguae Navarrorum, Cuadernos de Etnografia y*

Etnologia de Navarra, Julio de Urquijo, eta abar...

Gure osaba "pieza bakarreko gizona" zen ilobaren hitzetan. Don Manuel Lekuona, 1977. urtean hil zen. Bizitza luzea eta oparoa berak bere apaizgoari eta guri dagokigunez Euskarari eskaini ziona.

G.E.

Bedita Larrakoetxea (1894-1990)

Aurten betetzen dira ehun urte Bedita Larrakoetxea Arratiako Zeanurin jaio zela. Zenbait eun urteurren ospe haundiz zelebratzeko ohitura dugu euskaldunok. Beste zenbait orde, isiltasunik ahaztuenean pasa ohi zaigu. Hori litzateke gure lerro hauen eta tartean azaldu dugun bere lanaren xedea: omenaldi xume bat egin Euskararen alde hainbeste eta hainbeste egin zuen laterandar fraile honi.

Bizitzaren zertzeladak

Bedita Larrakoetxea 1894. urteko ekainaren 24ean jaio zen Zeanurin "Altxagutxi" etxean, Zeanuriko Undurraga auzoan. Lehen ikasketak herrian bertan egin ondoren, 1907. urtean Laterandar izateko asmoz Altsasuara joan zen latina eta "Giza-Zientziak" ikastera. Han lehen bi urteak egin ondoren, Oiñatira. Bertan apaizgoa amaite eta Gasteizen 1917. urtean apaiztu zen.

Ondorengo urteak irakasle eman zituen Gasteizen bertan eta Oinatin 1936. urtera arte. Hu-

rrengo urtean, 1937. ean hain zuzen, guduaren ondorioz, haur talde baten ardura hartu eta Inglaterrara joan zen 16 apaizen tartean. Han egon zen harik eta 1939. urtean, ordenak aginduta Ameriketara joan zen arte. Lehengo Uruguauko Melo izeneko hirian hemezortzi hilabete eta ondoren Argentinako Salta-n, beti ere irakaskintzan. Amerika utzi eta ostera Euskalerrira itzuli zen 1972. urtean. Geroztik Oinatin egin zituen azken urteak harik eta 1990 urtean hil zen arte.

Lanak

Bedita Larrakoetxea, batik bat bere itzulpenengatik da ezaguna. Ez behar hainbat ezaguna, halafede. Hamasei urterekin hasi zitzaigun euskal munduan. Bere lehen lanak "Euskal Esnalea"n 1926-1928 urteen artean argitaratu ziren grezierazko zenbait ele-zahar itzulirik. 1926. urtean egindak hitzaldi bat ere "Gorbeie'ko gaztagintza", 1928. urtean argitaratu zuen "Euskal Esnalea" alfdizkariak. 1930. urtean Azkue'tar Dunixik eskatuta Gar-

cia Peña'ren *Patología Vegetal* liburuaren itzuli eman zuen argitara. 1934. urtean "Kirikiño Saria" esku-ratu zuen honako lanarekin: "Aguirrezabala'tar Toma talogin-zan txapeldun".

1954. urtean Euskalerira itzuli eta hemen Euskararen egoera larriak zitikaturik, erabaki bide zuen Shakespeare-ren antzerkiak euskaratzea. Lehenengo bat edo beste. Era horretan argitara eman zituen "Euzko Gogoan" et 1957-58-59 urteetan honako antzerkiak: "Macbeth", "King Lear" eta "The Tempest", honako izenak ezarriaz itzulpenei: "Macbeth", "Lear Errege" eta "Ekatxa". Beste bat "Binixa'ko saleroslea" izenekoa, Parisa aurkeztu zuen lehiaketa batera. Eta aho batez berari eman zioten saria. Gerora zeharo hartara jarri eta denak itzuli zituen. Aita Xanti Onaindiak, erreseina honen iturri nagusienak, zera esaten digu autoreak berari idatzitako lerro batzuek ezarriaz: "Asmo ori, asmo utsean gelditzeka, bete egin neban: ekin eta ekin, Shakespeare'ren antzerki guzti-guztiak gure euskerara aldatu arte. Orain astea bali-tz, ez neunkake aorretarako adorerik, baña orduan orain ba-ño gazteago nintzan eta adoretu nintzan; lenen antzerki gitxi bat-zuk euskeraratzeko asmoz, gerora guzti-guztiak euskeraratu bear nebazala, ta aor asmoa osoan beterik" (Onaindia, A.: Euskal Literatura, V,54 or.)

Horra hurrenez hurren, bere lan eta itzulpen guztien zerrenda:

1.- "Euskal Esnalea"n a (1926-28) argitara emandako ipuin eta alegiak.

2.- Goirbeiko gaztagintzea (Donostia, 1928), in Itzaldiak.

3.- Garcia Peña'ren *Patología Vegetal* euskaraz. Dirudienegaldutako lana da.

4.- Agirrezabala'tar Toma talogintzan txapeldun (*Euzkadi*, 1934).

5.- Shakespeareren Macbeth (*Euzko-Gogoa*, 1957).

6.- Shakespearen Lear Errege (King Lear), *Euzko Gogoa*, 1958).

7.- Shakespeare'ren Ekatxa (Tempest), (*Euzko Gogoa*, 1959).

8.- Shakespeare'ren *Komediak-A*, Gasteiz, 1974

9.- Komediak-B (Gasteiz, 1974) 1.- *Binixa Sarelosla*, 2.- *Zeuk zelan nai*, 3.- *Basatia ez-tia*, 4.- *Ondo datoz azken onik dauan oro*, 5.- *Amabigarren gaua: Naiz zeuk zer gura* eta 6.- *Negupuin*.

10.- Odol antzerkiak-A (Gasteiz, 1976) 7 antzerki: 1.- *Erromi-ta Yuletxu*, 2.- *Lear errege*, 3.- *Otel*, *Binixako mairua*, 4.- *Atenai-ko Timon*, 5.- *Macbeth*, 6.- *Hamlet*, *Danemarka'ko erregeseme*, 7.- *Toril eta Kerside*.

11.- Odol antzerkiak-B, (Gasteiz, 1976) Sei odol antzerki: 1.-

Kinbekin; 2.- *Yuli Kaisar*; 3.- *Andoni ta Kelopaterre*; 4.- *Koriolan*; 5.- *Tita Andornika* eta 6.- *Perikel Tiro'ko errege*.

12.- Dramak (Gasteiz, 1977).
10 antzerki.

Beraz, uka ezinezkoa da da Bedita Larrakoetxea laterandarrak, askoren atsegin edo ez

izan, baina itzulpen lan ikaragarria egin duela. Eta horregatik bakarrik, besterik ez balitz ere, mereziko lukeela euskaldunon esker ona.

Guk, orago honetan *Macbet* aukeratu dugu orriotan, irakaslu-reak autore honen itzulpen lana aztertzeko aukera eduki dezan.

G.E.

Euskaltzaindiaren 75. urteurrena dela eta

Euskaltzaindiaren 75. urteurrena dela eta, Erakundeak antolaturiko Jardunaldiak ugari dira. Hauetariko zenbait ospatu dira eta beste zenbait ospatzeko dago: Horra jardunaldi hauen zerrenda:

1994.eko urtarrilean, Donostian, lexikologi Ebazpen Finkape-na (L.E.F.) delakoaren Jardunaldiak. *Eratopenari buruko Jardunaldiak* Donostian amaitu etzirenez 1994.eko apirilean, Gasteizen amaituko dira.

—1994.eko otsailaren 24, 25 eta 26an, Egoitzan (Bilbon) lehen (I.) Jagon Jardunaldiak. Izandako izenburua: "Hizkuntzaren erabilpen zuzena jagotea": Jardunaldiotan partaideak: Euskal Herrietakoak, katalan Herrialdeetakoak, Galiziakoak eta Galeskoak izan dira.

Bestalde lehen jagon Jardunaldion barnean Espainiako Akademiaren arteko bilkurak ere burutu dira, hots, "Espainiako akademiaren arteko anaitasunezko ekitaldiak"

—1994.eko martxoaren 25ean, Iruñean, Gramatika Jardunaldiak: 1.- Juntagailuen lanaren inguruko eztabaida. 2.- Biltzarrean, Leioan, urrian, aurkeztuko diren gai zerrendaren proposamena.

—1994.eko apirilaren 21 eta 22an, Gasteizen, Hiztegi Batuko Jarrunaldiak. Gaia: Hiztegi batua osatzeko irizpideak, zenbait puntu orokor eta lehen hitz zerrendaren aurkezpena.

—1994.eko maiatzean, Egoitzan (Bilbon) "Ahoskera Jardunaldiak". Gaia "Euskal ahoskerari buruzko zenbait gomendio"

—1994.eko ekainean, Miarrizten V. Onomastika Jardunaldiak. Gaia: "Exonomastika; Kanpoko jatorriko izenak, hots, exotoponimiak eta exoantroponimo historikoak"

—1994. eko uztailean, Donostian, literatura Jardunaldiak gaia: metrikaren kontzeptu nagusiak euskal ikurpegitik begiraturik: bertso lerroa, puntuak, modulo metrikoak. Euskal metrikako izendegi batua.

-1994.eko irailean, Gipuzkoa-ko Foru Diputazioan: Euskaltzaindiaren osakerako 75.urtearen ospakizuna eta euskal komunikabideekin jarduna.

-1994.eko urrian, 3tik 7arte, Leioan (Bizkaian) Euskaltzaindiaren XII. Biltzarra goian aipaturiko gaiak bertan aurkeztu, aztertu, sakondu eta ondorioak aterako direlarik.

Rikardo Badiola

IRUTXULO

Aurtengo martxoaren 26ean, Koldo Mitxelena kulturunean, *Irutxulo* astekari donostiar berriaren aurkezpenari ekin zitzaion. Bertan Udaletxeko ordezkari, kazetari eta euskaltzale ugari bildu zen.

Irutxulo moduko astekaria aurrera ateratzea izugarritzko erronka da. Bere ezaugarrietako bat dohainik zabaltzea da, beraz; astero kaleratzeko publizitateak ondo funtzionatu behar du, aurrekontuaren %70a publizitatea baita, eta gelditzen den %30a instituzioek emandako subentzioak liratzeko.

Astekariaren arduradunek Donostiari buruzko informazioa urria zela ikusirik, eta euskal donostiarrak elkarrekin komunikatzeko zerbait behar zela pentsatuz, Donostiari buruzko informazioan zentratuko den eta guztiz euskaraz izango den astekaria sortzeari ekin zioten. Beraz, Donostia osatzen duten auzoak izango dira ardatz. *Irutxulok* dituen 36 orrietatik, 13k auzo bakoitzeko informazioek osatzen dute. Auzo horietan korrespon-

salak daude, hauek astero auzo bakoitzean adierazgarri diren gauzetaz informatuko gaituzte. Irutxuloren helburuetako bat hiritarrak korrespontsal izatea da; beraz, astekari-irakurlearen arteko harremana zuzen-zuzena izatea nahi dute.

Auzoei zuzenduriko orri haue-taz gain, *Irutxulok* atal desberdina-k izango ditu. Hauen artean: kirolak, kultur leihoa kanta zaharrez osatua, Donostiako argazki zaharrak; zine kritika ere egongo da non egunkari desberdinetako kritikoen iritzia agertuko den, eta asteburuan Donostiako hiritarrek izango duten eskeintza kulturala osatuko duen agenda.

Atal guzti hauetan kolaboratzaile fijo batzu egongo dira, bai-na astero aldatzen den jendeak idatziriko bi zutabe ere.

Informazioz ondo egongo den astekaria osatzea, itxuraz atsegi-na eta hiritarrei hurbila, litzateke *Irutxulo* (Donostiari aintzinean arrantzaleek ezarritako izena) as-tekari berri honen arduradunen nahia.

Euskarari bultzada handia emango dion astekaria da *Irutxulo*, euskal prentsan dagoen hutsune handia pittin bat estaliz. Dena den, hutsune hori desgertzea euskaldun guztioi dago-kigu *Euskaldunon Egunkaria*,

Irutxulo eta guztiz euskaraz diren herri astekari eta aldizkariak bultzatuz eta lagunduz. Orain sortu berria den *Irutxulo* astekariak etorkizun luzea eta oparoa izatea, beraz, donostiar guztion erronka da hemendik aurrera.

Nerea M. Aranda

Nafarroan euskararen berreskuratzea

Gure hizkuntzak azken bi mendetan jasan duen atzerakada etengabearen paradigmatzat aurkeztu ohi da Nafarroa. Araban, hain zuzen, euskararen gibelerritzea lehendikogoa dugu bere mugak Bernedo eta Kanpetzuko lurretan, eta zehazkiago Kantauri Mendikatean zeudela. XVI mendean Treviñoko lurretan euskara bizirik zegoen, antza, bere berrogeita hamar bat herris- ketatik euskal toponimiaren presentzia hogeita hamabost batean ukaezina delarik.

Nafarroan, bada, euskararen atzerakada geroztikagoa da, gainbeheraren gailurra XIX mende haseran ematen delarik, sekulu osoan prozedura negatibo beraz jarraituz. Zoritxarrez, XX mendeak jarrera bera erakusten digun, gutienez, 70. garren hamarkada arte. Oltza, Galar, Gesalaz, Girgillano, Iltzarbe gisako ibarrak, gehienbat, euskara galdurik igarotzen dira mende honetara. Goñibar, Ollaran, Iza-Gulinak, aldiz, nukleo batzutan mententzen dute euskara. Hala nola, 1904 urtean Iruñeako Apezpikutegiak eginiko in-

kestaren arabera Goñibarren Aizpun eta Goñi herrisketan doktrina haurrei oraindik euskaraz erakusten zitzaienten, eta Ollararen, gutienez, Ultzurranen. 1935 urterako, ordea, A. Irigaraien zerrendetan Goñibar eta Ollarango herri guztiak erdaldunduta azaltzen dira. Muga horien murriztapena, gehienbat, Arakil, Esteribar, Erroibar eta Pirene Mendien hurbilean Aezkoan eta Saraitzun sakontzen da, Errokarietak bere gainbehera bereziaz jarraitzen duelarik. Arakilen, zehazki, aski goiza euskararen desagertzea Etxeberria, Etxarren, Ekai, Zuatzu, Iriberrri, gisako herrietan Irurtzunen inguruan, eta berantagoa Huarte eta Irañetan. Agian, Irurtzun beraren eragin negatiboa izan da desagertze heterogeneo horren arrazoiak. Demografiaren aldetik, goinafarrera hegoaldeko zatitza gutzen den euskalkiaren desagertzea ez da geografiaz emantekoa bezainbatekoa, zorionez. Izan ere, hedadura geografiko horretan kokaturiko populazio-guneak oso urriak dira, maiz, 10, 15, 30 bizilagunetako herriskak

direla. Printze Bonapartek 1863 urtean eginiko mapa-urteak 1935 urte arterako epean, batzaz beste, 28.000 bat nafarrek galdu dute euskal hizkuntza.

Beraz, aipaturiko euskalkiaren hedadura geografikoa gipuzkerarekin edo bizkaierarekin parekatuta askoz lasakagoa da, eta gure hizkuntzak heogaldetik galduriko guneak sasi-inpresio askoz txarragora garamatza.

Nafarroan, birrikitan, erreku-perazio prozesu bat hasi da, bereziki ikastolaren bitartez. 1935. urtetik hona euskararen aldeko saldoa 4.446 euskaldunetakoa da, 1992ko urtea muga gisa ezarrita. Tarte horretan euskal zonaldean euskara galdu dutenak 7.113 izan diren bitartean, erreku-perazioa 11.559 gizabana-koetara hedatu da, batzaz beste, emaitza positiboa 4.446koa izaki. Prozesu honetan, gainera, XVI mendean eskualde elebidun hipotetikoa (baina XVIII eta XIX mendetarako, dagoeneko, erdal zonaldean zegoen) herri zenbait sartu behar da, hala nola, Tafalla, Lizarra, Zangotza, Viana. Hauek denak erreku-perazio-gunean aurkitzen dira gaur.

Zoritxarrez, gaur egun, prozedura negatiboaren guneak XX mende arte betidanik euskaldun izaniko Erroibar, Esteribar, Baztan, Ultzama gisako eskualdetan azaltzen dira. Ultzaman eta Baztango herriska batzutan oraindik

aurrera darrai euskararen desagertzeak, hizkuntzaren gaitzespen soziologikoa nabaria delarik.

Dena den, euskarak bere amildegi-zuloa ukitu du, dagoenako, eta erreku-perazio andanan hasia da. Komeni da, bestaldea, Nafarroako mapa hedatuari begirada bat botatzean, halako iruzur batean ez erortzea. Hain zuzen, ezin daiteke prozesu honetan Erribera, besterik gabe, sartu, aski problematikoa gertatzen baita Tuteran, Cintruénigo, Valtierra, Losada batean, hots, Erribera nagusian, euskara inoiz mintzatu denik probatzea, euskal toponimiako testigutzak falta zaizkigularik. Gu, pertsonalki, Erribera beheko lurrak, gehienbat, inoiz euskararen lurrak izan ez direnekoaren hipotesi aldekoak gara. Sozialki, ordea, komeni da euskara bertan ere sartzea, ipar eta erdialdeko nafarrak euskara erabiltzean oztupoak izan ez ditzen, elebakarrak, normalki, bere elebakartasunera bultzatzen baitu elebiduna gune berean.

Egungo euskararen presentziaz, hezkuntzan ez ezik, administrazioan, lanbidetan, publizitatean, eta abar neurtzeko, komen-dagarria Rosa Ramos Alfarok "Nafarroako euskararen egoera demolinguistikoa eta funtzionala" izenez Bergaran aurkezturiko (eta oraindik argitaratu gabeko) lan baliosoa. Bertara igortzen dut irakurlea datu bila.

Luis Mª Mujika

Hendaian... zabal zabalik begiak

Badira harez gero urte batzuk. Mila bederatzehun eta hirurogeita hamaikan Bilbon II. Euskal Antropologi Astea antolatu zen. Hartan euskararen batasunari egun bar ere utzi zitzaion, arrazoi bat baino gehiagorengatik oso sonatua izan zena. Patxi Altuna, Jose Arenaza, Eusebio Elkia, Xabier Gereño, Alfonso Irigoyen, Koldo Mitxelena, Justo Mari Mokoroa, Jesus Oleaga, Martin Ugalde, Luis Villasante eta ni partaide izan ginen jendearreko mahainguru poligonal, ñabar eta amaigabe hartan. Parainfoko sesio zeziotsu hura oso berandu bukatu zen Deustuko Unibertsitatean eta horren ondoren antolatzaileetako batek, Jose Luis Goti medikuak Sociedad Bilbaina-ra eraman gintuen afaltzera.

Leku hori omen da, paradoxaz, Bilbon jateko dagoen tokirik merkeena, bertako kide ez garenok hara goazenean beti inork gonbidaturik joaten garelako. Afarira Antropologi Astearen antolakuntzan esku izandako beste lagun batzuk ere etorri ziren, ha-

la nola Adrian Zelaia epailea, Maria Angeles Larrea doktorea, González Echegaray irakaslea, Andrés Mañaricua historialaria, Jose Luis Lizundia, Rosa Mari Arza eta beste zenbait pertsona. Haien artean Jose Mari Uzelai pintatzailea, Errepublika garaiko lehen Euskal Gobernuako Arte ondarearen arduraduna izandakoa, kondatzeko dudanaren protagonista eta lekuko aparta.

Egia esan, ez dakit ongi pasadizoa nola eta nondik atera zuen. Bera mahaiaren beste puntuan zegoen, Mitxelenaren aldean, eta beronek, agian, Salamanca eta Unamunoren anekdotaren bat aipatu ondoren, orduan seguraski Uzelatik beste bat azalduko zuen, mahai osoak adi-adi entzun ziona.

Edonola ere, kontua hauxe zen. Urte batzuk lehenago, Unamunoren ehunerteurrena zela eta, mediku batzuek liburu ilustratu bat argitara ematea pentsatu zuten bilbotar idazlearen omenez. Ideia, funtsean, sasoi hartako pintatzaileek eta 98ko belaualdiko idazleek Unamunoz

egindako irudieskribuez obra bat osatzea zen. Hori zela eta, mediku hoietako bi Uzelai bisitatzera joan eta beragandik nahi zutena esan zioten. Izan ere, besteek hura nola jakin zuten ulertu ez arren, Uzelaik bazuen Unamunori egindako irudi bat, eta prest agertu zen hura llibururako uzteko, baina hartarako baldintza bat jarri zien: berak Don Migelen irudia egiten zuen artean, hark zertzuk esan zituen, ondoko textutzat, ezartzea. Uzelaik Unamunoren esanak kontatu zizkienean, ordea, medikuek hura ezin publikatzea zezaketela adierazi zioten, eta orduan gure pintatzaileak, textuinguru hori gabe ez zuela bere irudia argitaratzeko uzten erantzun zien.

Istorio oso polita zen Uzelairena, eta iruzkinik franko sortera zi zuen gero ere mahaikideen artean. Nik neuk, funtsa beti go-goan izan dut, baina urteak pasatu ondoan zenbait xehetasun ahantziz joan zaizkit eta, horregatik, aurtengo Ekainaren azken larunbatean, pintatzaileari Busturira bisita egitea pentsatu nuen, horrela behar nituen datuak bilzteko.

Gizonak arratsaldean Altamirako bere etxean errezibitu ninduen, Txirapozuko jauregi zahar ederrean, bere emaztearekin bizi den lekuan. Uzelaik, dituen urteak gora behera, pinturari eusten dio eta egunero lanean ihar-

duten du. Haren etxeak eta Alzateko Itzeak ba dute elkarren antzik. Bestalde, Jose Marik berak ere Barojaren nolabaiteko kutsua ere ez duela falta esango nuke, daraman bizar zuriagatik beharbada; ez dakit. Nolanahi ere, solaskide atsegina da osorik.

Denbora handirik ez zuen arren, begikotasun nabariaz erantzun zien nik egindako galdereri. Hasieran egongela zabal batetan izan ondore, jangelara pasatu ginen, han tea hartzeko. Etxea euskal altzariz, itsasoz bestaldeko oroigailuz eta munduan zehar egindako bidaietan bilduriko artelanez apaindua zen, zenbait tokitan, ongi estudiaturiko itxurazko desordenu atsegina. Tearen ondoan, barkatzeko erregutu eta bere estudiora joan zen, eguargia zegoen artean koadro bat amaitu nahi zuen eta. Bere emazteak, gaztaroko edertasuna oraindik ongi erakusten zuen andreak, lorategira lagundu eta nire seme Jurgiri hortentsia sorta eder bat eman zion, amari eramateko.

Eta, azkenik, hona hemen, Uzelai jaunaren kortesiaren esker, osatu eta berreskuratzeko zoria izan dudana pasadizoa.

Anekdotak errepublika-denbora baino lehen gertatu zen, 1927an, hain zuzen ere. Garai hartan Jose Mari Uzelaik, orduko pintatzaile gehienek bezala, Pari-

sen izaten zituen bere zitak artearen munduarekin eta urte erdia Frantziaren hiriburuan ematen zuen, beste erdia Busturian eginda.

Urriko egun batez, Donostia-ko lagun batzuekin bazkaldu ondoan, Uzelaik Irunen Fernando Regoyos-ekin, Darioren semearekin, topo egin eta beronek Hendaia-raino lagundu zuen. Hara arratsaldeko hiru t'erdietan heldu ziren adiskide biak. Parise-rako trenan biharamun gauerarte irtengo ez zenez gero, Uzelaik gela bat hartu zuen Broca Hotelean, Hendaian bertan lo egiteko. Hotel horretan, hain zuzen, Migel Unamunokoa ostutzen zen bere atzerriratu egoeran, berak herri hura Bilbokoa bezain "bera" zuela esan arren.¹ Bere laguna hotelean ostaturik utzi ondoan, Regoyos Irunera joan zen, hurrengo egunean berriz itzultzeko kontuan baina.

Biharamun goizean, gosaldutxo ondoan, pintatzaile biek hotelaren sarreran Unamuno aurkitu eta inguruetatik ibilalditxo bat egitera gonbidatu zuten, eta hark gogo onez onartu zien proposamena.

Hoteletik irtetea gauza pitxia gertatu omen zen. Goiza, diru-

(1) Diotenez, ipar Euskal Herrian zegoenean Unamunok Primo de Riveragatik hau esan omen zuen: "Diktadoreak ez du lortu neure herritik kanporatzea".

dienez, hotza zen. Hortaz ohar-tzean Unamunok hotelaren sarreran eskegita zegoen tapauka bat -hoteleko ugazabandarearen txala seguraski- hartu eta harekin babestu zuen lepoa. Hau oso arraroa zen beragan, gauza jakina baita Don Migelek bere sendotasun fisikoa erakusteko zeukan harrotasuna. Hortaz, Mitxele-nak aurreko afarian kontatu zue-nez, bada anekdota xeblebre bat. Salamancan Unamuno, uda zein negu izan, beti berdin jantzirik ibiltzen zen: jertse beltzaz, goian alkondararen iduneko zuria agerian. Ez zeraman inoiz gainekorik. Unibertsitateko atezainak, ordea, behin errektoreak sekula barkatu ez zion oharra egin omen zion: "Don Migel, negu guztietan loditu eta udan, aldiz, argaldu egiten zara!".

Nolanahi dela ere, hirurak Hoteletik irten ziren eta Bidasoaren hegaletik Biriaturantz abiatu. Uzelaik Unamunori erretratu bat egiteko gogo handia zuen aspaldidanik eta oinezko osterata hartan parada egokia agertu zitzaion horretarako. Biratuko bidegurutzera heldu baino lehen, bide hegalean harri pila eta enbor ebaki batzu ziren eta Regoyosekin Uzelai ere hantxe eseri zen. Unamuno, aldiz, zutik gelditu zuen, tapauka hartzean agerturiko ahultasuna sendotasunezko erakutsi horrekin gazteen aurrean estali nahi bailuen.

Zutik zegoen bada, Unamuno Bidasoa ondoan. Eta une horretaz baliatu zen Uzelai haren bozeto lehen aipatua moldatzeko. Bilbotarrak eskua Gipuzkoarantz luzaturik zuen eta honela zen mintzo:

"Han dira Aiako haitzak, eta haien oinean Oiartzun. Eta Oiartzunen plaza dago. Eta plazan taberna bat. Ez dakizue asko nola gustatuko litzaidakeen gaur Oiartzunen, bertako plazan egon ahal izatea, Isabelitarekin bazkaltzeko, berarekin mintzatze-ko... euskaraz. Eta ezin dut!!!

Une batez ixilik gelditu zen, agian Isabelitaz pentsatzen, berak Salamancan ezaguturiko eta adiskide egindako maistra euskaldun hartaz. Gero, hasperen baten ondoan, boz etsiaz, segitu zuen:

"Salamancako harri urrezta-tuek, askok bestela uste badute ere, oso ilusio txikia egiten didate, adiskideok. Euskal Herriko zelai berdeok, baserriak, horiexek dira nik egiaz maite ditudanak".

Badirudi Unamunoren ahotik bihotzaren barneko beste bihotz ordurarte herstuaren hitzak irten zirela, izar liluragarri baina, bere erdalduntasunean, urrunegi baten dirdiraganako amodio etsi eta ixileraziaren boza, urte batzuk lehenago eta toki bertsuan Iparragirri ere jario. Gizonak une gutxi izaten ditu holakorik, arzoziaren gainetik bihotzari nagusi izaten uztekoak. Bakartasunak badaki sorterazten horrelako mementuak ordea. Minervar mozoloaren itxura ofizialaz bestaldean, kontzientziaz gainera, bizkaitar zozo inkontziente bat ere ba zen, seguraski. Beharbada ez ohizkoena, baina beste hura ere bera zen, agian gure Unamuno.

P.S.: Hari istoria entzun nion urte bereko Gabonetan, haren pasadizo hau argitaratu baino lehenago, Jose Mari Uzelai jauna, Euskal Herriko natura sentzual eta argitsuen, pintatzailea, hil zen. Izan bitez lerro hauek gizon apart haren omenez.

Xabier Kintana

La Lista de Schindler

SCHINDLER'S LIST. USA 1993: *Zuzendaria*: STEVEN SPIELBERG. *Gidoia*: STEVEN ZAILLAN. *Musika*: JOHN WILLIAMS. *Argazkia*: JANUS KAMINSKI. *Aktore nagusiak*: LIAM NEESON, BEN KINGSLEY, RALPH FIENNES.

Idea nazionalsozialistak poliki berrindartzen ari diren garai honetan, Spielbergekin aurretik eginiko filmografiarekin zerikusia ez duen filmea egin du. Jaiotzez judua, bere familiak ondo ezagutu zuen II. mundu gerratean gertatutako sarraskia. Bere hitzetan, filme honekin bere guraso eta aitona-omenei omenaldia egin nahi die.

21 miloi dolar aurrekontua dituen filme honek, Oscar Schindler enpresaria du protagonista nagusi. Schindlerrek 1.000 judu baino gehiago txikiziotik salbatu zituen. Baina filmean Schindler ez da heroi altruista gisa agertzen, bere izakera maltzurra, oportunistak, emakumezalea ere ageri da. Beraz, ez da guztiz heroi, ezta ere nazi tipiko bat; gerra bere interesetarako erabiltzen duen enpresaria da gehienbat era guzti hau filmean argi zehaztua geratzen da; ongia fabrikako kontablea den Itzhak Sternek

(Ben Kingsley) sinbolizatzen du. Stern 1.000 judu baino gehiago salbatuko zituen lista idazten lagundu zion pertsona dugu. Gaizkiari, berriz, Plazow kontzentrazio kanpoko buru zen Amon Goeth komandanteak ematen dio itxura. Pertsonaia honek bere izakera guztiz hotz eta sadikoaz egiten dituenekin ikuslea zinemako eserlekuan zirrara batez astintzea lortzen du behin baino gehiagotan, filmea aurrera dihoan heinean.

Bi pertsonaia antagonista hauen tartean egoteak Schindlerren baitan barne borroka sortzen du. Amon Goethen juduak animalia bezala tratatzen dituen bitartean, Sternek haiek sentimenduak dituzten pertsonak direla erakusten du.

Filmea txuri-beltzean izateak errealismoa eta dramatismoa gehitzen dio argumentuari, biolinak nagusi dituen John Williamsen

musika ere horretarako konple-
mendu aproposa dugula. Lian
Neesen aktoreak pertsonaia be-
har zuen sinesgarritasunaz trata-
tu du, eta Ben Kingsley eta
Ralph Fiennes aktoreen lana ere
giltzarri izan dira filmeari osota-
suna ematerakoan.

Amaiaren denboraren hurre-
ratze bat gertatzen da; filmearen
protagonistak eta benetazko per-
tsonaiak elkarrekin Schindlerren
hilobian elkartzen dira. Aken ima-
kina hauek kolorezkoak dira, den-
bora pasa dela argi zehazteko.

Bukaera sinboliko honek "le-
hena", "oraina" eta "geroa" sin-
bolizatzen ditu. Schindlerri esker

salbatu ziren pertsona guzti
hauek "orain" eta "gero" bat
izango dute, eta horiek sorturiko
generazioek ez dute Schindler
ahaztuko. Schindler, altruista ala
oportunista izan zen. Ez dakigu
garbi. Argi dagoena da 1.000 ju-
duk baino gehiagok bizitzeko eta
bere hazia munduan zehar erei-
teko posibilitatea izan dutela.

Filme honi esker Spielbergek
orain arte ukatu dizkioten "Os-
car" preziatuak lortu ditu, baina
ez hori bakarrik, gertatu zen sa-
rraskia guztioi gogorarazi. Dena
den, oso urrutira joan gabe, me-
mentu honetan ere horrelakoren
bat ez ote da ari gertatzen...?

Nerea M. Aranda

Boletin-aren eta Egan aldikariaren aurkibideak

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak bere "Hirugarren Garaiako" berrogeitamargarren urteurrena ospatuaz (1943-1993), Gipuzkoako Sailak, urteetan zehar *BOLETIN* eta honen euskarazko gehigarria den *EGAN*-en argitarapenerako ardurari jarraituz, urtemuga berezi hau ospatzeko *AURKIBIDE NAGASI OROKORRAK* argitaratzeko erabakia hartu zuen, urteurren ospakizun ekintza nagusi bezala. Aurkibide hauek Euskalerrriko gaien ikertzaile eta historialariei zuzenduak dira bereziki, baina ez haientzat soilik.

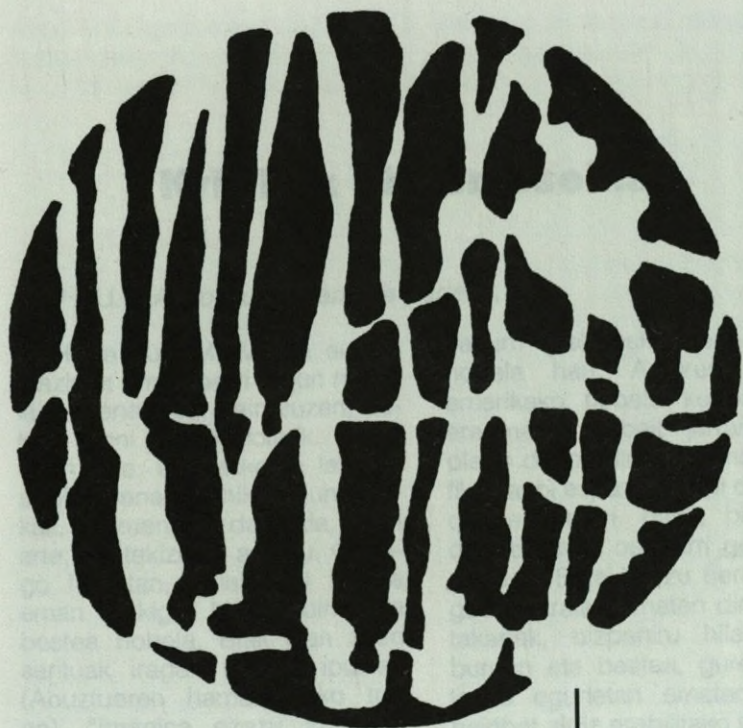
Elkarteak betidanik izan duen efikaziaren ildoan, uste dugu, Euskalerrriaren Adiskideek atsegin handiz onartzeko moduko bileran osatu dituztela.

BOLETIN-aren aurkibidearen lehenengo atala, hau da, 1945-

1969 urte bitartekoa 1970. urtean Jesus Elozegi Irazusta jaunak egindako berbera da, 1970-1992 bitartekoa, Jose Maria Roldan Gual jaunak egina da, eta bi zatitan partitua dator: lehenengoan "autoreen aurkibidea" dator eta bigarreanean "gaika" eman zaigu.

EGAN-en aurkibideak, bestalde, haseratik 1993 urte bitarteko argitalpenak barneratu ditu. Maitte Mugika zegamarrak prestatu du, bestalde, Luis Mª Mujika eta Gillermo Etxeberria laguntzaile izan dituelarik. Banaketa, lehen bezala, bi eratara egina eman zaigu: lehenengoan autoreka eta bigarreanean gaika. Erabil erraza eta edozein gai landu nahi duenak, denbora asko galdu gabe erraz aurkitzeko moduan. Lortu nahi duenak, neke haundirik gabe aurki dezake liburutegietan.

E.A.E.

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

Kritikak eta erreseinak

L.Mª MUJIKA. *Loitzu Herrian uda-partean.*

Horra Luis Mª Mujika euskal idazleak eman berri digun nobela. Lehenengoa, hain zuzen, autorea honi gagozkiolarik. Gaur egun arte, arlo askotan lan eta publikapenak eginik dugun Mujikak, ez zuen, nik dakidala, orain arte, kontakizunik azaldu. Oraingo honetan, halere, bi batera eman dizkigu; bata ipuina eta bestea nobela. Biak izan ziren sarituak iragan urtean: ipuinak (Abuztuaren hamabosteko tren), "Imagina ezazu Euskadi" ipuin saria 1992. urtean. Eta eskuartean dugun nobela honek, urte bereko "Txomin Agirre" nobela saria. Esan behar, beraz, sari hauek mahaikoen iritziz, era arrakastatsuan egin duela sarre-gure autoreak jenero honetan.

Orain, gauzak areagotuz, Erein argitaletxeak eman du argitara. Beraz, hango kritikoez ere oniritzia eman diotela argi eta garbi geratzen da.

Argitara aurretik irakurtzeko aukera izan nuenez, esan beharrezan aurkitzen naiz, aski erraz

irakurri nuela eskuartean dugun nobela hau. Autoreak, hego amerikako nobela korrontearen eraginari nolabait jarraituz, bi plano desberdinetan eman digu fikzioa, bi espazio eta bi denbora desberdinetan, baina bi alderdiak elkarren osagarri gertatzen direnak. Bata Loitzu herrian eta gudu garaian ematen diren gertakariak, bizpahiru hilabeteren buruan eta bestea, gure garaitzuko egunetan ematen dena, hainbat aldiz erabilitako tren geltoki batean. Bigarrena, lehenengoaren ondorio gisara ezarria dago, neure iduriz errealismo eta egiantzekotasun haundiz. Autoreak, garai bat zein bestea ondo aztertu eta ematen ditu bere fikzioan zehar. Hirugarren bat ere ageri da "posludioan" Imanol Iraetaren kontakizuna Amerikan ematen baita.

Bietan, batipat Loitzuko gertakarietan, bi alderdi guztiz kontrarioak agertzen dira. Gure artean lehen nola orain, esan daiteke beti, gertatu izan denaren antze-

ra. Gogora ditzagun oinaztarrak eta ganboatarrak, agramontesak eta beaumontesak. Kasu hone-tan bata "abertzaleak" eta, bes-teak, "karlistak" eta nazionalak. Fikzioak, beraz, errealitate baten islada izan nahi du. Eta ene idu-riz, bikain emana agertzen da.

Bi alderdien arabera, bi "etxe" ditugu protagonistak. Hobeto, bi etxeetako nagusiak. Abertzaleen aldetik "Iraeta" tarrak, "Txomin" buru delarik. Eta, bestea, "karlis-tak", Murua-tarrak, "Jenaro" alka-tea buru. Gudu garaian sarritan gertatu zenaren islada argi eta garbia. Gainerantzeko herritarrak, eta baita ere fikzioaren espa-zioak ere, bi eratan banatzen di-ra. Batzuek "Txomin" en gisara pentsatzen dute, gehiengo ba-tek, eta besteek "Murua" tarren gisara pentsatu eta jokutzen du-tenak. Bakoitzak ditu bere espa-zioak. Haranola "Iraeta" tarren il-dotik dabiltzanek, abertzaleek, badute bere "Batzokia", "Perute-gi" taberna, eta "besteak" berriz, boterearen nagusi direnek, "Udaletxea", "Karlisten zirkuloa" eta "Sastrenea" taberna, besteak beste.

Kapituluen banaketa ere, bi denboren arabera oinarritua da-go. Kapituluen haseretan, fikzio "trajikoaren" zantzu emanez, zenbait autoreren zita bat dator. Ondoren hasten dira fikzioko sei kapituluak, "Posludio" batekin amaituaz. Posludioari zegokion

"preludioa" kendu egin du auto-reak, fikzioaren giltzarri batzuek argiegi gera ez daitezen.

Kapituluak, bi atal guztiz des-berdinetan osabetetzen dira. Le-henengo atala, gudu garaiari da-gokiona. Atal hau numerazio erromatarrez adierazia dago: I, II..., eta bigarren atala italieraz emandako izendapenez, Pako Aristi nobelagileak ere erabili izan du modalitate hau: tempo primo, tempo secundo.... Lehen partea, bestalde, beste azpi ata-letan banatua agertzen da, hu-tsune bat tartean. Agian, zenbait kasutan, ez da erraz bereizten orriaren amaierarekin egokitzen denean. Haietako bakoitzean, herriko zenbait gertakari, ohitura, edota deskribapena ematen ditu. Azpi-atal hauek guztiak, herria, ohiturak, gertakarien azalpen di-renez gero, elkarren osagarri gertatzen dira, elkarrekin konber-gente gertatuaz. Atal bakoitza, kuadro baten zati bat da, eta hu-rrengo kapituluetan ematen dio jarraipena, ildo xume baten bi-dez, interesa areagotuz, deskri-bapenak gero eta osoagoak emanaz eta herriko barne-mutur guztiak, gertakariak, hika-mikak, maitasunak, gorrotoak, enbiriak, saldukeriak, boterezaletasuna eta abar, lerro aszendente eta korapilotsu baten harian desa-rroilatuz.

Kapituluaren bigarren atalak, esan bezala, beste espazio, ger-

takari eta protagonista ditu, lehenengoaren osagarri. Era horretan, lehenengo kapituluan protagonista nagusi den "Txomin"en emazte "Asun" eta bere seme "Eneko Iraeta" izango ditu pertsonai nagusiak. Aurkakoa, ez da iada izango Loitzuko Muruatarrik, Guardia Zibilak baizik. Espazioa, tren geltokia. Axun da bere presentzia eta oroipenak gogoan, bi aroak lotzen dituena. Geltokia, itxaropenezko lekua da, batetik, nostalgikoa bestetik, oroimenez betea, ez Axunentzat bakarrik, beste asko eta askorentzat historian zehar: "Geltokian beti egon ohi da ihesitako senargaia espero duen emaztegai neskazahartu bat, edo gerran semea galdua duen ama alarguntsu bat".

Fikzioa, nagusiki, Loitzu herriaren "kronika" bat da. Txominen osaba "Imanol" Ameriketara joana zen aspaldian. Eta berak harilkatzen dio kontakizuna berekin bizi den beste euskaldun bati: Eustasiori.

Fikzioan zehar, hirugarren pertsonan egindako kontakizuna nagusi baldin bada ere, sarri agertzen dira elkarrizketa bizi-biziak, eta baita ere barne-bakarriketak, nolerebait ohizko ezaugarriak eta berriak nahasiaz, orekan: "Txominek ere ez zuen komentatzen Anttonio anaiari buruz, eta amak hura ez zuen ongi ikusten. Gezurra dirudi biak nire erraietako semeak izatea, seni-

deak ere banantzen dituen zorioneko heredentzia!" (94).

Ikus daitezke, sarritan, deskribapen paregabeak, bai pertsonaiak bereizterakoan, hauen barne-gatazkak adierazterakoan, bai natura deskribatzerakoan, bai zenbait ohitura, gorroto, amodio, eliztarren izakera. Hein batean, lehenetsunez tratatzen ditu autoreak euskal ohitura, izakera, etxe, eta hiri errural baten alderdi on eta txarrak. Halere, sinpatia bereziaz tratatua dago "Txomin" abertzalearen izakera, etxea, ohiturak, haranola bere moduko lagunenak ere: "Ikusatekoa zen Txominen begi-tentsioa, zainen gihardura zaildua, beso-nerbatu-tenkada metalikoa.... Txominen besagain, ukalondo, belaunburu eta zangoetako nerbioak puztuta jartzen ziren, leherbeherrean". Nahiz segidan bere mugak ere jartzen dituen: "Nere gizona, Jose Migel zena seme hau bezala kaskailua, setatia, erohaizea zen..." Edota Txomin eta bere anaia Anttonioren arteko gorabeherak heredentzia zela eta.... "Jenaro" kalistaren kasuan, ordea, jarrera desberdina adierazten da eta haren muga txarrenak argi eta garbi geratzen dira: enbidia, haundinahia, gorrotoa, eraman ezina, boterearen abusoa.... "Jenaro gizon gizona, koi-petsua, sudur luzekoa zen.... Zuhurra eta harroxkoa zen, beti errorrika eta apusturako prest".

Ez diogu, halere, aurkitzen gehiegizko etnografiarik, nahiz badituen baserriko tresneria eta abarren deskribapen eder paregabeak: "Mariak, gainera, horman ziltzilik zuen su-pala, eltze-kondoa eta laratza ikus zitezkeen. Etxe hartan suila ere bazen ura gordetzeko. Pitxerra, antusina, kikarak, platera eta plateraskak beste ertz batean gordetzen zituen.... Galbahea eta oramahia ere ez ziren falta... Mariak, bestalde, mihilua eta ezpatalandarea ganbaran esekita zituen".

Deskribapen bortitz eta onen tarteetan, aipagarri dira alderdi sentsual arloan harilkatzen dituen azalpenak: "Madalena, gizona atsegin izan nahi badun, badakin zer egin...Ez hadi kolpean egin beharrekoak egiten hasi, astir-astiro baino; laztanak betondo, betarte, belarri, ezpain, lepondotik garrena -goitik behe-ra amuiltsuki- eman ez hasi. Sabelpekoak geroagokoak ditun. Mihiaz ere ongi jolasten jakin behar dun, gizonaren titi-puntatxoak ahaztu gabe; beraldiko atsegina ematen zion bularretako garauntxoak listuz busti eta mihizteak. Gero ez ahanzi hire bularren joku geldi, ferekatsu eta luzea...."; baita ere elizako ohiturari buruzkoak; herri maisu kastellanoarenak: "no se dice erretrete, sino retrete.... No se dice madre ha decido, sino la madre ha di-

cho.." (101); "Toma, toma, esan zion amorrazioz, erregla eraginez-. Ya es hora de que aprendas a hablar en cristiano como Dios manda" (25); komeriantenak: "Bonboa eta tronpeta galantajoaz, larru beltzaran azeitunazko gizona ezkoa"; eta nola ez, naturarenak: "Putzu haietan udak ugaltasun kromatikoa kalidoskopioan bezala gordetzen zuen. Sagarrak gorriak ziren, belardiak berde argi, basoaldea berde ilun, bideska arre, zaldi eta moxalen larrua marroi-gorritza" (114). "Ollarrirantz mendiak eta zerua senide ziren urrunean gardentasun apalean. Mailoak eta maldak, berriz, neketsuagoak orotzapen galduen etsipenean" (133) Zenbaitetak hotzikara ere sortzen duten horietakoak: "On Eduardoren udako izerdien usaina eta koipea nabarmena zen orban horizatuetan.." (122). "Bere begirada hitsa. galdua, abastraktua zen" (138)"Karkaxa ez zen listua bezela mehe eta urtsua, lodia eta berdoxta baino.... sutondoko katuak milikatzeari jardun zion" (151) "isurki liskatsuaren zati bat hatz-muinetan gelditzen zitzaionalarik" (151)

Nobela honen fikzioa, tragedia bat denez gero, etengabe ematen dizkigu zeharka eta zuzenki tragedia horren zantzua areagotzen duten datuak. Kapituluako lehen aipamenak aparte, naturaren deskribapenak: "Loit-

zuko zero urdin-serioan su gorri, hori more odolezkoak". Edota "Mariak bere basotik, etengabe, sartu-atera zebilen euli petrala uxatu zuen" (93). Apustuaren aipamen bakoitza tragediaren zantzu bihurtzen da: "apustua irabazi zientetik, gauzak okertzen hasiak ziren" (93). "Tik-tak amai-gabe hark zerbait salatzen ziolako ustetan" (96). "Ferra setatiek soldaduen hots metalikoa gaitzagoa bihurtzen zutelarik" (97) "Dagoeneko, kriminareen zantzuak gaztainadiko itzaletan, elizako erretaula galantan bezala galtzen ziren..." (174) "Zakurrak odol-isuriak txapla-txapla edaten hasi ziren" (179). "Apar-litsa ez-painetatik eskuaz kentzen zuelarik" (135)

Badaude, halere, nobelan zehar, ene iduriz sobran edo faltan dauden alderdiak. Nere ustez, haserako originalak zuen "preludioa"ren zati bat, gutxienez, kontserbatu beharrekoa zen. Bestela ez du zentzu osorik "postludioa"n ematen den Imanolen kontakizunak. Autorea, bestalde, zenbaitetan fikzio barnean sartzen da, bere iritzia zuzenegi emanez. Maixuaren eltze-ko xaguari buruz "ze jaki goxoa" esaten duenean, adibidez. Edota katemea odolduta zegoela eta ezin desitsaririk "hazia zeukalako" dioenean (38). Apustuak egiteko sistema ere, ez dut uste era

honetara erabiltzen denik Euskalerrian (79). Benitotxo tontoari, zenbaitetan, hitz bizkorregiak jartzen dizkio (88). Ene iduriz, "eginen du" atsegin zaidan bezala ez hainbeste "ikusiren dut" edo gisakoak. (41). Zenbaitetan, lehenean egindako paragrafoak luze doazenean, "zuen" "zen" errepikapen aspergarri gehiegi nabari da (94). Edota honako baieztapenak egiten dituenen: "Euskal Herriko baserriak beti mutilzahar eta neskazaharrez beterik egon ohi dira" (130). "Haren gisako zenbat mutilzahar ez zegoen euskal baserrietan, etsipena ahaztu nahiaz, edariari emana" (154). Edota "ur-basoa" "baso-ura"ren orde zartzen deanean (132). Edota gisako zenbait esaldi: "Iraetatar bati buruan jo zion" (178). Baina batez ere, lekuz kanpo? (nere ustea da, noski) dago Txomin hilda gero zaldi gainean azaltze hori: "Txomin ubelduraz josita zegoen; halere betartean ez zuen markarik, aitzurra baitlitzan, eta, heste urdin batzuk kanpora zituen" (184). "Zaldi gainean eskuak eta hankak bi aldetara zanbuluka" (185).

Baina, akats (?) posible hauek ez diote nobelari bere edertasuna, sendotasuna, intrigaren interesa, estiloaren bortiztatura, Euskara aberatsa eta... kentzen. Gomendagarria, beraz, irakurtzeko.

Gillermo Etxeberria.

M. VARGAS LLOSA, *Lituma en los Andes*. Edit. Planeta, 1993.

Vargas Llosa hegoamerikar eleberrigile sonatuak irabazi du 1993 urteko Planeta saria. Oraingoan esan daiteke asmatu duela Planeta argitaletxeak, beste kasu batzuetan ez bezala, antza epai—mahiaren kontzesiorik gertatu ez delako. Azken hau ez da guti, ezen eta 1992 urtean saritutako Sánchez Dragóren *La prueba del laberinto* delakoaz ez baitzitekeen halakorik esan, eleberriarren disziplina-eza eta tramaren desarilkatze baldana atzemandana. Bestalde, sari literario gehienek ukan ohi duten anonimotasunezko baldintza nekez gairi zezakeen bigarren gelditu zen F. Savaterrek Voltaire-ri eskainitako liburuak. Liburuko azken orrietan, hain zuzen, aski nabarmen autorearen identifikazioa agertzen diren zertzelada batzuk medio. Horrek ez dio mesederik egiten Planeta Sariari.

Mario Vargas Llosak, berriro, hegoamerikar ingurunean hainbestetan ematen diren mundu erruraleko gertakizun tragikoak isladatzen dizkigu, Peruko errepublikan Sendero Luminoso gerrilak gauzaten duen eskanetegi gaitzean. Autorearen asmoa, noski, ez da izan gerrila taldearen kronikoa egitea, baina ongi profitatu du gerrilak bereganatzen duen dramatismozko fabulazio-ahalmena. *Lituma* deritzan kaboia eta Tomas laguntzailea

gerrilari mahoisten mehatxupean bizi dira. Nobelan zehar indiar tipismozko perpausa xume eta fresko anitz, ironia eta poesia ongi nahastekatuz. Gure ustetan, 1986 urteko *¿Quién mató a Palomino Molero?* nobelan harturiko hildo sugerikor, xume, indiar giroz onduriko estiloa dakusgu eleberri berrian. Pedrito Tinoco pertsonaia, adibidez, trazo maisuez isladatzen zaigu. Ergela dela eta, pertsonaiaren kerak biziki emanda daude, bereziki 47-57, eta 257-268 orrietan. Hona epitetoen bapatekotasun ahaltsua: "Desde niño Pedrito Tinoco le habían dicho alunado, opa, ido, bobo, y, como siempre andaba con la boca abierta, comemoscas", "Iba descalzo, con unos pantalones bolsudos y grasosos sujetos con una cuerda, un poncho deshilachado" (hemen nabarmentzekoa bolsudos eta *grasosos* (grasientos) epitetoak), "Y salaba y oreaba a la intemperie trozos de carne de las vicuñas que morían". Llama animalien hilketa-pasarteak, aldi berean, gaitzenak eta lirikoak dira, aldiaren tragedia halako sotiltasun poetikoan biltzen baitu autoreak. Tinocoren presentzia eleberrian barnekoitasun xumez baterik azaltzen da, erruralismo bero baten baitan.

Beste pertsonaia berezia Tomas, kaboaren laguntzailea, amodio baten hariak maisuki bil-

batuta azaltzen direla. Amodiozko pasarteetan narrazio bizi eta errealismoz beterikoan eskaitez dira. Irakurlea, maiz, narrazio zital, trukulento eta graziaz beterikoetan murgiltzen da. Bereziki, kantina edo tabernetako giroa isladatzen dituzten pasarteak, mozkorra, adibidez, oso biziak (105, 137, 174, 263, 293, eta abar). "Todos estaban muy borrachos y algunos tambaleándose, apoyados en las paredes o abrazados entre sí para no desplomarse. Sus ojos vidriosos y brillantes perforaban las nubes de humos y examinaban a Pedrito Tinoco...").

Zirto sexualak, tipologia gaitzezko estanpak ere ("Cuéntame de una vez el primer polvo que le tiraste, Tomasito", "Sólo eso y a mí se me pusieron los huevos de corbata") adieragarriak. Eleberriaren koadro makabroa gertatzen da, besteen artean, gerrilariak herriko plazan gizataltze bati barrabilak agerian mozten dizkietenekoa.

Esan daiteke, autorearen pentsakera eta azken jarrera ikusita, eleberriak gerrilaren aurkako tesia egin nahi izan duela, nolabait. Baina, hori ez da egia, nahiz eta Vargasen ildo ideologikoa zein den jakin. Sendero Luminosoren basakeria nabarmen galditzen bada ere, autoreak gehiago Peru menditsuko pasarteak erakutsi nahi izan dizkigu, eta

bertako gizarte errural-indiarraren etsipen tradizionala eta menpekotasun soziala. Beraz, urrun gaude tesisko nobela batetik, amodio xalo, xume baten andanak biltzen baitu barrendik kontakizun guztia. Esan daiteke, pasarte gaitzenak ere, azpitik, lirismo batez ukituta daudela, eta bereziki, Pedrito Tinoco eta Tomas pertsonaien andana narratiboak. Tragedia ere lirismo horretan gozatzen du, eta hasieratik amaieraraino irakurlea erritmo inozo, bizi eta basati baten oldetan sartzen du harrigarriro. Giza aldarte desberdinen mosaikoa damaigu, bestalde, dena dialogo edo elkarrizketa bitxien (eta Peruko hizkera bereziaren) xarmari helduta. Egia da, maiz, narratioak duen bapatekotasun fresko horren eraginez, protagonisten aldarteak, apaldu eta itzali egiten direla, baina pasadizo-galtze horiek ez dute sekulan andana nagusiaren ildo ikuspegi nagusitik ezabatzen.

Eleberri honetan orri guztiak dira beharrezko; ez da deus ere sobera. Aldiz Vargas Llosak 1981 urtean idatziriko *La guerra del fin del mundo* eleberriaren orri asko gertatzen da betegarri, nobelari laurdena ere mesedegarri baillitzake. Eleberri honek, bestalde, erruralismoak duen xarma eta gaurkotasuna, García Márquez-en eleberriaren konstantetako delarik. Hitz batean, *Lituma*

en los Andes eleberraren irakurketa guztiz gomendagarria egi-

ten da bere egitura eta idazkera zalu, fresko eta bihurriagatik.

Luis Maria Mujika

RAYMOND CARVER *Katedrala*. Itzulpena: Juan Mari Mendizabalek. Elkar Argit., 256 or.

Carverrek *Katedrala* izenburuean ipuin-bilduma sotil eta nabar bat eskaintzen digu Juan Mari Mendizabalen eskutik. Itzulpenaren ildo originalari dago-kion mintzo ulerterraz, zuzen eta soilez agertzen da, zorionez; maiz, itzulpena, egungo sasi-barrorkismo, joskera arrotz-erromantzente eta hitz lokalista anitzen-gatik, iluna bihurtzen baita euskararen alorrean.

Estatu Batuetako literaturan Carverrek toki berezia lortu du bere "dirty realism" edo eta "errealismo lohia" deituriko estiloaren bitartez. Bere idazkeraren nabartasun berezietakoa idazkuntzaren minimalismoa, hitz sotil eta elementu literarioen elementalismoa bilatuz. Autoreak irakurlea liburuko ipuinen zehar egungotasunaren nahasi-mahasi-tan murgiltzen du era guztiz umil eta soil batez; esaten duen oro irakurleari gertatu balitzaion, erretorika eta jarrera jantzi orotik at eskaintzen du. Bere hizkera, ondorioz, zehatza eta bortitza bilakutzen da, irakurlea gauzen eta

gertakizunen zurrunbiloan bitartekorik gabe murgilduz, hots, zuzen-zuzenean. *Furious seasons* eta *Wat we talk about when we talk about love* ipuin-liburuak idatzi zituenak *Katedrala* delakoan arazo tipiz bilduriko bizikizun xarmantak aurkezten dizkigu. Hona, adibidez, *Chef-etxea* deritzan ipuinan azaltzen den elementalismoa aberatsa: Chef-ek etxea uzteko eskatzen Linari, deskribapen fisiko sotilak, hozkailuan dauden elementuen azalpen bizia, senar-emazteen mintzo berriztatua luzatuz. *Lumak* deiturikoan, berriz, aipagarri: aforiaren gomitea, telefono haritik bestalde haur baten negarra, afarira gomitatuen dudak zein opari-mota emango, etxetik lagunen etxe arteko paisaiaren deskribapena, hegazterrenaren ikuspena jardinean, Ollaren zehatzapen fisikoa, etxeko ontzien deskribapen zalua, etxeko haurren aitzinean erreakzioak, mahaiaren bedeinkapena, hegaziaren garraisia, emaztearen ile-mozketa, pasarte sentsual baten andana

gozoa, eta abar. Dena afari baten inguruan eraikitzen du Carverreke, eta irakurlearen atentzioa eustea lortzen du. *Trena* izena duen ipuinak ere detailismo aberats bera. Hona zehaztapen zenbait: pistolaz mehatxatzen duen gizonaren erreakzioa, geltokiko episodioak (itxarongela, bertako pertsonen jazkera, bikote baten jarrera, agurea eta erlojua, tabako erretzearen zertzeladak, mintzaira ezezagunean hizketa, emaztearekin alaberakiko aipu laburrak, sentimen etsiak, agurrearen iturriko detaileak, Dent andereñoaren gogarketak, lokomotibaren iritsiera, geltokitik harantz hirian ikusten zen paisaia berezia (sukalde urbanoak, ontzi-garbigailuak, trenera igotako anderea-

ren jazkera, eta, ezkenik trenaren mugimendua eta bagoien argia).

Liburuko guztiko ipuinak detailismo sotil berean bilbatzen dira, eta egunerokotasunari, zahaztapen umilenetan ere, halako xarma desestaltzen asmatzen da, gauza apalen miresle ez denak ahortzi, mespretxatu edo eta albora utziko lituzkeenak. Carverren liburua, bada, bizitzako aldarre umilen nabarmentze aberatsa da, ipuin bakoitza, bizitza bera bezala, nabarra delako bere umiltasunean. Jende eta gertaera arrunten bitartez Carverrek eguneko egitatera hurbilketa elementalak egiten ditu, inoiz literatura osatzeko asmorik azaldu gabe. Beti narratzera mugatzen da, baina irakurlearengan gauza umilen zirrara sortuz.

Luis Maria Mujika

MARIA J. KEREJETA, *Ezezagun baten kuadernoa*. Edit. Kutxa, 1988.

Maria Jose Kerejetak 1987an *Ezezagun baten kuadernoa* idatzi zuen Irun Saria eskuratuz, oker ez banago, orain arteko bere literatur sortze-lan bakarra dena.

Poema liburu honek lehenengo orrialdetik azkenerraino giro existenzialaren zama darama. Existenzialismoa eguneroko objektuetan, eguneroko nahietan eta porrotetan, eguneroko egoeretan. Ez da joan behar haruntza-

go, eguneko bizitzaren markoa nahikoa zaio poeta honi, gaur eguneko hainbat poetari bezalaxe. Egunerokoa tindura existentzialez papereztatuko du, eta gehienbat gai bat jorratuko: denboraren igarotzea. Gai nagusi honetatik isuriko dira beste aspektu batzuk, hala nola, maitasunaren ahanzduzaren, bakardade aspertuarena, nazkarena, zantzurik ezarena edo indiferentziarena... Aharrausiarekin behaztopatuko

gara, errepikazioak sortutako gogo gabeziarekin eta abaildurarekin, etsipenarekin eta baita gauak gain behera egiten duen neurrian alkohol-usainarekin ere. Desesperazioa sumatu ahal izango dugu zenbait lerrotan, baina ez da izango desesperazio krispaturik, dramatikorik, baizik eta fatalismotik eta absurdotik etorrirako desesperazioa, lasai antzekoa, dekadentziaren eskuetan sostengatua, banbolinen artean erdi izkutatua, antzerki-eszenategi baten ohola bezain hutsa eta hutsala, udazkenekoa eta udazkenekoa baino gehiago udazken amaierakoa. "Heriotzaren lakioa (Venezian hiltzea)" (28 orr.) poema da giro honen erretrato fidel bat beste batzuren artean.

Deserrotzearen eta desbideartearen hildotik abiaturik hiriarekin eta hiriekin egingo dugu topo. Venezia, Istanbul, Sarajevo edo Salzburgo limurtzen dira gure begien aurrean, akropoliseko horma zaharrak eta mezkita bat ere. Hiria eta fikzioa, ispilutasuna, anonimatoa eta bestea; egin eta desegiten den dekorazio existentzi gabekoa, ihes egiteko aukera opatzen duena; plano irrealen guneak, non nobelak, zinea eta argazkiak izate berezirik hartzen duten, non "ezin dela dagoeneko bizi noizbait literatura izan ez zena" (30 orr.); hotelak

eta gauak eta "Hiria, Celan edo Lowry-ren/ begiekin ikustea," (9 orr.); espaloiak, zitak eta jokuak; desioak eta desengainoak.

Ideia sentituok lerroz lerro, hitzez hitz harilkatuta daude hizkera zuzen baten bidez, maiz emakumeen hizkeratzat jo izan den hizkera artezaz. Metaforak ez ohizkoak dira, topikoa zokoratzen du. Ikuspegi honi atxekita Maria Jose Kerejetak hizkera pertsonal batean jartzen du indarra, armariotik aukeratzen duen arropa. Mota uneari eta egoerari egokitutakoa da (batzutan samurra, beste batzutan ironikoa eta ziniko samarra), berak aukeratu duen hizkera bezalakoa. Adibidez, gorputz-arimaz dihardue-nean karatea aipatzen du. Zehaztasunaren taiuera barruan aposizioak, hots, barne azalpenak erabiliko ditu. Izan ere, hizkeraren propiotasunarekin batera, beste berezitasunik ere bada- kar: tonuarena. Diario tonua du *Ezezagun baten kuaderno*-k, aitormen-kutsua, bakarrizketaren diskurtsoan garatua eta intimismo geruzetan estalia.

Egia esateko, poema-liburu landu baten aintzinean gaude, ez bait da sinplea intimismoa (dakikegunez, intimismotik bigunkeriara urrats bat besterik ez dago) eta hizkera behementek bat elkar jostea.

Amaia Iturbe Mendinueta

JUAN KRUIZ IBERABIDE, *Begi-niniaren poemak*. Erein Arg. 1992.

Oraingorako nire haur-irudimenean zuhaitz eta habia egin duen poema-liburu bat dakart besapean, gure zero txikian eguzki txiki eta umotu bat bezala gerdituko dena: *Begi-niniaren poemak* (Erein 1992) Juan Kruz Igerabiderena, haiku-itxuran moldatua.

Ezer baino lehen, japoniar poesia-mota honi buruzko bi zita lerroratuko ditut, Octavio Paz-ek Matsuo Basho-ren Sendas de Oku (seix Barral, 1981) liburua-ren hitzaurrekoak: "El haikú se transforma y se convierte en la anotación rápida -verdadera recreación- de un momento privilegiado: exclamación poética, caligrafía, pintura y meditación, todo junto". (39 orr.); "Desde un punto de vista formal el haikú se divide en dos partes: una da la condición general y la ubicación temporal o espacial del poema (otoño o primavera, mediodía o atardecer, un árbol o una roca, la luna, un ruiseñor); la otra, relampagueante, debe contener un elemento activo. Una es descriptiva y casi enunciativa; la otra, inesperada. La percepción poética surge del choque entre ambas. La índole misma del haikú es favorable a un humor seco, nada sentimental, y a los juegos de palabras, onomatopeyas y aliteraciones, recursos constantes del Basho, Buson e Issa. Arte

no intelectual, siempre concreto y antiliterario, el haikú es una pequeña cápsula cargada de poesía capaz de hacer saltar la realidad aparente". (45-46 orr.).

Begi-niniaren poemak haikumoduko poematxoak osaturik eta marrazki sinple batzuek lagundurik dago. Orri bakoitzak arnasa hartzen du, lerro doiak beste garrantzi duelako idatzi bakoak, esan gabe doanak. Zuriak (espazioa), beltzak (testua) beste balio du, muturreko bi koloreek elkarren osagai suertatzen direlarik. Isiltasuna, beraz, kokaturik dago leku egiten. Marrazkiek ez dute ezer hornitzen, ez dute ezer betetzen, haikua girotzeko daude.

Orri gardenak dira, non begia gunea den. Begi erneak pentsamendura garamatza, sentiberatasuna lantzen duen pentsamendura. Kanpoko paisaia-zatiak barneratzen zaizkigu, guregan zirrara sortuz. Haikua irakurri eta sentitu ondoren, jadanik ez gara lehengoak izango, gure barrua aberastuta geldituko delarik, gure barrua nola antzalda daitekeen harrituta. Uneak diren poematxook, patxadan irakurtzekoak dira, ez bete-betea. Gehiago berrirakurtzekoak, irakurtzekoak baino, irakurriko ditugun aldi guztietan sensazio desberdinak gureganaratuko ditugulako, bi-deak behin eta berriro zabalduz.

Zaratak ez, hotsak nonnahi; diskurtsorik ez, hitzak, pentagrama bateko kortxeak bezalakoak, noizbehinka; pintzelada erabatekorik ez, marra sotil eta finak bai; denboraren jariora, baina ez lotua; eritmoa berezkoa, presiorik bakoa.

Nire ustez, egilearen meriturik haundiena haikuaren filosofia orientala eta ikastolako hizkuntza uztartzen jakin izatean datza. Desio bakoari, unearen goraiaparena eta tentsio barea bezalako

konzepziotan oinarritzen den arkuaren eta geziaren ikuspegiari, lgerabideak maisutasunez eta xuabe-xuabe gainjarri dio ikastolatan, etxetik kanpoko sutondotan, zoritzen joan izan den hizkuntz artisaua (irudi-elkarketa afektiboak, igarkizunak, hitz-eta irudi-jolasak, bapatekotasunaren majia, definizioaren eta hitzen marrazki bitxiak...).

Kortesiazkoa da haikua, esku-zabala, iradokitzen uzten bait du. Destatzeko poesia, ezbairik gabe.

Amaia Iturbe

AURELIA ARKOTXA *Atara ahantziak*. Pamiela, Iruñea, 1993, 86 orr.

URDINA

Aurreneko liburua da Aurelia Arkotxa irakasle eta poetak kale-ratzen duena, eta ezin esan forma bakarrekoa denik liburu hau, poesia formalarekin batera, prosa poetikoa ere lantzen baitu bertan.

Asmo estetikoak nagusia da liburu honetan. Eta estetika horren barnean, koloreekiko lilura, pinturarekiko atxekimendua. Koloreak dakarkigu Aurelia Arkotxak, gamma anitza ez baina bai distiratsukoak. "Der Blaue Reiter", "Planeta Bluieko Gizonari" dira bi testuren izenburuak. Biak dira kolore urdinez pintatutako koadroak bezalakoak. Honela dio "Planeta Bluieko Gizonari"ko zati batek:

"Kolore arraro hori jastatua nuen jadanik Giottoren zeruetan, Kandinskyren zaldizko bluiean, tamiatan, erreka bazterreko zenbait arhoit-lilietan. Bainan zurekin bluiak koadrotik ihes egin nahi zuen, mugak puskatu". Testu horretan dago, nire ustez, liburuaren zentzu estetikoaren giltza. Mende haserako pintura klase bat ekartzen digu oroimenera. Baina ez dira kolore bakarrak. Tonalidadeari begiratzuz gero, esango nuke, urdinetik oso urruti ez dabiltzala. Hitsak, goibelak, bluiak.

Badakit euskal kolore urdinak (zenbait tokitan azula), arlo semantikoan bederen, zerikusirik han-

dirik ez duela erdara batzuetako urdinarekin. Ezaguna dugu ingelesezko "blues" hitza; urdintasuna adierazteaz gain, tristura, his-tasuna ere adierazten baitu. Ale-manieraz eta frantsesez ere, hiz-kuntza germanikoen eraginez azken horretan, kolorea baino zerbait gehiago da urdina, egoe-ra subjeto eta mentalaren adie-razle. Pintatzaile expresionistek, surrealistek, horrelako kolorea aukeratu zuten beren sentimen-tuak pintatzeko; izan ere, eta as-kok uste dutenaren kontra, senti-mentuak marraztu, pintatu, idatzi baitaitzke. Ezaguna eta omen handikoa da artearen historian behinik-behin Picassoren "urdi-naren aroa". XX. mendeko pinta-tzaileei lanari erreparatuz gero nabarmena egiten da urdinareki-ko atxekimendua: Klein, Magrit-te, Kandinsky, Kirchner, Matis-se, Munch, eta abar... Garai ba-teko kolorea, garai bateko ezau-garri-zeinua. Dekadenteak omen ziren, hala diote, eredu klasikotik aldendu nahian ibili zirelako.

Baina hitzak ez du adierazten koloreak adieraz dezakeena, ha-ren intentsitate osoan behintzat ez. Hitza ahula baita, zabalegia delako bere esanahia, pinturari, argazkiari, horienak diren espa-rruetan, itzal egiteko. Baina hitza, zerbait izatekotan, begiarenago da, belarriarena baino, eta hau dio belarriak galantak, baina en-tzumena ttikia duen batek. Bada-kik ez dela hori bakarrik, hitza,

azken finean, soinua baita, eta poesia idazterakoan, oso kontu-tan hartu beharrekoa. Flaubertek, idazle handi hark, garrantzia handia ematen zion hitzen kate baten soinuari; orduak eta or-duak igarotzen zituen bere estu-dioan, hitzak ahoskatuz eta on-dorengo efektuak aztertuz. Musi-karia balitz bezala. Baina era be-rean, haren prosa-ereduak pinta-tu egiten digu idazlearen begiek ikusitakoa.

Aurelia Arkotxaren liburu ho-netan nabarmena da asmo este-tikoa, pintatzaileekiko lilura, urdin subjetoarekiko atxekimendua. Poemaz eta prosazko testu labu-rrez osatutako liburu honek bar-nera gehiago begiratzen baitu, kanpora baino. Inpresionista da, eta euskal adjetibazioa erabili beharko bagenu hitsa dela esan-go genuke, edo eta ubela. Tragi-koak dira prosazko testu batzuk, poema batzuk ere bai. Gerra, sa-r-raskia, indarkeriaz ari dira, ifer-nu baten irudi testuala: "Lauga-rren zaldia", "Hiroxima lorez es-tali zen", beltza eta gorriaren ar-teko kolorez pintaturik. Gorria, noski, odolarena. Jon Mirand-eren herentzia dirudite testuok.

Oso interesgarria da liburua: biribila, zaindua. Berezia, begiei zuzenduta, belarriari bainoago. Pinturaren eta poesiaren arteko uztarketari buruzko gogoeta in-plizitua. Urdina.

Felipe Juaristi

EGIN ZAITEZ HARPIDEDUN

JAKIN aldizkariari lagunduz
zeure kulturari
laguntzen diozu

HARPIDETZA-TXARTELA

Izen-deiturak

Helbidea

Herria Posta-kodea Tfnoa

Banku edo Aurrezki-kutxa

Kontu-zenbakia Sukurtsala

Kontuaren jabea

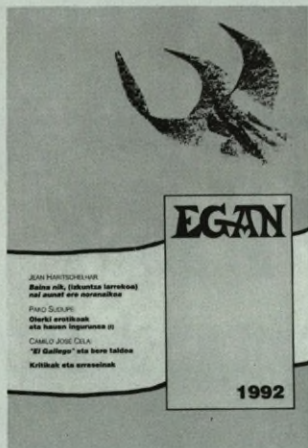
Entitate horretako kontuan zordun itzazue JAKINek nire izenean
aurkez diezazkizuen ordainagiriak. Agur.

Sinatzailea

Helbidea

EGIN EZAZU HARPIDEDUN BERRI BAT

Zenbat eta gehiago izan harpidedunak
orduak eta
eginagoa aterako da JAKIN

EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen
Elkarteko BOLETIN-aren
euskarazko gehigarria

Harpidetu zaitetz: Urtean bi ale: 1.500 pezta.
 Dendan ale bakoitza: 1.100 pezta.
 Atzerrian: 1.800 pezta.

Gainera, aurten harpide egiten direnei, azken lau aleak dohain bidaliko dizkiegu, (aleak agortu arte).

Informazio gehiago nahi baduzu, eskatu konpromisorik gabe, eta ale bat bidaliko dizugu dohain.

Gure helbidea: **EGAN**
Euskalerrriaren Adiskideen Elkartea
P^a Ramón Mª Lili, 6-4^B-C
Postakutxatilla 992 - 20080 - DONOSTIA

✂
.....

HARPIDE TXARTELA

Izen deiturak _____

Helbidea _____

Herria _____ Posta-kodea _____ tel. _____

Banku edo Kutxa _____

Kontu zkia.: _____

Oharra: Harpidedun naizenez gero, igor ieazkidazu dohain, azken lau aleak.

Urteko harpide saria: 1.500 pezta (2 ale) (1.800 atzerrian)

Dendan ale bakoitzaren prezioa: 1.100 pezta.

ELHUYAR

ZIENTZIA ETA TEKNIKA

EZ GELDITU

AZALEAN

ZATOK MUINERA

Elhuyar. Zientzia eta Teknika aldizkaria jaso nahi dut. Urtean honen hamaika ale jasoko ditut eta gainera doan **Elhuyar** aldizkariaren bi ale.

Izena _____
Helbidea _____ Lanbidea _____
Hiria _____ Telefonoa _____

Ordainketa:

Kontu korronteraren zenbakia: _____
Bankua: _____
Sukurtsala: _____

- 1993.erako 5.000 pta. Euskal Herria, Espainia eta Frantzia.
 Bi urterako 9.300 pta.
 Hiru urterako 14.000 pta.
 1993.erako 6.200 pta. beste herrietan.

Harpidetza-txartela: ELHUYAR KULTUR ELKARTEA. Asteasuain poligonoa. 14. pabillioa.
Txikierdi auzoa. 20170 Usurbil (Gipuzkoa)
Tel. (943) 363040 (943) 363041; Fax-zk.: (943) 363144.

hileru zure eskutan

Egunkaria

LANTOKIAN, BULEGOAN, ESKOLAN, ETXEAN... HAR DEZAKEZU

EPEA	EGUNERO	LAU EGUNEZ
3 hilabete	7.750 pta. / 375 libera	
6 hilabete	15.500 pta. / 750 libera	10.500 pta.
9 hilabete	23.250 pta.	15.750 pta.
10 hilabete	25.900 pta.	17.500 pta.
11 hilabete	28.400 pta.	19.300 pta.
12 hilabete	31.000 pta. / 1.500 libera	21.000 pta.

IZAN ZAITEZ HARPIDEDUN

Izena.....

Abizenak.....

Helbidea.....

Ordaintzailea*.....

I.F.K. edo N.A.Z.....

Banketxea.....

Tfna.....

k.k.zbk.....

(*): Bete soilik ordaintzailea eta harpideduna desberdinak direnean.
Kontrako agindurik ez den bitartean,
harpidetza automatikoki berriztuko zaizue.

Bidali helbide honetara

EGUNKARIA

Antso Jakituna 16-1. 20010

DONOSTIA

46-90-22 Tfnoa (Arantxa)

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

MUJICA, L. M ^a <i>Loitzun Herrian uda-partean.</i> (Gillermo Etxeberria).....	247
VARGAS LLOSA, M. <i>Lituma en los Andes.</i> (Luis M ^a Mujika).....	252
CAVER, RAYMOND. <i>Katedrala.</i> Itzulpena: J.M. Mendizabal (Luis M ^a Mujika).....	254
KEREJETA, MARIA J. <i>Ezezagun baten kua- deñoa.</i> (Amaia Iturbe).....	255
IBERABIDE, JUAN KRUZ, <i>Begi-niniaren poe- mak.</i> (Amaia Iturbe).....	257
ARKOTXA, AURELIA. <i>Atara ahantziak.</i> (Felipe Juáristi).....	258

EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

Urteko harpidetza.....	1.500 pta.
Atzerrian	1.800 pta.
Ale atzeratuak.....	1.100 pta.

BOLETIN

De la Real Sociedad Bascongada
de los Amigos del País

Suscripción anual.....	3.000 ptas.
Número suelto	2.000 ptas.
Número atrasado.....	2.200 ptas.

**EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA**

Idazkaritza: Euskal Herriaren Adiskideen Elkartea. Gipuzkoako Saila
992 Postakutxatila — DONOSTIA